

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul X Serie nouă
nr. 3 - 4 • 1999

DIN SUMAR:

NICOLAE LOTREANU, Concepte și probleme ale politicii sociale
SORIN M. RĂDULESCU, Motivații și insatisfacții ale minerilor disponibilizați
OSCAR HOFFMAN, Probleme manageriale ale reconstrucției întreprinderilor
CAMELIA BECIU, Spațiul public contemporan: structuri, procese și practici
GABRIELA STOLTZ, Etnotipuri, în viziune relațională români - alți etnici
MARIA COBIANU-BĂCANU, Românii minoritari din Covasna și Harghita
AURORA STUPCANU, Protecția socială a tinerilor în legislația românească și europeană
SORIN MITULESCU, Coordonate ale politicii publice pentru tineret
MONICA RAȘEEV, Școala și tranziția

*SOCIOLOGIA DEVIANȚEI; GÂNDIRE SOCIALĂ ȘI POLITICĂ; RESTITUIRI;
NOTE DE CĂLĂTORIE; RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ; VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ.*



EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Dr. DAN BANCIU, directorul Institutului de Sociologie; dr. MIHAIL CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. MARIA COBIANU-BĂCANU; dr. EMILIAN M. DOBRESCU; prof. dr. IOAN DRĂGAN; dr. IANCU FILIPESCU, secretar general de redacție; IOAN GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; dr. OSCAR HOFFMAN, director adjunct al Institutului de Sociologie; dr. MARIA LARIONESCU, redactor-șef adjunct; dr. MICHEL MAFFESOLI, profesor, Universitatea Paris V; NICOLAE PERPELEA; dr. SORIN M. RĂDULESCU, redactor-șef; dr. CONSTANTIN SCHIFIRNETȚ; dr. PAUL H. STAHL, director al Institutului de Studii Sud-Est Europene.

Redactori: MARIA LAZĂR COLFESCU, MARIANA NICA

Microprocesare și tehnoredactare text: CRISTIANA TUTUNEA

Redacția: Calea 13 Septembrie, nr. 13, București, cod 76117, Căsuța poștală 30,
Oficiul 42, Tel.: 337 41 78; 410 38 46/2504, Fax: 337 41 78

Redactor: MIHAI POPA

Tehnoredactare computerizată: MARIANA SERBĂNESCU

© Copyright 2000, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, București,
cod 76117, sector 5, Tel. 401-411 90 08; 401-410 34 48, Fax 401-410 39 83

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul IX, Nr. 3-4 • 1999

SUMAR

REFORMĂ ȘI RECONSTRUCȚIE SOCIALĂ

NICOLAE LOTREANU, Concepte și probleme ale politicii sociale	225
SORIN M. RĂDULESCU, Motivații și insatisfacții ale minerilor disponibilizați din principalele zone afectate de restructurarea sectorului minier	241
OSCAR HOFFMAN, Probleme manageriale ale reconstrucției întreprinderilor	271
CAMELIA BECIU, Spațiul public contemporan: structuri, procese și practici	287

RELAȚIILE INTERETNICE ÎN ACTUALITATE

GABRIELA STOLTZ, Etnotipuri, în viziune relațională români-alți etnici	299
MARIA COBIANU-BĂCANU, Românii minoritari din Covasna și Harghita. Despre o posibilă strategie a păstrării propriei lor identități naționale	313

TINERET ȘI SCHIMBARE SOCIALĂ

AURORA STUPCANU, Protecția socială a tinerilor în legislația românească și europeană ...	327
SORIN MITULESCU, Coordonate ale politicii publice pentru tineret	353
MONICA RAȘEEV, Școala și tranziția	361

SOCIOLOGIA DEVIANȚEI

MONICA PĂTRIOARĂ, Pedofilia ca formă de abuz sexual	369
---	-----

GÂNDIRE SOCIALĂ ȘI POLITICĂ

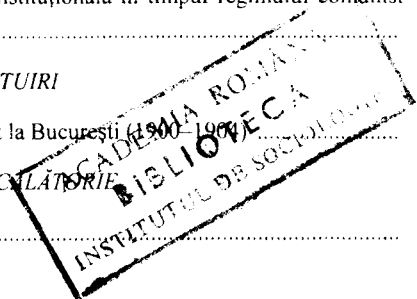
+ VLADIMIR TREBICI, Traian Brăileanu. Omul și profesorul	383
MARIA LARIONESCU, Traian Brăileanu. Revolta împotriva determinismului social	389
ANGELA BANCIU, Totalitarism și involuție constituțională în timpul regimului comunist din România	397

RESTITUIRI

HUGO FRIEDMAN, Amintiri din viața de student la București (1940-1960)	415
---	-----

NOTE DE CĂLĂTORIE

MIRCEA SPIRIDONEANU, Anotimpul omului	435
---	-----



RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

- Dr. SORIN M. RĂDULESCU, *Devianță, criminalitate și patologie socială*, București, Lumina Lex, 1999 (Anda Moculescu); SEPTIMIU CHELCEA, IOAN MĂRGINEAN, ION CAUC, *Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*, Deva, Editura „Destin”, 1998 (Alexandra Sarcinschi); ELENA COBIANU, *Contribuții filosofice la etica românească*, București, Editura Printech, 1998 (Oscar Hoffman); PHILIPPE BRETON, *L'utopie de la communication*, Paris, Edition La Decouverte, 1997 (Oana Șindilariu); PIERRE BOURDIEU, *Les Règles de l'Art. Structure et genèse du champ littéraire*, Paris, Editions du Seuil, 1992 (Lucia Dragomir); „Education et société”, nr. 1 și nr. 2/1998 – Revistă Internațională de Sociologia Educației (Ion I. Ionescu); „Footnotes”, nr. 1-5/1998 (Maria Cobianu-Băcanu) 443

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- „Politicile publice față de românii din Europa Centrală și de Est”, dezbateri organizate de ISAR și Romani CRISS, decembrie, 1998 (Mitică Radu, Ozana Oancea); „Costurile sociale ale tranziției” – Sesiune anuală de comunicări științifice, Universitatea HYPERION, 14 mai 1999 (Anda Moculescu) 463

CONCEPTE ȘI PROBLEME ALE POLITICII SOCIALE

NICOLAE LOTREANU

Politica socială este astăzi, într-un stat modern, punctul cel mai sensibil al politicii în ansamblu. În acest domeniu se probează capacitatea unei formațiuni politice de a propune soluții viabile pentru nevoile și problemele sociale fundamentale.

În sens general, politica socială este un ansamblu de concepte și programe politice destinate întreținerii, protejării și dezvoltării surselor vitale ale societății. Dacă acest domeniu este neglijat sau lăsat în voia destinului, orice încercare de dezvoltare, în indiferent care câmp al existenței, este înghițită de densitatea problemelor sociale. De altfel, existența unui stat discret, generos și puternic al bunăstării minime pentru toți este rezultatul celei mai importante „lecții” a modernității.

Educația fără stat a devenit de neconceput, un larg sistem de redistribuire și de transfer al veniturilor a făcut ca mai mult de o treime din populația continentului nostru să-și datoreze reproducerea vieții proprii statului; în momentele de recesiune, intervenția statului este un numai așteptată, dar și salutară. Dar mai ales, acest *Welfare State* a fost sursa principală a mobilizării sociale, a ordinii și stabilității.

În același timp, nu putem ignora dificultățile cu care se confruntă astăzi statul bunăstării, care pentru majoritatea analiștilor se află într-o criză a cărei ieșire este greu de întrevăzut. Acest „colos cu picioarele de lut” imobilizează, prin cererile tot mai presante la care este supus și prin mecanisme birocratice greoaie, din ce în ce mai multe resurse, iar capacitatea lui de a revărsa „mană” în toate mediile sociale pare să-și fi atins limitele.

Se invocă astăzi tot mai des nevoia despovărării statului de obligațiile pe care se dovedește incapabil să le satisfacă și eliberării indivizilor și grupurilor, aflate sub protecția sa, de mentalitatea de întreținuți sociali, redându-le astfel responsabilitatea asupra vieții proprii. Guvernele lasă astăzi în sarcina comunităților multe dintre problemele membrilor dezavantajați sau discriminați în cursa pentru o viață mai bună, devenită tot mai dură în condiții de recesiune și de incertitudine în configurația viitoare a societăților umane.

Este cert însă faptul că statul nu poate abandona dintr-o dată responsabilitățile sale. Mai ales în fostele țări comuniste unde, în loc să fie un părinte, a fost un

spoliator, în loc să fie un educator, a fost un ideolog, în loc să fie protector, a fost un milițian. El nu recunoștea existența decât a *omului-popor*, a *omului-clasă*, a *omului-mulțime*, a *omului-emblemă*. După prăbușirea comunismului, au explodat problemele sociale mascate de imaginea ideologică decorativă promovată de sistem. De aceea, noile state se confruntă cu dificultăți care vor marca mai multă sau mai puțină vreme viața socială, după cum inteligența, cinstea, realul și claritatea vor fi sau nu investite în actul de guvernare.

În țara noastră, situația actuală este deosebit de precară în acest domeniu: statul însuși împinge întreprinzătorul în cursele unui capitalism primitiv și sălbatic printr-o fiscalitate exagerată, nediferențiată și lipsită de inteligență și prin obstacole birocratice sofisticate; venitul obținut prin muncă s-a devalorizat; protecția socială a grupurilor sociale dezavantajate sau a pensionarilor se realizează la un nivel ridicol; sprijinul pentru comunitățile locale este cvasiinexistent.

Rezultatele se referă la: cvasigeneralizarea sărăciei (aproximativ 60% din populație trăiește – dacă avem în vedere veniturile declarate – sub nivelul minim de subzistență); distrugerea motivației pentru muncă sau inițiativă privată; creșterea continuă a presiunii sociale asupra statului, al cărui resurse tind să scadă, în valoare reală, din cauza proastei administrări.

OBIECTIVELE POLITICII SOCIALE

În viziunea noastră, sfera de cuprindere a politicii sociale este mult mai largă decât lasă să se întrevadă dezbaterile politice de la noi. Majoritatea programelor în acest domeniu vizează grupurile sociale dezavantajate sau ceea ce se înțelege îndeobște prin protecția socială. Există însă cel puțin trei serii de obiective ale unei politicii sociale în sens modern:

1. **Dezvoltarea comunitară.** Comunitățile sunt celulele vii ale societății. Aici, politica socială vizează obiective privind asigurarea, la standardele moderne de civilitate, a unor condiții sociale considerate la nivel global ca importante pentru comunități, de promovare și stimulare a familiei și de protecție a copilului, de susținere și creștere a solidarității sociale și a responsabilității umane.
2. **Protejarea și promovarea unor bunuri (valori) publice:** apărarea și securitatea unei națiuni, infrastructura urbanistică modernă, sănătatea, educația, cultura, știința.
3. **Securitatea (protecția) socială** a grupurilor sociale care dintr-un motiv sau altul sunt dezavantajate sau aflate în dificultate. Sunt îndeosebi asigurările sociale și asistența socială.

Politica socială cuprinde astfel satisfacerea *nevoilor normative* – cele care sunt recunoscute de societate ca atare; *rezolvarea problemelor sociale*, a

distorsiunilor și blocajelor care împiedică o viață socială normală și sănătoasă pentru întreaga comunitate; apărarea, protejarea și promovarea *valorilor fundamentale ale națiunii*.

DEZVOLTAREA COMUNITARĂ

Particularitățile tranziției românești la o economie liberă și la o formă viabilă de democrație impun priorități diferite în politica socială. Centralismul ca metodă de guvernare și colectivismul ca valoare socială fundamentală, cultivate timp de aproape cincizeci de ani, au dus la distrugerea treptată a *tesutului viu de solidaritate* al societății românești.

Comunismul a avut efecte paradoxale asupra comportamentului social. A semănat colectivism și a cules mercantilism; a semănat cultul șefului și a cules clientelism; a semănat ascetism și a cules un egocentrism feroce; a semănat egalitarism și a cules război social; a semănat comunism și a cules anticomunism etc. Ceea ce trăim noi astăzi este gravat pe reversul medaliei bătute în anii comunismului. Disprețul pentru individ, lupta pentru supraviețuire și egalizarea întru sărăcie a generat o puternică aprehensiune față de diferențiere.

În societatea românească aceste fenomene au fost agravate de o industrializare forțată și arbitrară care a condus la depășirea pragului critic al migrației rurale. Efectul resimțit din plin acum este distrugerea comunităților: a comunităților rurale prin îmbătrânire și a comunităților urbane prin dezordinea valorilor generată de agresiunea mulțimilor de dezrădăcinați care au invadat cartierele orașelor, ele însele devenind treptat victimele acestei dezorganizări.

La toate acestea se adaugă una dintre moștenirile interbelice pe care astăzi mulți o ignoră – mase mari de oameni (țărani sau proletari agricoli) trăind într-o sărăcie lucie și în condiții degradante, cărora ideologia comunistă le-a stimulat setea de revanșă socială.

Distrugerea comunităților a fost însă și un motiv politic al vechiului regim. Acesta nu putea suporta nici un fel de autonomie, nici un fel de delegare a puterii pentru că ar fi pus în pericol „unitatea de monolit a poporului” în jurul partidului-stat și al persoanei conducătoare. Printr-o distribuire savantă a privilegiilor, prin mari deplasări de populații dintr-o regiune în alta, micile comunități au fost sparte, cutume, norme și valori distruse; chiar și puterea de influențare a familiilor a fost suspendată în perioadele cele mai agresive ale regimului.

Toate aceste fenomene au atins pragul critic în anii '80 pe fondul deciziei arbitrare de a returna integral datoria externă și de a construi o economie autarhică. Privățiunile la care a fost supusă întreaga populație a țării au depășit orice limită. Reacția de supraviețuire, prin accentele sale paroxistice, a devenit, ea însăși, un agent de distrugere a vieții comunitare. Oamenii se percepeau unii pe alții ca dușmani personali în cursa de a prinde un loc bun la cozile pentru procurarea

produselor alimentare de bază, de a se putea urca într-un autobuz sau tramvai, de a fi printre pușinii în stare să ofere copiilor o portocală sau o banană.

Doar familiile au rezistat în fața acestei agresiuni sociale generalizate, prin închiderea într-un univers spiritual autarhic și prin centrarea aproape mistică în jurul copiilor. Ei aveau să fie lipsiți, prin exces de protecție, de experiențe sociale elementare și crescuți în condiții de seră. Participarea lor masivă și dominant instinctivă la evenimentele din decembrie 1989, ca și ruptura intergenerațională brutală ce s-a produs după aceea și-au găsit aici forța de propulsare. Paradoxal, s-ar putea spune că debusolarea actuală a tinerelor generații a avut drept cauze ideologizarea sterilizantă promovată de vechiul regim, excesul de dragoste părintească, generat de autoapărarea spirituală a părinților și divizarea politică extremă a societății survenite după decembrie 1989.

Prețul plătit a fost, deci, foarte mare. Familia românească a fost, în timpul regimului comunist, puternic (am putea spune, exclusiv) centrată pe copii. Mai ales anii '80, caracterizați prin restricții dificil de înțeles pentru lumea occidentală și cu atât mai greu de suportat de către românii care cunoscuseră perioada de liberalizare și prosperitate relativă a anilor '60, prin neîncrederea tot mai mare în capacitatea regimului de a susține practic valorile (umaniste în esența lor) pe care le clama, au determinat refugiul în sânul familiei. Familia a devenit, astfel, un univers spiritual introvertit și, mai mult sau mai puțin, fiecare dintre membrii săi.

La o suprarealitate puternic formalizată a regimului, s-a opus o suprarealitate a vieții interioare. Iar imposibilitatea comunicării publice a transformat-o, într-o anumită măsură, într-un mediu substituit al ansamblului social. Aici, indivizii au luat pe cont propriu valorile regimului și le-au întors împotriva lui, generând un proces de socializare disfuncțional care avea să constituie una dintre cauzele imploziei comunismului. „Conspirația de bucătărie” nu are, astfel, nimic ridicol – este vorba despre un efect psihosocial excepțional provocat de un anacronism politic, de asemenea, excepțional. Iar o astfel de situație a avut un efect pervers particular: individul – subiect, dar și actor al dramei – a fost într-un complex *putere-nepuțință* care afectează grav acum capacitatea de reacție a comunităților.

Implozia comunismului și noile libertăți dobândite au tăiat acest cordon ombilical artificial, generând un clivaj intergenerațional, mai ales pe plan politic. Se știe că legăturile de apartenență la o societate slăbesc o dată cu vârsta. În societatea românească, acest proces este accelerat de o **criză de identitate**, mai evidentă la grupurile vârstnice, mai atașate de vechiul regim, mai ales de vitalitatea sa de început. În imaginea lor, societatea devine din ce în ce mai străină prin creșterea continuă a prețurilor, prin sterilitatea dezbaterilor parlamentare și printr-o presă rocambolescă.

Consecințele, asupra comunităților, observabile astăzi, sunt diferite, după cum diferite sunt culturile, tradițiile, experiențele sociale, consistența elementelor de sudură în interiorul acestora și nivelul conștiinței unei identități comune.

Asemenea diferențe s-au putut constata chiar și între comunitățile locale sau regionale. Este semnificativ, în acest sens, decupajul votului în 1992.

Comunitățile etnice au reacționat în funcție de natura aspirațiilor lor și de posibilitățile lor de evadare dintr-un univers concentraționar. Comunitățile germană și maghiară au fost cel mai mult afectate de degradarea standardului de viață și a climatului spiritual pentru că amândouă, dar mai ales cea germană, aveau ca termen de referință bunăstarea din patria de origine și resimțeau degradarea vieții ca pe o agresiune străină. Sașii și șvabii au emigrat masiv pentru simplu motiv că au putut să o facă, iar maghiarii, cu orgoliul rănit de pierderea privilegiului de a se izola prin dispariția Regiunii Autonome Maghiare, au devenit disponibili pentru orientarea conflictuală a elitelor lor intelectuale.

„Luptele de clasă” de pe străzile Capitalei după prăbușirea sistemului comunist și evenimentele din martie 1990 de la Târgu-Mureș au ridicat tensiunea socială la niveluri maxime, ființa statală a României fiind pusă în pericol. Reparațiile care au survenit imediat după preluarea puterii de către FSN au fost anulate repede fie de inflația galopantă, fie de activarea extremă a unor tendințe anticomuniste sau naționaliste agresive.

Economiile la CEC adunate cu eforturi supraomenești de țărani și pensionari au fost pulverizate; veniturile prin muncă s-au prăbușit devenind simple indemnizații de supraviețuire; sentimentul eliberării s-a epuizat rapid prin surprizele generate de șomaj, de creșterea vertiginoasă a costului vieții, de mediocritatea deciziilor politice, de incapacitatea elitelor de a se ridica la nivelul responsabilităților pe care și le-au asumat, de conflictele politice între puterea centrală și administrația locală.

Situația actuală este extrem de complicată și din cauză că în țara noastră nu am atins standardele moderne în administrația publică. Birocrația la noi nu s-a depersonalizat, dimpotrivă, relația interpersonală este căutată: de funcționar, pentru a putea să-și „valorifice” funcția în interes propriu, de petent, pentru a dobândi siguranța că va fi ascultat. Abuzul, transformarea funcției în sursă de avantaje personale sau favoritism sunt tentații curente și constituie focare de încurajare a corupției și de erodare a încrederii și solidarității comunitare.

Toate acestea au făcut ca principalele obiective sociale pentru orice forță politică sensibilă la interesele naționale să fie, în acest moment, *regenerarea vieții comunitare și construirea unei administrații funcționale*. Aceste două obiective sunt mai importante decât orice obiectiv economic, atât pentru că privesc infrastructura vieții și culturii naționale, cât și pentru faptul că realizarea lor condiționează direct posibilitatea de îndeplinire a oricărei inițiative de redresare economică. În același timp, să ne reamintim adevărul elementar că nu este posibilă o democrație reală fără existența unor comunități puternice cu o capacitate certă de autoadministrare.

Astăzi emanciparea comunitară este de neevitat. Dovada o constituie faptul că, în lipsa unui program național de dezvoltare comunitară, asistăm la fenomene

îngrijorătoare: tendința de eliminare a factorului „străin” (în Transilvania primii concediați sunt moldovenii sau oltenii și presați să se întoarcă acasă, la fel cum în alte zone industrializate ale țării, ardelenii care au contribuit la punerea în funcțiune a unor obiective economice și s-au stabilit de mult în aceste zone sunt izolați de restul comunității).

Asistăm, astăzi, la izolarea teritorială a comunităților maghiare; structura de tip statal a UDMR este un fapt; stările conflictuale în raporturile dintre comunități sunt o realitate. Dacă nu se întreprinde nimic în sensul unui sprijin comunitar real, vom asista în curând la apariția unor societăți secrete de autoapărare comunitară, la tendința oamenilor de să-i face dreptate pe cont propriu.

Iată de ce, de mult, se impun măsuri din păcate ignorate de politicile actuale:

- ◆ **Reforma radicală a administrației publice** pe bază următoarelor principii: asigurarea unui venit onorabil pentru funcționarul public; refacerea prestigiului și autorității funcției publice; promovarea competenței probate la toate eşaloanele administrației publice sub supraveghere strictă și specializată.
- ◆ **Realizarea unei autonomii locale reale**, prin elaborarea unei legi cuprinzătoare și moderne privind autonomia locală, care să statueze drepturile comunităților și raporturile cu puterea centrală (guvernul) și să creeze surse minime pentru dezvoltarea comunitară. Nici o inițiativă întemeiată pe principiul etnic nu s-ar mai putea legitima în condițiile existenței unei autonomii locale recunoscute și funcționale și multe dintre conflictele reale sau potențiale s-ar putea dezamorsa prin existența unei asemenea legi.
- ◆ **Elaborarea de programe de dezvoltare comunitară** cuprinzătoare și consistente în care să fie antrenate nucleele viabile ale societății civile și resursele importante puse la dispoziție de Comunitățile Europene pentru dezvoltarea locală.

POLITICI SOCIALE SECTORIALE

Orice strategie de guvernare implică astăzi, înainte de toate, protejarea resurselor umane ale unei societăți. Ajutoarele de orice fel reprezintă o investiție și nu o reparație sau indemnizație gratuită de supraviețuire. Politicile sociale sectoriale se orientează, astfel, spre prezentarea condițiilor minime de viață în toate mediile sociale, spre stimularea puternică a valorificării resurselor de muncă și de creație și nu spre un paternalism demagogic care încurajează atitudinea de întreținut al statului și inhibă responsabilitatea pentru destinul propriu.

Greșelile în acest domeniu, sau specularea problemelor sociale în interes partizan sau electoral antrenează riscuri enorme: munca la negru, speculativismul

comercial și financiar, evaziunea fiscală masivă și pierderea sentimentului de solidaritate față de comunitatea de apartenență. Tot astfel, sentimentul de insecuritate publică, lipsa de încredere ori de perspectivă, nesiguranța vieții cotidiene epuizează moral comunitățile, încurajând atitudini sociale cinice, mercantilismul și marginalizarea.

1. APĂRAREA ȘI SECURITATEA NAȚIUNII

Aceste domenii aparțin desigur unei activități specializate, dar au implicații esențiale în viața socială. Existența lor în condiții de profesionalitate și eficiență produc sentimentul de apartenență la o comunitate puternică în stare să-și apere valorile fundamentale.

Slăbirea sentimentului național, pierderea încrederii în valorile comunitare se datorează și dificultăților din aceste domenii. În același timp, este necesară o imagine cuprinzătoare asupra apărării și securității unei comunități, care nu mai înseamnă astăzi un caracter eminent extern, îndreptate împotriva inamicilor potențiali.

Democrația liberală a devenit astăzi o valoare politică unanim recunoscută pe continentul nostru. „Inamicii” de ieri ne sunt astăzi parteneri, iar forțele noastre de apărare ori de siguranță publică sunt înaintea de orice garanții ale evoluției democratice a țării. Principalul adversar al României pare să se constituie din propriile noastre slăbiciuni la nivel comunitar. Armata, poliția sau serviciile de siguranță națională au deci și o funcție internă. Prin exercițiul de apărare și responsabilitate comunitară reluat din generație în generație, prin prezența lor publică alături de populație și nu împotriva ei, prin transparența activității lor, aceste instituții reprezintă vectori de socializare, de asimilare a valorilor societale fundamentale.

Susținerea acestor instituții reprezintă un obiectiv politic de primă importanță. Este necesar ca un asemenea suport să fie îndreptat în direcția democratizării profunde a activității lor, creșterii continue a gradului de profesionalizare a cadrelor, dezvoltării capacității lor de comunicare cu mediile sociale cele mai diverse, asigurării resurselor minime pentru funcționarea lor.

2. TRINOMUL MODERNIZĂRII

Piatra de încercare pentru epoca noastră o constituie *modernizarea vieții sociale la nivel planelar*. Resursele umane, tehnologice și financiare existente astăzi impun un astfel de obiectiv atât din considerente morale, cât și economice – aceste resurse, ele însele, sunt limitate în dezvoltarea lor de lipsa unor structuri moderne în zone întinse de pe planeta noastră. Măsura unui progres real în această direcție o constituie rezolvarea a ceea ce se numește astăzi *trinomul modernizării*. Elementele acestuia sunt extrem de dificile: milioane de oameni (în special, copii) mor zilnic de foame; sănătatea este amenințată încă de boli incurabile și de condiții

de viață care întrețin focare de epidemii; educația constituie pentru o mare parte a populației un bun inaccesibil.

În România, procesele de modernizare care au debutat relativ târziu față de alte zone ale Europei au fost întrerupte fie de conjuncturi internaționale nefavorabile, fie de greșeli fundamentale în orientarea dezvoltării sociale. Voluntarismul comunist, deși în aparență orientat „progresist” a complicat și mai mult derularea proceselor de modernizare. Nutriția a fost afectată grav, mai ales în ultimii 15 ani ai perioadei comuniste; asistența medicală a regresat datorită alocării unor resurse minime; educația dominant represivă, în care aproape orice abuz asupra copilului era admis implicit sau explicit, a generat fenomene psihosociale dintre cele mai grave. Progresele înregistrate – unele notabile (dacă avem în vedere generalizarea educației și o bună instruire profesională) – nu au adus infuzia de modernitate așteptată din cauza orientării aberante a dezvoltării economice și alocării arbitrare a resurselor. Din păcate, guvernările postcomuniste nu au adus nici o reparație în afară de câteva corecții mai degrabă cosmetice în structura și orientarea învățământului ori „eliberarea” ideologică a activităților educaționale.

Moștenim, deci, „sarcini” politice deosebit de grele.

În domeniul nutriției:

- reducerea imediată a ponderii extrem de mari a cheltuielilor pentru nutriție în veniturile populației;
- asigurarea, prin măsuri complexe și concertate, a securității alimentare prin valorificarea, măcar la nivel mediu, a resurselor importante de care dispune agricultura românească;
- protejarea reală a consumatorilor în fața invaziei unor produse din import de cea mai proastă calitate și de comerțul ilegal, anarhic ori în afara regulilor sanitare elementare;
- alocarea de subvenții, prin produse și servicii, familiilor celor mai dezavantajate, pentru hrana sugarilor și a copiilor până la vârsta de 14 ani;
- aplicarea de sancțiuni drastice pentru orice încercare de a specula prețul, ori de a altera calitatea produselor alimentare de bază;
- încurajarea prin sprijin direct sau prin credite ieftine a producției agricole în domenii deficitare pentru industria alimentară.

În domeniul sănătății:

- încurajarea sectorului privat în domeniul asistenței medicale ca element concurențial al serviciilor publice de sănătate;
- asigurarea rapidă a unui management de calitate, prin selecție riguroasă și supravegherea severă a performanței minime, în sectorul public. Nu asigurările de sănătate constituie o prioritate pentru România, așa cum

politica actuală a guvernului pare să indice, ci un sector privat puternic, dezvoltarea serviciilor medicale de un înalt nivel de specializare și un management măcar la nivel mediu european;

- reduceri semnificative de impozite pentru societățile comerciale care fac donații în sectorul sănătății publice sau sprijină dezvoltarea serviciilor medicale;
- impunerea de taxe pe activități care implică riscuri pentru starea de sănătate a populației și dirijarea amenzilor aplicate de Poliția sanitară numai în folosul dezvoltării asistenței medicale;
- transformarea Ministerului Sănătății într-o instituție înalt specializată cu atribuții prioritare în elaborarea strategiilor de sănătate, în expertiza asupra situațiilor de risc și în controlul profesional riguros al activității medicale;
- dezvoltarea maximă a activităților profilactice și terapeutice pe baza accentului prioritar pe asistența medicală primară care să realizeze un contact nemijlocit cu populația. În acest scop, se va dezvolta baza materială existentă și o formare optimă a personalului;
- reforma radicală a sistemului de salarizare în serviciile medicale publice bazată pe valorizarea maximă a competenței și performanței;
- restructurarea sistemului policlinic în centre de diagnostic, tratament și profilaxie și optimizarea unităților medicale cu paturi;
- mixtarea sistemului de asigurări de sănătate pentru a încuraja inițiative private cu funcție concurențială și stimulatoare asupra întregului sistem de asigurări;
- extinderea alocării de medicamente gratuite pentru anumite categorii de afecțiuni și urmărirea atentă, cel puțin în perioada de tranziție, a formării prețurilor la medicamente pentru a asigura o protecție reală a populației;
- relansarea școlii medicale românești, prin revalorizarea tradițiilor sale recunoscute, prin atingerea în domeniul pregătirii medicale a standardelor europene; încurajarea cercetării științifice și adoptarea unui sistem funcțional de omologare a rezultatelor, cu proceduri de urgență pentru cele mai valoroase.

În domeniul educației:

- înlăturarea urgentă a oricărei posibilități de abuz asupra copilului printr-o legislație adecvată, prin accesul părinților și a unor pedagogi recunoscuți în consiliile de administrație ale școlilor și prin transformarea inspecției școlare într-o activitate complexă cu aportul tuturor specialităților implicate de procesul de instruire. Caracterul autoritar și represiv al instrucției școlare moștenit de la vechiul regim și agravat de situația confuză generată de adoptarea lentă a legii

învățământului a generat fenomene neliniștitoare în școli: înmulțirea tentativelor de sinucidere la adolescenți, proporții alarmante ale conflictului școlar, creșterea accelerată a abandonului școlar, slăbirea motivației pentru instruire, atât la profesori, cât și la elevi;

- stimularea de către stat a publicării manualelor alternative la toate disciplinele fundamentale;
- asigurarea educației de bază (elementare) a tuturor copiilor care să asigure alfabetizarea universală a populației și deprinderi de civilizație elementară în toate mediile sociale;
- asigurarea gratuității și caracterului democratic al educației minime și orientarea acestora în funcție de nevoile mediului social în care se desfășoară;
- elaborarea unei concepții clare asupra politicii în domeniul învățământului, în perspectiva modernizării reale a procesului de învățământ;
- trecerea de la prioritatea disciplinelor și asimilării lor ca atare la provocarea și stimularea personalității subiectului, la dezvoltarea abilităților sale creative și rezolutive;
- afirmarea școlii ca sistem deschis pentru permanentizarea învățării indiferent de vârstă prin diversificarea ofertelor educaționale și eliminarea corespondențelor stricte între vârstă și nivel de școlarizare pentru a da oricui șansa de a se reîntoarce în sistemul școlar, dacă o dorește;
- asigurarea în toate școlile, de toate tipurile, a unui management modern;
- stimularea donațiilor și patronajului în sistemul școlar pentru sporirea resurselor alocate învățământului;
- sprijinirea instituțiilor private de învățământ cu performanțe reale și recunoscute.

3. INFRASTRUCTURA URBANISTICĂ

Modul în care s-a construit în vechiul regim a devenit, pe măsură ce presiunea problemelor sociale a crescut, iar tendințele megalomane erau tot mai greu de oprit, aproape aberant. Distrugerea unor simboluri comunitare, a unor monumente ale civilizației românești și pretenția de a rezolva definitiv problema locuințelor au dus la apariția unor aglomerări urbane lipsite de facilități elementare. Blocul a devenit simbolul unui habitat dezumanizant, iar asociațiile de locatari, simple instrumente de represiune administrativă.

Soluțiile adoptate de guvernele care s-au derulat după decembrie 1989 au agravat situația prin consacrarea monopolului de stat asupra tuturor serviciilor urbane și prin lipsirea locatarilor, chiar deveniți proprietari, de cele mai elementare mijloace de autoprotecție. Orice modernizare a căzut numai în sarcina contribuabilului, iar această politică pare să se eternizeze în concepția actualilor guvernanți.

Orașul românesc „modern” este astăzi unul din principalele instrumente de distrugere a solidarității comunitare: facilitățile vieții de tip urban sunt nefuncționale, serviciile publice au o puternică tendință parazitară, iar locatarii se vâneauă unul pe altul pentru locuri de parcare, ori pentru o taxă mai mică de întreținere.

Calitatea muncii este, după cum se știe, legată, la nivel elementar, de calitatea vieții (deci, și a habitatului). Deși avem o forță de muncă cu un bun nivel de pregătire, formată de provocări limită ale unor procese de producție dezechilibrate, investiția în calitatea vieții este astăzi nulă. Or, cercetările științifice au demonstrat că o asemenea investiție este neciclică și cu un efect de revenire pe termen lung, în așa fel încât performanța tehnologică modernă este direct determinată de aceasta.

Situația actuală în domeniu cere elaborarea unui program îndrăzneț de modernizare și dezvoltare a infrastructurii urbanistice mai întâi în marile orașe, apoi în cele medii și mici și apoi în mediul rural. Pentru realizarea acestui program, de urgență națională, care va avea puternice și benefice înrăuriri asupra dezvoltării economice (mai ales în industrie, servicii și turism) orice resursă trebuie mobilizată, inclusiv taxe pe marile averi sau confiscarea celor dobândite fraudulos după decembrie 1989.

4. CULTURA

Una dintre cele mai grave tendințe actuale ale evoluției societății românești o constituie *proletarizarea și clientelizarea intelectualității*. Dezbinarea elitelor culturale ce a urmat evenimentelor din decembrie 1989, diminuarea constantă a veniturilor din activități intelectuale, distribuirea arbitrară și chiar discriminatorie a resurselor alocate culturii au fost primii factori care au declanșat o asemenea tendință, care, corelată cu degradarea autorității culturale și o tulburare extremă a grilei de apreciere și recunoaștere a valorii personale, poate genera un proces de erodare ireversibilă a valorilor culturii noastre naționale. În același timp, încurajează subproducțiile culturale, marginalizarea omului de cultură autentic, inapetența față de spiritul științific modern, impostura.

Persistența acestor factori va agrava disensiunile actuale și va duce la erodarea oricărei legitimități a regimului politic, accentuând criza de identitate culturală în medii sociale variate. De aceea sunt necesare câteva măsuri minime pentru stimularea culturii:

- transformarea Ministerului Culturii într-un administrator eficient al resurselor alocate culturii, cu funcție de consultanță și de supraveghetor al statului;
- asigurarea unor venituri onorabile din activități intelectuale;
- investirea primăriilor (deci, a reprezentanțelor legitime ale comunităților) cu drepturile și responsabilitățile actuale ale direcțiilor culturale și de patrimoniu;

- renunțarea la orice formă de ierarhie pe verticală în domeniul managementului cultural;
- sprijinirea comunităților și asociațiilor culturale pentru realizarea obiectivelor proprii;
- afirmarea liberă și nediscriminatorie a pluralismului cultural real din societatea românească.

5. ȘTIINȚA

Nici o politică nu mai poate fi astăzi viabilă fără o întemeiere științifică. Rolul științei, cu precădere al disciplinelor cu un aport direct în dezvoltarea tehnologică, este recunoscut de toate statele moderne. Experiența unei confruntări ideologice fără precedent trăită de generațiile acestui veac a produs însă o dezvoltare extraordinară a științelor social-umane. Democrația ca sistem politic modern, pluralismul, statul de drept, consensul social au devenit unanim recunoscute și funcționale pe continentul nostru și prin aportul direct al acestor științe, care au eliminat, prin achizițiile lor, postulate ideologice generatoare de conflicte.

Apelul la științe ca și sprijinul direct și tot mai consistent destinat dezvoltării științei din partea statelor sau partidelor politice sunt condiții incontestabile ale existenței și funcționării unui sistem politic modern. Partidele politice nu pot ignora comunitățile științifice, la fel cum un om politic nu se poate niciodată substitui unui om de știință. De aceea, mai degrabă politicile actuale ar trebui să cuprindă obiective precum:

- elaborarea unei legi a cercetării științifice, ghidată de principii ca: stimularea puternică în toate mediile intelectuale a spiritului științific și a creativității; asigurarea, protecția, promovarea și realizarea invențiilor, inovațiilor, a rezultatelor creative din toate domeniile de cercetare științifică; corelarea veniturilor din cercetarea științifică cu aportul ei creativ direct; încurajarea nediscriminatorie a cercetării fundamentale și aplicative;
- sprijinirea prin toate mijloacele identificabile astăzi în societatea românească a comunităților științifice și a grupurilor creative de cercetare în realizarea schimbului necesar de informații, în participarea lor directă la procesul decizional;
- crearea, cu aportul statului și al comunităților, a unui sistem național de burse de cercetare științifică, alocate celor mai dotați tineri aflați în pragul maturizării intelectuale;
- modificarea radicală a legii sponsorizării cu scopul de a oferi societăților comerciale și oamenilor de afaceri avantaje reale și stimulatorii pentru sprijinirea dezvoltării științei și culturii;
- intensificarea cooperării între instituțiile academice românești cu cele europene și internaționale pentru a da un impuls real cercetărilor

- comparative și pentru a evita situația în care grupuri constituite ad-hoc utilizează fonduri în interese extraștiințifice și compromit ideea de cooperare științifică;
- eliminarea obstacolelor și blocajelor birocratice din activitatea unor instituții academice.

PROTECȚIA (SECURITATEA) SOCIALĂ

Deși guvernele care s-au succedat după decembrie 1989 au fost ostile așa-numitei „terapii de șoc”, rezultatele politicii lor economice au generat, paradoxal, prea mult șoc și prea puțină terapie, din cauza incapacității lor de a răspunde imediat prin soluții reale la probleme sociale acute. Acumularea lor și inerția administrativă au dus la stimularea conflictelor sociale și de muncă, la confruntarea forțelor între guvern și sindicate.

Actuala guvernare, chiar dacă părea favorabilă unei terapii de șoc, prin ezitățile și incapacitatea dovedită de a o aplica și-a ratat chiar și programul anunțat în campania electorală. Efectele psihosociale sunt notabile: prăbușirea moralului populației, a încrederii în posibila redresare a condițiilor de viață și de muncă, destabilizarea sindicatelor o dată cu încurajarea „sindicației” și a liderismului pernicios, dar și compromiterea actului de guvernare. Dacă protecția socială nu este reală, adică nu se situează la un nivel stimulat, își pierde sensul, fiind receptată ca indemnizație obligatorie pe care statul o datorează indivizilor fără ca aceștia să-și asume la rândul-le vreo responsabilitate.

Situația actuală impune deci o schimbare imediată și cuprinzătoare în următoarele domenii:

1. PROTECȚIA MUNCII ȘI A CAPITALURILOR

Munca și capitalul sunt sursele fundamentale ale unei economii libere. Stimularea lor constituie una dintre responsabilitățile elementare ale oricărei guvernări. Principalul obiectiv care se impune în acest domeniu este *reabilitarea veniturilor din muncă și activități antreprenoriale*. În condițiile actuale, venitul obținut din muncă a scăzut până la limita la care în multe locuri este receptat ca o simplă indemnizație de supraviețuire care cade automat în sarcina statului sau a patronatului fără a presupune muncă propriu-zisă, iar veniturile posibile legal din activitățile antreprenoriale au pentru mulți întreprinzători valoarea unor „bani de buzunar”. Ceea ce distruge motivația pentru muncă într-un loc și încurajează evaziunea fiscală masivă în celălalt. În același timp, au apărut mari discriminări de salarizare fără justificare productivă. Regiile de stat ori salariile manageriale au devenit deja „bestia neagră” a luptei sindicale.

Restabilirea forței motivaționale a venitului este o necesitate economică înainte de toate, dar și socială, pentru că este principalul factor de creștere a

productivității și constituie o descurajare a șomajului. O protecție socială eficientă înseamnă, înainte de orice, *un venit stimulat și o creștere continuă a locurilor de muncă*. Dacă la debutul tranziției, șomajul era receptat ca o nenorocire, astăzi mulți muncitori au început să-l prefere unui salariu nesigur și neîndestulător, și curând vom asista la un deficit artificial al forței de muncă dacă actuala situație nu se schimbă. În același timp, costurile protecției sociale au început să greveze asupra capitalurilor, descurajând orientarea spre dezvoltare a întreprinderilor private.

2. ASIGURĂRILE SOCIALE

În acest domeniu, reforma evoluează extrem de lent, iar consecințele care se acumulează sunt amenințătoare: situația unor categorii de pensionari se agravează continuu; instrumentele și instituțiile birocratice ale vechiului sistem sunt prea costisitoare și dezvoltă o forță de inerție paralizantă. Pentru deblocarea situației, se impun măsuri curajoase:

- legalizarea și încurajarea sectorului privat de asigurări sociale, singurul în măsură să mobilizeze resursele necesare pentru umplerea marilor goluri din acest domeniu;
- constituirea unui fond unic de asigurări sociale de stat pentru degrevarea actualului sistem de cheltuielile extrem de mari de administrare determinate de fragmentarea actuală, care generează mai degrabă surse de îmbogățire ilicită a unor grupuri clientelare decât îmbunătățirea reală a situației existente;
- utilizarea, în exclusivitate, a câștigurilor prin depunerea la bănci sau investirea fondurilor de asigurări în folosul beneficiarilor acestor fonduri;
- creșterea direct proporțională cu creșterea veniturilor, a pensiilor și ajutoarelor sociale;
- reinvestirea excedentelor înregistrate la fondul de șomaj pentru crearea de noi locuri de muncă.

3. ASISTENȚA SOCIALĂ

Inerția actualului sistem de protecție socială a blocat măsuri elementare necesare în acest domeniu. Primele promoții de asistenți sociali nu vor putea să-și pună în practică cunoștințele ori să-și îndeplinească rolul pentru care au fost pregătite pentru simplul motiv că instituțiile de asistență socială nu au apărut încă. Doar organizațiile nonguvernamentale dezvoltă activități specializate în acest domeniu, în vreme ce organizațiile statale sunt prinse în lanțurile unei activități pur funcționărești. Iată o investiție utilă care nu-și găsește debușeu din cauza inerției guvernamentale. Mulți dintre studenți au beneficiat de burse de pregătire în Anglia sau Olanda, două țări cu o mare tradiție și cu un sistem de securitate socială foarte dezvoltat, iar la absolvire sunt hărăziți deprofesionalizării într-un birou oarecare.

Domeniul serviciilor sociale asigurate de stat pare să fie uitat cu desăvârșire, în vreme ce asistența socială ar avea nevoie de măsuri imediate privind:

- înființarea unor instanțe de asistență socială cu precădere în cartierele cu probleme sociale acute din marile orașe și în comunitățile rurale îmbătrânite ori cu o situație conflictuală generată de raporturile interetnice;
- regândirea organizării instituționale a sistemului de asistență socială dintr-o perspectivă unitară, coerentă, de natură să răspundă necesităților reale și presante ale indivizilor și grupurilor cu un risc mare de viață;
- descentralizarea sistemului de asistență socială care să răspundă rapid și eficient nevoilor urgente ale celor dezavantajați sau aflați în dificultate;
- dezvoltarea unei rețele de servicii publice specializate, diferențiate și personalizate la nivel local, precum și încurajarea și sprijinirea organizațiilor nonguvernamentale, inclusiv a unui sistem de voluntariat complementar;
- clarificarea și simplificarea mecanismului de adoptare a politicii sociale în domeniul asistenței;
- stabilirea unor criterii sigure de evaluare a eficienței serviciilor sociale și a diferitelor tipuri de măsuri luate în acest domeniu;
- cooperarea cu diferitele instanțe europene (comunitare sau statale) care oferă sprijin în realizarea diferitelor programe de dezvoltare comunitară (destinate mai ales săracilor și comunităților de romi).

BIBLIOGRAFIE

1. BARR, NICHOLAS, *The Economics of the Welfare State*, London, Weidenfeld and Nicholson, 1993.
2. BERGHMAN, JOS, CANTIILLON, BEA, *The European Face of Social Security*, Averbury, Aldershot, 1993.
3. COULSHED, VERONICA, *Practica asistenței sociale*, București, Editura Alternative, 1993.
4. DILTON, ANDREW, *The Economics of Social Security*, Oxford, 1989.
5. DOGAN, MATTEI, PELASSY, DOMINIQUE, *Economia mixă*, București, Editura Alternative, 1992.
6. GRAWITZ, MADELEINE, LECCA, JEAN, *Traité de science politique*, tome IV, Paris, PUF, 1985.
7. GOULD, ARTHUR, *Capitalist Welfare Systems*, London, Longman, 1993.
8. MĂRGINEAN, IOAN, *Politica socială și economică pe piață în România*, București, Centrul de Informare și Documentare Economică, 1994.
9. PERRON, J, *Administration sociale et services sociaux*, Quebec, 1986.
9. ZAMFIR, CĂTĂLIN, *Politica socială în România în tranziție*. „Cercetări sociale”, nr. 1, 1994.
10. ZAMFIR, ELENA, ZAMFIR, CĂTĂLIN, (ed.) *România în context european*, București, Editura Alternative, 1995.
11. *Protecția socială în România*, Ministerul Muncii și Protecției Sociale, București, 1993.

12

13

14

15

16

17

18

MOTIVAȚII ȘI INSATISFACTII ALE MINERILOR DISPONIBILIZAȚI DIN PRINCIPALELE ZONE AFECTATE DE RESTRUCTURAREA SECTORULUI MINIER

SORIN M. RĂDULESCU

În perioada martie – septembrie 1998, o echipă de sociologi români¹, în colaborare cu un grup de experți ai Băncii Mondiale², a întreprins un studiu de evaluare socială a consecințelor procesului de restructurare din sectorul minier. Studiul, care a avut un caracter operațional, și-a propus realizarea mai multor obiective, cel mai important dintre ele constituindu-l proiectarea unei liste de indicatori cheie pentru monitorizarea impactului social al restructurării și evaluarea eficacității măsurilor de protecție socială.

Un obiectiv aparte l-a reprezentat evidențierea motivațiilor și insatisfacțiilor forței de muncă disponibilizate din sectorul minier, în trei zone distincte (Valea Jiului, Gorj și Brad), ca urmare a aplicării Ordonanței 22. Prezentul articol constituie o sinteză a principalelor constatări³ obținute din ancheta de teren în legătură cu aceste motivații și insatisfacții, reprezentând o parte din contribuțiile personale ale autorului.

1. TENDINȚE GENERALE ALE PROCESULUI DE DISPONIBILIZARE ȘI CATEGORII PRINCIPALE DE MUNCITORI DISPONIBILIZAȚI

Deși motivațiile personale ale muncitorilor care au cerut disponibilizarea au fost diverse, ele au fost determinate, în general, de patru factori principali:

a. Teama de a nu pierde „ultimul tren”, în condițiile în care persistența zvonurilor despre închiderea iminentă a minelor și „desființarea mineritului” i-a făcut pe mulți

¹ Echipa a fost coordonată de dr. Sorin M. Rădulescu și dr. Maria Larionescu (Institutul de Sociologie al Academiei Române) și a beneficiat de colaborarea Cosimei Rughiniș Larionescu (asistent stagiar de cercetare la Institutul de Cercetări pentru Calitatea Vieții).

² Mulțumim și pe această cale dlui Anis A. Dani – consilier al Băncii Mondiale pentru Misiunea privind Proiectul de Restructurare a Sectorului Minier din România, dnei Mary Louise Vitelli – consultant al Băncii și, nu în ultimul rând, prof. Michael M. Cernea – consilier principal în probleme de politică socială și sociologie al Băncii, care au colaborat îndeaproape cu noi și ne-au sprijinit în eforturile noastre de cercetare.

³ Rezultatele studiului de evaluare socială, inclusiv ansamblul constatărilor de teren, sunt cuprinse în cartea *Cu ochii minerului. Reforma mineritului în România*, București, Editura „Gnosis”, 1999.

oameni să creadă că, oricum, tot vor rămâne fără slujbe și este de preferat să plece cu bani decât fără ei;

„Mulți oameni s-au gândit că dacă tot se închid minele, este mai bine să ia bani și să plece, pentru a obține, totuși, ceva decât nimic” (Interviu – fost vagonetar la mina Brad, Hunedoara, 28 ani).

„Am ajuns la concluzia că mineritul se va desființa în România și oricum voi rămâne pe drumuri, așa că m-am decis să plec acum când se dau bani, decât mai târziu, când oamenii vor fi concediați fără a mai primi compensații bănești” (Interviu – fost ajutor de miner la mina Leorda, Gorj, 37 de ani).

b. Presiunile, mai mult sau mai puțin explicite, exercitate de conducerea Regiilor asupra unor categorii de personal (femei, muncitori cu abateri disciplinare sau cu performanțe scăzute) ca să ceară voluntar disponibilizarea, deoarece altfel vor fi concediați fără a primi nici un fel de compensații bănești;

„Deși am aflat mai târziu că disponibilizarea trebuia să fie un act voluntar, astfel ca fiecare femeie să ia singură o decizie, prin modul în care a fost aplicată Ordonanța 22, la noi în mină s-a făcut, de fapt, o disponibilizare forțată. Se vorbea de mai multă vreme că activitatea minieră trebuie să rămână, în exclusivitate, o ocupație masculină și că femeile nu mai au ce căuta în mină. Despre acest lucru s-a vorbit chiar pe postul nostru local de televiziune. De aceea, pot spune că n-am optat singure, ci am fost, de fapt, obligate să depunem cererile de disponibilizare” (Focus Grup – fostă escavatoristă la mina Lupoaia, Gorj, 43 ani).

„Ni s-a cerut, de fapt, în mod obligatoriu, să facem cerere pentru disponibilizare, deoarece directorul Regiei și șefii de sector ne-au convocat într-o ședință, unde ne-au spus: «Nu mai este nevoie de femei la mină, așa că trebuie să plecați. Dacă nu plecați acum, când se dau bani, veți pierde dreptul să-i mai luați atunci când veți fi concediate»” (Focus Grup – fostă mecanic, mina Lupoaia, Gorj, 42 ani).

c. Dorința celor mai vârstnici de a profita de plata compensațiilor și a ieși, ulterior, la pensie;

„Am lucrat peste 20 de ani la mină, în subteran și mi-am ruinat sănătatea. Din cauza bolilor profesionale, minerii nu trăiesc decât 4-5 ani după ce ies la pensie. Deoarece mai aveam câțiva ani până la pensionare, m-am gândit că este bine să cer disponibilizarea ca să pot să obțin niște bani cu care să mă pot întreține la bătrânețe și care să se adauge pensiei” (Interviu – fost miner la mina Horăști, Gorj, 54 de ani).

d. Tentația banilor, care i-a determinat, mai ales pe cei tineri, să creadă că „pot face cu ei o mulțime de lucruri”.

„Atunci când au văzut atâția bani grămadă, mulți oameni și-au pierdut capul. Erau convinși atunci că vor putea face cu ei o mulțime de lucruri. De abia ulterior și-au dat seama că sunt prea puțini pentru a putea realiza într-adevăr ceva cu ei” (Focus Grup – electrician la mina Paroșeni, 28 de ani).

„Decizia multor oameni de a cere disponibilizarea a fost condiționată de un fel de «febră a banilor» sau «psihoză colectivă», care a făcut ca oamenii să se influențeze reciproc în abandonarea activității miniere” (Focus Grup – fost miner la Întreprinderea Minieră Aninoasa, Hunedoara).

În multe cazuri, simțeau că este ceva în neregulă cu întreprinderea din care făceau parte, în special datorită scăderii drastice a cererii de cărbune: circula

zvonuri despre închiderea minelor, salariile nu mai erau plătite la timp sau erau reduse, existau timpi morți în activitatea de producție etc. În acest mod, *motivația de respingere* era extrem de puternică: mulți muncitori simțeau că este mai bine să plece decât să rămână. La aceasta s-a adăugat o profundă *motivație de atracție*: suma de bani primită ca plată compensatorie. În acest sens, mulți subiecți intervievați au considerat disponibilizarea ca fiind echivalentă cu un gen de „vânzare a locului de muncă”. În alte cazuri, au operat ambele motivații, din cauză că unii manageri i-au făcut pe oameni să înțeleagă că o parte din personal urmează să fie disponibilizat, iar aceia care și-au închipuit că sunt direct vizați au preferat să plece, mai degrabă cu bani, decât fără ei.

O motivație specifică pentru acceptarea disponibilizării voluntare a constituit-o convingerea că oamenii vor fi din nou angajați în vechile lor locuri de muncă. Mulți muncitori n-au fost informați și nici n-au conștientizat faptul că nu li se va mai permite să se reangajeze în sectorul minier timp de un an de zile. Ei s-au crezut indispensabili, considerând greșit că unitățile miniere vor avea nevoie din nou de activitatea lor.

Deși motivațiile particulare ale celor disponibilizați au fost extrem de diverse, ele au fost influențate, totuși, de o tendință comună: tentația banilor, în condițiile existenței credinței că activitatea în minerit nu mai este una sigură.

La RAL „Oltenia”, de exemplu, disponibilizările au avut loc în trei mari „valuri”. Un lider sindical a calificat aceste valuri ca fiind, unul al „șmecherilor”, altul al „neîncrezătorilor” și altul al celor „forțați”, adică obligați să ceară disponibilizarea. Pe cei „șmecheri” i-au interesat doar banii, iar întreprinderea nu a pierdut, ci, dimpotrivă, a câștigat din plecarea lor. Cei „neîncrezători” erau aceia care nu credeau că vor fi asigurate plățile compensatorii și de aceea nici nu au plecat din primul val. Între timp, ei au văzut că aceste plăți s-au acordat, într-adevăr, oamenilor și atunci au făcut și ei cereri de disponibilizare. Al treilea val a fost determinat, de fapt, de constrângerile exercitate asupra oamenilor, deoarece structura ocupațională a unității a fost dezechilibrată, ca o consecință directă a primelor două valuri. Acest dezechilibru a fost resimțit ca problema principală a procesului de restructurare din industria minieră. El n-ar fi apărut dacă ar fi existat criterii prealabile care să controleze fluxul celor disponibilizați.

M. Cozac, director general adjunct în RAH Petroșani, aprecia, de exemplu, că persoanele disponibilizate ar fi trebuit preselecțate în cadrul unui program special. Ar fi trebuit folosite criterii specifice, printre care competența profesională, disciplina și capacitatea de muncă. În acest mod, nu ar fi trebuit folosite alte criterii, printre care sexul sau numărul de membri ai familiilor angajate în mine. Pe de altă parte, programul de selectare ar fi însemnat și o mutare a anumitor persoane «pe care le cunoaștem bine» din posturi «călduțe» în posturi productive. Unii lideri sindicali consideră, la rândul lor, că cererile de disponibilizare nu trebuiau să fie aprobate fără încuviințarea sindicatelor, iar minele ar fi trebuit restructurate în

funcție de rentabilitatea lor, trebuind să fie disponibilizați, mai ales, cei din minele nerentabile. Managerul Exploatării Miniere Brad (parte componentă a RAC Deva) arăta că ar fi dorit să plece din întreprindere, prin disponibilizare, un mare număr de muncitori calificați. În absența lor, aproape întreaga activitate a întreprinderii miniere ar fi fost paralizată. Pentru acest motiv, cererile lor nu au fost acceptate. Alți manageri se plâng că disponibilizarea a determinat, de fapt, *blocarea* posturilor, care a provocat mari dificultăți în procesul de refacere a structurii profesionale a personalului (**Date rezultate din interviuri**).

Aplicarea Ordonanței 22 a produs, prin efectele ei, o serie de dezechilibre în unitățile miniere, atât din punct de vedere al structurii personalului, cât și al activității întreprinse de aceste unități. În fosta RAL „Oltenia” (actuala CNL „Oltenia”) din Gorj, de exemplu, primele două «valuri» de disponibilizați au creat următoarele dificultăți activității miniere: *a.* discrepanțe între unitățile cu condiții mai bune de exploatare și cele cu condiții mai grele. Astfel, activitatea de minerit subteran din unitatea Motru (care are condiții mai bune de exploatare) s-a redus cu circa o treime, în timp ce aceeași activitate din unitatea Dragotești (care are condiții mai grele de exploatare) s-a redus la jumătate; *b.* neconcordanțe între diversele categorii de activități. De exemplu, spre deosebire de activitatea de subteran de la Motru, care s-a redus cu circa 29%, activitatea din carierele rentabile existente la Jilț Sud, Rovinari și Husuicioara s-a redus cu aproximativ 36-37%; *c.* dezechilibre între categorii de personal și între meserii specifice mineritului. Astfel, din estimările făcute de conducerea Regiei, muncitorii s-au redus cu 40 %, în timp ce maeștrii cu numai 17,8%. Au plecat 50,5% dintre sudori, 50,4% dintre frezori, 45,8% dintre buldozeriști, 44,9% dintre minerii de subteran, 47,8% dintre minerii de suprafață etc. Din carierele de suprafață au plecat circa un sfert dintre escavatoriștii necesari pentru a mânui aproximativ 40% din utilajele necesare producției. Semnalând aceste discrepanțe guvernului, conducerea Regiei a cerut stoparea procesului de disponibilizare prin: *a.* abrogarea articolului 1, alineatul 2 din Ordonanța 22, care prevede desfacerea contractului de muncă „la cererea oamenilor”; *b.* selectarea specifică a unităților miniere nerentabile, unde să fie aplicat articolul menționat; *c.* aprobarea, prin hotărâre guvernamentală, ca Regia să poată angaja absolvenții unor licee, școli profesionale și facultăți cu profil minier, în așa fel încât să fie acoperit deficitul de personal.

Conform altor aprecieri, în semnarea cererii de disponibilizare, oamenii s-au influențat unii pe alții, în așa fel încât nu se poate vorbi de o decizie personală propriu-zisă, cât de o presiune cu caracter colectiv, care a influențat fiecare decizie în parte.

„Circa 5% din cei disponibilizați aveau o experiență profesională redusă, fiind reprezentați mai ales de tineri, care aveau alte planuri decât să rămână în minerit. Alți 5% s-au numărat dintre aceia cărora nu le-a plăcut munca și au considerat că este bine să profite de pe urma restructurării. În fine, 90% din cei disponibilizați, în marea lor majoritate muncitori buni și experimentați, s-au influențat, unul pe altul, în decizia luată, la fel ca și în cazul acelora care aveau rude sau posedau pământ în zonele rurale” (Focus Grup – electrician, 29 de ani, Exploatarea Minieră Aninoasa, Hunedoara).

2. CONSTATĂRI ALE ANCHETEI DE TEREN

2.1. MOTIVE INVOCATE DE MUNCITORII DISPONIBILIZAȚI

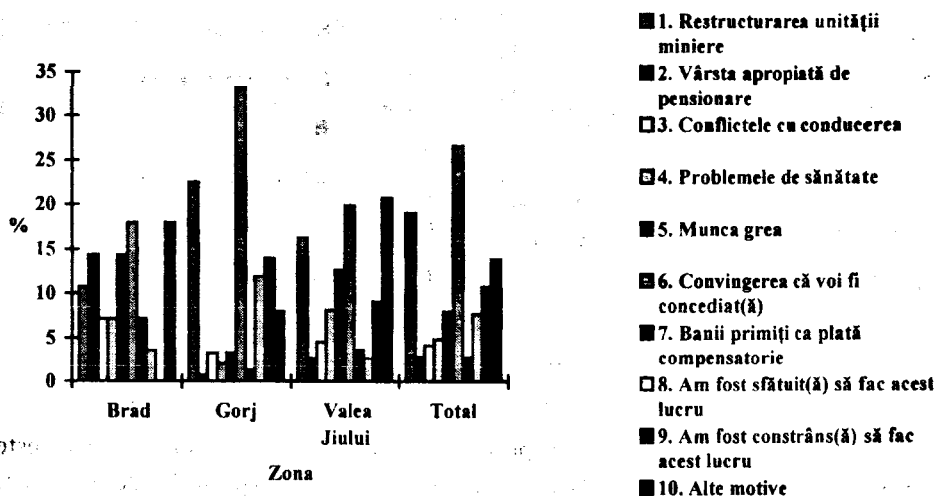
Intervieați, în cadrul anchetei pe bază de eșantion, asupra motivelor principale de depunere a cererii de disponibilizare, subiecții au indicat următoarele motive mai importante: 1. convingerea că minele vor fi foarte curând închise și își vor pierde oricum locul de muncă; 2. restructurarea sau reorganizarea unității; 3. presiunile exercitate de manageri sau șeful direct (vezi tabelul 1 și graficul 1).

Tabelul 1

Motive principale pentru a cere disponibilizarea (Date rezultate din anchetă)

Motive principale	Zona			
	Brad %	Gorj %	Valea Jiului %	Total %
1. Restructurarea unității miniere	10,7	22,5	16,2	19,0
2. Vârsta apropiată de pensionare	14,3	0,7	2,7	2,8
3. Conflictele cu conducerea unității	7,1	3,3	4,5	4,1
4. Problemele de sănătate	7,1	2,0	8,1	4,8
5. Munca grea	14,3	3,3	12,6	7,9
6. Convingerea că voi fi concediat(ă)	17,9	33,1	19,8	26,6
7. Banii primiți ca plată compensatorie	7,1	1,3	3,6	2,8
8. Am fost sfătuit(ă) să fac acest lucru	3,6	11,9	2,7	7,6
9. Am fost forțat(ă) să fac acest lucru	—	13,9	9,0	10,7
10. Alte motive	17,9	7,9	20,7	13,8

Aceste motive confirmă constatările noastre în concordanță cu care „zvonorile” despre închiderea sau restructurarea minelor, alături de presiunile exercitate de unii manageri în direcția disponibilizării forțate a unor categorii specifice de personal (în special, femei), au constituit motive mult mai importante ale semnării cererii de disponibilizare decât banii primiți ca plăți compensatorii.



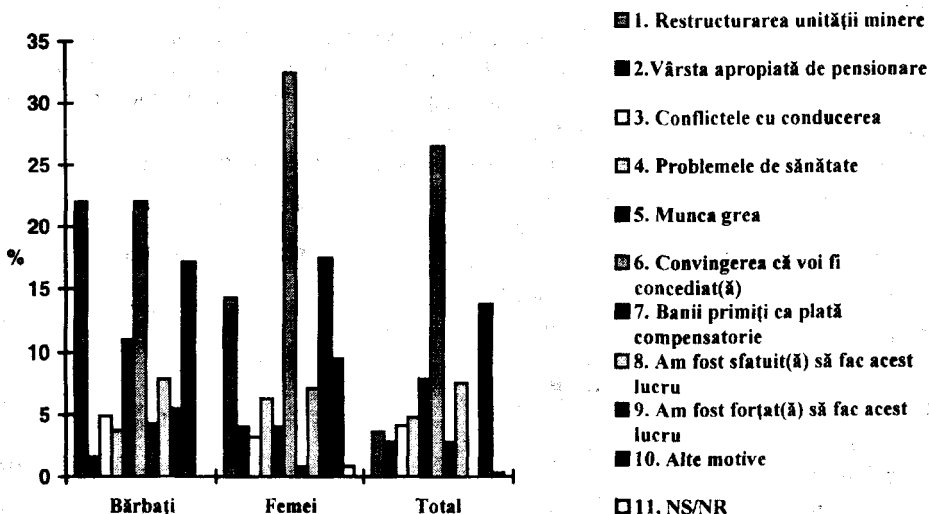
Graficul 1 – Motive principale de disponibilizare

Totuși, spre deosebire de bărbați, care invocă, într-o proporție mai mare, *munca grea și tentația banilor*, femeile invocă, într-o proporție mai mare, *constrângerea, apropierea vârstei de pensionare și problemele de sănătate* (vezi tabelul 2 și graficul 2).

Tabelul 2

Motive principale pentru a cere disponibilizarea, în funcție de sex
(Date rezultate din anchetă)

Motive principale	Bărbați %	Femei %	Total %
1. Restructurarea unității miniere	22,0	14,3	3,6
2. Vârsta apropiată de pensionare	1,6	4,0	2,8
3. Conflictele cu conducerea unității	4,9	3,2	4,1
4. Problemele de sănătate	3,7	6,3	4,8
5. Munca grea	11,0	4,0	7,9
6. Convingerea că voi fi concediat(ă)	22,0	32,5	26,6
7. Banii primiți ca plată compensatorie	4,3	0,8	2,8
8. Am fost sfătuit(ă) să fac acest lucru	7,9	7,1	7,6
9. Am fost forțat(ă) să fac acest lucru	5,5	17,5	10,7
10. Alte motive	17,1	9,5	13,8
11. NS/NR	—	0,8	0,3



Graficul 2 – Motive principale de disponibilizare în funcție de sex

În funcție de vârstă, ierarhia primelor două motive de disponibilizare este relativ asemănătoare, exceptând subiecții cei mai vârstnici (peste 51 de ani), care invocă, în primul rând, *health problems* (vezi tabelul 3). Diferențe mai

semnificative între diferitele categorii de vârstă apar în legătură cu motivul declarat în al treilea rând: *a.* astfel (exceptând primele două motive invocate de către toți subiecții) cei mai tineri (până în 30 de ani) consideră că *munca grea* a fost un motiv destul de important al renunțării la activitatea din minerit; *b.* cei care au vârsta între 31-40 ani declară că *au fost constrânși* (de manageri sau lideri) să depună cererea de disponibilizare; *c.* cei de vârstă mijlocie (41-50 de ani) invocă *sfatul* rudelor, prietenilor sau colegilor; *d.* pentru cei mai vârstnici (51 de ani și peste) *restructurarea întreprinderii și vârsta apropiată de pensionare* (la egalitate) se numără printre motivele (invocate în al treilea rând) care au stat la baza deciziei lor de a cere disponibilizarea.

Tabelul 3

Motive principale pentru a cere disponibilizarea, în funcție de vârstă
(Date rezultate din anchetă)

Motive principale	Categorii de vârstă				
	Sub 30 ani %	31-40 ani %	41-50 ani %	51 ani și peste %	Total %
1. Restructurarea unității miniere	17,5	22,4	15,9	12,0	18,6
2. Vârsta apropiată de pensionare	—	—	7,2	12,0	2,8
3. Conflictul cu conducerea unității	—	6,9	5,8	—	4,1
4. Problemele de sănătate	2,5	1,7	4,3	28,0	4,8
5. Munca grea	16,3	7,8	1,4	—	7,9
6. Convingerea că voi fi concediat(ă)	23,8	24,1	34,8	24,0	26,6
7. Banii primiți ca plată compensatorie	2,5	2,6	2,9	4,0	2,8
8. Am fost sfătuit(ă) să fac acest lucru	7,5	8,6	8,7	—	7,6
9. Am fost forțat(ă) să fac acest lucru	6,0	18,1	5,8	8,0	10,7
10. Alte motive	25,0	6,9	13,0	12,0	13,8
11. NS/NR	—	0,9	—	—	0,3

În funcție de zonele investigate (vezi tabelul 1), distribuția motivelor de disponibilizare este la fel de semnificativă: *a.* convingerea că *va fi* oricum *concediat(ă)* este apreciată ca motiv principal de subiecții din toate cele trei zone, dar, mai ales, de cei din Gorj; *b.* *restructurarea unității miniere* este considerată ca al doilea motiv important de subiecții din Gorj și Valea Jiului, dar nu și de cei din Brad, care declară ca al doilea motiv de disponibilizare *munca grea*, la egalitate cu *vârsta apropiată de pensionare*; *c.* *constrângerea exercitată asupra deciziei* de a cere disponibilizarea operează mai puternic în zona Gorj, decât în celelalte două zone.

Această ierarhizare a motivelor demonstrează, pe de o parte, corelațiile existente între condițiile de muncă și motivele subiecților, între structura (pe vârste

și sexe) a personalului din unitățile miniere localizate în cele trei zone și aceste motive, iar pe de altă parte, faptul că, au existat numeroase cazuri (mai ales în Gorj) de disponibilizare *forțată*. În mod la fel de semnificativ, subiecții din toate cele trei zone nu consideră decât într-o pondere mică tentația banilor ca motiv. Probabil și din cauză că, acum, după ce sumele de bani primite ca plăți compensatorii au fost cheltuite, ele nu mai par atât de „mari” și tentante, așa cum au fost privite în perioada disponibilizărilor.

2.2. INFLUENȚE EXERCITATE ASUPRA DECIZIEI DE DISPONIBILIZARE

2.2.1. Aprecieri asupra caracterului voluntar sau coercitiv al deciziei de disponibilizare

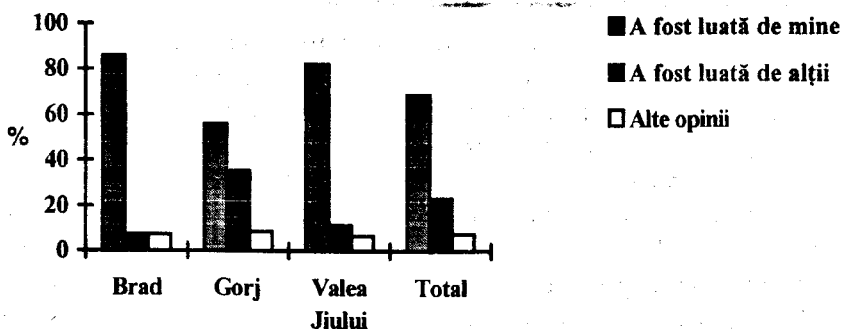
Întrebați asupra modului cum conștientizează, în prezent, decizia luată, aproape 69% dintre subiecții investigați au apreciat că a fost o *decizie voluntară*, iar circa 24% au declarat că a fost o *decizie luată de alții*. Spre deosebire de disponibilizații din Brad și Valea Jiului, care declară, într-o proporție mai mare că decizia a fost elaborată personal, cei din Gorj consideră că a fost o decizie luată de alții (vezi tabelul 4 și graficul 3).

Tabelul 4

Caracterul voluntar sau forțat al deciziei de a cere disponibilizarea
(Date rezultate din anchetă)

Decizia:	Zona			
	Brad %	Gorj %	Valea Jiului %	Total %
A fost luată de mine	85,7	55,9	82,1	68,8
A fost luată de alții	7,1	35,5	11,6	23,6
Alte opinii	7,1	8,6	6,3	7,5

În general, bărbații declară mai frecvent decât femeile că a fost o decizie personală, în timp ce femeile declară mai frecvent decât bărbații că a fost o decizie luată de alții (vezi tabelul 5).



Graficul 3 – Caracterul voluntar sau forțat al deciziei de a cere disponibilizarea

Tabelul 5

Caracterul voluntar sau forțat al deciziei de a cere disponibilizarea
(Date rezultate din anchetă)

Decizia:	Sexul subiecților		
	Bărbați %	Femei %	Total %
A fost luată de mine	73,3	63,0	68,8
A fost luată de alții	21,8	26,0	23,6
Alte opinii	4,9	11,0	7,6

În funcție de grupuri de vârste, categoria cea mai tânără (până în 30 de ani) și cea mai vârstnică (51 de ani și peste) apreciază, într-o pondere mai mare, că a fost o decizie personală, în timp ce celelalte grupuri de vârstă, deși și ele au aceeași opinie, apreciază, într-o proporție mai mare, că a fost o decizie elaborată de alții (vezi tabelul 6).

Tabelul 6

Caracterul voluntar sau forțat al deciziei de a cere disponibilizarea
(Date rezultate din anchetă)

Decizia:	Grupuri de vârstă				
	sub 30 de ani %	31-40 ani %	41-50 ani %	51 ani și peste %	Total %
A fost luată de mine	83,8	59,5	70,0	61,5	68,8
A fost luată de alții	13,8	30,2	25,7	19,2	23,6
Alte opinii	2,4	10,3	4,3	19,3	7,6

„Aș minți acum, dacă aș spune că decizia mea a fost luată de alții în locul meu. În fond, alegerea a fost a mea și acum o regret. Cred că n-am fost informat îndeajuns și, de fapt, am fost manipulat ca să iau această decizie. Ca și mine, mulți s-au luat după zvonurile că se închid minele” (Interviu – fost miner, 26 de ani, Brad).

„Cine spune că decizia de disponibilizare a fost luată de femeile de la noi, minte. N-a fost deloc o decizie personală, ci o decizie luată de conducerea Regiei care ne-a spus clar că femeile nu mai au ce să caute în mine” (Interviu – muncitoare necalificată, 42 de ani, R.A.L. „Ollenia”, Gorj).

2.2.2. Factori și persoane care au influențat decizia luată

Exceptând aprecierea celor mai mulți subiecți că decizia de a cere disponibilizarea a avut un caracter *personal*, 44% dintre ei declară că au fost influențați în decizia lor de conducerea Regiei, de șeful direct și chiar de sindicat. Numai 17% consideră că această decizie a fost influențată de mass media, colegi, rude sau alte persoane. Spre deosebire de zona Valea Jiului, unde factorii sau persoanele menționate au exercitat influențe relativ identice, în Brad influența

familiei a fost mai importantă, iar în Gorj a prevalat influența exercitată de administrația Regiei (vezi tabelul 7 și graficul 4).

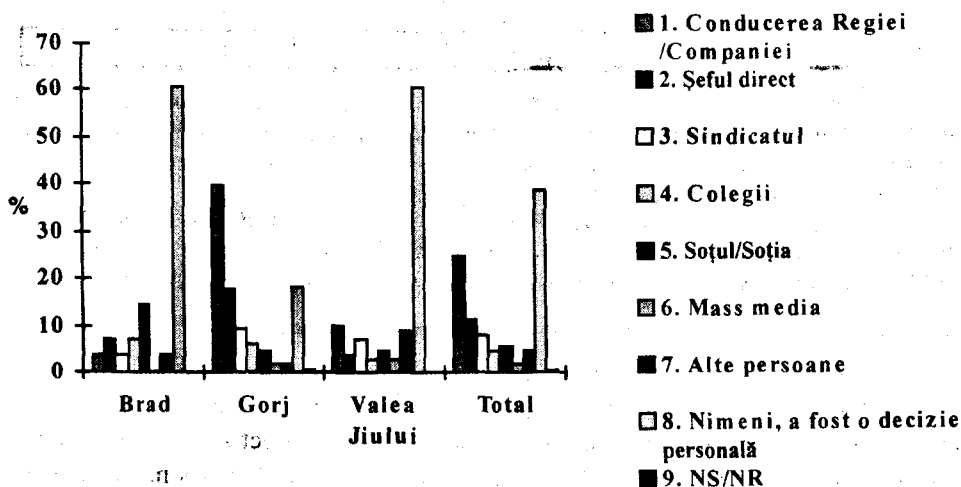
Tabelul 7

Influențe exercitate asupra deciziei de disponibilizare

(Date rezultate din anchetă)

Influențe exercitate de:	Zona			
	Brad %	Gorj %	Valea Jiului %	Total %
1. Conducerea Regiei/Companiei	3,6	39,9	9,8	24,9
2. Șeful direct	7,1	17,6	3,6	11,3
3. Sindicat	3,6	9,2	7,1	7,8
4. Colegi	7,1	5,9	2,7	4,8
5. Soție/Soț	14,3	4,6	4,5	5,5
6. Mass media	–	2,0	2,7	2,0
7. Alții	3,6	2,0	8,9	4,8
8. Nimeni, a fost o decizie personală	60,7	18,3	60,7	38,6
9. NS/NR	–	0,7	–	0,3

Spre deosebire de bărbați, femeile declară că au fost influențate, într-o măsură mai mare, în decizia lor de către conducerea Regiei, șeful direct, sindicat și partenerul de viață (vezi tabelul 8). De asemenea, influența conducerii Regiei și a sindicatului s-a exercitat, într-o măsură mai mare, asupra celor mai vârstnici (vezi tabelul 9). În schimb, mass media a avut cea mai mică influență asupra tuturor categoriilor menționate. Toate aceste declarații trebuie însă tratate cu precauție.



Graficul 4 – Motive principale de disponibilizare

Tabelul 8

Influențe exercitate asupra deciziei de a cere disponibilizarea, în funcție de sex
(Date rezultate din anchetă)

Influențe exercitate de:	Sexul subiecților		
	Bărbați %	Femei %	Total %
1. Conducerea Regiei/ Companiei	24,1	26,0	24,8
2. Șeful direct	9,0	14,2	11,3
3. Sindicat	7,2	8,7	7,8
4. Colegi	4,2	5,5	4,8
5. Soție/Soț	3,6	7,9	5,5
6. Mass media	1,8	2,4	2,0
7. Alții	6,0	3,1	4,8
8. Nimeni, a fost o decizie personală	44,0	31,5	38,6
9. NS/NR	-	0,8	0,3

Realitatea – constatată de noi în studiile de caz – este că muncitorii disponibilizați s-au influențat, de fapt, unii pe alții, dar le este acum jenă să recunoască acest lucru, dând vina pe manageri sau pe liderii sindicali pentru că nu i-au informat asupra consecințelor negative ale disponibilizării „la cerere”.

„Atunci când l-am întrebat ce decizie să iau, liderul de sindicat ne-a spus: «Faceți cum vă taie capul, pentru că nici noi sindicatele nu avem informații mai bune. Dacă vreți plecați, dacă nu rămâneți»” (Focus Grup - fost vagonetar la Exploatarea Minieră Dâlja, Petroșani, 27 de ani).

„I-am sfătuit pe oameni să nu facă cerere de disponibilizare, dar ei tot au făcut. S-au luat unii după alții” (Focus Grup - femeie, operatoare de preparare, 42 de ani, Petroșani).

Tabelul 9

Influențe exercitate asupra deciziei de a cere disponibilizarea, în funcție de vârstă
(Date rezultate din anchetă)

Influențe exercitate de :	Grupuri de vârstă				
	Sub 30 ani %	31-40 ani %	41-50 ani %	51 ani și peste %	Total %
1. Conducerea Regiei/Companiei	15,0	27,4	28,6	34,6	24,9
2. Șeful direct	6,3	17,1	10,0	3,8	11,3
3. Sindicat	10,0	4,3	10,0	11,5	7,8
4. Colegi	6,3	5,1	-	4,3	4,8
5. Soție/Soț	6,3	7,7	2,9	-	5,5
6. Mass media	1,3	3,4	1,4	-	2,0
7. Alții	7,5	5,1	-	7,7	4,8
8. Nimeni, a fost o decizie personală	47,5	29,1	42,9	42,3	38,6
9. NS/NR	-	-	0,9	-	0,3

Mecanismul principal care i-a influențat pe muncitori să ceară disponibilizarea a fost, în cea mai mare măsură, zvonul că se vor închide toate minele, iar minerii vor fi concediați în masă.

„Zvonul este, de fapt, principalul mijloc de comunicare în Valea Jiului, prin care oamenii se consultă între ei înainte de a lua o decizie. Dar zvonul este, în același timp, un instrument folosit pentru a manipula minerii, care – datorită muncii lor istovitoare în subteran – nu au răgazul necesar pentru a gândi și decide ei înșiși” (Focus Grup - electrician, 29 ani, Întreprinderea Minieră Aninoasa).

„Conducerea Regiei ne-a spus că există o dată limită pentru depunerea cererilor de disponibilizare, care expiră în trei zile. De aceea, oamenii n-au avut suficient timp ca să gândească și să ia o decizie în cunoștință de cauză. Directorul și liderii sindicali s-au abținut să ne dea vreun sfat, iar oamenii erau pur și simplu dezorientați. Într-un timp, acest ultimatum de trei zile s-a prelungit de câteva ori, în așa fel încât părea că n-are nici o bază reală. Cei care au făcut cereri de disponibilizare după ce a expirat data limită au avut timpul necesar să se informeze și să decidă, dar aceia care au făcut cereri înainte, au luat decizii într-o stare de panică și acută dezinformare. Aceasta i-a dezavantajat complet. Ei n-au avut cum să se mai gândească la consecințele actului lor” (Interviu – femeie, 43 ani, fostă escavatoristă la Întreprinderea Minieră Rovinari, RAL „Oltenia”).

Unii subiecți intervievați au acuzat faptul că liderii sindicali sau directorii nu i-au informat în mod adecvat pe cei care au cerut să fie disponibilizați în legătură cu consecințele opțiunii lor, în timp ce alți subiecți au apreciat că nici liderii n-au fost informați așa cum trebuie, deși au încercat să-i convingă pe muncitori – mai ales pe cei cu performanțe profesionale sau cu dificultăți familiale – să nu abandoneze mineritul.

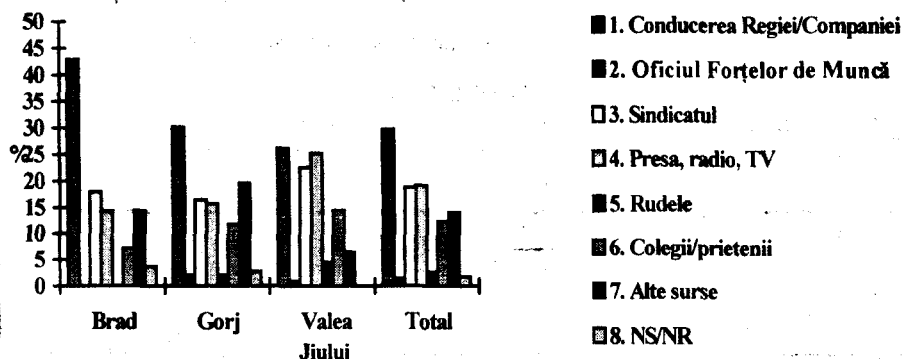
2.3. SURSE DE INFORMARE CU PRIVIRE LA DISPONIBILIZAREA LA CERERE ȘI CONSECINȚELE EI

Principalele surse de informație pe care subiecții au declarat că le-au avut la dispoziție pentru a cunoaște conținutul Ordonanței 22, inclusiv drepturile sau interdicțiile acordate de această ordonanță, sunt, în ordine: 1. conducerea Regiei/Societății; 2. mass media (presa, radio, TV-ul); 3. sindicatul; 4. alte surse. În schimb, Oficiul Forțelor de Muncă și rudele sunt apreciate ca surse mai puțin importante (vezi tabelul 10 și graficul 5).

Tabelul 10

Surse de informație cu privire la Ordonanța 22
(Date rezultate din anchetă)

Surse de informare:	Zona			
	Brad %	Gorj %	Valea Jiului %	Total %
1. Conducerea Regiei/Companicii	42,9	30,1	26,1	29,8
2. Oficiul Forțelor de Muncă	–	2,0	0,9	1,4
3. Sindicatul	17,9	16,3	22,5	18,8
4. Presa, radio-ul, televiziunea	14,3	15,7	25,2	19,2
5. Rudele	–	2,0	4,5	2,7
6. Colegii/prietenii	7,1	11,8	14,4	12,3
7. Alte surse	14,3	19,6	6,3	14,0
8. NS/NR	3,6	2,6	–	1,7



Graficul 5 – Surse de informare în legătură cu Ordonanța 22

Informațiile oferite de conducerea Regiei/Companiei au fost mai importante în Brad, cele date de sindicat și mass media au fost mai importante în Valea Jiului. Spre deosebire de bărbați, femeile au fost într-o măsură mai mică informate de sursele menționate, ele primind informații mai multe de la colegi și prieteni și din alte surse (vezi tabelul 11).

Tabelul 11

Surse de informare cu privire la Ordonanța 22, în funcție de sex
(Date rezultate din anchetă)

Surse de informare	Sexul subiecților		
	Bărbați %	Femei %	Total %
1. Conducerea Regiei/ Companiei	30,7	28,6	29,8
2. Oficiul Forțelor de Muncă	1,2	1,6	1,4
3. Sindicatul	22,3	14,3	18,8
4. Presa, radio-ul, televiziunea	20,5	17,5	19,2
5. Rudele	2,4	3,2	2,7
6. Colegii/prieteni	8,4	17,5	12,3
7. Alte surse	12,0	16,7	14,0
8. NS/NR	2,4	0,8	1,7

„După apariția Ordonanței 22, ne-am dus, un grup de femei, la liderul sindical ca să-l întrebăm ce decizie să luăm. Nici n-a vrut să stea de vorbă cu noi și nu ne-a oferit nici o informație. La fel au procedat inginerii și maeștrii, care nu ne-au lămurit deloc dacă este bine sau rău să facem cererea de disponibilizare” (Focus Grup – fostă muncitoare la cariera Lupoaia, Motru, Gorj, 43 de ani).

Conducerea Regiei/Companiei și mass media au constituit surse principale de informație pentru cei mai tineri, în timp ce, alături de administrație, sindicatul și

alte surse (nedeclarate) au fost surse de informație mai importante pentru cei vârstnici (vezi tabelul 12).

Tabelul 12

Surse de informare cu privire la Ordonanța 22, în funcție de vârstă

(Date rezultate din anchetă)

Surse de informare	Grupuri de vârstă				
	sub 30 ani %	31-40 ani %	41-50 ani %	51 ani și peste %	Total %
1. Conducerea Regiei/Companiei	31,3	30,8	24,6	34,6	29,8
2. Oficiul Forțelor de Muncă	—	1,7	2,9	—	1,4
3. Sindicatul	20,0	17,1	20,3	19,2	18,8
4. Presa, radio-ul, televiziunea	27,5	19,7	13,0	7,7	19,2
5. Rudele	5,0	1,7	2,9	—	2,7
6. Colegii/prietenii	8,8	13,7	13,0	15,4	12,3
7. Alte surse	7,5	12,8	21,7	19,2	14,0
8. NS/NR	—	2,6	1,4	3,8	1,7

„Am auzit pentru prima dată că vom fi disponibilizați de la radio și TV și am întrebat *managerul* ce se va întâmpla cu noi dacă vom face cereri de disponibilizare. Ne-a spus că nu vor fi probleme, că vor fi create noi locuri de muncă în alte sectoare decât mineritul, unde vom putea să ne angajăm. Acum îmi dau seama că ne-a mințit, pentru că nici până astăzi n-am reușit să găesc un loc de muncă” (Interviu – fost miner la mina Horăști, 27 de ani).

„Aș putea spune că și conducerea minei și liderii sindicali au fost corecți în atitudinea lor, i-au informat pe oameni, dar i-au lăsat să decidă singuri ce să facă. Eu l-am întrebat pe liderul nostru sindical și mi-a spus că trebuie să decid singur, dacă să plec sau nu din mină” (Focus Grup – fost miner la mina Lupoaia, 52 de ani).

2.3.1. Informația cu privire la consecințele disponibilizării prin Ordonanța 22*

Aproximativ 85% din disponibilizații intervievați știau că își vor pierde beneficiile și drepturile, că nu vor mai putea fi membri de sindicat și că nu vor mai putea fi angajați, cel puțin un an, în sectorul minier. Se pare, din acest punct de vedere, că minerii au fost bine informați în legătură cu consecințele posibilei lor decizii. Totuși, circa 20% din cei intervievați au declarat că, atunci când au depus cererea de disponibilizare, credeau că vor fi reangajați în fostele locuri de muncă; în jur de 15% credeau încă, la data efectuării cercetării noastre, acest lucru (vezi tabelul 13).

* Subcapitol redactat de dr. Maria Larionescu.

n. 16/1996-2

Tabelul 13

Gradul de cunoaștere a consecințelor deciziei de a cere disponibilizarea
(Date rezultate din anchetă)

Conștientizarea consecințelor:	Da	Nu	NS/NR	Total
Știam că nu voi mai fi membru de sindicat	81,0	15,8	3,2	100
Știam că-mi voi pierde beneficiile	81,3	15,2	3,5	100
Știam că nu voi mai putea fi angajat în sectorul minier cel puțin un an	87,4	10,0	2,6	100
Când am plecat, am crezut că voi fi reangajat în fostul meu loc de muncă	18,5	78,2	3,3	100
Credeam că, în viitor, voi fi angajat din nou în fostul meu loc de muncă	13,9	75,2	10,9	100

În general, spre deosebire de femei, bărbații au fost mai bine informați în legătură cu toate aceste dezavantaje, dar femeile au fost și sunt mai realiste în privința eventualei lor reangajări în sectorul minier (vezi tabelul 14).

Tabelul 14

Gradul de conștientizare a consecințelor disponibilizării, în funcție de sex și zonă
(Date rezultate din anchetă)

Răspunsuri „DA” [*] :	Total	Femei	Bărbați	Brad	Gorj	Valea Jiului
Știam că nu voi mai fi membru de sindicat	83,7	79,1	87,1	93,8	82,3	82,7
Știam că-mi voi pierde beneficiile	84,3	82,6	85,6	96,8	85,2	79,2
Știam că nu voi mai putea fi angajat în sectorul minier cel puțin un an	89,7	85,5	93,0	93,8	85,6	94,5
Când am plecat, am crezut că voi fi reangajat în fostul meu loc de muncă	19,1	16,8	21,0	12,5	17,7	23,1
Credeam că, în viitor, voi fi angajat din nou în fostul meu loc de muncă	15,6	13,0	17,4	7,1	20,4	11,3

^{*} Procent valid; „alte” sunt definite ca fiind „absente”.

O pondere de 87,1% din cei intervievați au primit plățile compensatorii, în interval de o lună de la depunerea cererii de disponibilizare, în timp ce ceilalți le-au primit după o lună; 34,2% le-au primit chiar într-un interval de numai două săptămâni.

2.3.2. Gradul de satisfacție față de informațiile primite

Chestionați asupra caracterului satisfăcător sau nesatisfăcător al informațiilor primite, peste 73% dintre subiecți, majoritatea din Gorj și Valea Jiului s-au arătat

nemulțumiți de informațiile primite. În schimb, cei din Brad s-au arătat mulțumiți, într-o măsură mai mare, de conținutul acestor informații (vezi tabelul 15 și graficul 6).

Tabelul 15

Gradul de satisfacție față de conținutul informațiilor primite
(Date rezultate din anchetă)

Gradul de satisfacție	Zona			
	Brad %	Gorj %	Valea Jiului %	Total %
Mulțumit de informație	64,3	22,2	21,4	25,9
Nemulțumit de informație	35,7	77,1	77,7	73,4
NS/NR	—	0,7	0,9	0,7

De informațiile primite s-au declarat cel mai puțin mulțumiți, într-o oarecare măsură, femeile și, de asemenea, cei de vârstă mijlocie sau vârstnicii (vezi tabelele 16 și 17).

Tabelul 16

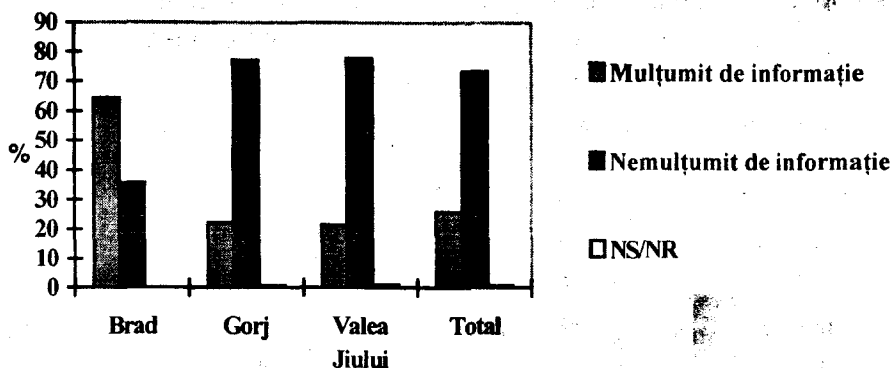
Gradul de satisfacție față de informațiile primite
(Date rezultate din anchetă)

Gradul de satisfacție	Sexul subiecților		
	Bărbați %	Femei %	Total %
1. Mulțumit de informație	29,5	21,3	25,9
2. Nemulțumit de informație	69,3	78,7	73,4
3. NS/NR	1,2	—	0,7

Tabelul 17

Gradul de satisfacție față de informațiile primite, în funcție de vârstă
(Date rezultate din anchetă)

Gradul de satisfacție	Grupuri de vârstă				
	sub 30 de ani %	31-40 ani %	41-50 ani %	51 ani și peste %	Total %
1. Mulțumit de informație	31,3	19,7	30,0	26,9	25,9
2. Nemulțumit de informație	68,8	79,5	68,6	73,1	73,4
3. NS/NR	—	0,9	1,4	—	0,7



Graficul 6 – Gradul de satisfacție în legătură cu conținutul informației primite

Una dintre informațiile esențiale care ar fi trebuit să fie primită de cei disponibilizați viza cunoașterea interdicției, reglementată de Ordonanța 22, de a lucra cel puțin un an în sectorul minier și anularea unor beneficii sau gratuități acordate, în general, minerilor (de a mai fi membru în sindicat, de a beneficia de anumite facilități, de a beneficia de bunurile sociale ale industriei miniere etc.). În mod contradictoriu cu declarația făcută de către majoritatea subiecților, conform căreia informațiile despre Ordonanța 22 nu au fost corespunzătoare, aproximativ 53% dintre ei afirmă că au primit informații despre anularea beneficiilor pe care le aveau înainte de a fi disponibilizați, în timp ce circa 47% afirmă că au primit această informație de abia după ce au fost disponibilizați (vezi tabelul 18 și graficul 7).

Tabelul 18

Gradul de informare în legătură cu interdicțiile Ordonanței 22
(Date rezultate din anchetă)

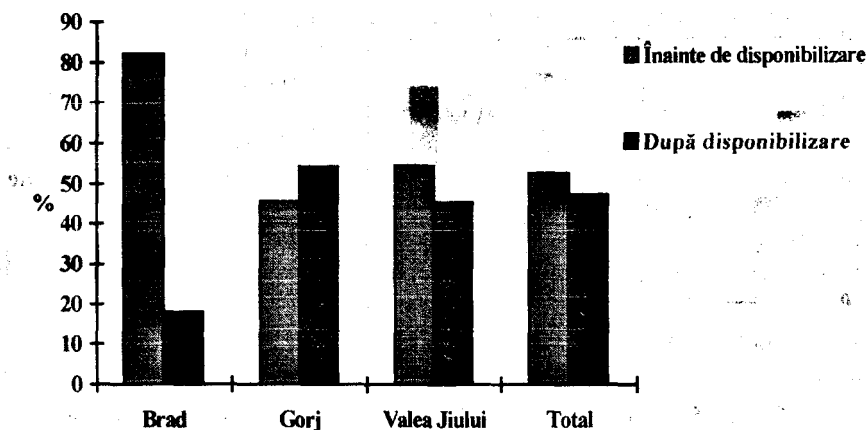
Am primit informații:	Zona			
	Brad %	Gorj %	Valea Jiului %	Total %
Înainte de disponibilizare	82,1	45,7	54,5	52,6
După disponibilizare	17,9	54,3	45,5	47,4

Cele mai puțin informate despre anularea acestor drepturi s-au declarat, într-o oarecare măsură, femeile și cei mai vârstnici (vezi tabelele 19 și 20).

Tabelul 19

Gradul de informare în legătură cu interdicțiile Ordonanței 22
(Date rezultate din anchetă)

Am primit informații:	Sexul subiecților		
	Bărbați %	Femei %	Total %
1. Înainte de disponibilizare	56,6	47,2	52,6
2. După disponibilizare	43,4	52,8	47,4



Graficul 7 – Gradul de informare în legătură cu interdicțiile Ordonanței 22

Tabelul 20

Gradul de informare în legătură cu interdicțiile Ordonanței 22
(Date Rezultate din anchetă)

Am primit informații:	Grupuri de vârstă				
	sub 30 ani %	31-40 ani %	41-50 ani %	51 ani și peste %	Total %
1. Înainte de disponibilizare	52,5	52,6	52,9	52,0	52,6
2. După disponibilizare	47,5	47,4	47,1	48,0	47,4

„Conducerea minei a organizat o ședință unde a convocat oamenii pentru a se discuta despre Ordonanța 22. Acolo ni s-au făcut însă numai promisiuni, dar nu s-a spus nimic despre faptul că vom pierde drepturile de miner” (Interviu – femeie, fost culegător de probe la Exploatarea Minieră Motru, Gorj, 29 de ani).

„Dacă știam dinainte că o să pierd drepturile acordate minerilor, nu făceam cerere de a fi disponibilizat, nici chiar dacă mă obligau cu forța” (Focus Grup – fost ajutor de miner, 35 de ani, Petroșani).

2.4. SATISFACȚII ȘI INSATISFACȚII FAȚĂ DE DECIZIA DE A CERE DISPONIBILIZAREA

Lipsa de informație, teama că, indiferent ce se va întâmpla în industria minieră, vor fi concediați, împreună cu tentația „zecilor de milioane” au acționat ca factori principali, determinanți pentru adoptarea deciziei celor disponibilizați de a-și abandona slujbele în mod voluntar.

„Atunci când oamenii s-au văzut cu atâția bani grămadă, parcă le-a luat Dumnezeu mințile. Au crezut că pot să cumpere orice sau să facă orice vor cu acești bani” (Focus Grup – Muncitor disponibilizat, 25 de ani, Mina Livezeni).

Acum, după ce au aflat mai multe lucruri despre restructurarea industriei miniere și, mai ales, despre drepturile lor, cea mai parte dintre cei disponibilizați regretă pasul făcut și consideră că, de fapt, decizia lor a fost una „manipulată”. Chiar dacă a avut un caracter voluntar, ea a fost luată în absența existenței unor alternative viabile și în condiții de incertitudine.

„Atunci când Ordonanța 22 a fost pusă în aplicare nu m-a interesat decât câți bani o să primesc. De abia după ce am plecat din mină am aflat că guvernul are obligația să ne recalifice și să ne dea locuri de muncă” (Interviu – fost electrician la Rovinari, Gorj, 39 de ani).

Pe de altă parte, majoritatea celor disponibilizați și-au cheltuit cea mai mare parte din plățile compensatorii, fără a-și ameliora în mod substanțial standardele lor de viață. Cu *mintea celui de pe urmă*, ei își dau seama acum că decizia lor a fost, în întregime, greșită.

În acest sens, din ansamblul lotului de disponibilizați chestionați, circa 71% se declară total nemulțumiți (foarte nemulțumiți și nemulțumiți) de decizia luată, față de aproximativ 21% care sunt foarte mulțumiți sau mulțumiți, deoarece consideră că au luat o decizie adecvată. Numai 7% consideră că această decizie n-a fost nici bună, nici proastă (vezi tabelul 21 și graficul 8).

Tabelul 21

Gradul de satisfacție față de decizia de a cere disponibilizarea

(Date rezultate din anchetă)

Gradul de satisfacție	Zona			
	Brad	Gorj	Valea Jiului	Total
	%	%	%	%
Foarte nemulțumit	17,9	38,4	15,2	27,5
Nemulțumit	21,4	45,0	46,4	43,3
Nici nemulțumit, nici mulțumit	7,1	6,6	8,0	7,2
Mulțumit	39,3	6,0	26,8	17,2
Foarte mulțumit	14,3	3,3	2,7	4,1
NS/NR	–	0,7	0,9	0,7

În pofida unor dificultăți inerente, rezultate din condiția de șomer, peste 53% dintre disponibilizații din Brad și 29% din cei existenți în Valea Jiului sunt mulțumiți în legătură cu decizia luată, în timp ce în Gorj doar 9% au declarat această satisfacție, cu toate că în această zonă există mai multe oportunități pentru practicarea activităților agricole.

Satisfacțiile și insatisfacțiile față de decizia de a cere disponibilizarea sunt împărțite, aproape în egală măsură, și de bărbați și de femei (vezi tabelul 22).

Tabelul 22

Gradul de satisfacție față de decizia de a cere disponibilizarea, în funcție de sex
(Date rezultate din anchetă)

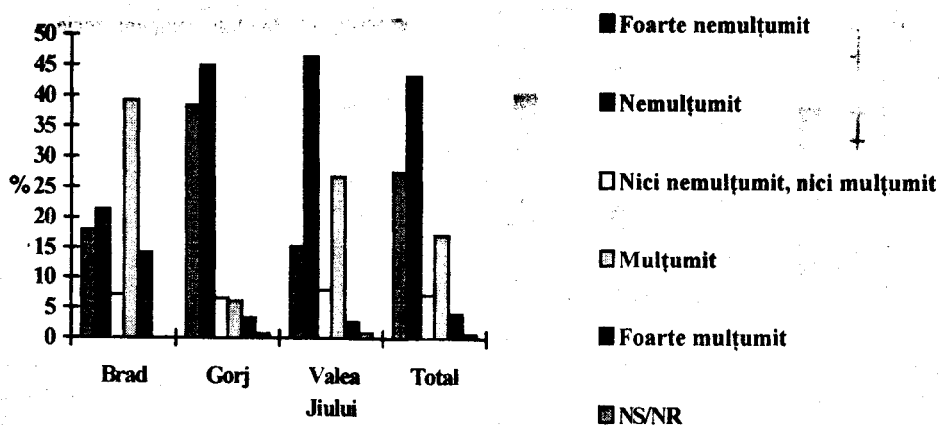
Gradul de satisfacție	Sexul subiecților		
	Bărbați %	Femei %	Total %
Foarte nemulțumit	24,4	31,5	27,5
Nemulțumit	46,3	39,4	43,3
Nici nemulțumit, nici mulțumit	6,1	8,7	7,2
Mulțumit	19,5	14,2	17,2
Foarte mulțumit	2,4	5,5	3,8
NS/NR	0,6	—	0,3

În funcție de categorii de vârstă, cei mai nemulțumiți se declară cei mai vârstnici, spre deosebire de cei mai tineri care se consideră cei mai mulțumiți (vezi tabelul 23).

Tabelul 23

Gradul de satisfacție față de decizia de a cere disponibilizarea, în funcție de vârstă
(Date rezultate din anchetă)

Gradul de satisfacție	Grupuri de vârstă				
	Sub 30 ani %	31-40 ani %	41-50 ani %	51 ani și peste %	Total %
Foarte nemulțumit	22,5	31,0	31,4	16,0	27,5
Nemulțumit	36,3	44,0	42,9	64,0	43,3
Nici nemulțumit, nici mulțumit	10,0	7,8	4,3	4,0	7,2
Mulțumit	27,5	12,1	14,3	16,0	17,2
Foarte mulțumit	3,8	2,6	7,1	—	3,8
NS/NR	—	2,6	—	—	1,0



Graficul 8 – Gradul de satisfacție față de decizia de a cere disponibilizarea

2.5. SATISFACTII ȘI INSATISFACTII FAȚĂ DE CUANTUMUL PLĂȚILOR COMPENSATORII

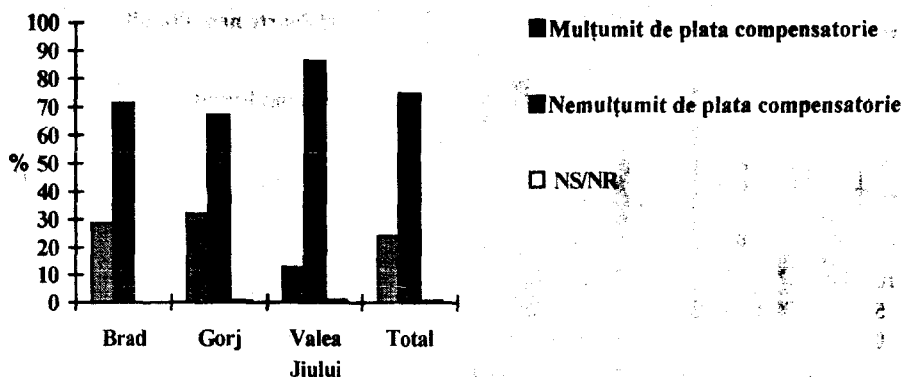
Una din cele mai mari nemulțumiri ale subiecților o constituie cuantumul mic al sumelor de bani reprezentând plățile compensatorii. Astfel, din totalul celor chestionați, peste trei sferturi se declară nemulțumiți de modul în care a fost calculată plata compensatorie, față de numai un sfert, care apreciază că ea a fost calculată corect.

Cei mai nemulțumiți se declară disponibilizații din Valea Jiului (probabil, și datorită caracterului mai revendicativ al minerilor din această zonă), iar cei mai mulțumiți, cei din Gorj (vezi tabelul 24 și graficul 10).

Tabelul 24

Gradul de satisfacție față de modul în care a fost calculată plata compensatorie
(Date rezultate din anchetă)

Gradul de satisfacție	Zona			
	Brad %	Gorj %	Valea Jiului %	Total %
Mulțumit de plata compensatorie primită	28,6	32,0	12,5	24,2
Nemulțumit de plata compensatorie primită	71,4	67,3	86,6	75,1
NS/NR	–	0,7	0,9	0,7



Graficul 9 – Gradul de satisfacție față de modul în care a fost calculată plata compensatorie

Femeile sunt, în general, mai mulțumite decât bărbații (vezi tabelul 25), iar, în funcție de categorii de vârstă, cei mai nemulțumiți sunt cei mai tineri (vezi tabelul 26).

Tabelul 25

Gradul de satisfacție față de modul în care a fost calculată plata compensatorie, în funcție de sex
(Date rezultate din anchetă)

Gradul de satisfacție	Sexul subiecților		
	Bărbați %	Femei %	Total %
Mulțumit de plata compensatorie primită	15,7	35,4	24,2
Nemulțumit de plata compensatorie primită	83,7	63,8	75,1
NS/NR	0,6	0,8	0,7

Tabelul 26

Gradul de satisfacție față de modul în care a fost calculată plata compensatorie, în funcție de vârstă
(Date rezultate din anchetă)

Gradul de satisfacție	Grupuri de vârstă				
	sub 30 ani %	31-40 ani %	41-50 ani %	51 ani și peste %	Total %
Mulțumit de plata compensatorie primită	21,3	23,1	25,7	34,6	24,2
Nemulțumit de plata compensatorie primită	78,8	75,2	74,3	65,4	75,1
NS/NR	–	1,7	–	–	0,7

„Ne-au dat câteva milioane de lei ca să ne închidă gura și să plecăm din mină. A fost, de fapt, un gen de momeală a guvernului ca să scape de mineri. Dar acești bani n-au avut și n-au nici o valoare. Mulți oameni i-au depus la Bănci, dar din cauza inflației s-au devalorizat” (Interviu – fost miner din Motru, 33 de ani).

2.6. CE CRED SUBIECȚII ÎNTREGULUI EȘANTION DESPRE PROCESUL DE DISPONIBILIZARE A MINERILOR

Deoarece cea mai mare parte a vieții economice a localităților investigate se bazează sau este dependentă de activitatea minieră, am solicitat tuturor subiecților investigați opinia lor despre procesul de disponibilizare a minerilor. Așa cum era, de altfel, de așteptat, peste 86% din eșantionul investigat apreciază că acest proces a fost o soluție *proastă* (inadecvată) a guvernului, numai 13% considerând că el a fost o soluție *bună* (adecvată) (vezi tabelul 27 și graficul 10).

Tabelul 27

Opinii cu privire la procesul de disponibilizare a minerilor
(Date rezultate din anchetă)

Opinii	Zona			
	Brad %	Gorj %	Valea Jiului %	Total %
Disponibilizarea a fost o soluție adecvată	19,8	12,8	12,4	13,9
Disponibilizarea a fost o soluție inadecvată	80,2	87,2	87,6	86,1

În funcție de cele trei zone, diferențele nu sunt decât foarte puțin sensibile: cele emise de locuitorii din Gorj și Valea Jiului (unde au avut loc și cele mai multe disponibilizări de personal) sunt relativ identice, spre deosebire de cele emise de locuitorii din Brad, care consideră, într-o proporție mai mare, că disponibilizarea a fost o soluție bună. În general, locuitorii din mediul rural (dintre care unii trăiesc și din agricultură și din minerit) sunt mai înclinați să emită această opinie (vezi tabelul 28).

Tabelul 28

Opinii cu privire la procesul de disponibilizare a minerilor, în funcție de mediul de rezidență
(Date rezultate din anchetă)

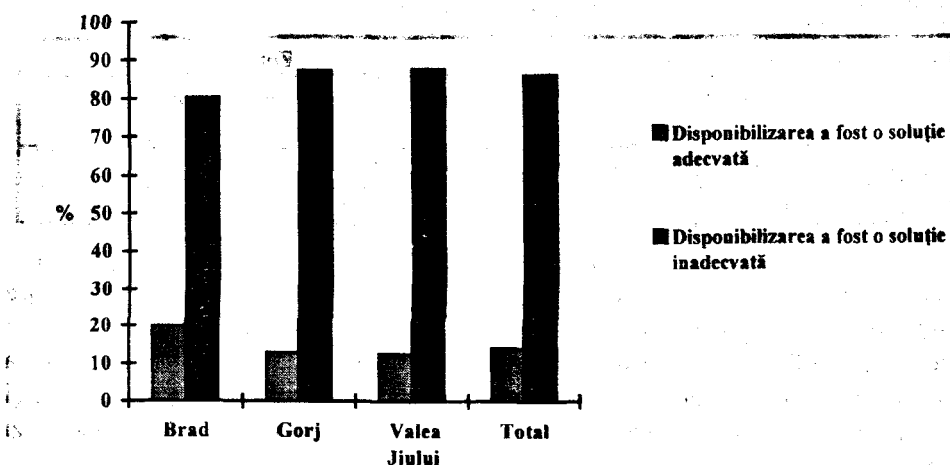
Opinii	Mediul de rezidență		
	Rural %	Urban %	Total %
Disponibilizarea a fost o soluție adecvată	16,2	12,8	13,9
Disponibilizarea a fost o soluție inadecvată	83,8	87,2	86,1

Mai semnificativă decât distribuția opiniilor pe sexe și categorii de vârstă, este cea în funcție de calitatea de muncitor activ sau șomer al populației investigate. Șomerii consideră într-o proporție de aproape 91% că disponibilizarea a fost o soluție inadecvată. La rândul lor, activii, deși nu sunt de acord cu această opinie, apreciază, într-o proporție mai mare, că disponibilizarea a fost o soluție adecvată (vezi tabelul 29).

Tabelul 29

Opinii ale activilor și șomerilor cu privire la disponibilizare
(Date rezultate din anchetă)

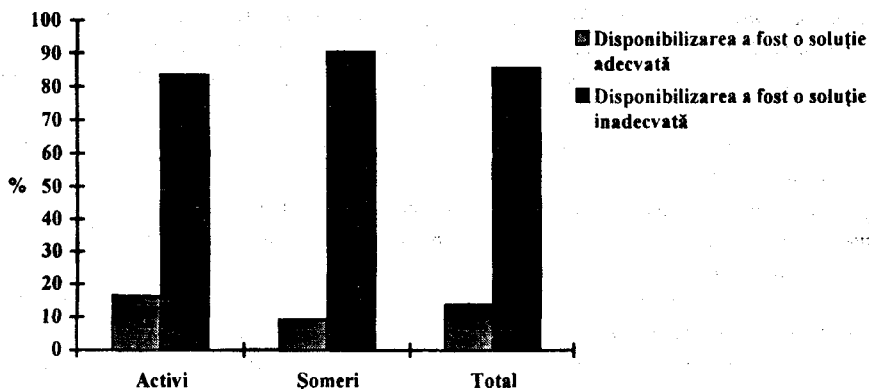
Opinii	Subiecți		
	Activi %	Șomeri %	Total %
Disponibilizarea a fost o soluție adecvată	16,4	9,2	13,9
Disponibilizarea a fost o soluție inadecvată	83,6	90,8	86,1



Graficul 10 – Opinii cu privire la procesul de disponibilizare

Motivarea acestor opinii permite o identificare mai adecvată a atitudinilor populației din zonele investigate față de procesul de restructurare din industria minieră, în general, și față de Ordonanța 22, în special.

Astfel, cele mai frecvente motivații ale subiecților care apreciază că procesul de disponibilizare a minerilor a avut un caracter *negativ* sunt următoarele (vezi caseta nr. 1): 1. lipsa de informare a celor disponibilizați în legătură cu consecințele actului lor (faptul că își vor pierde drepturile, că vor rămâne și fără bani și fără loc de muncă etc.); 2. tactica abilă a guvernului de a le oferi bani în schimbul renunțării



Graficul 11 – Opinii ale activilor și șomerilor cu privire la procesul de disponibilizare

la locul de muncă; 3. faptul că minerii nu au optat pentru disponibilizare în cunoștință de cauză, ci numai atrași de tentația banilor; 4. caracterul politic al Ordonanței 22, care a dat posibilitatea guvernului să scape de presiunile minerilor, considerați, în general, de către puterea politică ca o categorie profesională „incomodă”; 5. lipsa de criterii a procesului de disponibilizare; 6. absența aplicării măsurilor active de protecție socială a celor disponibilizați; 7. crearea unor probleme sociale grave în viața localităților și a zonelor miniere.

Caseta nr. 1

Motivații ale subiecților privind caracterul inadecvat (negativ) al procesului de disponibilizare a minerilor

Procesul de disponibilizare a minerilor n-a fost o soluție bună, pentru că:

1. Oamenii au fost dezinformați (nu au fost informați complet și corect) în legătură cu dezavantajele sau consecințele negative ale disponibilizării;
2. Oamenii au fost „cumpărați” (proștiți, ademeniți, momiți) cu bani ca să renunțe la locurile lor de muncă;
3. Oamenii și-au pierdut locurile de muncă în schimbul unor bani pe care n-au știut să-i folosească în mod eficient;
4. Oamenii știau că oricum se vor închide minele și au preferat să ia niște bani, decât să nu obțină nimic;
5. Oameni au cerut să fie disponibilizați pentru că oricum nu mai primeau salariile promise și industria minieră era în declin;
6. Oamenii au fost amenințați de către manageri că, dacă nu cer în mod voluntar să fie disponibilizați, vor fi concediați (disponibilizarea nu s-a făcut cu acordul oamenilor, ci în mod obligatoriu);
7. Disponibilizarea a fost o decizie politică în măsura în care autorităților le-a fost teamă de presiunile minerilor, implicit de o nouă mineriadă;

8. Disponibilizarea s-a făcut „în masă”, fără nici un fel de criterii (nu s-a ținut seama de gradul de rentabilitate a minelor, de competență, hărnicia sau disciplina oamenilor, astfel că au plecat atât cei competenți, cât și cei incompetenți, disciplinați sau indisciplinați);

9. Disponibilizarea s-a făcut în mod brusc, fără o pregătire prealabilă și fără o etapizare necesară;

10. Disponibilizarea s-a făcut doar în funcție de interesele managerilor și ale personalului administrativ (TESA);

11. Oamenii și-au cheltuit rapid banii primiți drept compensație și acum nu mai au nici o resursă de trai nici ei, nici familiile lor (în prezent, trăiesc în sărăcie și au început chiar să fure ca să poată supraviețui);

12. Cu banii care s-au dat oamenilor drept compensații, trebuiau făcute investiții în industria minieră (trebuiau, de exemplu, re tehnologizate minele și îmbunătățite condițiile de muncă);

13. Oamenilor nu li s-a oferit altă alternativă decât banii (nu li s-au oferit alte locuri de muncă și n-au fost recalificați);

14. Oamenilor nu li s-au dat bani suficienți pentru a putea face ceva cu ei (de exemplu, să deschidă o afacere) și, în plus, banii s-au devalorizat rapid;

15. Disponibilizarea a creat haos, perturbări și probleme sociale în viața oamenilor și localităților (a determinat creșterea șomajului, alcoolismului, criminalității și divorțialității);

16. Disponibilizarea a determinat, de fapt, distrugerea unităților miniere și astfel, România trebuie să importe cărbune din străinătate;

17. Din cauza disponibilizării minerilor au fost afectate alte ramuri ale economiei naționale (de exemplu, siderurgia);

18. Disponibilizarea a creat nesiguranță și teamă chiar în rândul muncitorilor activi;

19. Disponibilizarea a fost o soluție dezavantajoasă, atât pentru oameni, cât și pentru statul român.

În ceea ce privește opiniile (mai puține) ale acelor subiecți care au apreciat că procesul de disponibilizare a fost o soluție *adecvată* (corectă), acestea sunt bazate pe următoarele motivații mai frecvente (vezi caseta nr. 2): 1. necesitatea producerii unor schimbări în industria minieră din România, datorită lipsei de rentabilitate a acestui sector de activitate; 2. eliminarea excedentului de personal din unitățile miniere, care a făcut necesară disponibilizarea; 3. posibilitatea operării unei selecții a personalului din aceste unități; 4. crearea unor oportunități pentru mineri de a scăpa de munca grea din mină și a duce o viață mai bună.

Caseta nr. 2

Motivații ale subiecților privind caracterul adecvat (pozitiv) al procesului de disponibilizare a minerilor

Procesul de disponibilizare a minerilor a fost o soluție bună, pentru că:

1. Restructurarea mineritului a devenit o necesitate pentru economia națională;
2. Unitățile miniere nu erau rentabile, lucrând în pierdere;
3. Existau prea mulți muncitori în unitățile miniere;

4. Au plecat din minerit cei leneși și nedisciplinați;
5. Au plecat din minerit, mai ales, cei vârstnici;
6. Nu i-a obligat nimeni pe mineri să plece; au plecat în mod voluntar;
7. Oricum nu se mai câștiga bine în mină;
8. S-a oferit șansa oamenilor de a-și deschide o afacere;
9. S-a oferit șansa celor proveniți din mediul rural de a se reîntoarce în agricultură;
10. Muncitorilor li s-a oferit posibilitatea de a-și schimba calificarea profesională;
11. Minerilor li s-a dat posibilitatea să scape de munca grea și să ducă o viață mai bună;
12. A fost o ocazie pentru guvern să scape de presiunile minerilor.

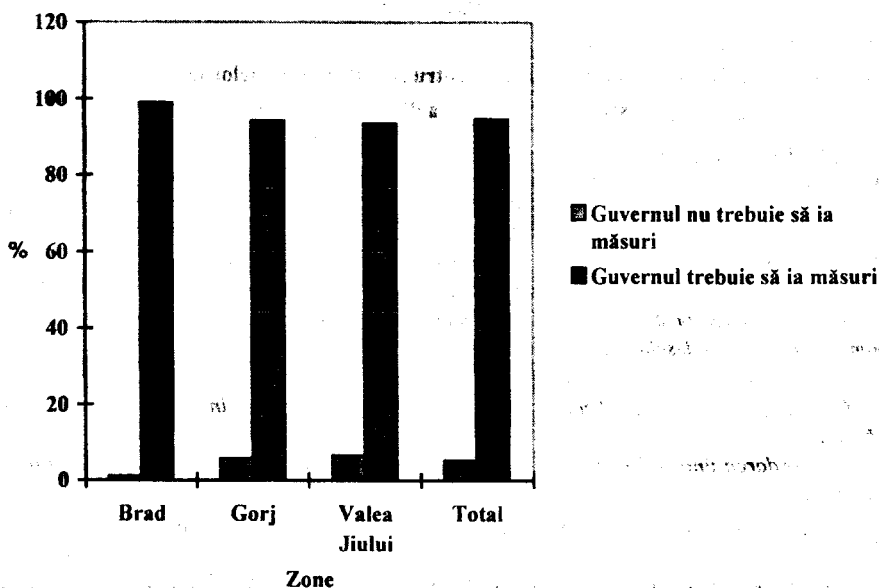
2.7. SOLUȚII PROPUSE DE CEI CHESTIONAȚI PENTRU REABILITAREA ECONOMICĂ A ZONELOR MINIERE ȘI PROTECȚIA SOCIALĂ A CELOR DISPONIBILIZAȚI

Circa 95% dintre subiecții chestionați au oferit diferite soluții cu privire la reabilitarea economică a zonelor miniere și la protecția socială a celor disponibilizați din industria minieră (vezi tabelul 30).

Tabelul 30

Opinii cu privire la intervenția Guvernului în soluționarea problemelor zonelor miniere și ale celor disponibilizați

Opinii	Zona			
	Brad %	Gorj %	Valea Jiului %	Total %
Guvernul nu trebuie să ia măsuri	1,1	5,9	6,6	5,3
Guvernul trebuie să ia măsuri	98,9	94,1	93,4	94,7



Graficul 12 – Opinii cu privire la intervenția Guvernului pentru soluționarea problemelor zonelor miniere și ale disponibilizaților

Majoritatea soluțiilor sugerate⁴ (vezi caseta nr. 3) au în vedere crearea de noi locuri de muncă în zonele miniere prin intermediul unor întreprinderi și afaceri care să beneficieze de sprijinul Guvernului și al unor organizații internaționale. Mulți subiecți sunt conștienți că aceste slujbe ar fi trebuit create *înainte* de procesul de disponibilizare. Atragerea investitorilor privați în zonele miniere, prin crearea unor facilități este, de asemenea, o soluție frecvent sugerată, deși, mai mulți lideri au îndoieli serioase în legătură cu crearea unor întreprinderi mici și mijlocii în zonele miniere, care ar putea oferi oportunitatea creării unor noi locuri de muncă.

„Interesele economice ale investitorilor privați nu coincid cu acelea ale zonelor miniere, cu atât mai mult cu cât nu au cui vinde bunurile produse, iar profitul obținut nu este adecvat” (Consultație colectivă – Reprezentantul Prefecturii Hunedoara).

„Trebuie acceptată ideea că întreprinderile funcționează și se dezvoltă în concordanță cu legile economiei de piață și nu din dorința de a asigura protecția socială a populației din zonele miniere. Ca urmare, chiar în condițiile unor credite avantajoase și a scutirii de impozite, foarte puțini investitori privați vor face investiții în zonele miniere” (Consultație colectivă – Manager, RAC Deva).

Mulți subiecți sunt de acord că acordarea unor credite avantajoase, pentru ca cei disponibilizați să-și poată începe o afacere ar fi o soluție viabilă. Totuși, unii dintre ei se îndoiesc de faptul că deschiderea unei afaceri ar putea avea succes, în condițiile în care multe asemenea afaceri au dat deja faliment în zonele miniere, iar legile din România și, în special, sistemul de impozitare, nu sunt în favoarea investitorilor autohtoni, ci doar a celor din străinătate.

Caseta nr. 3

Soluții generale și specifice pentru reabilitarea zonelor miniere și protecția socială a disponibilizaților

Soluții generale:

1. Amplasarea unor noi industrii în zonă pentru a se putea crea noi locuri de muncă;
2. Atragerea investitorilor privați în zonele miniere, prin crearea unor condiții favorabile (scutirea de taxe sau reducerea acestora, acordarea unor credite cu dobânzi mici etc.);
3. Dezvoltarea turismului (prin ameliorarea infrastructurilor: construcția de drumuri, hoteluri etc.);
4. Acordarea unor credite pe termen lung (cu dobânzi mici sau subvenționate de stat) pentru ca oamenii să-și poată deschide o afacere;
5. Recalificarea profesională a celor disponibilizați;
6. Condiții favorabile pentru cei care vor să plece în alte zone, prin acordarea unor suprafețe de pământ;
7. Acordarea unor înlesniri, mai ales pentru cei săraci, cu copii numeroși: scutirea de plata chiriei, întreținerii casei etc.;
8. Să li se restituie celor disponibilizați beneficiile și gratuitățile acordate minerilor;

⁴ Datorită caracterului corelat al celor mai multe soluții propuse, a trebuit să renunțăm la cuantificarea acestora, preferând o evaluare calitativă.

9. Să le fie prelungită perioada de șomaj;

10. Să fie redeschise minele care s-au închis, pentru ca oamenii să poată fi reangajați;

Soluții specifice:

1. **Declararea Văii Jiului ca «zonă economică specială»⁵**, ca să poată beneficia de o serie de avantaje (subvenții speciale de la stat, scutirea de impozite, programe de investiții cu caracter special etc.);

2. **PETROȘANI:** Crearea unei fabrici de prelucrare a lemnului (de mobilă), de cărămizi, de plasă de sârmă pentru abataje, de tricotaje. Stimularea turismului prin construcția drumului spre Căciulata, Lupeni-Herculane;

3. **LUPENI:** Crearea unei fabrici de textile și de bere. Stimularea turismului;

4. **ANINOASA:** Construcții de drumuri, deschiderea șoselei spre Severin;

5. **BRAD:** Crearea unei fabrici de textile, de brânzeturi. Stimularea industriilor mici (pentru prelucrarea lemnului) și a micilor ateliere de servicii pentru populație. Stimularea creșterii vitelor. Încurajarea căutătorilor de aur;

6. **MOTRU:** Crearea unei fabrici de mobilă, sticlă, tricotaje, conserve; redeschiderea fabricii de bobinaj. Stimularea creșterii ciupercilor pentru export;

În ceea ce privește recalificarea profesională a celor disponibilizați și reintegrarea lor în muncă – apreciază cei intervievați – absența completă a unor evaluări ori studii care să testeze capacitățile lor profesionale și oferta de pe piața muncii determină numeroase dificultăți în procesul de convertire a forței de muncă din industria minieră. Marea majoritate a muncitorilor disponibilizați din mediul urban, în special cei de vârstă mijlocie sau aceia care sunt aproape de pensionare, nu posedă alte capacități decât cele legate de munca în minerit.

„Mai mulți inspectori de la Oficiile Forțelor de Muncă consideră că foștii mineri au o atitudine negativă față de eventuala lor recalificare profesională. Inspectorii au trebuit să-i amenințe că le vor suspenda indemnizația de șomaj pentru a obține acordul unora dintre ei de a se înscrie la cursurile de calificare. Foștii mineri nu vor să se înscrie la aceste cursuri din trei motive principale: **a.** sunt conștienți că nu vor obține un loc de muncă, chiar dacă obțin o nouă calificare; **b.** cursurile nu au un conținut adecvat (contabilitatea sau cursul de operator calcul, de exemplu, nu sunt compatibile cu abilitățile lor); **c.** ei cred cu convingere că vor fi reangajați în fostele lor locuri de muncă din unitățile miniere.”

⁵ La 15 mai 1998 a avut loc o întâlnire între primul ministru și reprezentanții Centralei Naționale a Sindicatelor Miniere, unde s-a hotărât crearea unei comisii mixte (guvern-sindicate), care va adopta un program de măsuri pentru ocuparea forței de muncă disponibilizate din minerit. Cu această ocazie, liderii sindicali au cerut declararea regiunilor miniere ca zone economice speciale.

the program, the program director, and the program faculty. The program director is responsible for the overall management of the program, including the development of the program's vision, mission, and goals, and the implementation of the program's curriculum and policies.

The program faculty is responsible for the development and delivery of the program's curriculum, and for the assessment of student learning. The program faculty also plays a key role in the development of the program's policies and procedures.

The program director and the program faculty work together to ensure the program's success. The program director provides leadership and support to the program faculty, and the program faculty provides feedback to the program director on the program's performance.

The program director and the program faculty also work together to develop the program's vision, mission, and goals. The program director provides the overall vision and mission for the program, and the program faculty provides input on the program's goals and objectives.

The program director and the program faculty also work together to implement the program's curriculum and policies. The program director provides the overall management of the program, and the program faculty provides the day-to-day management of the program.

The program director and the program faculty also work together to assess student learning. The program director provides the overall assessment strategy, and the program faculty provides the day-to-day assessment of student learning.

The program director and the program faculty also work together to develop the program's policies and procedures. The program director provides the overall policy framework, and the program faculty provides input on the program's policies and procedures.

The program director and the program faculty also work together to ensure the program's success. The program director provides leadership and support to the program faculty, and the program faculty provides feedback to the program director on the program's performance.

The program director and the program faculty also work together to develop the program's vision, mission, and goals. The program director provides the overall vision and mission for the program, and the program faculty provides input on the program's goals and objectives.

The program director and the program faculty also work together to implement the program's curriculum and policies. The program director provides the overall management of the program, and the program faculty provides the day-to-day management of the program.

The program director and the program faculty also work together to assess student learning. The program director provides the overall assessment strategy, and the program faculty provides the day-to-day assessment of student learning.

The program director and the program faculty also work together to develop the program's policies and procedures. The program director provides the overall policy framework, and the program faculty provides input on the program's policies and procedures.

The program director and the program faculty also work together to ensure the program's success. The program director provides leadership and support to the program faculty, and the program faculty provides feedback to the program director on the program's performance.

The program director and the program faculty also work together to develop the program's vision, mission, and goals. The program director provides the overall vision and mission for the program, and the program faculty provides input on the program's goals and objectives.

The program director and the program faculty also work together to implement the program's curriculum and policies. The program director provides the overall management of the program, and the program faculty provides the day-to-day management of the program.

The program director and the program faculty also work together to assess student learning. The program director provides the overall assessment strategy, and the program faculty provides the day-to-day assessment of student learning.

The program director and the program faculty also work together to develop the program's policies and procedures. The program director provides the overall policy framework, and the program faculty provides input on the program's policies and procedures.

The program director and the program faculty also work together to ensure the program's success. The program director provides leadership and support to the program faculty, and the program faculty provides feedback to the program director on the program's performance.

PROBLEME MANAGERIALE ALE RECONSTRUCȚIEI ÎNTEPRINDERILOR

OSCAR HOFFMAN

1. CE ESTE RECONSTRUCȚIA ÎNTEPRINDERILOR? RECONSTRUCȚIA ÎNTEPRINDERILOR CA UN PROCES DE RUPTURĂ

Problematica generală a reconstrucției întreprinderilor comportă o discuție largă pe care nu ne propunem s-o inițiem acum. Fenomenul de „reconstrucție” este, relativ, nou. Se folosesc, cu sens asemănător, concepte cum ar fi „reinsertia” întreprinderii, „reingineria întreprinderii”, „reconfigurarea întreprinderii” etc. În toate aceste cazuri elementul esențial îl joacă prefixul „re” ce accentuează ideea unei acțiuni noi, dar și o anumită revenire la o etapă reală. „Reingineria are, deci, un dublu sens, ea este, pe de o parte, un proces continuu și repetitiv, dar și o acțiune ce permite examinarea situațiilor altfel, neluând problema de la început”¹.

Termenul „reinginerie” a fost introdus recent de către M. Hammer și J. Champy² și se încadrează în orientările noi legate de construcția și reconstrucția socioculturală a realităților sociale și care au o aplicabilitate tot mai mare în teoriile și practicile organizaționale³. O organizație este definită ca „o construcție socială creată de actori organizaționali pentru a împlini anumite interese și cadre specifice de referință”⁴.

Reconstrucția întreprinderii pe bază de competențe este considerată ca având la bază orientarea antitayloristă ca mijloc de a rezolva criza actuală de model în care se află întreprinderile contemporane. „Trăim o criză, înainte de toate, culturală

¹ Jean-Françoise Daigne, *Ré-ingénierie et reprise d'entreprise*, Éditions Économica, Paris, 1995, p. 7.

² M. Hammer, J. Champy, *Le reengineering*, Paris, Dunod, 1993, ediția originală: *Reengineering the corporation: a manifesto for business revolution*, New York, Harper Collins Publishers, Inc, 1993; A se vedea și M. Hammer, *Reengineering work: don't automate, obliterate*, în „Harvard Business Review”, nr. 68, 1990, p. 104-112; K. Grint, *Reengineering Historie: Social Resonances and Business Process Reengineering*, în revista „Organisation”, nr. 1, ianuarie 1994, p. 179-201.

³ R. Tinaikar, A. Harman, R. Nath, *Rethinking Business Process Reengineering: a Social Constructionist Perspective*, în *Examining Business Process Reengineering*, (G. Burke, J. Peppard - ed.), London, Kogan Page, 1995.

⁴ Kaarel Haav, *Models of Management*, în volumul *Theoretical Approaches. Towards Democracy in Organizations*, Copenhagen, 1996, p. 143.

și nu doar economică. Întreprinderile se află într-un mediu ce cunoaște mutații tehnico-socio-economice față de care agenții economici nu sunt pregătiți, este vorba de a se elibera de cartezianism* și taylorism care au dominat modalitățile noastre de gândire și administrare (...). Vedem, de asemenea, apărând la acest sfârșit al secolului XX, valori în ascensiune: adaptabilitatea, reactivitatea, rapiditatea, suplețea, transparența, adecvarea permanentă a mijloacelor, informarea, comunicarea. În același timp, dispar valorile tayloriste ale organizării ierarhice piramidale care devin aproape valori arhaice: confidențialitatea, secretul deciziilor, lansarea de proceduri, care se îmbucă precum păpușile rusești, gestiunea resurselor umane, unde axioma principală este neîncrederea în oameni, transparența socotită ca inutilă (...) Taylorismul, ostil și steril față de orice idee inovatoare, trebuie să dispară”⁵.

În acest cadru, reingineria întreprinderii pe bază de competențe ne apare ca exprimând „*un proces de ruptură*”, adică de frângere a vechilor tendințe cu putere de reproducere, specifice întreprinderilor tayloriste (birocratico-tehnocentrice) și conceperea, promovarea și consolidarea unor noi tendințe generate de fundamentarea managementului pe luarea în considerație a omului ca factor determinant în proiectarea și funcționarea organizațiilor (întreprinderilor).

Analiza *proceselor de ruptură* devine un subiect central al lucrărilor recente în management. Pornind de la afirmațiile scriitorului Giuseppe Tomasi di Lampedusa: „Dacă vrem ca totul să continue, trebuie, mai întâi să schimbăm totul”, studiile de management pun în lumină diversele domenii în care au loc fenomene de „frângere a tendințelor”, de trecere spre tendințele opuse. Ruptura nu se referă doar, și nici în primul rând, la numeroase aspecte particulare (de altfel, foarte importante) ale managementului, ci atinge esența sa: *sfârșitul și criza unui model*. Ruptura marchează necesitatea părăsirii managementului taylorist și trecerea spre cel al competențelor.

Articolul lui C.K. Prahalad și Gary Hamel⁶ e socotit a fi revoluționat gândirea de management⁷ ce a introdus conceptul de nucleu de competențe („noyau de compétences”, „core competency”) ca element cheie al succesului unei întreprinderi și prioritatea principală a managerilor. Pe baza competențelor prioritare, întreprinderile trec la personalizarea marketingului, la deosebirea dintre nucleul de competențe, ce asigură performanțele și competitivitatea, de celelalte competențe, „externalizabile”. Acest fapt generează o *primă ruptură* în managementul resurselor umane, cu efecte multiple pe planul activității

* Se referă la o înțelegere strict raționalistă a activității umane, a unui comportament specific „omului economic” – M. Weber

⁵ Jean-François Daigne, *op. cit.*, p. 63, 64, 67.

⁶ C.K. Prahalad, G. Hamel, *The Core Competence of the Corporation*, în „Harvard Business Review”, mai-iunie 1990.

⁷ Bruno Berthon, *Dans quelle entreprise travaillerons nous demain?*, Paris, Hachette, 1997, p. 158.

întreprinderilor. „*A doua ruptură* este la fel de importantă în ceea ce privește evoluția contractului de muncă, dar ea consolidează stimularea spre mai puternica fidelitate a salariaților”⁸.

Gestionarea competențelor (bănci de date privind competențele, recensământul competențelor, gestiunea previzională a capacităților personalului, dezvoltarea permanentă a competențelor prin programe speciale etc.) devine axul managementului, constituind, astfel, o nouă „frângere” a tendințelor. „Astfel, dacă secolulul al XX-lea a fost caracterizat prin Taylor și descompunerea activităților în sarcini elementare, secolul XXI va fi cel al competențelor și al activităților individuale ce compun acestea”⁹.

Nu orice schimbare, fie ea chiar serioasă, înseamnă „ruptură”. Automatizarea și robotizarea produc modificări profunde în sistemul productiv și în management, dar ele se încadrează în același model de bază, putându-se, pe drept cuvânt, a se vorbi de „noul taylorism”. Există, de asemenea, diferite tipuri de reinginerie a întreprinderii. „**Reingineria clasică** este o reinginerie de tip rece, având ca scop esențial ameliorarea productivității întreprinderii și, în majoritatea cazurilor, deoarece nu creează valori suplimentare, ea va reduce numărul colaboratorilor – ar fi mai bine a vorbi aici de «personalul» – întreprinderii”¹⁰. În reingineria nouă („de tip cald”) există o altă metodologie orientată spre client și personalizare (a salariaților, clienților, produselor), reconstruind conceptul de meserie pe baza competențelor. „Orice transformare, orice evoluție, chiar într-un curent cald, începe cu o ruptură. Principiul rupturii tratat în raport cu reingineria poate, deci, părea, dacă nu simplist, puțin original. Cert. Dar aplicarea sa concretă nu este așa de simplă, căci ea impune, pentru a avea un sens real, a ține cont, de asemenea, de principiul existențial: care este sensul real al meseriei mele. Dacă se omite a păstra totdeauna acest principiu ca element de bază riscăm a ne regăsi, foarte repede, într-un curent rece, chiar glaciari, uitând în întregime curentul cald, cel al climatului”¹¹. Ruptura de tip nou duce (va trebui să ducă) la o întreprindere nontayloristă având alte principii manageriale, cum ar fi: managerul devine „sfătuitor”, specialistul devine o „structură de competențe”, clientul devine o „resursă de bază”, grupul se transformă în „echipă”, de la logica puterii se trece spre cea a responsabilității, clientul, în calitate de judecător nemilos, dar indispensabil. În ruptura ce se cere a se realiza, elementul esențial constă în aceea că **omul colectiv este pe cale de a dispărea** (omul colectiv în calitate de consumator „mediu” pasiv și maleabil, și lucrător „taylorizat”, la fel de „mediu”, pasiv, maleabil), **rolul central revenind individului personalizat** (client, salariat, cetățean).

⁸ *Ibidem*, p. 161.

⁹ *Ibidem*, p. 162-163.

¹⁰ *Ibidem*, p. 181.

¹¹ *Ibidem*, p. 185.

2. SPRE UN NOU MODEL AL ÎNTEPRINDERII DE LA ÎNTEPRINDERILE FUNCȚIONALE SPRE CELE OPERAȚIONALE

Reconstrucția întreprinderii ne apare, astfel, într-adevăr, ca o nouă filosofie despre om (client, cetățean, salariat), producție, produs, prin **părăsirea întreprinderii funcționale și generarea unui model nou al întreprinderii operaționale**. „Adaptarea la noile condiții implică a avea o nouă perspectivă asupra organizației: a depăși structurile funcționale și a ne îndrepta spre procesele operaționale. Se cuvine a ne concentra, în primul rând, asupra rezultatelor așteptate sau asupra a ceea ce am putea numi producerea sistemului. Într-un anumit fel, noi trebuie să adoptăm o gândire de ruptură și să ieșim dintr-o logică centrată pe funcționarea internă, în care diferitele funcții depind de teritoriu, specializări și să ne concentrăm pe activitățile ce produc valori adăugate pentru client”¹².

Reingineria impune o schimbare a mediului sociocultural al întreprinderii și nu o simplă schimbare organizatorică sau tehnologică. Se cere un nou sistem motivațional care “trebuie să facă apel la rupturi organizaționale, la o mai mare creativitate a oamenilor, la crearea de noi statute socio-juridice pentru a stimula echipele, la delegarea largă a noi responsabilități, la tipuri de remunerare deosebit de stimulative”¹³.

Reconstrucția întreprinderii pe bază de competențe are ca ax teoretic și managerial **centrarea pe actorii sociali**. Specificul teoriilor constructiviste¹⁴ constă, tocmai, în a porni de la strategiile de acțiune ale diferiților actori sociali și de a vedea modul în care aceștia construiesc realitatea socială prin procese de selecție, decizie, alternative, acțiuni intenționate sau spontane etc. În acest sens, managementul competențelor nu se mai realizează printr-o direcție funcțională de personal specializată, ci privește toată întreprinderea și, cu deosebire, conducerea strategică.

A da importanță actorilor sociali (oameni cu diferite statute, roluri, interese, valori, comportamente etc.) presupune a genera o altă realitate socială a întreprinderii (a se vedea discuția privitoare la „spațiul muncii” și conceperea omului în muncă în calitatea sa de ființă totală, generică) ce poate fi concepută prin termenul de **întreprindere în rețea sau întreprinderea vasculară**.

Întreprinderea în rețea (vasculară) implică un nou tip de comunicare (antitayloristă) ca mod de a construi organizația, aplicând tezele constructiviste conform cărora atenția se concentrează pe „procesul prin care este produs înțelesul,

¹² Guy Jacob, *Le reengineering: l'entreprise reconfigurée*, Éditions Hermes, Paris, 1994, p. 20.

¹³ Jean-François Daigne, *op. cit.*, p. 10.

¹⁴ Michel Foucault, *Disciplinary Power and Subjection*, în volumul *Power*, S. Luker (ed.) Oxford, Blackwell, 1986, p. 229-241; a se vedea Stanley A. Deetz, *Democracy in an Age of Corporate Colonization*, New York, State University of New York Press, 1992, p. 86-313; Jorge Larín, *The Postmodern Critique of Ideology*, în „The Sociological Review”, vol. 42, nr. 21, 1994.

și nu doar pe cel prin care el este transmis”¹⁵. Întreprinderea în rețea (având ca metaforă corpul uman și modul de comunicare între toate celulele, organele, părțile sale componente) presupune a construi organizația astfel încât ea să asigure o comunicare democratică între actorii sociali (înlăturând sistemul taylorist al comunicării ierarhice – piramidale).

Caracteristic unei întreprinderi în rețea („vasculară”) este, deci, organizarea integrată a actorilor, ceea ce presupune:

- sisteme operatorii: planificare, informare, raportare;
- structuri specifice: grupe de muncă, comitete de gândire asupra proiectului;
- sisteme de intervenție, bazate pe cultură, imaginea întreprinderii, modul său de gestiune.

În acest fel, **întreprinderea în rețea** se definește „ca un sistem dotat cu o multitudine de structuri și conexiuni identificabile, în cadrul cărora operează moduri autoreglate și cooperante între ele în virtutea obiectivelor comune sau împărtășite”¹⁶.

În acest sens:

- rețeaua este bazată pe relații interpersonale și interactive foarte puternice, chiar dincolo de relații profesionale în cadrul întreprinderii și în afara sa;
- aceste relații prezintă prioritar un caracter informal;
- rețeaua pune în relații indivizi, actori, în primul rând, și doar ulterior organizațiile în ansamblul lor;
- este prevăzut un proces de autoreglare pentru ca, în lipsa ierarhizării relațiilor, să se evite situațiile de dezordine;
- o rețea nu este niciodată închisă și fixă, căci forța sa rezidă, tocmai, în capacitatea de a evolua, de a atrage noi actori, de a se corela cu noi entități.

Fără a mai insista asupra acestei probleme, menționăm că modalitățile de materializare a acestor principii în cadrul organizării întreprinderii își găsesc ca forme: echipele complexe de muncă, insulele de producție, organizarea modulară flexibilă etc.

Unul din modelele noi de organizare pe bază de competențe este al **insulelor de producție**. Conceptul de „insulă de producție” („production island”) a fost introdus de Peter Brödner în cadrul preocupărilor sale generale privind sistemele antropocentrice de producție. După Brödner, există trei modalități de a realiza un sistem de producție:

- centrat pe mașină;

¹⁵ Stanley A. Deetz, *op. cit.*, p. I.

¹⁶ E. Butera, *La métamorphose de l'organisation – Du château au réseau*, Les Éditions d'Organisation, Paris, 1991, p. 67-68.

– insule de producție formate „prin combinarea mașinilor individuale convenționale, atât spațial, cât și organizatoric și, de asemenea, prin combinarea metodelor de operare necesare fabricației în ansamblu”¹⁷.

– sisteme de fabricație flexibile care „sunt un tip special de insulă de producție, în care fluxul pieselor între mașini este automatizat, iar întregul sistem mașinist este controlat prin mijloace computerizate”¹⁸.

Organizarea „insulară” modifică radical managementul resurselor umane (fig. 1)*, generând alte relații interumane, alt flux al comunicării, alte structuri de conducere.

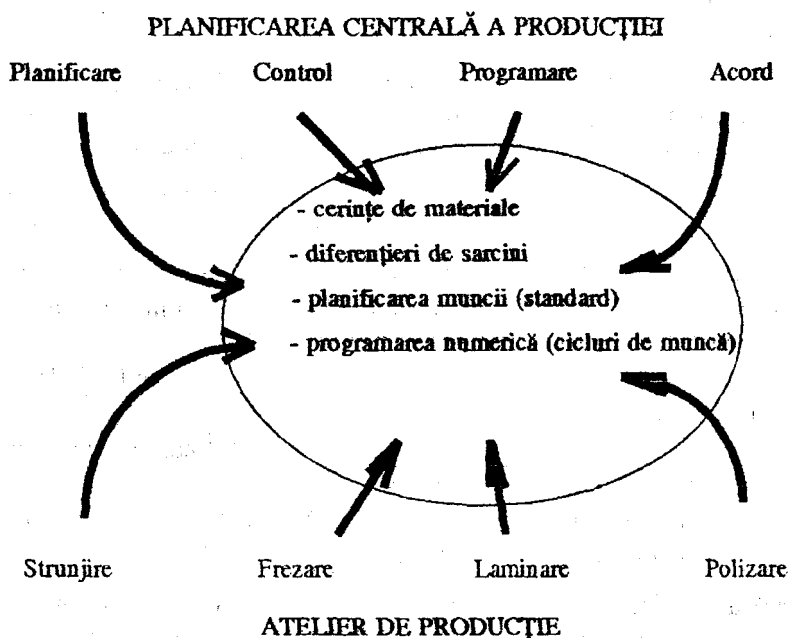


Fig. 1 – Exemplu de insulă de producție

Problemele manageriale apar mai clar într-o prezentare ulterioară făcută de P. Brödner (fig. 2). Această organizare schimbă radical modul de finanțare a unei întreprinderi. Înlăturând modelul taylorist al ierarhiei piramidale, organizarea insulară aduce pe prim plan o interrelație între managementul de vârf, ce asigură strategia de bază a întreprinderii, și managementul operativ, ce este „plasat” în interiorul insulelor. În aceste insule se află nu numai lucrători de specialități

¹⁷ Peter Brödner, *The Shape of Future Technology. The Anthropocentric Alternative*, London, Berlin, Springer, Verlag, 1985, p. 107.

¹⁸ *Ibidem*, p. 107.

* Peter Brödner, *The Shape of Future Technology. The anthropocentric Alternative*, p. 107.

diferite, ci și de tipuri de activități diverse (manageri, proiectanți, informaticieni, oameni din procesele de fabricație etc.). Experiențele mai recente pun în discuție transformarea „insulelor de producție” pe sistemul **fabrici în fabrici**, cu alte cuvinte se atribuie insulelor un set tot mai larg de competențe (studierea piețelor, aprovizionarea, proiectarea, fabricația, desfacerea, inovarea etc.), mărindu-se sfera autonomiei și responsabilității lor*.

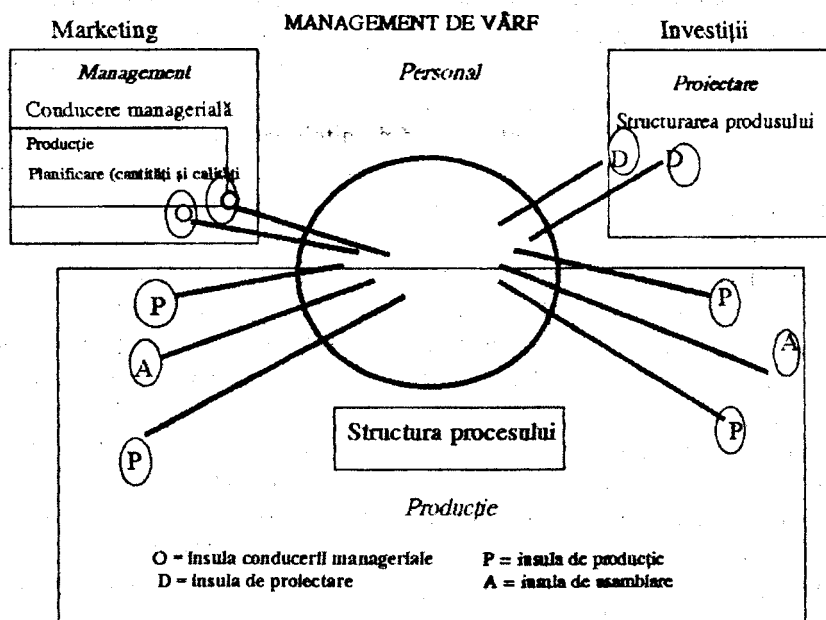


Fig. 2 – Grup de producție integrat.

În interiorul insulelor de producție, managementul competențelor își găsește un teren deosebit de propice de aplicabilitate, negocierea competențelor realizându-se în cadrul acestora. Întreprinderea practică – la nivelul de vârf – o conducere pe obiective, dând fiecărei insule anumite obiective de bază (realizarea unui produs la anumiți parametri: calitate, cost, timp), lăsând restul la latitudinea colectivului insulei și a managementului din cadrul acesteia (ce are un spațiu foarte larg de libertate în domeniul deciziilor, dar și responsabilități foarte mari). Se pot naște competiții chiar între insule de producție ale aceleiași întreprinderi, apărând o **cooperare competitivă** (cu un „joc cu sumă nenulă”).

* Peter Brödner, *Design of Work and Technology*, în volumul *Design of Work and Development of Personnel in Advanced Manufacturing*, New York, John Wiley and Sons, Inc., 1994, p. 142.

3. NOUA PRACTICĂ A MANAGEMENTULUI RESURSELOR UMANE

În cadrul unui asemenea tip de organizație, practica managementului resurselor umane se modifică radical, el nemaifiind sarcina unei „direcții funcționale specializate”, ci a întregii întreprinderi. Managementul de vârf stabilește obiectivele de bază ale întreprinderii și cadrul strategic de acțiune (tipurile de piețe pe care se va plasa, produsele de bază ale competiției sale, valorile pe care le va promova în activitatea sa etc.), competențele se negociază – în genere – la nivelul insulelor de producție (de regulă individual), managementul devenind deosebit de flexibil, aplatizat și democrat.

În acest sens, se experimentează așa-numitele **echipe de produs** („product teams”). Astfel, la fabrica „Playco” această practică este pusă în joc. „Echipele de produs sunt responsabile față de produsele companiei de la concepție la distribuție. Unele echipe sunt responsabile pentru un singur produs, cum ar fi un computer legat de asistarea vânzătorilor din comerț, alte echipe sunt responsabile pentru o întreagă linie de produse, cum ar fi jocurile pentru copii de la șase la nouă ani. Vicepreședinții cu marketingul sunt, în general, conducătorii echipelor de produs, iar un reprezentant al fiecăruia dintre departamentele companiei (cu excepția celor din administrație și finanțe) este prezent în fiecare dintre echipele de produs. În majoritatea cazurilor, personalul executiv repartizează membrii unei echipe de produs, dar și „managerii” ierarhic aflați imediat sub vicepreședinte pot fi, de asemenea, incluși. Factori diverși determină componența echipelor de produs: reputația unui membru din cadrul executivului, îndemnarea în realizarea sarcinilor, prietenia cu membrii echipei și conducătorul și interesul individual în a deveni un membru al echipei”¹⁹.

După cum rezultă (a se vedea și nota de la subsol), compania nu mai are o direcție funcțională specializată în problemele personalului. Întregul executiv este structurat doar pe trei niveluri: președintele (șeful executiv al firmei), primvicepreședintele și vicepreședinții (ce conduc departamente). Unii vicepreședinți fac parte nemijlocită din echipele de produs. Din aceste echipe fac parte și managerii imediat subordonați vicepreședinților. Echipa cuprinde specialiști și din sfera procesului nemijlocit al fabricației. O asemenea organizație are un „profil” foarte aplatizat, în cadrul echipelor de produs plasându-se numeroase funcții decizionale.

Pe o asemenea logică de restructurare a organizației se face distincția dintre conducere și management. Dintre concluziile pe care unii cercetători le elaborează astăzi în legătură cu managementul „cea mai importantă este probabil distincția

¹⁹ Calvin Marrill, *Conflict Management. Honor and Organizational Change*, în revista „American Journal of Sociology”, vol. 97, nr. 31 1991, p. 582-621 (compania are următoarele departamente: operații cercetare și dezvoltare, marketing, vânzări, finanțe, administrație, inginerie, planificare de produs).

dintre conducători și manageri: conducătorii sunt oameni care fac ceea ce trebuie să faci, în vreme ce managerii fac ceea ce fac așa cum trebuie. Ambele roluri sunt de importanță primordială, dar între ele există deosebiri profunde (...) instituțiile americane (și probabil cele din majoritatea celorlalte țări puternic industrializate) sunt conduse ineficient, în vreme ce sunt administrate excesiv. Ele nu acordă destulă atenție necesității de a face ce trebuie făcut, în timp ce se străduiesc într-o măsură prea mare să facă așa cum trebuie ceea ce fac. Vina o poartă în mare parte școlile de management ce îi învață pe oameni să fie tehnicieni și adjuncți competenți, dar nu-i instruiesc în așa fel încât să-i ajute să devină conducători capabili”²⁰.

În lumina acestor idei, la nivelul echipelor de produs se realizează nu numai un management competițional (de a se face „cum trebuie” ceea ce au de făcut), ci și, în primul rând, o activitate de conducere (ce stabilește ce trebuie să se facă). Conducerea se difuzează pe întreaga organizație, la nivelul de vârf realizându-se conducerea strategică.

O altă modalitate de organizare a întreprinderilor este cea a **echipei de inițiativă** alcătuită din membrii voluntari cu specializări diferite și a căror activitate în cadrul echipei devine singura lor obligație profesională. „Aproape de la bun început, o nouă echipă de inițiativă cuprinde, pe lângă tehnicieni, angajați ai secțiilor de producție, marketing, desfacere și planificare financiară. Conducerea firmei este conștientă de faptul că, mai ales la început, activitatea echipei nu necesită aportul permanent al tuturor membrilor ei, dar pare convinsă că suportarea costului implicat de această „risipă” de forță de muncă este necesară, întrucât numai asocierea exclusivă cu un proiect anumit poate duce la un grad adecvat de devotament (...) conducerea firmei insistă ca echipa să funcționeze în alcătuirea ei inițială din stadiul incipient al proiectului până când invenția intră în faza producției de serie”²¹.

Managementul competențelor poate fi practicat și în cadrul unor întreprinderi ce nu au trecut la organizarea insulară.

În acest caz, toată politica de resurse umane este realizată de o direcție a resurselor umane subordonată nemijlocit directorului general. Politica de personal se stabilește la nivelul de vârf (Consiliul Director) în ceea ce privește direcțiile principale ale obiectivelor, apoi se trece în seama unei direcții cu atribuții foarte diversificate.

Activitățile de personal capătă un rol vital în realizarea strategiei întreprinderii (a unei organizații, în genere, proiectată pe modelul competențelor),

²⁰ Warren Bennis, *Câteva adevăruri despre conducere*, în revista „Sinteza”, editată prin Ambasada Statelor Unite ale Americii din București, nr. 90, 1992, p. 15-16.

²¹ Thomas J. Peters, Robert H. Waterman jr. *Invenția și succesul economic*, în revista „Sinteza”, nr. 60, 1984, p. 33 (firma este Minnesota Mining and Manufacturing).

având drept sarcină principală „a crea metode care să permită cooperarea grupurilor de salariați pricepuți”²².

Ceea ce ni se pare relevant constă în modul de a **redefini rolul șefului de personal**, care se modifică esențial, căci „el nu mai este un «expert funcțional», ci un «deblocher» (*débloquer*), cu alte cuvinte cel ce facilitează schimbarea prin depășirea directă a obstacolelor din calea gestiunii armonioase a schimbării”²³.

În exercitarea acestei noi funcții, șeful de personal are câteva roluri noi, dintre care amintim:

- a interveni printr-un procedeu de „depanaj”, dacă este necesar;
- a avea excelente competențe de „sfătuitor”;
- a fi capabil de a elimina ambiguitățile care apar în strategiile și practicile întreprinderii, în particular atunci când aceasta stabilește structuri organizaționale mai plate în cadrul unor ierarhii slabe;
- a crea și a menține un climat de încredere între salariați și diversele lor servicii;
- a identifica și a administra riscurile;
- a stabili relații eficace între planificarea comercială și cea a resurselor umane;
- a ajuta întregul personal în a-și însuși tehnicile de management a personalului;
- a avea relații bune cu sindicatul și a coopera în toate problemele legate de personal, dar și aspecte generale ale întreprinderii.

„Obiectivul primordial al societății noastre în anii 1990 este, astfel, realizarea misiunii noastre comerciale grație unei noi viziuni a managementului resurselor umane, în care șeful de personal este considerat a fi principalul factor ce facilitează progresul”²⁴.

Actualmente, pe ansamblul Uniunii Europene se desfășoară o activitate având drept obiectiv urgent „a face să se înțeleagă mai bine importanța funcției de personal în ansamblul Comunității”²⁵.

Noi provocări (fig. 3*) vin a marca importanța tot mai mare ce se cuvine a fi acordată șefului de personal (respectiv noului management al resurselor umane).

Reorganizarea întreprinderilor pe bază de competențe nu implică, în primul rând, schimbări de organizare sau tehnologie, ci, cu deosebire, modificarea radicală a viziunii, o nouă stare de spirit. „Fără îndoială, reingineria este o stare de spirit indispensabilă pentru a realiza diagnostic și a genera soluții noi. Căci ea conduce la

²² Peter McCue, *Étude pour Royaume-Uni*, în „Europe Sociale”, nr. 2, 1992, p. 53.

²³ *Ibidem*, p. 54.

²⁴ *Ibidem*, p. 54 (este vorba de societatea „Motorola” Ltd.).

²⁵ Tim Brady, *Mobilitéé de la main-d'oeuvre dans la marché unique*, în revista „Europe Sociale”, nr. 2, 1992, p. 87.

* *Ibidem*, p. 88.

uitarea frontierelor tradiționale dintre funcții și servicii și la reconstrucția în profunzime a proceselor pentru a obține diminuarea costurilor și pierderilor și o sporire a calității”²⁶.

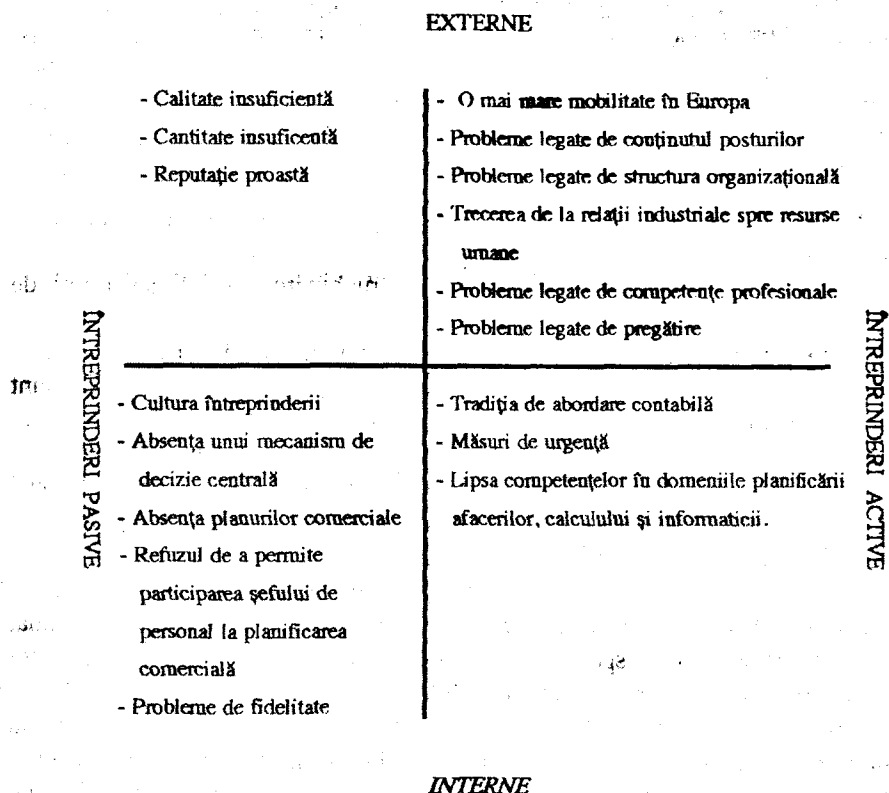


Fig. 3 – Noile provocări pentru șeful de personal

Această stare de spirit implică noi concepte principale manageriale:²⁷

- mediul întreprinderii: actorii externi;
- strategia: autodiagnoza și formularea obiectivelor;
- proiectul, vocația: alegerea actorilor (clienți, furnizori, bănci, alți parteneri în limita rețelei);
- viitorul: potențialul de relații dintre actori;
- organizarea pe tipuri de actori, ceea ce necesită mai multe organizații în cadrul rețelei cu mijloacele lor de management specifice, dar care trebuie să se completeze pentru a raționaliza ansamblul rețelei;

²⁶ Jean-Françoise Daigne, *op. cit.*, p. 8.

²⁷ *Ibidem*, p.53.

- cultura, etica: acceptarea valorilor împărtășite în mod colectiv de actorii rețelei;
- sistemul său de management și control: toate funcțiile „cantitative” ale rețelei.

4. REORGANIZAREA ÎNTREPRINDERILOR PE BAZA MANAGEMENTULUI COMPETENTELOR

Reconstrucția întreprinderii pe baza managementului competențelor, presupunând un nou tip de management, necesită, corelat, un nou tip de manager.

Până în prezent, se putea vorbi de „patru tipuri de caracter de manager”²⁸:

- **Meșteșugarul** ce „pune preț pe făurirea produselor de înaltă calitate și pe rezolvarea problemelor”²⁹.

- **Luptătorul de junglă**, care „este o întruchipare a eticii spiritului de inițiativă economică din secolul XIX”³⁰.

- **Oamenii de companie**, care „prețuiesc mai presus de orice armonia, bunele relații și spiritul de comunitate în cadrul trustului. În cazul optim, ei sunt mediatori și integratori ai muncii pe care o depun meșteșugarii. În cazul cel mai regretabil, ei sunt birocrați obsedați de dorința de siguranță”³¹.

- **Jucătorul**, apărut în deceniul al șaptelea al secolului nostru, ce „își concentrează, în primul rând, eforturile în direcția victoriei și gloriei”³².

- La începutul deceniului al nouălea se constată cristalizarea unui nou tip de manager caracterizabil prin metafora **realizatorului de sine**, al cărui număr crește permanent, având drept țel în viața lor profesională evoluția personală continuă, căutând posturi care să le sporească competența profesională și să le asigure independența. În negocierea competențelor lor, acești manageri urmăresc un nou tip de contract cu instituția lor. „Ei doresc un acord care să le permită să-și mențină o *competență vandabilă* și să le asigure flexibilitatea necesară făuririi unui echilibru între carieră și viața de familie. În schimb, ei oferă spirit de inițiativă, un spirit autentic de echipă și informare onestă – mai puțin carierism și un devotament mai ferm față de proiectul productiv. Acest acord necesită, însă, o conducere dispusă să asculte și să respecte opiniile lor în procesul luării deciziilor și care să le încredințeze funcții stimulative și responsabilitate”³³.

Un alt mod de reconstrucție a întreprinderii pe baza managementului competențelor este *atelierul flexibil*³⁴. Această concepție și practică pornește de la tezele legate de promovarea *spațiului de muncă* despre care s-a vorbit în altă parte.

²⁸ Michael Maccoby, *Managerii de ieri și de azi*, în revista „Sinteza”, nr. 90, 1992, p. 10.

²⁹ *Ibidem*, p. 10.

³⁰ *Ibidem*, p. 11 (ei pot fi „lei” – luptători loiali sau „vulpi” ce folosesc șiretenia).

³¹ *Ibidem*, p. 11.

³² *Ibidem*, p. 11.

³³ *Ibidem*, p. 12.

³⁴ Cristine Jaeger, *La gestion des espaces du travail*, în revista „Reseaux”, nr. 69, 1995, p. 9-44.

În atelierul *clasic* sau *funcțional*, „decuparea” spațiilor este determinată de succesiunea tehnică a operațiilor de fabricație (managementul tehnocratic), toate mașinile care efectuează aceeași operație sunt grupate împreună, toate materialele și piesele parcurg întreaga uzină, iar fiecare echipă de lucru este limitată la un sector și specializată în manipularea unui tip de mașină. Atelierul flexibil implică o polivalență a operatorilor, ce îmbunătățește munca și o face mai responsabilă, căci atelierul este răspunzător asupra tuturor operațiilor necesare unui produs finit. Operațiile se pot trece de la un membru al echipei la altul, sarcinile se recompun (prin diminuarea specializării) și se diversifică, echipa este proiectată în funcție de necesități (atrăgând sau eliberând diverși specialiști), iar sarcinile se modifică pe parcursul timpului.

Focalizarea³⁵ permite un alt tip de cooperare între specialități diverse și activități diferite cu responsabilități proprii, căci “prin restructurare, fiecare specialitate trebuie să rentabilizeze cât mai bine posibil spațiile de care dispune (...) o mare parte a muncii administrative este descentralizată, deoarece fiecare specialitate trebuie să funcționeze într-un mod mai mult sau mai puțin autonom”³⁶.

Spațiul de muncă nu mai este organizat pe baza calificării (specializării) oamenilor sau a specializării mașinilor, ci pe competențele necesare (și negociate) în realizarea unui produs. „Organizarea spațiului nu se mai realizează conform procesului de producție sau a procedeele de lucru, ci în conformitate cu rezultatele producției și muncii”³⁷.

Reorganizarea întreprinderilor pe baza managementului competențelor are implicații profunde asupra comportamentului individual și organizațional. Competențele se leagă direct cu cerința orientării de la criteriile cantitative spre cele calitative. Tocmai această cerință ridică o **problemă psihosociologică deosebită** legată de raportul dintre individualism și solidaritate colectivă în managementul competențelor. Pericolul ce apare se referă la o prevalare excesivă a individualismului, a cantonării responsabilității doar în zona activităților strict personale. Managementul resurselor umane trebuie să ia în considerație acest pericol și să încerce soluții benefice. Există, bineînțeles, posibilitatea realizării spontane a unei atitudini colective favorabile întreprinderii. Experiența arată, însă, necesitatea generării și dezvoltării unor noi tipuri de colective constituite prin acțiuni manageriale (formale, artificiale). Aceste **colective „sub influență”** au la bază realizarea unor **competențe colective** considerate „drept competențe deținute de un grup de operatori care lucrează la un același segment al fabricației, nu reprezintă doar suma competențelor individuale ale membrilor unui grup: ele reprezintă o pricepere (*savoir-faire*) superioară acestei sume, o pricepere colectivă decisivă pentru performanța zilnică. Această pricepere, această competență

³⁵ Termen folosit în locul „organizării insulare”.

³⁶ *Ibidem*, p.38.

³⁷ *Ibidem*, p. 39.

colectivă, se bazează pe existența însăși a colectivului, dotat cu un spirit de echipă (care se sprijină, el însuși, pe un anumit număr de valori împărtășite) și o anumită autonomie, căci este necesară o distanță oarecare în raport cu norma și prescripții pentru a elabora și aplica o cunoaștere adaptată situațiilor concrete de muncă³⁸.

În acest fel, se pot îmbina responsabilitatea individuală și participarea colectivă.

Managementul competențelor implică, așadar, o atenție deosebită relațiilor sociale, ceea ce a făcut ca unele întreprinderi să organizeze problematica în cadrul unei Direcții a personalului și a relațiilor sociale³⁹, ce urmărește procesele de ansamblu ce au sau vor putea (sau vor trebui) să aibă loc în cadrul întreprinderii în raport cu procesele societale și, în conformitate cu acestea, pe o „logică transversală” (ce înlocuiește logica funcțională, pe posturi, cu cea pe ansamblul întreprinderii) să definească, pregătească și realizeze competențe transversale și „câmpuri de proximitate”.

Reorganizarea pe baza managementului competențelor nu se rezumă la întreprindere. În organizațiile comerciale, sanitare, de turism, cercetare etc. se pun probleme de același tip și se caută soluții în aceeași direcție.

În comerț, spre exemplu, într-un magazin se disting două mari zone de activitate: achizițiile și vânzările (ceva analog cu ceea ce se întâmplă într-o întreprindere în legătură cu activitățile sale). Atât achizițiile, cât și vânzările presupun numeroase sarcini ce, până acum, erau repartizate unor oameni specializați pe posturi (ca într-o întreprindere). Reducerea specializării, recompunerea sarcinilor, competențele hibride și polivalente, reducerea nivelurilor ierarhice, difuzarea responsabilității, cooperarea între specialități diferite (evidența asupra articolelor și prețurilor de achiziție, raportul cu furnizorii, emiterea comenzii, recepționarea mărfurilor livrate, verificarea calității achizițiilor, emiterea de facturi furnizorilor în cadrul achiziției, înregistrarea a ceea ce se vinde, realizarea micului stoc la sectorul vânzări, încasarea costurilor, relațiile cu clienții, legătura cu serviciile de achiziție, emiterea de comenzi pentru re aprovizionarea sectoarelor de vânzare, eventualele constatări ale defectelor la mărfurile aduse la vânzare etc., toate implică activități care, în managementul „clasic”, sunt repartizate pe oameni specializați. Se pot imagina și alte organizări ale activității comerciale pe principiul „spațiilor focalizate și a cooperării informatizate”. Se creează un lanț de activități specializate și, în acest caz, nu pe operații, ci pe produse, restructurarea urmărind ca fiecare „spațiu focalizat” să rentabilizeze spațiul de care dispune.

Achizițiile nu se mai fac pe întregul magazin (ceea ce impune mari spații de stocare, consum mare de timp afectat de aprovizionarea spațiilor de vânzare,

³⁸ Danièle și Robert Linhart, *Les ambiguïtés de la modernisation*, în revista „Réseaux”, nr. 69, 1995, p. 67.

³⁹ Jean Amilhat, *EDF-GDH: du répertoire des métiers à la gestion des compétences*, în revista „Recruter”, nr. 4, 1992-1993, p. 21.

personal specializat dedicat evidenței aprovizionării și repartizării mărfurilor la sectoarele de vânzare etc.). Munca administrativă este descentralizată și trecută în mare parte spre activitățile de vânzare pe produse „deoarece fiecare dintre ele trebuie să funcționeze într-un mod, mai mult sau mai puțin, autonom”⁴⁰. Fiecare „specialitate” (pe produse) își face stocul său, ține evidența contabilă și răspunde în fața conducerii. Legătura cu clienții devine esențială și permite aprovizionarea operativă a „spațiilor specializate pe produse”.

În turism se manifestă aceeași tendință prin părăsirea îngustelor specializări și trecerea spre organizări integrate. „Afacerea turistică” este într-un accentuat proces de restructurare, inițiindu-se „filieri turistice” ce înglobează activități și profesii diferite. „Funcționarea armonioasă a «filiei turistice» – de la proiectul de voiaj până la distracțiile practicate la locurile de vacanță – impune o colaborare constantă între întreprinderi ce intervin la diferite niveluri de realizare”⁴¹. Filiera turistică integrează (pe orizontală și pe verticală) activități diferite (proiectarea tipurilor de voiaj, sondarea locurilor de destinație, relațiile cu clienții, contractarea cu clienții și furnizorii, transportul, producerea unor produse de loisir și hrană, organizarea hotelurilor, asigurarea activităților de loisir, combinarea loisirului cu unele activități de afaceri, asistența sanitară etc. Nenumărate profesii vor participa la susținerea unei asemenea filiere turistice, în cadrul cărora psihologii și sociologii au un rol foarte mare.

Reorganizarea întreprinderii pe baza managementului competențelor nu poate fi, însă, considerată ca în întregime benefică dacă ea nu implică democratizarea sa. Aceasta impune „a crea un loc de muncă în care fiecare membru să gândească și să acționeze ca un proprietar”. Dacă corporațiile sunt capabile să dezvolte sisteme de reală reprezentare în luarea deciziei la fiecare nivel, atunci începem să stopăm sistemele de control și răspundere, de desemnare a celui responsabil și neresponsabil. Tu iei decizia, iar dacă nu-ți place aceasta ocupă-te să iei alta. Nimeni nu este răspunzător pentru tine. Dacă deciziile nu se înlăptuiesc, tu trebuie să le schimbi pentru a face ca lucrurile să meargă. Dar concepția de proprietar de interes nu privește doar aspectul financiar. Proprietatea nu exprimă un interes în control sau profitabilitate. Proprietarul menține corporația în zona publică, nu uită că elementul esențial al afacerii este de a oferi serviciu, el este angajat, pe termen lung, în relația de afacere cu societatea”⁴².

⁴⁰ Cristine Jaeger, *op.cit.*, p. 37.

⁴¹ George Cazes, *Le Tourisme international. Mirage ou stratégie d'avenir?*, Paris, Hatier, 1989, p. 130.

* Este vorba de modelul „stakeholders”.

⁴² Stanley Deetz, *Transforming Communication, Transforming Business: Stimulating Value Negotiation for More Responsive and Responsible Workplaces*, în revista „International Journal of Value – Based Management”, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, nr. 8, 1995, p. 276. Este vorba de modelul „stakeholders”).

Într-un management nedemocrat, „omul devine similar cu alte produse din sistem”⁴³. În conducerea democratică, fiecare are dreptul de a-și prezenta și susține interesele, opiniile, viziunea proprie, pe baza modelului „pluralism și complementaritate”⁴⁴.

⁴³ Stanley Deetz, *Discursive Formations, Strategized Subordination and Self-surveillance*, în volumul *Foucault Management and Organizational Thought*, A. McKinlay și K. Starkey (ed.) London, în revista „Sage Publications”, 1998, p. 248.

⁴⁴ Stanley Deetz, *Describing Differences in Approaches to Organization Science*, în revista „Organization Science”, vol. 7, nr. 2, 1996, p. 203.

SPAȚIUL PUBLIC CONTEMPORAN: STRUCTURI, PROCESE ȘI PRACTICI

CAMELIA BECIU

Spațiul public contemporan include o serie de practici specializate care au suportat diferite grade de socializare: 1. comunicarea mediatică cu diferitele ei evoluții tehnologice și expresive și 2. Internetul, care din practică specializată a devenit o practică socială. Comunicarea mediatică necesită competențe speciale atât din partea celor care o exercită, cât și din partea celor care beneficiază de rezultatele acestei practici (în ultimul timp, se vorbește tot mai mult de competența mediatică a publicului). Comunicarea mediatică este o practică specializată, dar care prin finalitate (instituirea spațiului public) și efecte (consum social intens) servește o realitate socială globală.

Internetul, din practică specializată (resursă de management în diferitele organizații) a devenit o practică socială, cu o răspândire tot mai largă atât la nivel de grup, cât și de individ¹.

Paradoxal, spațiul public contemporan necesită practici specializate pentru a exprima un anumit grad de mediere a comunicării și de reprezentativitate a publicului. Problema reprezentativității domină dezbaterile referitoare la rolul spațiului public în societatea post-modernă. Polemica opune discursul normativ, care invocă un tip ideal de spațiu public, discursului reparatoriu, care definește spațiul public drept o realitate socială, la existența căreia concură circumstanțe tehnologice, economice, sociale, politice ș.a.

DISCURSUL NORMATIV: SPAȚIUL PUBLIC CA IDEAL SOCIAL

Referitor la configurația mediatizată a spațiului public, două sunt aspectele tradiționale pe care discursul normativ le pune în discuție²:

¹ Atunci când mă refer la *practicile sociale generate de către mass-media* nu am în vedere efectele mass-media. Acestea din urmă sunt generate conjunctural, în funcție de variabile precum canalul mediatic (televiziune, presa scrisă, radio), produsele mediatice specifice (un anumit proiect de comunicare al canalului mediatic). Practicile sociale sunt conduite relativ durabile la care contribuie atât *economia mass-media* (organizarea economică, tehnologică, juridică și concurențială) cât și *discursul mass-media* (diferitele produse mediatice și proiectele de comunicare corespunzătoare).

² D. Wolton utilizează termenul de „spațiu public mediatizat” (1992) pentru a sublinia că, în prezent, spațiul public nu poate fi conceput fără mass-media. În această lucrare, termenul „mediatizare” trimite la un proiect de comunicare al mass-media care presupune atât dispozitivul tehnologic, cât și modalitatea expresivă prin care informația este pusă în circulație.

a. ACCESUL ÎN SPAȚIUL PUBLIC

Constatarea 1: În societatea contemporană, participarea socială și-a pierdut valoarea morală și practică deoarece reprezentativitatea este mult prea instituționalizată (ca politică, birocrație, tehnocrație) în timp ce participarea ca model social și politic este din ce în ce mai puțin efectivă. Mediatizarea spațiului public a dus la „tehnificarea” acțiunii politice.

Idealul 1: Politicul ar trebui să devină obiectul unei practici dialogice, activând interesele diferiților participanți. Aceștia sunt termenii în care Habermas a formulat versiunea clasică a criticii spațiului public mediatizat la care se raportează toate analizele care privesc relația dintre teorie/ideal/normă/ și politică, respectiv, dintre o politică democratică și o practică dialogică (Kaufmann-Osborne). Întreaga reflecție despre politic ca expresie a comunicării sociale susține:

Idealul 2: Desprinderea de „tiranía raționalității instrumentale”, al cărei produs este acțiunea socială reglată după criterii de „sistem” și nu după logica intersubiectivității (Habermas). Spațiul public ar trebui să producă dezbateră critică a politicului, printr-un schimb discursiv cât mai larg și mai diversificat.

Idealul 3: Raționalitatea acțiunii publice (în primul rând, a acțiunii politice) ar trebui să rezulte din „discuții practice” și nu din preluarea unei raționalități date (anumite definiții ale acțiunii sociale și politice).

Idealul 4 : Recunoașterea dialogului ca sursă conceptuală și practică pentru acțiunea publică. Spațiul public ar trebui să fie generat nu atât prin mecanisme de reprezentativitate, ci prin dialog ca procedură de discuție.

b. FORMULAREA AGENDEI PUBLICE

Constatarea 1: În spațiul public mediatizat, așa-numitul „interes public” și/sau „general” care justifică o dezbateră publică nu rezultă dintr-o procedură dialogică. Recunoașterea „interesului public” depinde 1. de instituționalizarea accesului în spațiul public și 2. de competiția care se duce pentru impunerea unei problematice. Rezultă că în spațiul public mediatizat formularea agendei publice este politizată.

Idealul 1: Spațiul public este o sursă de emancipare socială: „interesul general” nu rezultă din extrapolarea unor interese individuale, ci din „discuții practice” între cei interesați să ajungă la un „consens rațional”. „Interesul general” nu este „dat” (în funcție de interesele individuale ale participanților), ci este generat prin discuție rațională nealimentată de nici un gen de pre-„judecată”. Rezultă că spațiul public este o realitate procedurală în care nu „politicile individuale” triumfă, ci cele „consensuale”.

DISCURSUL REPARATORIU: SPAȚIUL PUBLIC CA PRACTICĂ SOCIALĂ

Critica pragmatică a spațiului public stipulează că orice evaluare a spațiului public mediatizat ar trebui să pornească de la realitatea sa (socio-instituțională, tehnologică, expresivă), corespunzătoare la rândul ei, evoluției sistemului democratic³.

Dincolo de multitudinea definițiilor, democrația rămâne o problemă de aproximare a unui ideal social. Actualele democrații liberale exprimă, în forme mai mult sau mai puțin apropiate, limitele în care acest proces se desfășoară (R. Dahl: 1989).

Dacă admitem că funcția de bază a spațiului public constă în democratizarea unei realități sociale și politice, atunci trebuie să identificăm, în primul rând, limitele în care spațiul public se manifestă ca practică democratică. În al doilea rând, să recunoaștem că spațiul public mediatizat satisface, într-o anumită măsură, unele dintre normele trasate de modelul ideal și care, în fapt, sunt cele ale proiectului democratic.

Problema nu este, așadar, de a anula o realitate întrucât ea nu ar reflecta întru totul idealul programat (punerea în practică a unei norme implică o anumită degradare a acesteia). Trebuie, în schimb, evaluat dacă forma pe care o ia degradarea sau „deturnarea” normei anulează complet proiectul normativ sau dacă nu cumva acesta este actualizat „cu mijloacele existente” la momentul respectiv (de pildă, comunicarea mediatică limitează accesul efectiv în spațiul public, impune criterii specifice de formulare a agendei publice, „degradând” norma participării și a definirii „interesului general”; pe de altă parte, nu se poate susține că aceste norme nu sunt deloc satisfăcute, din moment ce tocmai comunicarea mediatică este cea care generează un acces sporit, atât la gradul de informare, cât și la diversitatea informației).

Critica pragmatică a spațiului public mediatizat distinge între practicile care anulează definitiv proiectul normativ al spațiului public și cele care, deși încalcă formularea inițială a normei, sunt, totuși, „recuperabile” în raport cu exigența normei. Or, teoria spațiului public ca ideal social eludează faptul că o normă nu poate fi actualizată decât în funcție de mijloacele disponibile la un moment dat; altfel spus, formula inițială a spațiului public este incompatibilă cu societatea contemporană care dispune de cu totul alte structuri de generare a participării decât cele de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Paradoxul este că, dacă în prezent proiectul normativ al spațiului public ar fi actualizat conform formulei inițiale, spațiul public care ar rezulta nu ar mai putea satisface norma participării, ea însăși ajunsă deja la un anumit stadiu de dezvoltare democratică. Mai mult, tentativa de a

³ Dintre contribuțiile de referință la formularea *criticii pragmatice a spațiului public*, menționez: D. Wolton (1989, 1992), Jean Marc Ferry (1989), J.B. Thompson (1990), John Keane (1991), Hans Verstraeten (1994), Ralph Negrine (1996).

evalua realitatea mediatizată a spațiului public în funcție de proiectul normativ inițial, reclamă adesea modificarea proiectului însuși. Actualizarea unei norme depinde de condițiile existente la un moment dat; evaluarea acestora din urmă poate duce la reevaluarea normei însăși⁴.

Spațiul public mediatizat și potențialul său democratic. Discursul reparatoriu recunoaște că dimensiunea mediatică a spațiului public contemporan modifică sensibil criteriile de acces și de desfășurare a dezbaterii publice; de asemenea, faptul că în democrațiile liberale, respectiv, în societățile în care participarea politică este satisfăcută, în principal, prin practici electorale, mediatizarea a devenit resursa de bază a spațiului public. Spațiul public mediatizat este înțeles ca o modalitate de abordare a „interesului general” în contextul specific „democrației de masă” (Wolton: 1989).

Toate etichetările conferite societății contemporane, mai întâi, în discursurile teoretice și, apoi, în discursul public sunt, de fapt, tentative de evaluare a diferitelor „momente” survenite în funcționarea democrației liberale (de la „societatea de masă”, „societatea post-industrială” și „societatea mediatică” la „societatea informatizată”, „societatea culturii populare”, „societatea experiențelor comercializate” sau „societatea post-modernă”). Fiind vorba de „etichetări”, ele acoperă, de regulă, o caracteristică globală a societății; din acest punct de vedere, aceste „etichetări” provin din (re)formularea conceptului de putere.

Potrivit discursului reparatoriu, una din principalele evoluții înregistrate în societatea contemporană, în democrațiile liberale „în ultimii 25 de ani” (R.Negrin, 1996) este „diversitatea, diferențierea și fragmentarea” *structurilor care organizează societatea, de unde și multiplicarea spațiilor de „rezistență și antagonism”* (Hall și Jacques, în: R. Negrin, 1996). Întreaga mitologie despre „societatea de masă” devine astfel inoperantă, atunci când se caută explicații cu privire la „starea” actualei democrații liberale; în schimb, se apelează la mitologia așa-numitelor „valori post-moderne”, specifice pentru realitatea aparent contradictorie a societății contemporane care suportă impactul atât al „globalizării” (sistemului politic, economic, comunicațional), cât și al „identității” (sociale, culturale). În această societate, structura și/sau puterea este cu atât mai puternică cu cât acțiunea, respectiv, spațiul de individualizare corespunzător este mai extins și mai diversificat. Conceptul de „putere” nu mai exprimă o *relație dată* între instanța care exercită „puterea” și cea care o suportă, dimpotrivă, este *relația creată* între actori sociali dotați cu grade diferite de „putere” și „dependență”.

În societatea post-modernă, *realitatea sociologică a „puterii”* ar include:

a. structuri ale globalizării sistemului politic, economic, militar, comunicațional (structurile politice, economice europene, structurile militare occidentale etc.);

⁴ *Reevaluarea normei* în funcție de mijloacele existente la un moment dat este posibilă în cazul în care, deși modificată, norma actualizează o altă normă din proiectul inițial, una cu un grad de generalitate mai mare; cu alte cuvinte, proiectul inițial nu este anulat prin reevaluări succesive.

b. structuri naționale care, pe de o parte, reflectă o specializare a puterii (și, implicit, confiscarea „autorității” într-un anumit domeniu), pe de altă parte, o disipare a acesteia, prin proliferarea structurilor alternative de decizie⁵. Ceea ce trece drept „putere” trebuie, în fapt, raportat la un întreg spațiu de rezistență, organizat el însuși ca „putere”. De aici, polemica – ale cărei detalii nu le expun aici – între cei care identifică post-modernitatea cu o realitate fragmentată, decentrată, în care „structurile”, „adevărurile”, „valorile” fondatoare sunt abolite în favoarea „comunităților”, „practicilor”, „codurilor” și „opiniilor” (Baudrillard) și scepticii față de teoriile care tratează „realitatea” drept un „efect de discurs”, dar care este „real” pentru simplul motiv că, la un moment dat, este împărțit de o anumită comunitate, într-un anumit „context” (Norris, Gellner, Edmund Leach).

În cele din urmă, se pune întrebarea dacă tocmai acest verdict referitor la absența oricărei semnificații globale nu constituie, în fapt, un nou determinism prin care se încearcă explicarea realității contemporane. Aceste „definiții” ale societății contemporane ar putea deveni semnificative în contextul reacțiilor sociale suscitade de aplicarea unor structuri politice, economice, culturale cu un anumit grad de globalitate; pentru David Morley, aceste tentative marchează faptul că „*experiența noastră contemporană este inedită într-o formă extrem de pregnantă în raport cu tot ceea ce s-a petrecut pînă acum*” (1995: 219). Dincolo, așadar, de „validitatea definițiilor”, rămîne necesitatea de a indica, într-un fel sau altul, apariția unui cadru societal nou. Care ar putea fi, deci, rolul spațiului public mediatizat în actualele democrații liberale, din moment ce ele funcționează într-un cadru societal (politic, economic, cultural) supus unor transformări majore?

Potrivit discursului reparatoriu, spațiul public mediatizat, practicile care îl configurează, extind democrația întrucât socializează dezbaterea publică. S-ar putea de aceea vorbi de potențialul democratic al spațiului public mediatizat.

SPAȚIUL PUBLIC MEDIATIZAT ÎNTRE GLOBALITATE ȘI LOCALISM

Atunci când ne referim la deschiderea socială a spațiului public mediatizat, discutăm, în fapt, modalitatea de constituire a opiniei publice și a publicului. „Clasa mediatică” (actorii politici, jurnaliștii, diferitele personalități publice), opinia publică și publicul alcătuiesc *realitatea sociologică a spațiului public contemporan*. În timp ce discursul normativ susține că acești actori sociali nu pot satisface funcția unui spațiu public „veritabil” (participarea fiind redusă la reprezentativitate), discursul reparatoriu valorizează rolul acestora în noul spațiu.

⁵ Pentru Alain Touraine (1989), o caracteristică a societății contemporane este criza politicului ca act de reprezentare la baza căreia s-ar afla: „disocierea crescândă între ordinea statală a sistemului politic și cea a opiniei publice și a cererilor sociale, acestea din urmă, din ce în ce mai segmentate sau, dimpotrivă, integrate în mișcări sociale mai ample”. Dimensiunea reprezentativă a politicului s-ar limita la domenii precum: apărarea, politica externă, gestionarea „globalizării”.

(2) *Opinia publică accede în spațiul public mediatizat prin:*

- sondaje de opinie (opinia publică – un construct statistic);
- mass-media (opinia publică – un construct mediatic)⁶;
- retorizare (opinia publică – o reprezentare colectivă, convocată strategic

pentru legitimarea discursului public; adesea, forța opiniei publice se datorează tocmai acestei „prezențe prin absență”, a lipsei unei configurații concrete și/sau comensurabile)⁷. Toate discuțiile care se poartă în jurul conceptului de opinie publică au drept punct de pornire caracterul elaborat al acesteia – opinia publică este întotdeauna un construct, ceea ce diferă fiind doar modalitatea sa de producere. Din acest punct de vedere, un spațiu public este democratic în măsura în care admite coexistența unor practici diferite de producere a opiniei publice.

Publicul devine vizibil în spațiul public prin:

– *Mediatizarea unor experiențe individuale și colective:* teme care vizează anumite grupuri sociale, teme de interes național, reacțiile individuale sau ale reprezentanților unor grupuri sociale. Formularea agendei publice este, așadar, o primă modalitate de vizibilitate a publicului.

– *Interpretarea produselor mediatice* de către membrii publicului (emisiuni televizuale și radiofonice, presa scrisă, comunicare prin Internet). Analize relativ recente privind practicile publicului relativizează concluziile discursului normativ potrivit căruia mediatizarea reduce publicul la condiția unei „moluște culturale” (Budd: 1990) într-o „democrație fără cetățeni” (Entman). Discursul reparatoriu se întemeiază pe studii de etnografie a comunicării pentru a susține că în funcție de comunitățile simbolice din rândul cărora face parte, publicul negociază interpretarea textului mediatic. Textele mediatice sunt receptate, în sensul că publicul nu este un destinatar pasiv, ci participant la un schimb discursiv (cu mass-media, cu politicienii, cu personalitățile publice și cu „opinia publică”).

⁶ Există puncte de vedere conform cărora *rolul mass-media* constă în articularea așa-numitei „opinii publice nereprezentative” (Wolton: 1989) sau a „climatului public” (Price: 1992, apud Negrin: 1996). Mass-media ar trebui să valorizeze opiniile individuale, conferindu-le vizibilitate în spațiul public. „Opinia publică – act individual” ar putea constitui o contrapondere la „opinia publică – reprezentare a majorității”. Potrivit lui Negrin (1996), modul în care membrii unui public își formează opiniile, ar constitui adevărata problemă a mediatizării; numai prin activarea opiniilor individuale s-ar putea susține că opinia publică există, independent de actorii sociali care o invocă (prin mecanisme mai mult sau mai puțin elaborate).

⁷ *Opinia publică reprezentativă* (din punct de vedere statistic sau al autorității simbolice a unui actor sau grup social) exprimă un grad de organizare consensuală a intereselor individuale. *Opinia publică-simbol* (fără dimensiune reprezentativă) este retorizată ca „interes general”, „voință comună” și funcționează ca o „formă de control social” în „situații problematice” (Langs: 1983, apud Negrin: 1996). Invocarea acestui ultim tip de opinie este întemeiată în măsura în care ea indică drept practică socială, consultarea actorilor sociali aflați sub incidența unor decizii; altminteri, ea poate deveni o modalitate de a legitima decizii nedemocratice.

Deși „opinia publică” și „publicul” sunt practici restrictive de participare la spațiul public (participarea este un produs al comunicării mediatice), ele constituie singura modalitate de vizibilitate a unei realități sociale considerabil extinse. Altfel spus, participarea la spațiul public mediatizat este posibilă prin reprezentări despre participanții înșiși (public, opinie publică), despre evenimente și teme; numai astfel devine posibil accesul individual (ca membru al unui public) la o arie de informare și comunicare mult diversificată. Spațiul public mediatizat este un bun exemplu pentru ceea ce se consideră a fi o caracteristică a societății post-moderne: extinderea globalizării, simultan cu diversificarea spațiilor identitare. Configurația acestui spațiu public ar exprima un proces tot mai accentuat de *integrare a pieței audio-vizuale* prin:

- rețele transnaționale (cablu, satelit) de circulație a produselor mediatice, a repertoriilor mediatice (de reținut în acest sens, discuția relativ recentă din Franța referitoare la penetrarea rețelei Turner de difuzare a filmelor; numeroase personalități publice au considerat că prin apariția canalului TNT pe piața audio-vizuală, circulația filmului francez este afectată);

- globalizarea unor produse mediatice în calitate de gen discursiv (există deja o producție europeană a „tele-novelelor” sau „soap-opera”, numeroase țări adaptând acest gen televizual la culoarea locală; faptul că în fostele țări comuniste au apărut variante locale ale emisiunii franceze de satiră politică „Bebette show”, în care personajele politice ale momentului sunt întruchipate de păpuși, a fost considerat un semn de democratizare a spațiului public din aceste țări; există, de asemenea, o adevărată industrie a jocurilor de televiziune cu participanți în studio sau din rândul telespectatorilor);

- crearea unor rețele transnaționale de difuzare a știrilor (de tipul „Euronews”);

- mediatizarea unor evenimente internaționale excepționale cu ajutorul unor mari trusturi mass-media (de pildă, canalul american de știri CNN, la care numeroase televiziuni naționale apelează adesea pentru a mediatiza evenimente politice, sportive, accidente cu implicații majore ș.a.). Consecințele acestor fenomene integrative sunt interpretate diferit.

Pentru unii (Baudrillard, Arterton, Gerbner), tendința spre globalizare a spațiului public diminuează participarea politică și civică, adică exact ceea ce legitimează spațiul public ca practică socială. Inflația de „semne”, „imagini”, „informații” din acest spațiu public ar genera o „politică a tăcerii” (Morley: id., 1995) care, paradoxal, afectează, nu numai publicul, dar și pe politicienii înșiși.

„Politica tăcerii” ar viza, în primul rând, „tăcerea” publicului confruntat cu realitatea ca „eveniment” și ca „strategie discursivă”: sub presiunea unui ritm informațional excesiv și a standardizării codurilor de comunicare, publicul nu ar mai valoriza participarea întrucât el nu poate evalua „efecte de realitate” (Norris: 1992).

În al doilea rând, este vizată „tăcerea politicianilor”; aceștia nu mai „riscă” un „discurs reprezentativ” în condițiile în care ei trebuie să racordeze o realitate socială și culturală tot mai fragmentată la o realitate economică și politică tot mai globală (Touraine: 1989, 1993). Pe de altă parte, standardizarea codurilor de comunicare politică (generalizarea tehnicilor publicitare și de marketing) accentuează criza discursului politic devenit „accesibil”, „persuasiv”, „comunicabil”, dar nu neapărat și credibil (sau reprezentativ).

Potrivit discursului reparatoriu, deși globalizarea spațiului public se face simțită, nu înseamnă că s-a și ajuns la o asemenea realitate. În primul rând, pentru că globalizarea reglează mult mai repede economicul și – într-o anumită măsură – politicul, decât spațiul culturii, al comunicării simbolice, în general. Or, spațiul public este o realitate economică, politică, dar mai ales simbolică, deoarece produce vizibilitatea unei „lumi comune”. Tendința spre globalizare a spațiului public actual devine semnificativă numai în raport cu realitatea națională și locală a spațiului public. Faptul că spațiul public este, în continuare, o construcție nu atât/nu numai globală, ci mai mult locală și națională, confirmă importanța altor procese care caracterizează spațiul public contemporan precum:

a. Prezența publicului. Mult controversatul „impact” al mass-media devine mai puțin ipotetic dacă ținem seama că publicul „utilizează” textul mediatic. Analistii vorbesc deja de o „varietate de publicuri” (Geoff Eley: 1992, apud Fraser: 1992) care poate, de pildă, include, „publicuri slabe vs. publicuri tari” sau „publicuri subalterne” (Nancy Fraser: 1992). Publicul nu ar însemna audiență amorfă, ci este alcătuit din diferite „comunități interpretative” care, fie concurează pentru impunerea propriei sfere publice, fie coexistă mai mult sau mai puțin aproape de sfera publică dominantă, construind „sfere publice pluraliste și, în același timp, parțiale” (Neveu).

Faptul că un text mediatic poate activa „lecturi preferențiale” (Hall: 1994), adică o intenționalitate codificată în chiar structura textului mediatic, nu înseamnă neapărat anularea publicului. „Lectura preferențială” nu este decât o modalitate de tratare a textului, una dintr-un întreg ansamblu de practici spectatoriiale.

Pe de altă parte, relația dintre „textul mediatic” și „utilizarea” acestuia nu trebuie abordată ca un proces determinist, ca și cum s-ar putea cunoaște exact care este tipul de „lectură” pe care publicul îl aplică textului mediatic, care sunt efectele acestei „lecturi” și momentul apariției acestora. Cercetările etnografice despre receptarea mass-media demonstrează că „textul mediatic” contribuie la „enciclopedia mentală și cognitivă” (Mauro Wolf: 1992) a publicului, la socializarea politică a acestuia, așadar, la derularea unor procese de durată, prin practici extrem de eterogene, individualizate și imprevizibile. Așa-numita „utilizare a textului mediatic” trimite, în fapt, la un ansamblu de practici de interpretare care dozează, fiecare diferit, „acceptarea” și „rezistența” în fața „textului”.

b. *Individualizarea spațiului public.* Am arătat mai înainte că, „textul mediatic” nu este omnipotent în fața „publicului”; acesta din urmă nu este o figură impersonală, ci una diversificată, în funcție de utilizarea pe care o conferă „textului mediatic”. Spațiul public nu poate fi unitar.

Configurația mediatizată a spațiului public, pe de o parte, globalizarea anumitor aspecte ale mediatizării, pe de altă parte, generează *individualizarea spațiului public*. Acest proces poate fi reperat prin: structuri mass-media locale; oferte mediatice specializate (tematizarea unor posturi de televiziune și a presei scrise); personalizarea publicului (producătorii ofertei mediatice consideră publicul o „realitate-țintă” într-o arie culturală, simbolică, geografică etc.).

Pentru Silverstone (1992: 52), evoluțiile enumerate mai sus au dus la *suburbanizarea spațiului public*, adică la diversificarea agenților care produc vizibilitatea agendei publice într-un anumit context social și valoric. *Suburbanizarea spațiului public* echivalează cu socializarea spațiului public, respectiv, cu valorizarea publicității ca principiu, instituție și practică socială. La Silverstone, conceptul de „suburbie”, spațiul *care nu este nici urban, nici rural* (pentru că se află în proximitate) semnalează hibridizarea unei realități (1994: 55, 56). „Suburbanizarea” devine, astfel, un calificativ care trimite deopotrivă la standardizarea și la diversificarea spațiului public; la „deschiderea” (față de un model – globalizant – de producere a „publicității”), dar și la „închiderea” sa (prin situarea „comunității” în centrul „publicității”).

Ideea de „spațiu public” (care în mod curent vizează *instituționalizarea vizibilității* acțiunilor și practicilor „de domeniu public”) nu este decât aparent incompatibilă cu ideea de „comunitate” (unde vizibilitatea publică servește la manifestarea „coeziunii”, adevărata normă care reglementează o colectivitate). Tocmai configurația mediatizată a spațiului public creează o relație funcțională între două realități ale căror principii constitutive sunt diferite. De pildă, apariția și/sau reproducerea diferitelor „comunități” se explică și prin faptul că spațiul public mediatizat permite accesul extins la o cunoaștere și informare considerabil diversificate. În raport cu spațiul public, „comunitatea” sau „suburbia” sunt „mecanisme de apărare” (Silverstone: 1994, Morley: 1995) a unei colectivități (una dintre posibilele figuri ale publicului) care exclude o parte din discursul mediatic pentru a-și crea sau consolida identitatea („discursul” propriu). În cele din urmă, „comunitatea” activată, într-un fel sau altul, de către public este un gest defensiv față de sensul exclusiv mediatic de „comunitate”, potrivit căruia coeziunea nu este dată (numai) de simbolistica „locului”, ci, în primul rând, de ritualul participării la „eveniment”, la cunoaștere și informare ca act împărtășit, ca practică socială.

Publicul „exclue” pentru a semna că este membru al comunității mediatice întrucât aparține, în același timp, altor tipuri de comunități instituite în mod diferit; așadar, „politica tăcerii” nu înseamnă neapărat indiferență sau imobilism, ci construcție identitară, așadar, acțiune afirmativă.

Spațiul public mediatizat actualizează unele dintre normele care legitimează ideea de spațiu public. Spațiul public mediatizat satisface **1. norma participării la dezbaterile publice** (sub forma accesului extins la informare) și **2. norma publicității ca modalitate de producere a agendei publice** (sub forma extinderii ariei de informare care intră sub incidența publicității). Această funcționalitate a spațiului public mediatizat impune reevaluarea a cel puțin două dintre cerințele normative inițiale: **1. constituirea agendei publice pe baza distincției tranșante între ceea ce ține de domeniul public și de cel privat; 2. neutralitatea politică a dezbaterii publice.**

Mediatizarea agendei publice presupune vizibilitatea unui repertoriu tematic extrem de diversificat constituit din teme „oficiale”, dar și din teme care, aparent, aparțin sferei private (experiențe individuale sau de grup). Dincolo de necesitatea unor reglementări care stabilesc unde se sfârșește mediatizarea și unde începe imixtiunea mass-media în viața privată a persoanelor, distincția public–privat nu mai este valabilă atunci când e vorba de a produce sau analiza mediatizarea agendei publice. Utilizând această distincție, legitimăm o tematică și excludem o alta, ideologizăm în felul acesta, participarea la spațiul public (Verstraeten: id.).

În spațiul public mediatizat, *distincția public-privat* se relativizează, de unde și modificarea constantă a publicului și, implicit, a ariei de informare și participare. Linia labilă dintre „public” și „privat” reglementează producerea agendei publice, dar, într-un anumit sens, o și politizează. Mai întâi, pentru că mass-media trebuie să mediatizeze interese, motivații, proiecte cât mai diverse, astfel că dezbateră tematicii „de interes public” nu se poate constitui prin „voci” consensuale, ci printr-un întreg demers de negociere a „interesului public”. În al doilea rând, mediatizarea tematicii „de interes public” exprimă, de regulă, un proiect de comunicare al mass-media.

Din acest punct de vedere, spațiul public nu poate fi neutru (așa cum cere discursul normativ), formarea interesului public fiind consecința unui proces de negociere a vizibilității care se poartă în termeni de resurse (diversitatea și distribuția diferitelor categorii de resurse).

Proiecția unui *spațiu public neutru* ar implica omogenitate în privința criteriilor de definire a interesului public și, prin asta, apariția unui spațiu care nu ar mai fi „public”, ci „comun”. Or, așa cum arată Etienne Tassin (1992), spre deosebire de spațiul comun care este fuzional, integrativ, un spațiu devine „public” atunci când este instituit prin coexistența diferențelor. Principiul publicității presupune instituirea diferențelor într-un „spațiu” (Tassin compară spațiul public cu un ansamblu de intervale, fiecare dintre acestea fiind o „lume” distinctă și, în același timp, „comună” tocmai pentru că este instituită prin „alăturare”, prin vizibilitate în raport cu alte „lumi”, prin vizibilitatea „alăturării”)⁸.

⁸ Etienne Tassin (1992: 35) subliniază că înainte ca un „spațiu” să devină „public”, el trebuie să fie „comun”, așadar, configurat ca o „lume” pe baza unui liant. *Spațiul comun* se constituie prin

În spațiul public mediatizat, *publicitatea* nu mai este un deziderat. Cât de mult diversifică publicitatea un anumit obiect, depinde de convențiile și reglementările care organizează dispozitivul mediatizării, respectiv, de gradul de democratizare al acestuia.

„*Politica mediatizării*” transformă spațiul public într-o practică democratică imperfectă. Totuși, din perspectiva unei descrieri normative, spațiul public mediatizat este „recuperabil” deoarece instituie publicitatea (vizibilitatea politicului și socialului) ca relație socială și practică împărtășită. Poate nu este atât de mult pentru procedura, cât pentru mentalitatea democratică.

BIBLIOGRAFIE

1. ANG, JEN (1992): *Culture et communication – Pour une critique ethnographique de la consommation des médias dans le système médiatique transnational*, „HERMES” 11-12, Paris, CNRS Édition;
2. BEALEY, FRANCK (1988): *Democracy in the Contemporary State*, Oxford, Clarendon Press;
3. CALHOUN, CRAIG (ed.) (1992): *Habermas and the Public Sphere*, The MIT Press, Institute of Technology, Massachusetts, Cambridge;
4. CALHOUN, CRAIG (ed.) (1994): *Social Theory and Politics of Identity*, Oxford UK/Cambridge USA, Blackwell;
5. DAHLGREN, PETER (1995): *Citizenship, Democracy and the Media*, London, Sage;
6. DAYAN, DANIEL; KATZ, ELIHU (1992): *Media Events. The Live Broadcasting of History*, Harvard University Press;
7. GERSTLÉ, JACQUES (1998): *Effets des médias et transformation de l'espace public* în „Les enjeux de la communication politique”, București, Institutul de Sociologie;
8. GONZENBACH, WILLIAM J. (1992): *The Conformity Hypothesis: Empirical Considerations for the Spiral of Silence's First Link*, „Journalism”, vol. 69, no. 3, Fall;
9. HABERMAS, JÜGEN (1978): *L'espace public: Archeologie de la publicité comme dimension constitutive de la société bourgeoise*, Paris, Payot;
10. „HERMES”, 17-18 (1995): *Communication et politique*, Paris, CNRS éditions;
11. „HERMES”, 11-12 (1992): *À la recherche du public*, Paris, CNRS Éditions;
12. LIVINGSTONE, SONIA; LUNT, PETER K. (1992): *Un public actif, un telespectateur critique*, „HERMES”, 11-12, Paris, CNRS Éditions;
13. MIÈGE, BERNARD (1995): *Médias, médiations et espace public* în *L'espace public et l'emprise de la communication* (ed. Pailliant), Grenoble, Ellerg;
14. MORLEY, DAVID AND KEVIN, ROBINS (1995): *Spaces of Identity. Global Media, Electronic Landscapes and Cultural Boundaries*, London and NY, Routledge;

generalizarea unei caracteristici identitare (religie, cultură, familie, ideologie etc.). *Spațiul public* se constituie prin generalizarea unei norme juridice: „publicitatea” și/sau dreptul la „apariție” dincolo de sfera privată a unor interese și experiențe individuale sau colective. Rezultă că, atât spațiul comun, cât și spațiul public sunt produsul unor convenții sociale: convenția corespunzătoare spațiului comun substanțializează o caracteristică identitară; convenția corespunzătoare spațiului public substanțializează o „procedură”, o „normă juridică” – o caracteristică impersonală a unei comunități.

15. MORLEY, DAVID (1992): *La réception des travaux sur la réception. Retour sur Le Publi de Nationwide* in „HERMES”, 11-12, Paris, CNRS Éditions;
16. NEVEU, ERIK (1995): *Les sciences sociales face à l'espace public, les sciences sociales dans l'espace public* in *L'espace public et l'emprise de la communication*, (ed. Pailiart), Grenoble, Ellerg;
17. PAILIART, ISABELLE (dir.) (1995): *L'espace public et l'emprise de la communication*, Grenoble, Ellerg;
18. PAQUOT, THIERRY (1993): *L'espace de la parole – Réflexion sur deux modèles historiques d'espace public* in „HERMES”, 10, Paris, CNRS Éditions;
19. ROBINS, BRUCE (ed.) (1993): *The Phantom Public Sphere*, University of Minnesota Press;
20. SCANNELL, PADDY; SCHLESINGER, PHILIP; SPARKS, COLIN (ed.) (1992): *Culture and Power. A Media Culture & Society Reader*, London, Sage Publications;
21. SILVERSTONE, ROGER (1994): *Television and Everyday Life*, London, Routledge;
22. SPRAGENS, THOMAS A. (jr.) (1990): *Reason and Democracy*, London, Duke University Press, Durham;
23. TASSIN, ETIENNE (1992): *Espace commun ou espace public? L'anatagonisme de la communauté et de la publicité*, in „HERMES”, 10, CNRS Éditions, Paris;
24. VERSTRAETEN, HANS (1994): *The Media and the Transformation of the Public Sphere*, CeMeSo (Centre for Media Sociology);
25. WOLF MAURO (1992), *Recherche en communication et analyse textuelle*, in „HERMES”, 11-12, Paris, CNRS Éditions;
26. WOLTON, DOMINIQUE (1992): *The contradictions de l'espace public médiatise* in „HERMES”, 11-12, Paris, CNRS Éditions;
27. WOLTON, DOMINIQUE (1992): *Penser la communication*, Paris, Flammarion.

ETNOTIPURI, ÎN VIZIUNE RELAȚIONALĂ ROMÂNI - ALȚI ETNICI

GABRIELA STOLTZ

1. PRECIZĂRI TEORETICE

Dezbaterile politice actuale privind structurarea unor mari ansambluri socio-politice și culturale ridică semnificative probleme privind raportul național-universal în cultură. Riscul pierderii specificului cultural al statelor naționale în procesul integrării în structurile suprastatale activează problematica identităților naționale. Conflictele ideologice și economice sunt însoțite în prezent și de conflicte culturale. Acest tip de conflicte, consideră politologul american Samuel P. Huntington, va defini politica mondială în anii următori¹. Ideea de la care pornește studiul său, este că, în viitorul apropiat, echilibrul internațional se va realiza nu după frontierele geografice actuale ale statelor, ci după granițele culturale dintre civilizații. Al treilea război mondial va fi unul al mentalităților. Motorul viitoarelor conflicte interreligioase, interetnice se regăsește în supremația pe care civilizația occidentală și-o extinde abuziv asupra altor civilizații cu valori culturale diferite.

Soluția propusă de S. Huntington constă tocmai în recunoașterea și menținerea identităților naționale. Occidentul va trebui să ajungă la o mai bună înțelegere a convingerilor religioase și filosofice fundamentale care constituie substratul altor civilizații și, totodată, la o mai bună înțelegere a modului în care membrii acestor civilizații își concep propriile interese. Ceea ce viitorul ne rezervă, spune S. Huntington, nu este o civilizație universală, ci o lume alcătuită din civilizații diferite, în care fiecare trebuie să învețe să coexiste cu celelalte.

Trebuie să subliniem ce înțelege politologul american prin civilizație. O civilizație este o entitate culturală. La diferite niveluri ale diversității culturale, satele, regiunile, grupurile etnice, naționalitățile au, fiecare, o cultură distinctă. Civilizația se definește printr-o serie de elemente obiective comune – ca de exemplu: limba, istoria, religia, datinile, instituțiile –, dar și printr-un proces subiectiv de identificare a celor care împărtășesc acestea. Diferențele dintre civilizații nu sunt doar reale, ele sunt fundamentale. De aici rezultă rolul lor potențial de a modela liniile de forță între statele lumii.

¹ Samuel P. Huntington, *Șocul civilizațiilor?*, „Revista 22”, nr. 256-264.

Profundele schimbări social-politice au adus în atenție problema identităților religioase, etnice, culturale, abordată de discipline diferite ca: psihologia, sociologia, antropologia culturală.

Conceptul de identitate, remarca B. Grunberger² se caracterizează printr-o „polisemie paradoxală” care, în fond, ilustrează diversitatea metodologică extremă în abordarea acestei teme în disciplinele socio-umane contemporane.

Studiul identităților culturale, etnice, naționale din perspectiva sociologiei, psihologiei sociale, antropologiei culturale se centrează pe asemănările de grup și, implicit, pe diferențierile dintre grupurile sociale, tocmai pentru a facilita comunicarea interculturală realizată prin respectarea particularităților culturale de grup social, clase sociale, popoare, națiuni, civilizații etc.

Conștiința apartenenței la o structură culturală, la un model de identificare este prezentă nu numai la nivelul grupului social, dar și al individului uman. Identitatea culturală implică o procesualitate de structurare, de conștientizare a asemănărilor și deosebirilor, este rezultanta unei relații identitate – activitate. Identitatea este rezultanta istoriei individuale sau istoriei colective și nu un dat fatal, o predestinare.

Însuși procesul formativ individual sau colectiv într-un cadru social cultural determină nevoia de apartenență prin identificare la modele culturale, valorice în care s-a produs socializarea.

Antropologul francez Cl. Lévi-Strauss, referindu-se la modalitatea de manifestare a identității, remarcă: „Identitatea este un fel de nucleu (foyer) virtual la care este necesar să ne referim pentru a explica un anumit număr de fapte, dar fără să-i presupunem neapărat o existență reală”³. Modurile în care identitatea poate explica anumite particularități ale unor comportamente individuale sau colective etnologii francezi le denumesc „figurile identității”⁴.

Identitatea se implică profund în dinamismul vieții noastre sociale contemporane, constituie o necesitate esențială pentru existența și dezvoltarea ființei umane și a grupurilor sociale, culturale.

Deci, identitatea, manifestată printr-o conștiință a apartenenței la o cultură, constituie o necesitate de ființare și evoluție individuală și colectivă, are un „conținut” realizat din relația asemănări – deosebiri între „noi” și „alter”. Acest „conținut” nu are o realitate obiectivă, ci constituie un construct profund rezultat din instituțiile primare ale unei culturi comune.

² B. Grunberger, *Le narcissisme, Essais de psychanalyse*, Paris, Editura Payot, 1971, apud M. Chebel, *La formation de l'identité politique*, Paris, P.U.F., 1986, p. 19.

³ Cl. Lévi-Strauss, *Conclusion du séminaire sur L'Identité*, 1975, Paris, Editura Grasset, p. 332.

⁴ Cf. Chr., Bromberger, P. Centlivres, G. Collomb, *Entre le local et le global: les figures de l'identité*, în vol. *L'autre et le semble, présenté par Martine Segalin*, Paris, Editura Presses du CNRS, 1989, p. 137-145.

O serie de reprezentanți ai antropologiei culturale și psihosociologiei – M. Mead, B. Malinowski, A. Kardiner, Y. Dollard, R. Linton, G.W. Allport, M. Dufrenne, G.A. Kelly ș.a. – explică raportul individ-societate, fenomenele de inculturație și aculturație printr-un construct teoretic – **personalitate de bază**. Personalitatea de bază reprezintă matricea primară care definește modul de raportare la lumea externă a membrilor unei colectivități și este condiționată, în mare măsură, de ereditatea socială, adică de continuitatea istorică a esenței unei forme sau alteia de cultură și comunitatea etnică. Personalitatea de bază, sau „Eu di bazo” (A. Kardiner), reprezintă ceea ce este comun tuturor membrilor unei comunități date, deoarece exprimă acțiunea pe care mediul social o exercită asupra individualităților, precum și capacitatea membrilor colectivității de a se adapta la mediul respectiv.

Stabilirea identității naționale este o problemă de etnopsihologie, iar trăsăturile dominante ale unei populații omogene structurează „etnotipul” (P. Griéger⁵). Fiecare popor are etnotipul său, reprezentând un comportament, un stil de viață și care ar constitui o realitate statistică.

Necesității firești de a răspunde întrebării „cum sunt românii, în ce constă caracterul românesc, care este etnotipul românesc?” i-au răspuns atât scriitorii, cât și oamenii de știință. S-au structurat „portrete ale românului” bazate pe observații, impregnate de subiectivitatea observatorului și de particularitatea timpului istoric, de apartenență, dar pe măsura dezvoltării științelor sociologice, psihologice și antropologice, conținutul definitoriu al etnotipului românului capătă consistență științifică.

Stabilirea identității psiho-spirituale a unui popor – spune G. Călinescu (1982) – aparține operației de clasificare pe care o fac toate culturile. Un inventar al lucrărilor românești purtătoare de etnoimagini – de la Cantemir și până azi – face I. Iacob⁶. Autoarea consemnează 224 titluri, repartizate pe perioade astfel: 39 până în 1920, în perioada interbelică 104 studii, iar după cel de al doilea război mondial 81. Aceste titluri poartă semnătura a 132 de personalități ale științei și culturii românești și îmbracă forma eseului literar-filosofic.

O analiză comparată a personalității românului dedusă din aceste lucrări ar fi mai probabil dominată de diferențe decât de asemănări, cu toate că desemnează același produs cultural.

Dintre scriitorii centrați pe aspectele negative ale românilor nu putem să nu amintim cele două „vărfuri”, și anume D. Drăghicescu și E. Cioran, autori ce se diferențiază prin metodologia utilizată, suportul explicativ și se aseamănă parțial prin atitudinea față de cultura română. Diferențierea o subliniază I. Negoïtescu, în *Istoria literaturii române*, referindu-se la *Schimbarea la față a României* a lui E. Cioran: „Lucruri atât de rele despre români n-a mai spus decât sociologul Dimitrie Drăghicescu (...) Drăghicescu însă cu scopul de a ne cunoaște mai bine și să ne îndreptăm”.

⁵ P. Griéger, *La caractériologie ethnique*, Paris, P.U.F., 1961.

⁶ I.M.Iacob, *Etnoimaginea – obiect de studiu interdisciplinar*, „Revista de psihologie” nr. 2, 1987.

În lucrarea *Din psihologia poporului român*⁷ fizionomia spirituală este determinată de amplasarea geografică a țării noastre în chiar zona ce desparte Occidentul de Orient și de influența îndelungată și atotcuprinzătoare a Orientului.

D. Drăghicescu se bazează pe un determinism complex, cu argumente din etnografie, istorie, lingvistică, sociologie, psihologie, geopolitică, cu toată informația științifică de care a putut beneficia în perioada elaborării (lucrarea a apărut în anul 1907).

Poziția lui E. Cioran față de specificul etnic românesc este analizată de Sorin Antohi în *Civitas imaginalis*⁸. Astfel, tabloul pe care-l face Cioran fenomenului românesc începe cu ridiculizarea miturilor centrale ale vulgății naționaliste, de la postulatele generale referitoare la istoria națională până la o serie de amănunte încărcate de conotații simbolice. Sau, când admite niște trăsături specifice naționale, ele sunt esențe negative, carențe sau traume. Ecoul subiectiv al mediocrității istorice naționale este rușinea („am avut momente când mi-a fost rușine că sunt român”, E. Cioran). Sorin Antohi demonstrează, prin modelul identității stigmatice teoretizat de Erwing Goffman, cum românitatea este pentru E. Cioran un stigmat.

Lucrări de etnologie românească de referință, au fost elaborate de C. Rădulescu-Motru (*Psihologia poporului român, Românismul* – 1936, *Etnicul românesc* – 1942), N. Ralea (*Fenomenul românesc* – 1927), D. Gusti (*Știința națiunii* – 1938), Lucian Blaga, Tr. Herseni etc.

Prin forța împrejurărilor, fiecare a tratat lucrurile într-o anumită perspectivă, derivată din orientarea sa preferențială. Relativitatea și parțialitatea adevărurilor enunțate este inevitabilă atunci când se încearcă o cuprindere a necuprinsului, remarcă Paul Popescu Neveanu⁹, creatorul român care a deschis un vast proiect de etnopsihologie a populațiilor din România, dar pe care nu a mai apucat să-l finalizeze.

Identitatea culturală, precizează Jean René Ladmiral și Edmond Marc Lipiansky, se fondează pe factori obiectivi, precum moștenirea istorică, cadrul politic, originile etnice, tradiție, limbă, religie. Însă, ea se bazează, totodată, și pe elemente subiective, care se înscriu în conștiința membrilor unei comunități; ea există în primul rând sub forma reprezentărilor sociale care permit unei activități să se definească și să se facă recunoscută de alții, aceste reprezentări sunt formate din imagini, simboluri, stereotipuri, mituri originale, legende istorice care oferă conștiinței colective o configurație a „personalității” și „unității sale”¹⁰.

⁷ D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, reeditată de Editura Albatros, 1995.

⁸ S. Antohi, *Civitas imaginalis, istorie și utopie în cultura română*, București, Editura Litera, 1994, p. 208-286.

⁹ P. Popescu Neveanu, *Adaptabilitatea*, „Academica” nr. 7(19) mai 1992.

¹⁰ Jean-René Ladmiral, Edmond Marc Lipiansky, *Les communications interculturelles*, Paris, Armand Colin, 1989, p. 9.

În concepția lui E. Durkheim reprezentările colective constituie fenomene psihice și sociale, înglobând cunoștințe, mituri, ideologii. Ele sunt sociale, structurând conștiința colectivă sau comună a unui grup care este independentă de condițiile particulare ale indivizilor, și sunt psihologice, întrucât percepția realității și organizarea gândirii constituie o realitate psihică.

Serge Moscovici a reformulat conceptul de reprezentare colectivă al lui Durkheim, propunând un concept aproape nou, un instrument perfect adaptat la diversitatea și pluralitatea reprezentărilor care organizează raporturile simbolice în societățile noastre moderne¹¹.

Reprezentările sociale constituie forme de cunoaștere, de gândire socială, reprezintă, atât produsul, cât și procesul unei elaborări psihologice a realului. Pentru Serge Moscovici¹² conceptul de reprezentare socială desemnează o formă de cunoaștere specifică, știința bunului simț, ale cărei conținuturi vădese opera de procese generative și funcționale marcante din punct de vedere social. Reprezentările sociale desemnează un aparat evaluator, o grilă de lectură a realității, o situație în lumea valorilor și o interpretare proprie dată acestei lumi. Reprezentarea socială nu este o simplă reproducere a unui obiect, ci o construcție, ea are un caracter simbolic și semnificativ, are un caracter creator de imagine și facultatea de a face interschimbabile sensibilul și ideea, perceptul și conceptul. Așa cum are un obiect, ea are întotdeauna și un subiect, fiind un elaborat al cuiva, grup, comunitate etc.

În cercetarea întreprinsă, reprezentarea socială a identității naționale a românilor a fost abordată prin intermediul stereotipurilor etnice, considerate a fi, alături de prejudecăți, expresiile cele mai simplificate și cele mai elementare ale reprezentărilor sociale¹³.

Stereotipurile reprezintă imagini simplificatoare, „preconcepute”, în sensul că nu se bazează pe observarea directă a fenomenelor, ci pe moduri de gândire apriorice, rutinizate, fără legătură cu indivizii sau grupurile sociale evaluate. Stereotipul este preluat din conștiința colectivă a grupului de apartenență și constituie o imagine sau o judecată-tip despre caracteristici psihologice sau comportamentale ale unor categorii de indivizi, grupuri sociale diferențiate funcție de sex, vârstă, etnie, religie etc. Ele pot conține o parte de adevăr, o informație parțială, dar pot fi și integral o eroare, o prejudecată. Termenul a fost introdus în științele sociale de W. Lippman (1922), căruia îi acordă un rol de „economie a gândirii” întrucât, în loc de opinii formate prin observație directă și judecată critică, se recurge la scheme simplificatorii, gata formate în procesul socializării.

În domeniul psihologiei colective, percepțiile sociale pe care și le fac comunitățile etnice sau popoarele despre ele însele sau despre altele se structurează în reprezentări colective al căror nucleu îl formează etnoimaginile sau etnotipurile.

¹¹ W. Doice, *Les représentations sociales*, în R. Ghiglione, C. Bonnet, J.F. Ricard, *Traité de psychologie cognitive*, Tome 3, Paris, Dunod, 1990, p. 113.

¹² Serge Moscovici, *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei*, Iași, Editura Universității Al. I. Cuza, 1994.

¹³ Jean-René Ladmiral, Edmond Marc Lipiansky, *op. cit.*, p. 138.

Asemenea clișee sau reprezentări apar ca efect al contactelor și interacțiunilor dintre grupuri și au un rol activ în reglarea conduitelor reciproce, promovând apropieri sau respingeri în afara realităților obiective care le-au dat naștere.

Etnostereotipurile pot dirija comportamentele colective ale indivizilor, înlocuind acțiunea judicioasă elaborată în baza unei cunoașteri veridice a realității cu imagini șablonizate și clișee arbitrare, putând constitui astfel o sursă de conflicte sociale sau de relații dizarmonice.

Pentru P. R. Grant și J. C. Holmes „un stereotip este un set de atribute, din care unele reprezintă trăsături de personalitate”¹⁴. Investigațiile psihosociologice ale stereotipurilor etnice la nivelul conștiinței comune au luat amploare în anii 1950-1960 iar în prezent, în perioada postcomunistă, înregistrează un nou val de interes. O metodă frecvent utilizată în etnopsihologie a fost cea a „listelor de atribute” (check-lists) după principiul „tot sau nimic”. Printre primele cercetări ce au utilizat această metodă au fost cele ale lui Daniel Katz și Kenneth W. Braly¹⁵. Ei au utilizat o listă de 84 de atribute, din care au cerut unui lot de studenți să aleagă câte cinci trăsături care ar caracteriza diferite grupuri etnice sau rasiale.

Aceeași metodă „check-list” a fost utilizată și în cercetarea *Cum se văd națiunile unele pe altele*, realizată în cadrul programelor UNESCO vizând o mai bună înțelegere între popoare prin cunoașterea reciprocă a stereotipurilor.

O variantă a listei de atribute o reprezintă „lista de atribute cu răspunsuri scalate”, fiecare atribut având cinci trepte de semnificație. Această metodă a fost utilizată și în cercetarea de etnopsihologie coordonată de P. Popescu-Neveanu și S. Chelcea, în 1992, la Institutul de Psihologie al Academiei Române.

În alte cercetări, s-au aplicat „scări bipolare” formate din adjective antonime grupate în perechi, cu posibilități de gradare de la negativ la pozitiv pentru fiecare pereche de atribute. O variantă a acestei tehnici este diferențiatorul semantic. Cu ajutorul acestor instrumente de lucru se obține o autodescriere a grupului de apartenență și caracterizări ale unor comunități etnice externe.

Prin suprapunerea acestor imagini colective se structurează polarizările spre pozitiv, spre negativ sau în zona neutră.

Cercetările efectuate în cadrul programelor UNESCO sunt prezentate de O. Klineberg în *Handbook of Cross-Cultural Psychology* (1980). Aceste lucrări nu se rezumă numai la a releva etnostereotipuri, ci urmăresc și modul cum se dezvoltă stereotipurile etnice la tineri, incidența lor asupra percepției altor grupuri naționale, modificările în conținutul etnoimaginilor în funcție de evenimentele sociale. Cercetările au oferit explicații și direcții de soluționare a conflictelor și neînțelegerilor dintre etnii.

¹⁴ P.R. Grant, J.C. Holmes, *The Integration Of Implicit Personality Theory Schemas And Stereotype Images*, în „Social Psychology Quarterly”, vol. 44, nr. 2, 1981, p.107.

¹⁵ D. Katz, K. Braly, *Racial Stereotypes Of One Hundred College Students*, în „Journal Of Abnormal And Social Psychology”, vol. 28, 1933, p. 280-290.

Problema etnostereotipurilor nu constă în gradul lor de adecvare cu realitatea, ci în modul lor de transpunere în comportamente individuale și de grup.

Fiind imagini și opinii colective, ele sunt marcate de o încărcătură emoțională și de interese de grup. Etnostereotipurile sunt imagini rigide la realități, la informațiile care nu le confirmă. Ele acționează ca un filtru la nivelul percepției sociale, reținând numai acele proprietăți care se suprapun clișeului propriu, fără să le înregistreze pe cele care îl contrariază.

Un caz particular, remarcă E. Gall¹⁶, este prejudecata naționalistă, care este o opinie negativă saturată de elemente afective față de o comunitate etnică, ea se poate întemeia pe imagini părtinitoare despre națiuni, pe stereotipii eronate și exprimă în toate cazurile o atitudine de refuz și chiar de ostilitate față de comunitatea națională vizată.

Reducerea etnopsihologiei la studierea stereotipurilor de grup, apreciază I. Radu¹⁷, împinge cercetarea spre un profil prea restrâns, eludând problema validității de conținut și ignorând surse de informație din disciplinele vecine: antropologie culturală, istorie, sociologie, folcloristică, istoria culturii etc. Acestea ar putea îmbogăți în chip sensibil suportul cunoașterii etnopsihologice.

2. PRECIZĂRI METODOLOGICE

Investigația sociologică efectuată și-a propus să dezvolte etnotipuri așa cum se structurează ele în conștiința colectivă a românilor și a celorlalți etnici, în prezentul nostru social, în perioada de tranziție.

Ca metodologie, alături de observație și interviuri, s-a utilizat chestionarul. În realizarea scopului menționat am utilizat întrebări deschise, pentru a permite fiecărui interviuat reactualizarea conținutului reprezentării etnice pe care o are. Specificăm că nu am utilizat metoda „listelor de atribute” întrucât aceasta, prin structura ei, riscă să ofere răspunsuri prestabilite și, în plus, are și un grad accentuat de sugestibilitate.

O cercetare pe tema etnoreprezentărilor, asemănătoare ca metodă în sensul utilizării întrebărilor deschise, a întreprins-o S. Chelcea¹⁸, dar acesta a solicitat exprimarea calităților și defectelor psihomorale ale românilor, fapt ce a permis structurarea diferențiată a stereotipurilor etnice pozitive și negative ale românilor.

Prezenta cercetare s-a realizat pe un lot de 1603 subiecți, din care 1179 români, 414 alți etnici (10 persoane nu și-au declarat apartenența etnică).

Rezultatele obținute vor fi interpretate la nivelul eșantionului total, dar și comparativ români – alți etnici.

¹⁶ E. Gall, *Dimensiunile conviețuirii*, București, Editura Kriterion, 1978.

¹⁷ I. Radu, P. Iluț, I. Matei, *op. cit.*, p. 305.

¹⁸ S. Chelcea, *Reprezentarea socială a identității naționale a românilor*, „Sociologie românească”, anul V, nr. 2-3, 1994, București.

3. PERSONALITATEA DE BAZĂ ÎN CONȘTIINȚA INDIVIDUALĂ ȘI COLECTIVĂ

Cercetările de antropologie culturală, psihologie socială, etnopsihologie, sociologie, au relevat modele comportamentale comune unor colectivități. Individul uman socializat într-o anumită cultură prezintă structuri primare psihocomportamentale ce îl aproprie de toți ceilalți membrii ai colectivului dat. În cadrul interacțiunii individului cu o realitate socio-culturală istoricește determinată se formează ansambluri structurate stabile de componente psihice interne (cognitiv, afectiv, motivaționale, atitudinale) și externe – comportamentale.

Percepția socială a asemănărilor și deosebirilor cu determinare socio-culturală se realizează pregnant prin comparații cu indivizii altor culturi. În conștiința colectivă sunt sedimentate, sub formă de reprezentări sau stereotipuri, trăsături ale personalității de bază. În conștiința individuală reprezentările „eului colectiv” se obțin atât prin autoobservație, comparație, generalizarea informațiilor perceptive, cât și prin prelucrarea unor stereotipuri din câmpul conștiinței colective.

Un prim pas într-o cercetare de etnopsihologie considerăm că trebuie să-l constituie relevarea prezenței în conștiința oamenilor a legăturii directe dintre trăsăturile psiho-comportamentale și matricea socio-culturală de apartenență.

În acest sens, am structurat întrebarea: *În general, considerați că oamenii aparținând diferitelor naționalități au trăsături specifice?*

Din analiza rezultatelor menționăm:

- ◆ marea majoritate a intervievaților, respectiv 71,4 %, prin răspunsurile aprobative la întrebare, conștientizează anumite determinări cultural-etnice ale personalității;
- ◆ un procent de 20, 7 % au opinii ferme de respingere a specificității etnice;
- ◆ un procent relativ mic, de 7,9 %, nu poate defini fenomenul;
- ◆ analizând comparativ răspunsurile românilor cu cele ale altor etnici, diferențele la cele trei variante de răspuns sunt foarte mici (1-2 procente) și se prezintă astfel: un procent mai mare de români acceptă etnotipul și un procent mai mare de alți etnici îl resping.

Reprezentările sociale sunt definite de S. Moscovici în termeni de constructe socio-cognitive guvernate de reguli proprii. Componenta cognitivă se argumentează prin apartenența reprezentării la un subiect concret cu o „textură psihologică” proprie a cărui structură și conținut sunt supuse regulilor proceselor cognitive. Componenta socială rezidă în determinismul social în care se elaborează și se transmit reprezentările.

Caracterul cognitiv al reprezentărilor sociale poate fi relevat prin corelația răspunsurilor la întrebarea menționată cu pregătirea școlară a subiecților.

Rezultatele sunt prezentate în tabelul 1.

Tabelul 1

sunt foarte buni

PREGĂTIREA ȘCOLARĂ	ETNOTIP		
	ACCEPTAT	RESPINS	NU ȘTIU
Școala primară (4 clase)	59,5	23,1	17,4
Școala generală (7-10 clase)	61,9	26,6	11,5
Școala profesională	64,2	26,7	9,1
Liceu	75,7	19,5	4,8
Școala postliceală	76,5	17,8	5,7
Învățământ superior	82,9	11,8	5,2

în %

Analiza rezultatelor relevă:

- ◆ concepția oamenilor privind identitatea etnică este cu atât mai puternic exprimată cu cât nivelul de pregătire școlară este mai ridicat;
- ◆ aceeași idee este susținută și de corelația invers proporțională dintre nivelul de pregătire școlară și respingerea specificului etnic, respectiv, cu cât nivelul de pregătire este mai scăzut, cu atât respingerea este mai accentuată;
- ◆ gradul de nedeterminare a concepției asupra specificității etnice, manifestat prin nonrăspunsuri, este cu atât mai accentuat cu cât pregătirea școlară este mai scăzută;
- ◆ în concluzie, rezultă cu certitudine că etnoreprezentările sociale au o componentă cognitivă, capacitatea de a percepe specificul etnic corelează cu gradul de școlarizare, deci, cu nivelul intelectual.

Antropologia culturală și-a centrat preocupările pe relația bilaterală personalitate – cultură. Există un raport de inducție reciprocă ce se susține prin comportamentul uman modelat cultural și creator de cultură. Personalitatea este marcată de sensurile, normele, valorile culturii în care se formează.

Ne-a interesat în ce măsură se formează percepția diferențiată a identităților culturale în funcție de principalele zone culturale ale țării noastre, zone în care istoria a modelat diferențiat cultura.

Întrebarea a fost formulată astfel: *Apreciați că există particularități umane în funcție de zona geografică?*

Au fost supuse observației arealele culturale: Moldova, Maramureșul, Ardealul, Banatul, Oltenia, Muntenia, Dobrogea. Opiniile solicitate au fost dihotomice, acceptare – respingere.

Referitor la rezultatele prezentate în tabelul 2, facem următoarele precizări:

- ◆ rezultatele procentuale sunt menționate în ordinea descrescătoare a intensității recunoașterii personalității de bază diferențiate pe zone cultural-geografice;

- ◆ răspunsurile sunt menționate diferențiat: români, grupul celorlalți etnici, total eșantion.

Tabelul 2

					în %
Nr.	Personalitate culturală diferențiată geografic	Evaluatori	Acceptare	Negare	N.R.
1.	ARDELENI	români	52,0	18,5	29,5
		alți etnici	48,1	16,4	35,5
		eșantion	51,0	17,9	31,1
2.	MOLDOVENI	români	48,5	20,1	31,4
		alți etnici	41,3	16,9	41,8
		eșantion	46,7	19,2	34,1
3.	OLTENI	români	46,2	17,9	35,9
		alți etnici	35,0	16,4	48,6
		eșantion	43,3	17,5	39,2
4.	MARAMUREȘENI	români	43,7	19,7	36,6
		alți etnici	38,9	17,1	44,4
		eșantion	42,5	18,9	38,6
5.	BĂNĂȚENI	români	40,9	19,2	39,3
		alți etnici	40,8	16,7	42,5
		eșantion	40,8	18,5	40,7
6.	MUNTENI	români	28,7	21,6	49,7
		alți etnici	24,9	16,4	58,7
		eșantion	27,7	20,2	52,1
7.	DOBROGENI	români	25,5	20,1	54,4
		alți etnici	26,8	15,2	58,0
		eșantion	25,9	18,8	55,3

Analizând comparativ răspunsurile românilor și ale celorlalți etnici se constată aceleași caracteristici ale dispersiei procentelor la cele trei variabile de răspuns.

Fiecare variabilă de răspuns înregistrează o diferență constantă, astfel, „acceptarea” specificului cultural-geografic al personalității de bază este mai accentuată la români, „negarea” este mai accentuată la alți etnici, iar gradul de „nedeterminare” este mai scăzut la români.

De remarcat că, atât pentru români, cât și pentru alți etnici, „acceptarea” unui specific cultural geografic al personalității de bază este mai puternică decât „respingerea”.

Cele mai apropiate opinii între români și alți etnici sînt în „acceptarea” profilului personalității bănățenilor, iar diferențele cele mai mari se constată în recunoașterea specificului moldovenilor.

Cele mai puternice reprezentări sociale sunt cele referitoare la identitatea culturală a **ardelenilor, moldovenilor și oltenilor**.

În conștiința colectivă, atât a românilor, cât și a etnicilor, cele mai mici valori de relevanță a specificităților culturale li se atribuie **muntenilor și dobrogenilor**.

Rezultatele din compararea intensității recunoașterii unor particularități ale personalității de bază, sub influența cultural etnică, precum și sub influența arealelor culturale, le prezentăm în tabelul 3.

Tabelul 3

PERSONALITĂȚI DE BAZĂ	ACCEPTARE	NEGARE	în %
			N.R
- cu specific etnic	71,4	20,7	7,9
- cu specific cultural-geografic	39,7	18,7	41,6

Din analiza comparată rezultă:

- ♦ în conștiința colectivă forța de recunoaștere a specificității etnice este cu mult mai mare (aproape dublă) față de recunoașterea specificității cultural-geografice;
- ♦ negarea, atât a determinismului etnic cât și a celui cultural-geografic, are valori foarte apropiate;
- ♦ gradul de nestructurare și manifestare a concepției privind identitatea etnică și culturală prezintă cele mai mari diferențieri, aproape jumătate din subiecții eșantionului nu pot aprecia prezența sau absența unui specific cultural-geografic în structura psiho-comportamentală a indivizilor de apartenență.

4. ETNOTIPUL ROMÂNULUI – ANALIZA COMPARATIVĂ PRIN AUTOREPREZENTARE ȘI REPREZENTAREA ETNICILOR ROMÂNI

Specificitatea psihomorală și comportamentală a personalității de bază se referă la un conținut de manifestări ce se înscriu sub semnul asemănărilor în raport cu personalitățile altor comunități culturale.

Prezența în conștiința colectivă numai a structurării unui specific uman determinat cultural trebuie comparată cu relevarea conținutului acestui specific.

În partea introductivă, a precizărilor teoretice, am încercat prezentarea și a unor trăsături de conținut privind etnotipul românului. În conștiința individuală, etnotipul se rezumă la stereotipuri reduse la una sau câteva expresii de manifestare a personalității, expresii care fixează rezultatele comparărilor interculturale în

registru valorilor sau nonvalorilor, respectiv a aspectelor pozitive sau negative ale personalității. Alteori, comparațiile sunt exprimate prin grade de manifestare, respectiv, prezența „mai mult” sau „mai puțin” a unei trăsături psihomorale la o etnie comparativ cu cealaltă.

Din precizările metodologice deja făcute, constatăm că, oferirea unui câmp de reprezentare a manifestărilor personalității ușurează sarcina subiectului, în plus se obține un volum mai mare de informații ce pot fi prelucrate statistic. Dezavantajul este obținerea de răspunsuri artificiale prin inducția și sugestibilitatea create de setul variantelor de răspuns.

În cazul întrebărilor deschise, răspunsurile se structurează cu greutate, uneori sunt sărace sau monotone în informații și se pretează greu unei prelucrări matematice.

Un risc mare, cu care ne-am confruntat și noi, este să nu se răspundă. Astfel, din totalul eșantionului nostru, la întrebarea care solicita opinia privind specificul personalității **românului**, un procent de 31% din subiecți nu au răspuns. În acest caz, datele obținute nu pot fi generalizate, dar prezintă semnificație psiho-sociologică.

Răspunsurile deschise ale intervievaților, foarte diferite ca valoare de **generalizare** și **abstractizare**, au fost integrate în 30 de itemi.

În cercetările de etnopsihologie, pornindu-se de la faptul că în statistică valoarea cu frecvența maximă este numită **mod**, se vorbește de reacție sau atitudine modală, în sens de trăsătură de mare răspândire într-o colectivitate. Prin extensiune s-a creat conceptul de „**personalitate modală**”, în sens de structură sau variantă de personalitate, surprinsă într-un portret colectiv, care selectează trăsăturile psihice cu frecvențele cele mai ridicate.

În acest sens, vom prezenta particularitățile etnotipului românului, într-o viziune comparativă, respectiv prin autoreprezentare și reprezentarea despre români pe care o au ceilalți etnicii din eșantionul nostru:

- ◆ Grupul de trăsături dominante, deci modale, ale specificului românului este: **gospodar, harnic, muncitor**, în viziunea a 13,1% din români, dar aceste calități sunt atribuite de ceilalți etnici într-un procent semnificativ mai mare, respectiv 20,3%.
- ◆ Românii se percep pe sine ca fiind **cinstiți, loiali, corecți** (procent 9,8%), etnicii ceilalți le recunosc aceste calități într-un procent ceva mai mic (8,7%).
- ◆ Recunoașterea calităților românilor de a fi **toleranți, buni, răbdători, modești, generoși**, nu diferențiază ca frecvență de exprimare între români și alți etnici.
- ◆ Diferențe semnificative între autoreprezentare și heteroreprezentare apar la grupul de trăsături: **duritate, răutate, tendință de răzbunare, agresivitate**, trăsături care sunt semnificativ mai accentuate prin autopercepție (9,3%) decât prin atribuirea acestora de către alți etnici (3,6%). Deci, românii se percep mai duri, mai agresivi decât îi percep ceilalți.

- iii ♦ tendință de supraevaluare au românii în atribuirea capacității de a fi **uniți, solidari** în relațiile psihosociale pe care le întrețin. Ceilalți etnici le atribuie într-o proporție mai mică această trăsătură psihosocială.
- ♦ Ospitalitatea, fiind considerată o trăsătură modală a etnotipului românului, apare în structura noastră ierarhică pe locul al 6-lea și prezintă valori mai mari prin autoatribuire decât le-o atribuie alți etnici (diferență de 2 procente).
- ♦ Grupul de trăsături: **punctualitate, disciplină, ambiție, exactitate în ceea ce fac, capacități organizatorice** sunt recunoscute mai mult de ceilalți etnici decât de românii înșiși.
- ♦ Românii au tendința să-și supraevalueze ca frecvență de apariție trăsături negative precum: **necinstea, minciuna, hoția**. Alți etnici le atribuie aceste defecte într-o pondere semnificativ mai mică.
- ♦ Aceeași diferență se manifestă și în legătură cu alte clișee psihomorale negative, respectiv: **lenea, superficialitatea, delăsarea** pe care alți etnici le-o percep mai puțin decât și-o percep românii.
- ♦ În reprezentarea socială a personalității românului din perspectiva celorlalți etnici, trăsături ca: **inventivitatea, receptivitatea la nou, capacitatea de a fi descurcăreț, de a avea inițiativă** au o pondere mai mare de atribuire decât și-o recunosc românii.
- ♦ Românii se autopercep într-o pondere mai mică ca fiind **capabili, deștepți, inteligenți** decât sunt percepuți de alți etnici.
- ♦ Românii au tendința de atribuire mai accentuată decât o fac ceilalți etnici, a trăsăturilor negative ca: **egoism, zgârcenie, lăcomie**.
- ♦ Aceeași tendință de accentuare a defectelor o au românii în raport cu următoarele grupe de trăsături: **obraznicie, îngâmfare, instabilitate, încăpățănare**.

În concluzie, rezultă că, în ceea ce privește rețeaua atributelor psihomorale de definire a personalității modale a românului sunt semnificative asemănări, iar diferențele apar în ceea ce privește ponderea atribuirii.

Se manifestă o constanță a românilor de a se devaloriza pe sine, în sensul că atributele ce desemnează trăsături psihomorale pozitive sunt subevaluate, iar cele negative sunt supraevaluate de români comparativ cu evaluările făcute de grupul celorlalți etnici.

5. ETNOTIPUL MAGHIARULUI – ÎN PERCEPȚIA ROMÂNILOR ȘI A CELORLALTE GRUPURI DE ETNICI

Un prim aspect, care reduce forța de generalizare a informațiilor, este numărul mare de nonrăspunsuri 56,1%, respectiv 900 de persoane (dintre aceștia 659 sunt români și 236 alți etnici).

Un alt aspect îl constituie ponderea etnicilor maghiari în totalul eșantionului – respectiv 193 (12% din total).

Numărul cel mai mic al nonrăspunsurilor aparțin maghiarilor, deci, cu un oarecare grad de aproximare, rezultatele ar reflecta o autopercepție și o percepție din partea românilor.

Numărul mic de răspunsuri disparate pe 30 de itemi, ce grupează trăsăturile de personalitate exprimate ce structurează etnotipurile, deși au un grad redus de relevanță statistică, totuși permit analiza, atât calitativă, cât și cantitativă.

Interpretarea răspunsurilor, prin analiza comparativă români – alți etnici oferă următoarele aspecte psihosociologice:

- ◆ Enotipul maghiarului prezintă, în linii generale caracteristici asemănătoare, atât din percepția românilor, cât și a grupului altor etnici din eșantion, ceea ce structurează o personalitate modală.
- ◆ Din analiza frecvențelor în exprimarea trăsăturilor definitorii ale etnotipului maghiarului se constată:

- a. Sunt trăsături de personalitate exprimate în ponderi identice atât de către români, cât și de grupul celorlalți etnici:
 - calitatea de a fi **gospodari, harnici, muncitori**, grup de trăsături ce se situează pe primul nivel ierarhic al frecvențelor de exprimare, deci constituie o trăsătură modală a etnotipului maghiarului;
 - pe nivelul al 6-lea din ambele perspective (români – alți etnici) se situează calitatea de a fi **răbdător, tolerant, bun, respectuos**;
 - pe nivelul al 10-lea – capacitatea de a fi **uniți, solidari**;
- b. un grup de trăsături sunt constant mai ferm exprimate de români decât de alți etnici și anume: **ospitalitatea, disciplina, cinstea, inventivitatea**;
- c. un alt grup de trăsături sunt mai puternic exprimate prin percepția altor etnici decât cea a românilor și anume: **agresivitatea, duritatea, spiritul răzbunător, manifestări șovine**; dar și **capacitatea de a avea inițiativă, de a fi descărcăreț**.

În ansamblu, constatăm în percepția etnotipului maghiarului o tendință a românilor de a accentua anumite trăsături pozitive și a diminua unele aspecte negative.

Rezultatele obținute constituie un punct de plecare pentru alte cercetări etnopsihologice, ele neavând baze statistice de generalizare.

Important este faptul că în conștiința colectivă a oamenilor există asocierea între personalitate și cultura în care aceasta s-a format. Chiar dacă trăsături de definire a personalității de bază nu sunt exprimate distinct ele există și se exprimă în atitudini și comportamente interumane și, în cazul nostru, în manifestările conviețuirii interetnice.

ROMÂNII MINORITARI DIN COVASNA ȘI HARGHITA. DESPRE O POSIBILĂ STRATEGIE A PĂSTRĂRII PROPRIEI LOR IDENTITĂȚI NAȚIONALE

MARIA COBIANU-BĂCANU

Identitatea etnică și identitatea națională sunt noțiuni corelate.

Identitatea etnică este conștiința apartenenței la un grup etnic, care se relevă atât în relațiile interindividuale, cât și în propriul for interior al celor care aparțin grupului. Este un proces ontogenetic, ce presupune construirea individuală a identității etnice de-a lungul formării sale umane și culturale, și un proces istoric, pentru că implică ideea că fiecare generație preia din trăsăturile comune trunchiului din care provine și, la rândul ei, adaugă altele noi.

Identificarea este o problemă de autodefinire, un proces complex într-o societate extrem de dinamică din perspectivă socială și politică, așa cum se relevă a fi societatea românească actuală. Ea semnifică definirea apartenenței la o lume de valori și de modele pe care o acceptă și pentru care individul sau grupul optează în spațiul propriei conduite. Presupune conservarea unui mod de a fi, de a se manifesta în fața schimbărilor frecvente din condiția internă și externă. Sintetic exprimat, identitatea implică ideea elasticității în menținerea modelelor esențiale în procesele de schimbare¹.

Păstrarea identității în evoluția evenimentelor semnifică menținerea unității de sine, a integrității personalității pe fondul celor mai profunde schimbări, având ca suport sau ax central valorile general umane ce au asigurat și asigură perpetuarea speciei umane dincolo de vitregiile la care au expus-o împrejurările istorice.

Identitatea etnică nu este un proces încheiat odată pentru totdeauna, ci este un proces deschis, ce continuă cu fiecare individ și generație; aceasta sugerează interacțiunea dintre identitatea individuală și cea colectivă, într-un proces psihosocial ce conservă trăsături esențiale din ambele procese.

Când un individ se identifică cu un anumit grup etnic, el se definește, în esență, ca descinzând din acel grup, cu care are legături de sânge. Totodată, individul respectiv ia ca model acel grup etnic, ale cărui valori, norme, simboluri le acceptă și le interiorizează în propriul comportament și în concepția despre sine.

¹ Erik Erikson, *Identity and Uprootedness in our Time*, în *Varieties of Modern Social Theory*, New York, edited by Hendrik M. Ruitenbeek, A. Dutton Paperback, 1963, p.55-68.

Față de acel grup el se raportează pentru a-și defini credințele, atitudinile, așteptările sau standardele care îi orientează comportamentul.

În raport cu identitatea etnică, *identitatea națională* semnifică conștiința apartenenței la o națiune și deopotrivă adoptarea, împărtășirea și manifestarea unor trăsături comune cu membrii acesteia, exprimate în cultură, limbă, religie, obiceiuri și tradiții. Având în centru națiunea, statul-națiune și sentimentul național, identitatea națională este puternic legată de un teritoriu și are o conotație politică. Se construiește pe matricea câmpului de valori și modele culturale specifice conduitelor colective de-a lungul istoriei. Conceptul de identitate națională are un conținut mai nou decât cel de identitate etnică, pentru că el a apărut o dată cu națiunea – realitate socio-istorică a secolului al XIX-lea, corelată cu existența statului pe un teritoriu delimitat politic.

Ca atribut al individului, identitatea națională este o opțiune, în sensul că individul are dreptul să opteze pentru o identitate națională ce nu decurge automat din identitatea etnică. Dacă despre identitatea etnică se poate spune că este un dat primit de la părinți, care pot fi de aceeași etnie sau de etnii diferite, identitatea națională este o opțiune, mai ales când trebuie să alegi între etniile părinților sau între etnia grupului din care descinzi și identitatea grupului majoritar. Libertatea de opțiune poate fi supusă discuției numai când apar factori de presiune socială, psihică, morală etc.

Perioada de tranziție din spațiul excomunist central și răsăritean european a determinat o suită de schimbări de amploare și de mare profunzime nu numai în domeniul politic, economic, social, cu efecte mai mult sau mai puțin pozitive asupra calității vieții, dar și asupra relațiilor interetnice din comunitățile mixte. Schimbările au fost favorizate de curentul european și mondial privind asigurarea drepturilor și libertăților minorităților etnice și naționale. După prăbușirea sistemelor totalitare din Estul și Centrul Europei, afirmarea și impunerea, pe prim plan, a problemei minorităților naționale a devenit o dominantă a organismelor internaționale, a Consiliului Europei, a O.S.C.E., O.N.U. etc. Dar supralicitarea drepturilor minorităților naționale pare o inechitate față de majoritate, la care puțini se mai gândesc, mai ales în condițiile perioadei de tranziție în care economia nu funcționează încă după regulile pieței libere și, în consecință, a acorda drepturi speciale minorităților este echivalent cu acordarea unor privilegii.

În condițiile supralicitării drepturilor minorităților se impune și corolarul lor: asumarea unor obligații și responsabilități față de guvernul și țara gazdă, față de legea fundamentală a țării – Constituția. Într-o abordare consecvent democratică, drepturile cele mai veritabile sunt drepturile omului de care, în România, se bucură toți cetățenii indiferent de apartenență etnică, religie sau de concepții filosofice, politice etc.

Exagerarea care se comite la acest sfârșit de secol și de mileniu este legată de faptul că, cei mai mulți se ocupă de drepturile minorităților, omițând să includă și

îndatoririle lor față de comunitatea în care trăiesc. Minoritarilor li se cuvin drepturi egale, dar nu superioare și nici privilegii care pot deveni nefavorabile populației majoritare. În aceeași ordine de idei, a corelării obligatorii a drepturilor cu obligațiile, a privilegiilor cu responsabilitățile în normele de conduită din viața internațională, dar și între granițele statelor naționale, reprezentanți ai Clubului de la Roma, Alexander King și Bertrand Schneider², consideră că este necesară completarea Declarației Universale a Drepturilor Omului cu Declarația Universală a Datoriilor și Responsabilităților Omului, întrucât presiunea unui drept nu poate fi asigurată fără acceptarea obligațiilor corespunzătoare.

În perspectiva celor relevate, ne străduim, în continuare, să configurăm concret, pe fondul realităților actuale românești, cum și în ce mod sunt concepute raporturile dintre minoritari și majoritatea populației românești, cu referire directă la relațiile interetnice din unele zone ale României.

Investigațiile concrete realizate în anii 1993-1997 în comunități etnice mixte au evidențiat că, acolo unde românii sunt majoritari, dominante sunt relațiile de egalitate, de bună vecinătate și acomodare amicală între oameni de diferite etnii. Românii, maghiarii, germanii din Feldioara, Cristian, Tâlmăciu, Hărman, Prejmer, Hădăreni, Făget, ca și turcii și tătarii din Agigea, Techirghiol, Constanța chestionați prin interviuri focalizate se autodefineau etnic nu prin excludere, negare sau opoziție față de ceilalți consăteni, ci, dimpotrivă, prin însumarea la comunitate, ca părți componente și participanți egali, inclusiv la procesele istorice contemporane. Între ei nu se impusese bariera psihologică „noi”/„ei” și se folosea un singur pronume personal „noi”, adică „noi, sătenii, de diferite culori etnice” ne ducem traiul împreună când mai bine, când mai greu, dar împreună. Relațiile interetnice sunt de tip „rețea” pe linie orizontală, ca între oameni egali care se apreciază și se ajută reciproc, cooperează pentru obiective comune. Ele se construiesc zi de zi și se consolidează pe coordonata toleranței, respectului și înțelegerii firești pentru scoaterea țării din criză și formarea unei imagini normale a României în exterior.

Spre deosebire de aceste zone, în județele Covasna și Harghita, unde preponderenți sunt maghiarii (75% și respectiv 85%), relațiile interetnice dintre maghiarii majoritari și românii minoritari sunt de dominare, de excludere a românilor din viața socială și culturală a comunităților mixte. Modelul cultural interetnic promovat este unul piramidal, format la vârf din structuri politice, administrative maghiare, care militează pentru autonomie colectivă, administrativă, teritorială, financiară, educațională, pentru un sistem instituțional propriu de conducere. Cu alte cuvinte, așa cum spun subiecții români, ei vor să realizeze o „Ungarie Mică” în inima României.

² Alexander King, Bertrand Schneider, *Prima revoluție globală – o strategie pentru supraviețuirea lumii. Un Raport al Consiliului Clubului de la Roma*. București. Editura Tehnică. 1993, p. 77.

Totuși, o caracteristică de netăgăduit este faptul că la baza societății, românii și maghiarii, în viața de toate zilele, vorbesc, muncesc, se ajută unii pe alții, cel mai adesea. Dar când la televizor apare un lider maghiar, acest lucru se resimte imediat în atitudinea maghiarilor, care se comportă mai rece, mai distant, cu tendința de a pune pe români la respect.

Izolarea etnică a maghiarilor în școli, instituții, întreprinderi, locuri de divertisment, refuzul unora de a învăța limba română sau de a o folosi când o știu în relațiile cu românii sau în locurile publice unde sunt și români sunt tot atâtea mărturii ale respingerii biculturalității și ale tendinței de izolare. Ca o consecință inevitabilă a totalitarismului etnic maghiar sau al monoetnicității proiectate, apare marginalizarea socială, economică și culturală a românilor, obișnuiți să trăiască împreună cu ei, fără nici o discriminare, fiecare în felul său, dar cu toții împreună.

După 1989, în loc să se deschidă către societatea românească și să accepte diversitatea și pluralitatea etnoculturală, maghiarii au trasat noi frontiere – frontierele etnice, „enclavizându-se” în raport cu populația română, pe care o tratează „în regim de apartheid, ca în Republica Sud-Africană, unde a fost deja abolit și condamnat de istorie” – mărturisește un român din Covasna.

În Covasna și Harghita românii au statut de minoritari în dublu sens: ca grup cu o pondere numerică mai mică și ca grup defavorizat. Asupra lor se exercită diferite tipuri de presiuni: economice, morale, psihologice, sociale, chiar dacă dincolo de aceste județe este țara, poporul român, majoritatea din care ei fac parte. Perioada de tranziție cu amenințările, ofensele și umilințele trăite le-a subțiat considerabil ponderea. Numai în '89-'90 au părăsit județele Covasna și Harghita peste 10.000 de români, cadre didactice sau specialiști din învățământ, cultură, medicină, drept, industrie etc. Iar cei care au rămas se exprimă astfel: „Nu știu dacă voi putea pleca, dar nu știu nici cât voi mai putea suferi”.

La procesul de părăsire a localităților se mai adaugă cel al maghiarizării crescânde a celor rămași, a tineretului român, în special. Lipsa școlilor românești, a profesorilor și învățătorilor români diminuează amenințător calitatea învățământului, determinând părinții, fie să înscrie copiii la școlile maghiare, fie să părăsească județele. Sunt încă sate fără biserici, biserici fără preoți, deși Episcopia Ortodoxă de Covasna și Harghita încearcă să întoarcă pe românii pierduți la propria lor credință, îngrijindu-se de viața lor religioasă.

După alegerile din noiembrie 1996, prin pătrunderea în guvern a UDMR alături de PNȚCD și USD, starea românilor și a românității a luat o turnură și mai dramatică.

Pretențiile maghiarilor de a obține învățământul superior în limba maternă, de a introduce limba maghiară ca limbă oficială în stat, de autoguvernare administrativă etnică și teritorială și eventuala satisfacere a lor necondiționată de către guvern, sunt menite să consolideze pozițiile de forță ale acestora în detrimentul românilor minoritari, cărora autoritățile locale maghiare nu le asigură

nici cele mai elementare condiții. De pildă, copiii de români, în loc să învețe în limba română, sunt nevoiți să treacă la școala maghiară sau să plece din județ cu familiile.

Participarea UDMR-ului la guvernare a amplificat starea de tensiune și aroganța maghiarilor față de români. De aceea, românii au devenit brusc neîncredători, suspicioși, convinși că au intrat într-o dimensiune de fatalitate socio-politică. „De acolo, din Harghita – ne scrie un localnic –, soarta harghitenilor este văzută ca fiind la cheremul UDMR-ului; s-a intrat într-un soi de resemnare în fața acestui destin politic; intelectualitatea, categoria socială de la care așteptam foarte mult, în loc să se mobilizeze pentru a găsi soluții, a intrat într-o și mai mare stare de letargie; intelectualii, care pot sesiza mai bine pericolul pierderii identității românești în unele zone ale țării, rămân, în continuare, neimplicați. Paradoxal, intelectualii sunt revoltați, dar nu se coalizează într-un front comun, fiind foarte sceptici de finalitatea oricărui demers”.

Reducerea drastică a capacității de „reacție” a românilor din zonă la ofensiva maghiarilor, exprimă teama, grija față de o întoarcere la situația lor din decembrie 1989 și ianuarie-iunie 1990. În asemenea condiții, pierderea identității etnice românești este mai posibilă ca oricând, în timp ce etnia maghiară dorește să devină parte constitutivă în stat și să-și oficializeze limba. În momentul actual, în Covasna și Harghita, maghiarii dețin puterea politică, economică și administrativă. Deci, nu ei sunt pe cale de a-și pierde identitatea etnică – așa cum fals afirmă –, ci românii. Aceștia sunt defavorizați și marginalizați. Sunt în pericol de deznaționalizare și maghiarizare, deoarece nu au școli, nu au intelectuali, nu au putere economică. Pentru români este greu să obțină, dacă nu imposibil, o casă, un loc de casă sau un loc de muncă, mai ales dacă nu știu (la perfecție, după ultimele exigențe) și limba maghiară. Finalitatea cerințelor și revendicărilor maghiarilor este ușor descifrată de românii din zonă. „Cerând autonomie, maghiarii vor să realizeze în fapt cantonizarea României, ca în Elveția, și în ultimă instanță, dar nu mai puțin important, ei vor să rupă Transilvania, centrul țării, inima ei, de România și s-o alipească la Ungaria”.

Studiul factorilor sociali, și culturali care concură la păstrarea sau pierderea identității etnice, inițiat de Institutul de Sociologie, în 1996-1997, în București și în județele Covasna, Harghita și în alte județe din țară, realizat cu specialiști din cele mai diverse domenii ale vieții sociale, preponderent români, oferă șansa formulării unei strategii complexe privind căile de păstrare a identității etnice a românilor minoritari. În cele ce urmează, din motive de spațiu, ne vom limita la inventarierea sugestiilor, propunerilor și comentariilor făcute de subiecții în cauză – românii minoritari din Transilvania. De ce? Pentru că ei pot fi considerați simultan subiecți și agenți ai acțiunii. De ei și de modul cum se preocupă puterea actuală depinde reușita complexului de măsuri de păstrare a românității în zonă.

Menționăm că cercetarea, pe bază de chestionar cu întrebări deschise și comentarii asupra problemelor supuse dezbaterii, s-a desfășurat mult mai ușor până

la alegerile din noiembrie 1996. După alegeri – așa cum am arătat – intenția de cercetare prin rețele locale cu cadre didactice și specialiști din zonă a devenit extrem de dificilă, subiecții temându-se să mai răspundă. Cum în sociologie și lipsa de răspuns este semnificativă, vom înțelege acest refuz în contextul social-politic prezent și vom încerca să descifrăm, în continuare, răspunsurile obținute, atât în perioada anterioară alegerilor, cât și pe cele de după alegeri, evident mult mai puține, dar cu atât mai încărcate de conotații.

1. Una din cele mai frecvente și ample formulate propuneri a fost aceea potrivit căreia statul român, Guvernul și Parlamentul au datoria să se implice direct în formularea unei politici la nivel național având ca obiectiv rezolvarea problemelor sociale, culturale, religioase ale românilor minoritari din Covasna și Harghita. Subiecții cer, în mod explicit, ca statul român să ducă o politică de revenire la desfășurarea normală a vieții economice și spirituale în aceste două județe și în Transilvania, în general, unde interesele românilor și cele naționale au trecut pe planul secund, în raport cu cele ale maghiarilor. Totodată, se susține că este necesar să se elaboreze o legislație protectivă națională, în condițiile autonomiei locale, ce va servi – în numele principiilor democratice – atât maghiarilor, cât și românilor. Subiecții din Covasna și Harghita constată, cu amărăciune, că din considerente de politică internațională, problemele românilor minoritari au fost puse întotdeauna pe plan secundar sau tratate drept cazuri izolate, neglijându-se ofensiva de maghiarizare treptată, pașnică și perseverentă a maghiarilor. Ei propun asigurarea unui standard maximal de drepturi pentru minoritatea maghiară, peste care să nu se mai accepte nici o altă revendicare ulterioară. Factorii de la centru, în mod eronat – apreciază ei –, manifestă tendința de a crede că, odată instaurată democrația, problemele se rezolvă de la sine. Evoluția actuală a situației minorității maghiare, care, prin plecarea românilor din zonă, devine tot mai puternică și mai ofensivă în revendicări, infirmă această poziție. Dacă românii se vor împuțina, maghiarii vor fi îndreptățiți la cerințe radicale, în fața cărora guvernării vor ceda și lucrurile pot progresa în direcția purificării etnice. Faptul că autoritățile locale nu mai angajează ușor sau aproape deloc români din alte localități este o dovadă a tendinței de creare a unei zone monoetnice.
2. Subiecții sugerează ca Parlamentul și Guvernul să inițieze o legislație clară pentru protecția minorității românești de majoritatea agresivă maghiară, prin promovarea școlii și culturii românești, precum și a Bisericii ortodoxe. Ministerul Educației Naționale, Ministerul Culturii sunt chemate să sprijine economic și financiar, mai deschis și mai substanțial, școala, cultura și biserica. Lor li se pot alătura alte subvenții din țară, de la agenți economici și sponsori interesați de soarta românilor minoritari aflați în nevoie. „Ar fi timpul – arată un subiect – ca autoritățile statului, instituțiile centrale, mass-media, organizațiile neguvernamentale să facă pasul de la vorbă la interes și acțiuni

concrete în soluționarea problemei din zonă” (bărbat, 41-50 ani, Covasna). El consideră necesară, în primul rând, „o aplicare reală și profundă a autorității centrale asupra acestor probleme care ar putea începe cu consultarea propunerilor românilor din zonă, pentru că soluționarea problemei păstrării identității etnice a românilor de aici are implicații reale asupra păstrării independenței și suveranității, a integrității și siguranței naționale”. În mod paradoxal, pentru cine nu cunoaște situația concretă din Covasna și Harghita, subiecții solicită reglementări legale care să conducă la situația ca românii să se simtă la ei acasă, în țara lor și nu într-o zonă străină (bărbat, 61 ani, Covasna). Deși problema românilor de aici este foarte serioasă, totuși, mărturisesc ei cu durere, „aceasta nu se tratează cu seriozitate de către stat. Târgul Mureș este o dovadă. Se neglijează și populația este sacrificată” (femeie, 31-40 ani, Covasna). Dorința lor minimală este ca „românii să fie lăsați să se organizeze și să se conducă fără piedici și restricții din partea primăriei și prefecturii” (bărbat, 51-60 ani, Covasna). „Ei trebuie să fie convinși că nu sunt lăsați la voia întâmplării de statul român, stat de drept” (bărbat, 51-60 ani, Covasna). Pe plan intern este necesară fermitate legislativă față de tendințele separatiste maghiare ce se manifestă tot mai acut. Elementul românesc din zonă trebuie să fie protejat de stat și lege. „Relații normale între maghiari și români pot exista numai când maghiarii se conving că au și obligații în statul român, nu numai drepturi”, iar încălcarea lor este sancționată. În plus, trebuie să se aibă în vedere că „în momentele de grea cumpănă, o mare parte din populația maghiară a manifestat intoleranță și chiar violență extremă (1919, 1940, 1944, 1989-1990). Deci atenție!” (bărbat, 51-60 ani, Covasna). Subiecții din județul Harghita, unde ponderea românilor este mai mică (15% - 13%), propun ca „Guvernele să găsească soluții pentru desființarea discriminării dintre români și maghiari” (femeie, 31-40 ani, Harghita). Ei apreciază că, având în vedere slaba dezvoltare economică, socială, culturală riscăm să ne pierdem identitatea” (femeie, 31-40 ani, Harghita). De aceea, ei apreciază ca necesară „o puternică dezvoltare a cadrului economic, social și cultural, precum și a instituțiilor abilitate să conserve identitatea națională a românilor: școala, instituțiile culturale, Biserica”. Opinia unei studente din județul Harghita este cât se poate de relevantă pentru o legislație protectivă a românilor pe care ea o simte ca necesară. Pentru recâștigarea terenului pierdut de români și românitate în zonă, ea consideră necesar ca „limba română să fie impusă și respectată în instituții, școli, biserici. Odată impuse niște norme care trebuie respectate, intelectualii români nu vor mai ocoli aceste județe. Dacă conducerea instituțiilor, școlilor va fi mai ocupată de români, iar limba română va fi limbă oficială, maghiarii vor fi obligați să se comporte ca atare. Depinde de noi, românii, dacă vom lăsa să ne domine maghiarii. Guvernul trebuie să mediteze asupra strategiei relațiilor dintre români și maghiari și să ia măsurile necesare”.

3. Altă componentă fundamentală, organică a strategiei păstrării identității naționale a românilor minoritari din Covasna și Harghita este formarea și consolidarea unui sistem instituțional românesc care să promoveze și să fortifice „școala românească, Biserica românească și educația cetățenească națională”. Printr-o politică națională dirijată de la nivel central trebuie să se aibă în vedere „întărirea intelectualității române în această zonă, pe care ungurii au distrus-o sau au îndepărtat-o după 1990” – afirmă un sibian. Opinia unui intelectual din Sibiu este semnificativă, pentru că el este din afara zonei fierbinți și, totuși, aproape de ea și problemele ei. El propune o școală națională, puternică în Covasna și Harghita, unde să se predea, calificat superior, istoria și geografia României, limba română, să se întărească rolul Bisericii ortodoxe și să funcționeze instituții culturale românești. Toate acestea sunt posibile prin întărirea autorității statului român în zonă cu prefecti, polițiști și conducători numai români și, dacă se poate, să cunoască limba maghiară, iar în politica externă românii și diplomații să facă cunoscută politica antiromânească a ungarilor din România. Ca fapt divers, el propune să se realizeze anchete sociale (sociologice?) în zonă și, să se publice rezultatele. Pentru cunoașterea stărilor de fapt de către populație, el propune informarea și prin TV, radio și presă.
4. Utilizarea limbii române în instituții și în relațiile publice a fost una din propunerile cele mai des dezbătute de subiecții cercetărilor noastre. Păstrarea identității naționale și a spiritului românesc al zonei nu se poate realiza – în concepția subiecților români cuprinși în cercetare – fără cunoașterea și utilizarea limbii române. Legat de acest fapt s-au exprimat următoarele idei, sugestii, propuneri: „Cunoașterea obligatorie a limbii române și utilizarea ei în instituțiile de stat. Limba română să fie materie obligatorie în școală și utilizată în viața socială în raporturile formale și cu românii. Aceasta va da posibilitatea comunicării directe între indivizi, depășindu-se barierele create prin educație” (bărbat, 41-50 ani, Covasna). Învățarea limbii române de către tineri este un imperativ, atât pentru românii care vorbesc în familie limba maghiară, întrucât părinții lor nu cunosc limba română, cât și pentru maghiari, care trebuie s-o folosească în raporturile cu românii și cu oficialitățile. În acest sens, propun asigurarea condițiilor de studiu în limba română la nivel elementar, gimnazial și liceal. În toate localitățile, indiferent de numărul de copii, să se înființeze școli în limba română până la clasa a VIII-a. Pentru liceele și școlile profesionale din afara satelor să se organizeze pe centre zonale transport gratuit, internate și să se ofere burse. Școlile să fie dotate corespunzător și să fie asigurate cu cadre didactice calificate. În toate școlile și liceele, limba română să fie predată numai de profesori români, pentru a se deprinde corect și de către români și de către maghiari limba română literară. Unii români din Covasna și Harghita, constatând generalizarea limbii maghiare la tot pasul,

propun utilizarea limbii române pretutindeni, inclusiv în comerțul stradal, în relațiile cu populația autohtonă și, mai ales, în instituțiile publice, să se știe că suntem în România și nu în Ungaria, cum apare în momentul de față. Impunerea limbii române trebuie să fie susținută de o legislație corespunzătoare și de instituții publice. Școala, Biserica, instituțiile culturale, mass-media românească să cultive respectul pentru limba română. Sprijinirea economică a editării de carte românească și a difuzării ei în zonă, ca și a unor posturi românești de radio și TV, este imperativă pentru a se crea un climat și o atmosferă culturală care să dea posibilitate românilor să își păstreze identitatea națională. Acest lucru îl susțin și subiecții din afara zonei Covasna-Harghita. „Limba română trebuie să fie impusă și respectată în instituții, școli și biserici, dacă vrem să ne păstrăm identitatea și să rămânem noi înșine”. „Limba, religia și cultura trebuie menținute cu orice preț. Cu conducerea etniei maghiare, care este în permanent atac, trebuie să ducem mare grijă pe problemele școlare, religioase și culturale” (bărbat, Arad, 61 ani). Un subiect din Brașov propune, pentru susținerea și consolidarea spiritului românesc și a culturii române înalte, formarea și dezvoltarea sistemului de școli superioare de stat și particulare în limba română în acest areal, la care să aibă acces mai ales copiii din zonă sau încurajarea prin burse de merit a copiilor silitori la învățătură ce urmează să se întoarcă în județe pentru a servi comunitățile de baștină. Lupta acerbă pentru înlocuirea limbii române, a istoriei și geografiei României, o descrie cu lux de amănunte un subiect din Voinești, (Covasna): „Covasna-Voinești a fost centrul de rezistență al românilor. Aici se dă lupta sub centură de la '90 încoace. Se tipăresc ghiduri turistice – localitatea este stațiune balneo-climaterică internațională, nu numai națională –, monografii ale Covasnei în limba maghiară, engleză, franceză și câteva rânduri în limba română. În monografii se spune că românii au apărut aici în secolul 18, imigrând din Vrancea. Se publică lucrări mici cu mare impact asupra populației. Oficialitățile locale le împrăstie pe gratis vizitatorilor, populației, dar și oaspeților din Germania, Olanda etc. care vin în stațiune. Harta cu principalele obiective turistice cuprinde numai pe cele maghiare; harta personalităților, numai pe cele maghiare. În Ghid este negată prin omisiune prezența dacilor pe aceste locuri. «După retragerea aureliană spațiul a rămas vid și au venit ungurii» – după teoria lor. Se spun date false despre istoria românilor, deși toponimele vorbesc despre existența lor. Aici se organizează cele mai multe aniversări, mai ales cele de la 15 martie, pentru a face atmosferă mai mare [...] Secția română a fost încadrată cu profesori maghiari, inclusiv la limba română; se învață o limbă română incorectă, stricată. La admitere, maghiarii ocupă și procentul afectat lor de 8% și 10-15% la Secția română, că nu sunt discriminați. Fac tot felul de tertipuri din care noi ieșim înșelați [...] În liceu nu mai sunt profesori români. Pentru toate disciplinele sunt maghiari. La lecțiile de istorie se trece

peste Mihai Viteazul și alți domnitori români. Se predau istorii paralele. În istoria minorităților este inclusă și Istoria României, iar Istoria Transilvaniei este cuprinsă în Istoria Ungariei". Dovadă că limba română se învață cu greșeli, fără nuanțe o constituie și relatarea unei directoare adjuncte maghiare care, vorbindu-ne într-o românească aproximativă despre împrumuturile de obiceiuri de la români la maghiari, se exprima astfel: „Și la noi (într-un sat din Covasna) copiii maghiari merg cu sorcova și urăsc pe la casele oamenilor de Anul Nou” – în loc de „urează”, ceea ce este cu totul altceva.

5. Dezvoltarea sistemului de învățământ și a rețelelor școlare românești în toate localitățile, indiferent de numărul de elevi români, este singura modalitate de învățare a limbii române și de păstrare, în consecință, a identității naționale, mai ales începând cu tânăra generație. În cele două județe, Covasna și Harghita, sunt zeci de localități în care nu există școli sau secții cu limbă de predare română, ci doar cu limba de predare maghiară, sub pretextul că românii „nu mai cer, nu mai pretind școli în limba română”. Ordinul nr.52, din 9 septembrie 1993, al Prefecturii județului Covasna privind obligativitatea înființării de școli sau, după caz, secții cu limba de predare română, în toate localitățile cu populație școlară din județ unde încă nu există astfel de unități școlare, nu a fost nici până în zilele noastre aplicat, iar răspunderea „disciplinară sau, după caz, penală, de încălcare cu vinovăție a prevederilor lui” a rămas doar un simplu articol (5), fără nici o consecință reală. În plus, după apariția Ordinului, ziarul local, „Haromszec”, din 2 februarie 1994, exprima poziția UDMR față de Ordin, sub titlul „Puterea face curățenie generală”, în care cerința simplă și constituțională a organelor județene este astfel răstălmăcită de la început: „Din 1992 se înmulțesc și se intensifică măsurile luate împotriva maghiarimii județului nostru (bazate pe raportul Harghita-Covasna), respectiv încercările care au ca scop luarea unor astfel de măsuri”. O interpretare, a nevoii de școală românească, evident, este fără replică. Există, însă și alte numeroase „declarații” ale părinților de copii români sau ale celor din familii mixte, care „cer” ca fiii sau fiicele lor să învețe în limba maghiară. Că pentru românii din Covasna și Harghita problema școlii în limba română este capitală o dovedesc frecventele cereri ca, în strategia guvernului, să se aibă în vedere sprijinul financiar, în mod deosebit a școlilor din această zonă, astfel încât să fie construite noi lăcașuri, dotate modern și asigurate cu cadre didactice înalt calificate.
6. Paralel cu dezvoltarea învățământului românesc și a rețelelor școlare și culturale, subiecții propun promovarea unei autentice politici de creare a unei intelectualități românești, devotată cauzei naționale și păstrării românității în zonă, prin:

- ♦ sprijinirea materială a specialiștilor din învățământ și a personalului calificat românesc în sensul să li se dea salarii duble, case sau loc de case

și lot de pământ pentru a fi cointeresați să trăiască și să se stabilească în aceste județe, așa cum se procedează de obicei în zonele cu deficit de specialiști;

- ◆ selectarea unor tineri de vârf, absolvenți ai învățământului superior, dornici să acționeze, curajoși, cu simț național și repartizarea lor în aceste județe în care să li se asigure condiții de viață și de muncă la standarde europene pentru a forma o puternică și stabilă intelectualitate românească în zonă;
- ◆ pregătirea, încă din școala elementară și liceu, a unor tineri din aceste județe, cărora să li se ofere, prin contract, burse, condiții de transport, de cazare pentru învățământul superior pentru ca, apoi, după absolvire, să se întoarcă în aceste zone, să facă un voit și necesar apostolat;
- ◆ protejarea, pe toate căile posibile, a intelectualității românești existente și readucerea specialiștilor, a cadrelor didactice și a preoților alungați după 1989-1990 din Covasna și Harghita;
- ◆ trezirea conștiinței de neam, prin acțiunile concertate ale instituțiilor de învățământ și culturale;
- ◆ realizarea unor schimburi de experiență cu alte școli și comunități, în toate domeniile, pentru a sensibiliza tinerii față de marea cultură română;
- ◆ asigurarea unei dezvoltări economice înfloritoare în aceste județe care să confere stabilitate tineretului cu studii și care „să nu mai plece spre alte zări”, împuținând și mai mult comunitatea românească și așa minoritară aici.

7. Alături de școli, în județele Covasna și Harghita, bisericile au fost și au rămas adevărate insule de românitate, de aceea protejarea lor trebuie să fie o dominantă a strategiei de conservare a identității naționale. În această direcție, subiecții din zonă au propus:

- ◆ construirea de biserici și asigurarea lor cu preoți în toate localitățile prin subvenții de la stat;
- ◆ conservarea bisericilor intrate în patrimoniul cultural și reconstruirea celor demolate în anii 1940-1944, în perioada horthystă;
- ◆ refacerea și reamenajarea celor aflate într-o avansată stare de degradare prin sprijinul Departamentului Cultelor și al sătenilor înșiși;
- ◆ selectarea și pregătirea unor tineri din zonă pentru a urma Seminarul Teologic Ortodox și a reveni acasă ca preoți;
- ◆ educarea tineretului prin Biserică în spiritul înțelegerii și al cooperării interetnice.

8. Dacă avem în vedere că în comunitatea rurală, viața se concentrează în jurul a trei instituții: școală, biserică și căminul cultural, atunci trebuie să se construiască, inevitabil, și o puternică rețea de instituții culturale și de mass-media care să

contribuie la creșterea coeziunii etnice a românilor, luând ca exemplu însăși etnia maghiară care și-a făurit zeci și zeci de ligi, publicații, organizații pe principii etnice. Inertția românilor în formarea unei rețele culturale speciale în zona lor este explicabilă prin conștiința că ei sunt acasă, în țara lor și că totul îi protejează. Dar lucrurile nu par să stea astfel. Ofensiva maghiară de separare și enclavizare organizațională i-a prins pe români descoperiți și risipiți, fără forță de acțiune în apărarea propriei identități amenințate prin deznaționalizare și asimilare de către maghiari. Fără școli, biserici, biblioteci, cămine culturale, românii rămân expuși exclusiv la cultura maghiară, pe care, firesc, și-o însușesc în lipsa celei române. Astfel că încercarea românilor de reorganizare a sistemului de învățământ, de cult religios și de cultură nu trebuie interpretate ca fiind îndreptate împotriva maghiarilor, cum se face de obicei (am văzut și la Ordinul de înființare a școlilor românești), ci, pur și simplu, ca nevoie organică a românilor de a-și păstra identitatea etnică și națională în propria lor țară.

În spiritul celor de mai sus, o strategie culturală în zonă ar trebui să se refere la:

- ◆ construirea de cămine culturale și biblioteci cu carte în limba română în toate localitățile;
- ◆ dotarea lor cu mijloace audio-vizuale moderne;
- ◆ asigurarea lor cu cadre de specialitate pregătite periodic de Ministerul Culturii prin Centrul de perfecționare a cadrelor;
- ◆ atragerea tineretului sătesc și studios la activitățile culturale, alături de comunitatea adultă;
- ◆ educarea comunității locale în spiritul nevoii de cultură națională, de păstrare și dezvoltare a culturii populare;
- ◆ descoperirea și promovarea talentelor culturale și mediatizarea lor la nivel local, județean, central;
- ◆ dezvoltarea, prin subvenționare de la stat, a unei puternice rețele mass-media – radio, TV, presă în limba română, cel puțin egală cu cea a minoritarilor maghiari, majoritari în zonă;
- ◆ inițierea unor concursuri, festivaluri folclorice fertile între locuitorii din Covasna și Harghita și cei din țară, pentru a le da conștiința că sunt identici cu populația majoritară și că trebuie să lupte pentru păstrarea tezaurului etnic și național, ai cărui purtători sunt în această zonă preponderent maghiară, pentru unitatea crescândă a tuturor românilor;
- ◆ cultivarea mândriei și demnității de a fi români prin literatură, artă, film, radio, TV, pentru a contracara sentimentul de inferioritate pe care îl inoculează extremiștii maghiari în viața de toate zilele;
- ◆ formarea unei rețele de distribuie a presei, cărții în aceste județe, unde, pe standuri și în librării, cartea sau ziarul românesc dețin ponderi infime.

Din acest punct de vedere, al distribuției cărții românești, este bine ca ea să fie suficientă încât să ajungă și pentru maghiarii din zonă, care vor s-o aibă în casă, sau pentru pregătirea copiilor la examene, așa cum solicitau unii dintre aceștia. Din perspectiva cărții, ziarelor, a inscripțiilor și a limbii române, românii afirmă că vor să trăiască în pace și în bună înțelegere cu conaționalii maghiari, dar ei trebuie să știe că trăiesc în România și nu în Ungaria. Deci, atmosfera spirituală, culturală românească nu trebuie să fie subminată sau desființată. Încercarea de a da ținuturilor locuite de români un climat eminentemente unguresc – așa cum recunoaște și Milton Lehrer în lucrarea sa din 1944, *Ardealul, pământ românesc (Problema Ardealului văzută de un american)* – este zadarnică. Detractorilor românității el le răspunde magistral: „Discutați cât veți voi, domnilor, dar cine oare a creat aspectul eminentemente românesc al acestui pământ, cine altul decât poporul românesc?”

În concluzie, strategia păstrării identității naționale a românilor minoritari din Covasna și Harghita se impune cu necesitate dacă nu vrem ca, la sfârșit de secol și de mileniu, să fim singura nație care ne pierdem fiii, nevoiți să treacă la un grup minoritar – cel maghiar, fie din neglijență și inconstiență, fie din complicitate și desconsiderare intenționată a intereselor naționale. Și, preluând un îndemn al unui locuitor din Harghita, care spunea: „Păstrați-vă identitatea de român, indiferent din ce latură și cine încearcă să v-o schimbe!”, noi propunem puterii actuale să elaboreze o strategie în problema românilor minoritari în care harta limbii să nu fie mai mică decât harta țării.

PROTECȚIA SOCIALĂ A TINERILOR ÎN LEGISLAȚIA ROMÂNEASCĂ ȘI EUROPEANĂ

AURORA STUPCANU

Riscul este o noțiune des întâlnită și frecvent folosită în cele mai variate împrejurări. Fiecare dintre noi știe sau simte atunci când întreprinde ceva, că e posibil ca acel ceva să nu poată fi realizat. De ce - pentru că din multitudinea de elemente, variabile, situații ce se conjugă, se intersectează și/sau combină, întâmplător sau necesar, în demersul nostru pentru a realiza obiectivul propus e posibil, chiar probabil, să rezulte piedici, distorsiuni, ce pot compromite atingerea țelului propus. Din aceste motive, orice om, în mod rațional și/sau instinctiv caută să se ferească, în limitele posibile/probabile de asemenea piedici. Ceea ce înseamnă că își ia unele măsuri de siguranță pentru a reduce, pe cât posibil, eșecul și pentru a valorifica șansele de reușită, cu alte cuvinte, a diminua riscul. Deci, cum putem defini riscul? Îl putem considera, la modul cel mai general, *un pericol; adică o amenințare de nereușită, de eșec în ceea ce întreprindem*. Mai putem aprecia că riscul este acel element sau complex de factori care poate împiedica realizarea unui obiectiv, o împrejurare sau/și un *ansamblu de împrejurări ce perturbă derularea previzibilă pozitivă a unui proces/fenomen/acțiune/eveniment*.

Considerăm deci că riscul, ca noțiune/concept, circumscrie *probabilitatea netransformării unei posibilități în realitate*.

Orice acțiune/demers/întreprindere umană, este, potențial, supusă riscului. Nu există certitudine absolută, întrucât desfășurarea oricărui proces/fenomen/ eveniment social presupune interferența unei multitudini de factori, ce în esență reprezintă joncțiunea dintre expectanță, necesitate/întâmplare în plan acțional. Există certitudine relativă, pentru că, în planul acțiunii umane, este realizabilă analiza cât mai multor variabile ce pot influența desfășurarea unui proces/ fenomen/ eveniment etc. în așa fel încât prin strategiile și tacticile adoptate să se aleagă acele modalități acționale care limitează/diminuează riscul.

Nu lipsa acțiunii, nu inactivitatea, retragerea din perimetrul luptei limitează riscul, ci doar *cunoașterea* cât mai adecvată a realităților în contextul cărora se prefigurează demersul unei anumite activități umane și luarea de măsuri concrete de protecție adecvate.

Riscul nu poate fi eliminat, ci doar limitat, diminuat, deoarece imprevizibilul nu poate fi desființat.

Ce este legislația în raport cu riscurile sociale? Este o barieră, un ansamblu de prevederi care îngrădesc, pe cât posibil, pericolele ce amenință realizarea unui obiectiv, în același timp este cadrul organizat și suportul legal de derulare al unor politici de prevenire, diminuare a posibilităților de nerealizare a acestor obiective.

Deci, apărarea tinerilor împotriva factorilor de risc, la care sunt expuși, în primul rând datorită vulnerabilității lor accentuate, *necesită în mod esențial un cadru legislativ adecvat.*

Principalele riscuri la care sunt expuși tinerii sunt determinate de condițiile socio-economice, politice, cultural-educative, în care aceștia trăiesc.

Riscul eșecului școlar este un risc rezultat din inadvertențe privind integrarea tânărului/adolescentului în regimul de viață școlară, din neidentificarea la timp și pertinent a climatului psihosocial, socio-economic și familial al așa-zisilor „copii problemă” – tinerii/adolescenții care suportă influențe nefaste determinate de anturajul din care fac parte, de lipsa de supraveghere a părinților, de deficiențe educative, de condiții de viață precare.

Eșecul școlar este printre primele riscuri la care un adolescent/tânăr este supus, și își pune amprenta asupra evoluției sale ulterioare. La un asemenea risc sunt vulnerabili și absolvenții de învățământ superior în condițiile în care urmăresc supercalificarea/specializarea înaltă.

Riscul eșecului de integrare profesională – șomaj este un risc foarte important determinat, pe de o parte, de schimbarea stilului de viață, respectiv trecerea de la viața școlară la cea de muncă. Acest proces de „tranzitie” naște probleme de adaptare cărora nu toți tinerii/adolescenții le pot face față prin propriile forțe din varii motive. Pe de altă parte acest risc rezultă din lipsa ofertei de locuri de muncă pe piață pentru tinerii din toate categoriile socio-profesionale cu niveluri diferite de specializare.

Riscul periclitării sănătății, al dezvoltării normale fizice, psihice și mentale derivă dintr-o multitudine de factori cu acțiune negativă asupra organismelor tinere, neconsolidate. Asemenea factori pot fi: condiții precare de locuire, alimentație, îngrijire, lipsa educației pentru sănătate efectuată pertinent și sistematic în familie și/sau în școli; lipsa de conștientizare din partea lor a pericolelor ce derivă din contactul cu medii socio-umane unde proliferază boli grave (SIDA, tuberculoza etc.), consumul de droguri, alcoolism etc.

Riscul prostituției, al pornografiei favorizat, de asemenea, de o multitudine de factori cum sunt: atragerea adolescenților în circuitul rețelilor de exploatare sexuală de către proxeneți, datorită ispitei unei vieți luxoase, a unor călătorii interesante; căderea în capcana drogurilor ca stimulente pentru dobândirea unei stări de bine, de „evadare” din cotidian, lipsuri, nedreptăți, eșecuri pe diferite planuri etc.

Riscul alunecării în delincvență și infracționalitate este datorat efectului cumulat al acțiunii factorilor ce marginalizează, exclude pe adolescent/tânăr de la o viață sănătoasă/normală, tendința insolitului și a aventurii, lipsa mijloacelor și condițiilor de subzistență etc.

Riscul rejectării de către societate este rezultatul eșecurilor pe planul educativ și al inserției profesionale, al eșecului vieții de familie, al alunecării în antisocial (delincvență și infracționalitate).

Pentru apărarea tinerilor împotriva acestor factori de risc major atât pentru ei, cât și pentru societate care, pe termen mediu și lung, va „plăti” prin diminuarea/deteriorarea propriilor șanse de progres și civilizație sunt absolut necesare o atenție și grijă deosebite, deoarece în absența unui cadru legislativ coerent adecvat, nu au șanse de reușită.

I. ACTE NORMATIVE ÎN VIGOARE DIN ROMÂNIA PRIVIND APĂRAREA TINERILOR ÎMPOTRIVA FACTORILOR DE RISC

Temeiul legal al politicii de tineret îl reprezintă cadrul prin care acțiunea politică să se încadreze cerințelor statului de drept, respectiv să asigure legalitatea actului politic.

Legislație pentru tineret există, atât cu caracter general, incidentă, cât și cu precizare nemijlocită – aplicată, dar caracterul și conținutul textelor de lege în materie nu sunt întotdeauna adecvate proceselor și fenomenelor din România actuală.

În condițiile trecerii de la societatea totalitară, condusă de partidul unic și hipercentralizată din punct de vedere economic spre o societate democratică, pluralistă, întemeiată pe statul de drept și deschisă mecanismelor concurențiale în plan economic, politica de tineret nu se mai poate desfășura decât în acord cu aceste realități în dezvoltare. Politica de tineret trebuie să fie explicită și întemeiată pe reglementări legislative la fel de explicite.

Există o serie de texte de lege, în mod special în Constituția României, care pot întemeia juridic unele măsuri/programe destinate apărării tinerilor împotriva factorilor de risc.

În noul context, cel puțin pentru a preveni revenirea la paternalism, politica de tineret trebuie să fie una de însoțire, de asistare și susținere a inițiativelor constructive, dar și o politică de protecție specială. În raport cu tineretul, protecția socială, care reprezintă ansamblul acțiunilor întreprinse de societate pentru prevenirea, diminuarea, înlăturarea unor evenimente considerate „riscuri sociale” pentru populație, trebuie să-și adauge o dimensiune specială, cel puțin pentru motivul că pierderea/diminuarea/subutilizarea potențialului uman și social pe care îl reprezintă tineretul este un „risc social” pe care societatea noastră nu și-l permite.

Legislativul (Parlamentul) trebuie să construiască o structură legislativă solidă și coerentă de apărare a intereselor tinerilor, care să fie temeiul și referențialul măsurilor întreprinse de executiv în elaborarea și aplicarea politicilor de tineret. Regimul de protecție specială a copiilor și tinerilor, consacrat de

Constituție, include toate domeniile în care sunt necesare eforturi colective: condiții sociale de trai – sănătate, instruire, educație, cultură, odihnă și recreere, mediu social politic; condiții materiale de trai: ocuparea forței de muncă, condițiile de muncă, veniturile și consumurile, viața de familie, respectarea ordinii sociale și de drept.

În pofida existenței unui număr apreciabil de acte normative ce vizează direct sau indirect tinerii, caracterul lor nesistematic și insuficient structurat pe direcțiile esențiale ale formării și afirmării tinerilor, combinat cu lipsa metodologiilor de aplicare și/sau caracterul aleatoriu al aplicării lor, conferă acestora un statut teoretic și de principiu cu prea puține efecte practice.

Marile probleme legate de formarea și afirmarea socio-profesională și umană, de împlinirea personalității tânărului pot fi cuprinse în trei compartimente ce, împreună, circumscriu aspecte esențiale ale procesului fundamental al integrării sociale a tinerei generații. Aceste compartimente apreciem a fi:

1. FACTORI DE RISC DETERMINAȚI DE EȘECUL ÎN FORMARE ȘI INSERTIE PROFESIONALĂ, EDUCAȚIE, ACCESUL LA INFORMAȚIE

Considerăm că primul pas al „construirii” personalității sociale și profesionale îl reprezintă formarea profesională, care, practic, începe mai înainte de primii ani de școală, din anii învățământului preșcolar. Din acest motiv, educația este elementul intrinsec al procesului formativ, iar accesul la informație debutează – programatic, instituțional – prin integrarea copilului într-un sistem coerent de învățământ.

Preîntâmpinarea eșecului în pregătirea profesională

Pregătirea profesională se realizează prin sistemul de învățământ, care după 1989 a cunoscut o serie de transformări și totodată de tentative de relansare care s-au oglindit în primul rând în apariția și dezvoltarea învățământului particular.

Politica de susținere a noilor orientări organizatorice din învățământul românesc s-a oglindit într-o serie de acte normative cum sunt: HG 41, 41 bis, 59 și 83 din 1990 - care au făcut referire la învățământul superior, curs de zi/seral/fără frecvență - privind dobândirea, exercitarea și limitele autonomiei universitare, unele măsuri de reorganizare/retușare a învățământului preșcolar, primar, gimnazial, liceal, de maiștri, sau prevederi referitoare la dreptul, pentru studenți, de a susține examene pentru doi ani de studiu într-un singur an universitar.

În direcția susținerii procesului de învățământ, la diverse niveluri, au fost emise HG 280, 588, 705, 644/1991 privind învățământul preuniversitar în domeniile agricol și industrie alimentară, energie electrică și termică, exploatarea și prelucrarea lemnului, metalurgia feroasă și neferoasă, iar HG96/1992 în domeniul gospodăririi apelor. O atenție deosebită s-a acordat în intervalul 1990-

1995 (până la promulgarea noii legi a învățământului) învățământului superior agricol, respectiv reglementarea funcționării stațiunilor didactice experimentale – HG 123/1993.

Lansarea destul de puternică a învățământului particular, proliferarea uneori haotică a acestuia, a determinat intrarea în zona de interes a organismelor puterii legislative și executive a problemelor legate de acreditarea unităților de învățământ superior – L 88/1993. Conform acestei legi studenții instituțiilor de învățământ superior neacreditate au avut dreptul de a-și continua studiile în instituțiile de învățământ superior acreditate sau autorizate provizoriu. HG 472/1997; OG 71/1997; HG 680/1997 reprezintă aprofundarea reglementărilor de acreditare și funcționare a instituțiilor de învățământ superior, completate de L 88/1993. L 64/1997 prevede drepturile absolvenților de învățământ particular liceal și superior de a susține examen de finalizare a studiilor la unități din sistemul de învățământ de stat.

Legea 117/1994 stabilește dreptul absolvenților cu diplomă ale colegiilor de stat de a continua studiile în învățământul superior de stat de lungă durată (art. 1).

Cea mai importantă reglementare ce vizează procesul formării profesionale a tinerilor este legea 84/1995, cunoscută sub denumirea de „legea învățământului” - art. 32 stipulează: „dreptul la învățătură este asigurat prin învățământul general obligatoriu, prin învățământul liceal și prin cel profesional, prin învățământul superior, precum și prin alte forme de instruire și perfecționare”.

Caracterul de lege organică a legii 84/1995 relevă importanța acordată instruirii și educației tinerei generații.

Prevederile acestei legi au făcut obiectul actelor normative ca: OUG 68/1997- pentru aplicarea prevederilor Legii 84/1995 și OUG 36/1997 – care modifică și completează legea 84/1995.

În legătură și în concordanță cu prevederile legii 84/1995 a fost promulgată legea 71/1995 privind drepturile absolvenților învățământului particular liceal, postliceal și superior de a susține examenul de finalizare a studiilor la instituții similare din învățământul de stat.

Pregătirea profesională a tinerilor încadrați în muncă este tratată de legislația în vigoare sub denumirea de „perfecționarea pregătirii profesionale” (Legea 1/1991, completată și modificată de legea 86/1992 și legea 57/1994). Punerea în aplicare a prevederilor acestor legi este asigurată de HG 288/1991 modificată de HG 296/1995.

Perfecționarea pregătirii are ca scop: *reciclarea* (îmbogățirea și îmbogățirea cunoștințelor); *policalificarea* (obținerea unei calificări suplimentare pe lângă profilul de bază); *recalificarea* (schimbarea calificării, în cazul în care profesia de bază nu mai corespunde tehnicii și structurii economiei); *însușirea unor metode și procedee moderne în domeniul conducerii*.

O problemă aparte, cea a calificării lucrătorilor angajați de către agenți economici cu capital de stat sau majoritar de stat, este reglementată prin HG nr.

300/1990, potrivit căreia cursurile de calificare pot fi organizate, de regulă, fără scoaterea din producție, dar în unele situații de excepție, pot fi realizate și cu scoaterea din producție.

Pentru preîntâmpinarea eșecului școlar la orice nivel, pentru susținerea perfecționării pregătirii școlare, cu precădere a celei postuniversitare, apreciem că următoarele acte normative au o anume contribuție: L 52/1997 – aprobarea OU 2/1997 pentru ratificarea acordului privind reforma învățământului superior și cercetarea științifică universitară; HG 590/1997 – organizarea și desfășurarea de doctorate; HG 500/1997 – fonduri pentru refacerea unor instituții de învățământ; HG 690/1997 – organizarea și funcționarea MEN, modificată și completată de HG 57/1998; L 21/1998 – ratificarea Convenției europene privind echivalarea studiilor universitare (încheiată la Roma în noiembrie 1990); L 22/1998 – ratificarea Convenției europene privind echivalarea diplomelor (încheiată la Paris în decembrie 1953).

Pregătirea tinerilor după un eventual eșec în încadrarea în muncă

b test

Legea cadru ce reglementează această activitate este **L 1 din 7 ianuarie 1991**, modificată și completată de Legea 65/1997. Aceste acte normative stabilesc faptul că persoanele apte de muncă ce nu pot fi încadrate, din lipsă de locuri disponibile corespunzătoare pregătirii lor, sunt considerate șomeri și beneficiază de sprijin în vederea reintegrării lor profesionale prin calificare și recalificare.

Legea 86 din 22 iulie 1992 pentru modificarea și completarea L 1/1991 privind protecția socială a șomerilor și reintegrarea lor profesională introduce sancțiuni în sarcina persoanelor care, în mod nejustificat, se sustrag de la calificare, recalificare ori integrare profesională.

O altă modificare a L 1/1991 se realizează prin **L 57 din 13 iulie 1994**, adoptată în urma constatării că un număr însemnat de persoane refuzau să participe la diferite forme de calificare sau recalificare profesională, preferând să încaseze ajutorul de șomaj sau alocația de sprijin. Legea nr. 57 stabilește imperativ că beneficiarii ajutorului de șomaj și ai ajutorului de integrare profesională sunt obligați să urmeze cursurile de calificare, de recalificare, de perfecționare sau, după caz, alte forme de pregătire profesională organizate de direcțiile de muncă și protecție socială.

Refuzul nejustificat de a urma un astfel de curs sau întreruperea ori neabsolvirea cursului, pe motive imputabile beneficiarilor, se sancționează cu suspendarea ajutorului de șomaj. Mai mult, în situația în care absolvenții cursurilor refuză fără motive temeinice repartizarea în muncă, ei au obligația de a restitui cheltuielile de școlarizare.

Situația șomajului în România a făcut necesară modificarea Hotărârii Guvernului nr. 288/1991 prin **HG 171 din 19 aprilie 1994**. Principala prevedere a

acestei Hotărâri modifică art. 6 din Hotărârea nr. 288/1991 care stabilea că „**pentru** persoanele care primesc ajutor de șomaj admise la cursuri, direcțiile de muncă și protecție socială încheie convenții cu unitățile la care acestea urmează să fie repartizate, prin care unitățile se obligă să le încadreze după absolvire”.

Dificultatea realizării acestei dispoziții imperative a Hotărârii nr. 288/1991 („încheie”) datorită numărului tot mai redus de societăți comerciale și de instituții dispuse să încheie astfel de convenții, a dus la necesitatea modificării textului și înlocuirea dispoziției imperative cu una permisivă, care să înlocuiască obligativitatea cu posibilitatea. În noua formă, Hotărârea prevede că”... direcțiile de muncă și protecție socială **POT ÎNCHEIA** convenții cu unitățile la care aceștia pot fi încadrați.”

Pentru a răspunde necesității tot mai evidente de a se introduce reglementări în domeniul activităților de pregătire profesională, altele decât cele coordonate de Ministerul Muncii și Protecției Sociale, la nivelul acestuia a fost constituit „**Consiliul pentru standarde ocupaționale**”.

Acesta, împreună cu **Banca Mondială** - care susține proiectul din punct de vedere financiar - și-a propus ca, în câțiva ani, să introducă criterii minimale foarte clare, a căror îndeplinire să fie obligatorie pentru toți cei ce doresc să desfășoare activități în domeniul pregătirii forței de muncă.

Principala categorie de șomeri ce beneficiază de prevederile acestor legi, HG și ordonanțe sunt tinerii, deoarece șomajul în rândurile acestora este ridicat, condițiile ce se cer îndeplinite pentru urmarea cursurilor sunt mai bine îndeplinite de tineri, interesul acestora de a se racorda noilor cerințe ale pieței forței de muncă sunt absolut vitale. L 162/1997 – pentru adaptarea OUG 35/1997 – are în vedere stimularea persoanelor fizice și juridice pentru încadrarea în muncă a absolvenților instituțiilor de învățământ.

Educația reprezintă o latură intrinsecă a procesului de formare a tinerilor în direcție socială, profesională, cetățenească, respectiv umană. Dacă procesul de instrucție nu urmărește altceva decât acumularea de cunoștințe și formarea deprinderilor, rămâne în suspensie perspectiva acestui efort din punctul de vedere al împlinirii personalității tinerilor.

Legea stabilește principii generale privind coordonatele personalității tânărului ce trebuie să fie susținute prin reglementări sectoriale care facilitează formarea și consolidarea competențelor unei personalități apte să-și afirme și să-și dezvolte capacitățile/apținuturile în plan socio-profesional și uman.

Accesul la informație este susținut din punct de vedere legislativ prin legea 84/1995, legea 131/1995 și HG 813/1995. Ultima reglementare se referă la distribuirea manualelor școlare elevilor din învățământul profesional și liceal, care la art. 2 precizează: „începând cu anul 1995/1996 elevii din învățământul profesional și liceal beneficiază în *mod gratuit* de manuale școlare, achiziționate și suportate de Ministerul Învățământului din alocațiile bugetare ale anilor precedenți

și ale anului 1995, prevăzute cu aceeași destinație prin legile bugetare anuale”. De asemenea, HG 663/1997 de scutire/reducere taxe SRT (elevi/studenți) și HG 753/1997 de scutire taxe SRR.

2. FACTORI DE RISC DETERMINAȚI DE CARENȚE ÎN PROTECȚIA SOCIALĂ

Un element esențial al politicii de tineret (și implicit al legislației ce o susține juridic) îl reprezintă factorii de risc determinați de carențe în protecția socială. Tinerii au un grad ridicat de vulnerabilitate în fața riscurilor sociale, neavând nici experiență, nici mijloacele necesare de autoapărare față de numeroșii factori de risc la care sunt expuși. Includem în protecția socială: asigurările sociale, asistența socială și medicală, sprijinirea familiei tinere (respectarea unor drepturi privind protejarea copilului în diverse ipostaze de risc, ca viitor tânăr și/sau ca problemă a părinților tineri, inclusiv în afara căsătoriei), combaterea fenomenelor antisociale.

Protecție socială specială pentru apărarea tinerilor împotriva factorilor de risc

Protecția socială reprezintă *ansamblul acțiunilor întreprinse de societate pentru prevenirea, diminuarea sau înlăturarea consecințelor unor evenimente considerate ca „riscuri sociale” asupra nivelului de trai al populației.*

Primele forme de protecție socială au apărut la începutul secolului al XIX-lea și s-au referit la măsuri de asigurări sociale, la care, de-a lungul timpului, s-au adăugat și elemente de asistență socială, ambele forme căpătând denumirea de „securitate socială”.

În multe țări, până la cel de-al doilea război mondial, s-au adoptat importante măsuri privind securitatea socială. În mod deosebit însă, în ultimii 50 de ani, sistemele de securitate socială au cunoscut importante evoluții. Acestea au fost impuse de nevoia unei „păci sociale”, îndeosebi în perioadele de criză sau depresiune economică, precum și, în unele țări, în perioadele de tranziție de la sisteme social-economice de un anumit tip la altele, democratice.

Evoluția protecției sociale - ca domenii de acțiune, prestații acordate, mecanisme de funcționare, număr și structură de beneficiari, eficiență a intervenției - a avut loc în strânsă legătură cu condițiile istorice, economice și sociale din fiecare țară, astfel încât, în prezent, acțiunile de protecție socială vizează *prevenirea, diminuarea sau înlăturarea consecințelor nu numai a riscurilor sociale, determinate de boală, bătrânețe, șomaj, reducerea sau absența veniturilor, ci și de lipsa locuinței, analfabetism, incultură, degradarea ecologică a mediului, delincvența etc.*

Un rol deosebit revine protecției sociale în procesul reproducerii forței de muncă.

Într-o abordare amplă, protecția socială pornește de la bunăstarea socială, aceasta incluzând toate domeniile în care sunt necesare eforturi colective, respectiv: *sănătate, instruirea și educația, cultura, condițiile de odihnă și*

recreere, mediul social-politic, într-un cuvânt, condițiile sociale de trai. La acestea se adaugă: condițiile materiale de trai (locuința și mediul de locuit); ocuparea forței de muncă și condițiile de muncă; veniturile și consumurile; viața de familie; respectarea ordinii sociale și de drept.

În această accepțiune, politica de tineret este prioritar orientată spre protecția acestei categorii de vârstă din toate domeniile socioprofesionale și referitoare la toate problemele ce reprezintă interes pentru tână generație.

Dacă protecția socială adresată în general populației este de reglare a discrepanțelor ce determină grave fenomene de inechitate socială, cea de protecție a categoriilor puternic dezavantajate, respectiv mai vulnerabile la risc, putem distinge: protecția pentru vârsta a III-a – care reprezintă un *sold* al societății – o datorie pe care aceasta o are pentru cei care au contribuit efectiv la dezvoltarea economică, socială, culturală într-o etapă anterioară și cea adresată tinerilor care reprezintă un *credit* pe care societatea este obligată să-l acorde pentru a-și asigura sieși viitorul. Acest *credit* reprezintă, totodată, o *investiție* ce va da roade pe termen mediu și lung.

În ceea ce privește conținutul și sfera protecției sociale trebuie subliniată lipsa unui punct de vedere unitar între țările dezvoltate și cele aflate în tranziție la economia de piață. Pentru a asigura un minim de măsuri de protecție socială în domeniile care necesită intervențiile cele mai importante, țările semnatare ale Convenției 102-OIM din 1952 (neratificată de România) au căzut de acord asupra tipurilor de prestații de securitate socială.

În concordanță cu specificul condițiilor social-economice din fiecare țară, domeniile de acțiune a protecției sociale, tipurile de prestații acordate, categoriile de beneficiari ai acestora au fost extinse.

Actele normative dedicate direct/indirect protecției sociale a tinerilor împotriva factorilor de risc se caracterizează prin aceea că:

- ◆ nu sunt integral puse de acord cu prevederile Constituției;
- ◆ conțin unele măsuri care au implicații majore, în prezent și în viitor, în ceea ce privește posibilitățile de susținere economică a măsurilor de protecție socială;
- ◆ unele măsuri de protecție socială se dovedesc a fi necorelate (șomerul preferă statutul de incapacitate temporară de muncă, întrucât are drepturi bănești superioare, ceea ce face să crească cheltuielile pentru concedii medicale; salariații amenințați cu șomajul caută soluții pentru pensionare de invaliditate etc.);
- ◆ deși legislația de pensii și asigurări sociale de stat a constituit sistemul de referință pentru alte sisteme care se finalizează din resurse proprii, modul de constituire a fondurilor, prestațiile acordate, drepturile de a beneficia de unele prestații, cuantumurile acestora sunt diferite (uniunile de creație, cultele etc.);

♦ sistemul de protecție socială intră în numeroase conexiuni internaționale; acestea se referă, în principal, la acordarea unor drepturi (de pensie, alocații familiale etc.) după criteriul rezistenței, precum și la recunoașterea și asumarea de către stat a obligațiilor de asigurări sociale (de exemplu, dreptul la pensie) pentru persoanele care au fost dar nu mai sunt rezidente în țară. Primul aspect se rezolvă în principal prin legislația națională, al doilea este condiționat de realizarea unor convenții bilaterale sau multilaterale.

Responsabilitatea funcționării sistemului de protecție socială revine aproape tuturor organelor centrale și locale.

O protecție socială eficientă se bazează pe responsabilitatea colectivă, la realizarea ei participând atât statul, cât și organizații neguvernamentale, organizații religioase, societăți de caritate, persoane fizice. La ora actuală însă, contribuțiile unor astfel de organizații, ale sindicatelor, grupurilor profesionale etc. la formarea unor alternative și susținerea unor măsuri de protecție socială sunt nesemnificative. Se manifestă, în continuare, concepția că statul este obligat, în exclusivitate, să asigure, cu mijloace bugetare, protecția socială.

Posibilitățile de abordare corelată a problematicii protecției sociale între instituțiile care au atribuții la nivel național și de atragere la rezolvarea acestor probleme a instituțiilor locale sunt reduse.

Constituția României precizează în art. 45 - *Protecția copilului și a tinerilor*:

Alin. 1. „Copiii și tinerii se bucură de un regim special de protecție și de asistență în realizarea drepturilor lor”.

Alin. 5. *Autoritățile publice au obligația să contribuie la asigurarea condițiilor pentru participarea liberă a tinerilor la viața politică, socială, economică, culturală și sportivă a țării.*

Legea 18/1990 pentru ratificarea convenției cu privire la drepturile copilului adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 20 noiembrie 1989 specifică acceptarea sensului dat categoriei de copil:

Anexa 1 – art. 1. „În sensul prezentei convenții, prin copil se înțelege orice ființă umană sub vârsta de 18 ani, cu excepția cazurilor când, în cazul legii aplicabile copilului, majoratul este stabilit sub aceasta vârstă”.

În această accepție prevederile convenției se referă și la adolescenți - respectiv tânărl în concepția altor reglementări internaționale care definesc drept tânărl orice ființă umană în vârstă de 15-25 ani.

Decretul lege 70/1990 are în vedere reglementări privitoare la pensii, asigurări sociale și ocrotire socială: art. 8 stabilește regimul de acordare al alocațiilor pentru minori, problema fiind reluată în L 61/1993, în L 119/1997 și HG 24/1997.

O reglementare protectivă în scopul ocrotirii sănătății/integrității fizice și asigurării posibilităților de dezvoltare și consolidare a organismului tânărl este

Legea 6/1992 - care la art. 2 prevede: „pentru tinerii în vârstă de până la 18 ani durată minimă a concediului de odihnă este de 24 zile lucrătoare”. Cine și mai ales ce instituție abilitată prin lege se preocupă de respectarea acestei prevederi?

Legea 53/1992 - tratează protecția socială a persoanelor handicapate - cu referire la categoria de vârstă pe care o avem în vedere, art. 7 stabilește drepturile persoanelor care au în îngrijire copii.

Reglementări ce au ca obiect protecția tinerei generații, atât în ipostaza de copil, cât și în cea de familist și cea de părinte tânăr sunt și în Legea 101/1992 pentru aderarea României la convenția europeană, asupra statutului juridic al copiilor născuți în afara căsătoriei, încheiată la Strasbourg la 15 octombrie 1975 și Legea 116/1992 pentru ratificarea Convenției privind consimțământul de căsătorie, vârsta minimă pentru căsătorie și înregistrarea căsătoriilor, adoptată de Adunarea generală a ONU la 10 decembrie 1962.

Sistemul asigurărilor sociale reprezintă un domeniu important al protecției sociale prin care tinerii pot beneficia de măsuri asiguratorii pentru diverse situații de risc în care se pot afla la un moment dat.

Legea 67/1995 - lege privind ajutorul social, stipulează la art. 1: femeile, precum și persoanele singure, fără venituri sau cu venituri mici, beneficiază de ajutor social ca formă de protecție socială; instituirea ajutorului social se întemeiază pe principiul *solidarității sociale*. Acest principiu este fundamental în elaborarea și aplicarea politicilor de susținere a unor categorii de vârstă și sociale, vulnerabile.

Apreciem că și alte acte normative, cum sunt: OG 10/1997, care stabilește drepturi sociale suplimentare pentru elevi și studenți învățământ de zi, HG 443/1997, referitoare la plata alocației suplimentare conform L 119/1997 și HG 165/1997, privind plata alocației de stat pentru copii, au ca materie problema protecției sociale speciale a copiilor și tinerilor.

Acordarea de burse și de alte facilități financiare și materiale pentru toate categoriile de elevi și studenți contribuie la ameliorarea condițiilor de viață a acestora și sprijină efortul de formare profesională. HG 859/1995 stabilește următoarele categorii de burse: bursă de merit; bursă de studiu; bursă de ajutor social.

HG 214/1996, pentru modificarea și completarea HG 859/1995, introduce posibilitatea ca instituțiile de învățământ superior să acorde burse mai mari (diferențe provenind din donații) sau mai mici (din sponsorizări).

Apărarea sănătății este, de asemenea, o parte intrinsecă a politicii de protecție socială a tinerilor. Din acest domeniu Ordinul 1955/1995 al ministrului sănătății pentru aprobarea normelor de igienă privind unitățile pentru ocrotirea, educarea și instruirea copiilor și tinerilor stabilește criteriile de asigurare a condițiilor de igienă necesare apărării și păstrării și promovării stării de sănătate, dezvoltării fizice și neuropsihice a acestora și prevenirii apariției unor îmbolnăviri.

Legea 145/1997 referitoare la asigurările de sănătate, precizează la art. 6 lit. a: „persoanele care beneficiază de **asigurare de sănătate fără plata contribuției**, copiii și tinerii până la vârsta de 26 ani dacă sunt elevi, studenți sau ucenici și dacă nu realizează venituri proprii”. Pentru sănătatea tinerei generații este foarte puțin.

3. FACTORI DE RISC DETERMINAȚI DE NESATISFACEREA TREBUINȚELOR DE VIAȚĂ ASOCIATIVĂ ȘI LIBERTATEA DE CONȘTIINȚĂ

Pe parcursul formării și integrării sale socio-profesionale tânărul ajunge la dobândirea conștiinței eu-lui său. Manifestarea liberă, performant/creatoare, a personalității sale ajunse la conștiință de sine cere și un cadru specific. Astfel, libertatea de conștiință înțeleasă în conexiune cu eul propriu tinde, pe de o parte, spre dobândirea și păstrarea propriei imagini despre sine și despre ceea ce ne înconjoară. Pe de altă parte, ea tinde la distingerea congruențelor și la relaționarea interumană preferențială cu cei a căror percepție/imagie despre viață, societate, univers este asemănătoare/compatibilă, ceea ce își găsește cel mai bun cadru în forme specifice de viață asociativă.

Satisfacerea trebuințelor tinerilor de viață asociativă, libertatea de conștiință

Fenomenul asociaționist reflectă nevoia tinerilor de a se manifesta potrivit convingerilor și așteptărilor lor, de exprimare a opiniilor, de activitate destinată, pe de o parte, afirmării idealurilor de viață, de participare la viața socială, politică, culturală, științifică, artistică, respectiv de integrare în societatea civilă, iar pe de altă parte, de validare socială a potențialului organizatoric, de realizare a aspirațiilor, de concretizare a capacităților creatoare din diferite domenii.

Dreptul la asociere este garantat de constituție la art. 1, care precizează că: „cetățenii se pot asocia liber în partide politice, în sindicate și în alte forme de asociere”. Din conținutul acestei prevederi rezultă că tinerii beneficiază de acest drept după împlinirea vârstei de 18 ani atunci când devin cetățeni.

Înființarea fundațiilor pentru tineret prin Decret lege 150/1990 cu scopul administrării patrimoniului propriu constituit din bunurile, inclusiv fondurile bănești ce au aparținut fostelor organizații ale tineretului comunist din județe și a municipiului București în folosul tuturor tinerilor și al organizațiilor de tineret, deși s-a dorit o pârgie de stimulare și susținere a vieții asociative a tineretului, prin modul de aplicare, prin conduita unor lideri și prin dezinteresul autorităților locale, alături de diverși alți factori cauzali, nu și-a atins obiectivele.

Dreptul la liberă asociere și libertatea întrunirilor sunt strâns legate de libertatea conștiinței, deoarece nu este de conceput o organizație, asociație care să nu fie axată pe libertatea gândirii și a opiniilor celor ce aderă la o asemenea formă de exercitare a drepturilor omului.

Constituția României consacră libertatea conștiinței - la art. 29 - care prevede la alin. 1: „Libertatea gândirii și opiniilor, precum și libertatea credințelor

religioase nu pot fi îngrădite sub nici o formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la credința religioasă, contrar convingerilor sale”.

Libertatea întrunirilor este de asemenea garantată prin Constituție - la art. 36: *Mitingurile, demonstrațiile, procesiunile și orice alte întruniri sunt libere, se pot organiza numai în mod pașnic, fără nici un fel de arme.*

Putem considera că HG 216/1994 privind funcționarea caselor de cultură studentești și a complexelor cultural sportive studentești facilitează dreptul de asociere al tinerilor în cadrul activităților organizate în aceste așezăminte.

Libertatea de conștiință a tineretului este recunoscută și în cazul obiecției de conștiință privind îndeplinirea serviciului militar sub arme: Legea 46/1996 privind pregătirea populației pentru apărare precizează la articolul 4: „Cetățenii care, din motive religioase, refuză să îndeplinească serviciul militar sub arme execută serviciul militar alternativ, potrivit prezentei legi”. HG 618/1997 - precizează modul de executare a serviciului militar alternativ.

II. ACTE NORMATIVE PRIVIND APĂRAREA TINERILOR ÎMPOTRIVA FACTORILOR DE RISC DIN UNIUNEA EUROPEANĂ

În perioada de după cel de-al doilea Război mondial au fost adoptate o serie de documente de drept internațional, care proclamă și garantează, între altele, și drepturi ale tinerilor: Declarația Universală a Drepturilor Omului, Pactul internațional privind drepturile civile și politice, Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale, Convenția pentru Apărarea drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale, Carta Socială Europeană ș.a.

Pornind de la constatarea că tineretul reprezintă o categorie socială expusă cu precădere încălcărilor drepturilor omului, slab pregătită să lupte împotriva violării acestor drepturi, statele membre ale Uniunii Europene au în perspectivă adoptarea unei Carte a Drepturilor Tineretului, considerată ca un nou element component al dimensiunii umane a unificării Europei, în scopul edificării unei lumi a păcii, a dreptății și egalității.

Referindu-se la persoane între 15 și 25 de ani, proiectul Cartei prevede proclamarea următoarelor categorii de drepturi:

- a. Egalitatea (egalitatea tinerilor fără nici o discriminare. egalitatea imigranților cu tinerii autohtoni);
- b. Drepturi economice, sociale și culturale (dreptul la pregătire profesională adecvată; la învățământ gratuit de bună calitate, inclusiv învățământ universitar; libera opțiune asupra tipului de pregătire profesională; asigurarea dreptului la muncă; dreptul la ajutor de șomaj; protecția împotriva oricărei forme de muncă ce poate periclită sănătatea, educația sau dezvoltarea fizică și morală a tinerilor; *dreptul la un venit minim*

suficient pentru a permite o viață decentă tinerilor; dreptul la asistență medicală de calitate; dreptul la condiții de locuit decente și salubre; dreptul la mediul înconjurător curat și sănătos; obligativitatea creării de instituții educative de plasament cu capacitate și specializare suficiente; dreptul la protecție socială);

- c. Drepturi (libertăți și garanții) civile și politice (asigurarea participării efective la viața politică; libertatea de mișcare în țările Uniunii Europene; dreptul de vot pentru rezidenții de minimum 5 ani în mod legal într-o țară a Uniunii Europene; dreptul de a opta pentru cetățenia țării respective după minimum de 5 ani de rezidență continuă și legală, garanțarea respectării vieții particulare și de familie; garanția împotriva oricăror tratamente capabile să dăuneze unei dezvoltări normale și sănatoase; protecția împotriva torturii și a pedepselor inumane sau degradante; dreptul tinerilor de fi crescuți în familiile de origine; interzicerea internării minorilor în penitenciare; dreptul la obiecțiunea de conștiință față de serviciul militar; liberul acces la informația pluralistă și fiabilă; dreptul tinerilor, ale căror drepturi au fost încălcate, de a se plânge unor instanțe naționale sau internaționale);
- d. Inviolabilitatea locuinței și a corespondenței

Drepturile și libertățile fundamentale ale omului se referă la orice persoană umană. Tinerii, ca segment al populației, trebuie să se bucure de toate drepturile și libertățile fundamentale.

Potrivit raporturilor Secretariatului general al ONU (doc. A/40/64, E/1985/5, A/40/256/85) nu există o definiție a tineretului general acceptată. Totuși ONU consideră tineri persoanele între 15-24 ani.

O definiție care prezintă interes este cea dată copilului prin Convenția referitoare la drepturile copilului. Conform acestei definiții copil este orice ființă umană în vârstă de mai puțin de 18 ani (afară de cazul când ajunge la majorat înainte de 18 ani conform legislației interne). Pentru vârsta de 15-18 ani, această definiție se intersectează cu cea a tineretului.

Pe baza acestor definiții, tineretul a fost estimat, conform statisticilor ONU la peste 1 miliard în 1990, la 1 miliard și 62 milioane în 2000 și la 1 miliard și 309 milioane în 2025. În România, tineretul reprezintă mai mult de 1/4 din populația țării.

Există reglementări specifice, pe plan internațional, privind drepturile și condiția tinerilor în societate.

Pactul internațional referitor la drepturile economice, sociale și culturale consacră obligația statelor părți de a adopta măsuri speciale de protecție și asistență în favoarea tuturor copiilor și adolescenților fără nici o discriminare. Sunt precizate sancțiuni prin lege, în cazul folosirii tinerilor în munci de natură să compromită moralitatea și sănătatea lor, să le pună viața în pericol sau să dăuneze dezvoltării lor normale.

Studiile efectuate de secretariatul ONU cu ocazia Anului Internațional al Tineretului (1985) au constatat consumul crescând al drogurilor de către tineri.

Preîntâmpinarea eșecului în formarea și integrarea profesională, acces la educație, acces la informație

Modul de acțiune, în planul politicilor de apărare a tinerilor împotriva factorilor de risc la care sunt expuși, în țările Uniunii Europene este bazat pe aplicarea recomandărilor, deciziilor, rezoluțiilor adoptate de Consiliul Europei și Parlamentul European în actele normative interne ce reglementează aspecte și laturi precis delimitate din viața școlară, familială, socială, economică a acestora.

Astfel, Rezoluția Consiliului Europei și miniștrilor din 26 iunie 1991 se referă la acțiuni prioritare pentru tineri, stipulate în doc. 49140809(01). În acest document se face referire la memorandumul Comisiei de Specialitate care accentuează importanța acțiunilor întreprinse de comunitate în formarea tinerilor. Sunt stabilite acțiuni prioritare pentru apărarea acestora, pentru întărirea conștiinței apartenenței lor la Europa și pentru susținerea aspirațiilor de a avea un rol pozitiv în construirea Comunității Europene, precum: informarea tinerilor; stimularea inițiativei și activității tinerilor; cooperarea și instruirea tinerilor muncitori, în special cu privire la dimensiunea europeană a așteptărilor față de ei.

Tinerii și copiii cu dizabilități reprezintă o preocupare aparte exprimată în Rezoluția Consiliară a miniștrilor educației din Comunitatea Europeană din 31 mai 1990 [doc. 490Y0703(2)]. Acest document tratează problema integrării tinerilor și copiilor cu dizabilități în sistemele obișnuite de educație. Scopul este acela de apărare a acestor categorii de tineri și copii de fenomene de marginalizare, de adâncire a handicapului, de accentuare a sentimentului/trăirii de inadaptare.

Integrarea deplină în sistemul educațional principal este privită ca o primă opțiune și toate institutele de educație trebuie să fie în măsură să răspundă adecvat nevoilor elevilor și studenților cu dizabilități.

În cadrul sistemului educațional principal se face efortul pentru ca resursele educaționale ale acestuia să fie orientate spre susținerea integrării și stimularea autonomiei celor cu dizabilități.

În ceea ce privește școlile și centrele speciale pentru această categorie de tineri și copii, activitatea acestora este privită ca fiind *complementară* sistemului educațional normal.

O atenție deosebită se acordă atractivității educației și instruirii vocaționale. Rezoluția din 5 decembrie 1994 a Consiliului Europei privind activitatea și atractivitatea de educație și pregătire vocațională [doc. 394Y1230(01)] stipulează la art. 11: Folosind mijloace corespunzătoare pentru fiecare caz în parte, statele membre și uniunea acestora în întregul ei vor acționa pentru a atinge obiectivele asigurării unei pregătiri vocaționale de înalt nivel calitativ și deosebit de atractive în toate regiunile europene. Fără o asemenea bază nu este posibil, pe termen lung, să se realizeze susținerea dezvoltării economiei, coeziunii sociale și progresului social în Europa.

Rezoluția subliniază necesitatea îmbunătățirii permanente, a pregătirii tehnice și vocaționale, în special în regiunile mai puțin dezvoltate a Uniunii Europene, pentru a li se oferi tinerilor mai multe posibilități de a se adapta și a face mai eficientă dezvoltarea lor profesională ulterioară.

Rezoluția Consiliului Europei și ministerelor educației din 24 mai 1988 se referă la *dimensiunea europeană a educației* [doc. 448Y0706(02)]. Scopul acestei rezoluții este de a stimula consolidarea dimensiunii europene a educației printr-o serie de acțiuni concrete prevăzute pentru perioada 1988-1992: dezvoltarea simțului identității europene; clarificarea valorilor civilizației europene fundamentale; apărarea democrației, justiției sociale și respectul pentru drepturile omului (Declarația de la Copenhaga - aprilie 1988); pregătirea tinerilor pentru participarea la dezvoltarea economico-socială a Comunității Europene; realizarea de programe concrete în educație, așa cum este stipulat în Single European Act.

Concluziile Consiliului și miniștrilor educației în Consiliul celui de al II-lea Program de acțiune comunitară (1982-1987) privind tranziția tinerilor de la educație la munca și viața de adult (24 mai 1995) se referă la:

- instruirea profesorilor în acord cu schimbările sociale, tehnologice, economice și demografice;
- adaptarea unui program de lucru pentru combaterea lipsurilor în formarea deprinderilor de bază pentru diminuarea numărului (considerat semnificativ) al tinerilor care se confruntă cu eșecul școlar;
- nivelul crescut al șomajului în rândurile tinerilor din multe zone ale Uniunii Europene, schimbările structurale de pe piața muncii, utilizarea pe scară largă a noilor tehnologii, noile forme de angajare și „tipare” de carieră solicită noi competențe și deprinderi la tineri;
- în statele membre ale Uniunii Europene se desfășoară activități ce reprezintă *inițiative politice* pentru educația secundară în acord cu schimbările petrecute în vederea capacității sistemelor educaționale de a face față inovației și schimbărilor economice și sociale, a nevoilor industriale;

În continuare, se specifică faptul ca statele membre trebuie să dezvolte politici adecvate următoarelor cerințe:

Aria școlii și a muncii: crearea și dezvoltarea unui *parteneriat dinamic* între organizațiile economice și „de muncă” cu instituțiile și autoritățile educaționale de toate nivelurile (în special între școli și firme la nivel local). Se acordă o deosebită atenție promovării unei *cooperări active* între școli și organizațiile bazate pe comunitate, inclusiv sectorul *voluntar*, în legătură cu proiectele intra și extrașcolare nevoite să lărgescă experiența tip viață de adult la elevi. Remarcăm modul minuțios de abordare a diferitelor aspecte ale cooperării școlii cu factori ce concură la facilitarea procesului de trecere a tânărului (elevului) de la etape formativ-educative de cea de viață activă de muncă în perioada formării sale.

Aria orientării. Școlile secundare trebuie încurajate/stimulate în direcția reconsiderării rolului de consiliere și orientare prin modalități flexibile de ieșire în întâmpinarea nevoilor elevilor.

Un loc aparte revine activităților de *îndrumare* a celor care, din diverse motive, părăsesc școala și în special a acelor elevi care se confruntă cu dificultăți în angajare și/sau instruire, constatate după o perioadă stabilită (exemplu 2 ani).

Eșecul școlar și abandonarea școlii. În primul rând, în aceste cazuri, se promovează o măsură de evaluare și atestare a resurselor școlilor în cauză. Dacă este vorba de elevi, atunci ei trebuie testați individual.

În această activitate se va pune accentul pe conținutul, stilul și metodele de asimilare practicate de școală și/sau de elevi. Scopul este depistarea și stimularea dezvoltării abilităților proprii fiecărui elev în parte.

Un rol major în diminuarea eșecului școlar și limitarea/eliminarea fenomenului de abandon școlar îi revine aplicării modelului de învățare prin experiență personală, utilizarea facilităților din afara școlii (activități cu caracter de remediere a demotivației pentru educație și instruire).

Rezoluția Consiliului și miniștrilor educației asupra măsurilor de combatere a eșecului școlar din 14 decembrie 1989 [doc. 490Y0206(01)], face referire la importanța ridicării nivelului general al educației pentru dezvoltarea economică, socială, culturală și funcționarea adecvată a democrației. Educația trebuie adecvată fiecărui tânăr pentru a fi capacitat să-și obțină independența, să devină un bun cetățean, să se integreze social și profesional.

Decizia 819/95/EC a Parlamentului European și Consiliului din 14 martie 1995 (doc. 395D0818) stabilește programul de acțiune comunitară „SOCRATE” destinat să contribuie la dezvoltarea calității instrucției și educației.

Programul „Socrate” este proiectat pentru perioada 1 ianuarie 1995-31 decembrie 1999 și cuprinde următoarele subprograme ca arii principale de acțiune: educația superioară (Erasmus); educația școlară (Comenius); activități orizontale din domeniile: deprinderi de limbaj în comunitate, educația deschisă și la distanță, promovarea schimbului de informații și experiență.

Recomandarea din 6 iulie 1977/doc. 377X467 către statele membre privind pregătirea vocațională a tinerilor șomeri sau amenințați de șomaj face precizări detaliate privind importanța integrării profesionale și categoriile de tineri cu dificultăți deosebite în acest demers. Găsirea unui loc de muncă reprezintă o problemă deosebit de serioasă pentru tineri în momentul în care intră pe piața muncii.

Respingerea (prin negăsirea unui loc de muncă adecvat pregătirii și aspirațiilor) de la participarea activă la viața economică înainte chiar de a avea experiența unui loc de muncă și independența ce o oferă aceasta poate determina deformarea atitudinii tinerilor față de muncă, și, în cele din urmă, față de societate pentru mult timp.

Termenul „pregătire vocațională” este utilizat în respectiva recomandare pentru a desemna acele activități menite să asigure tinerilor o tranziție satisfăcătoare de la etapa de viață școlară la viața activă de muncă, prin formarea și dezvoltarea deprinderilor și acumularea de cunoștințe minime necesare pentru o anume categorie de meserii.

Alin. 20 din Recomandare precizează: guvernele trebuie să-și asume responsabilitatea pregătirii vocaționale adecvate. Formele și conținutul unei asemenea pregătiri vor diferi în funcție de conținutul educației obligatorii din fiecare stat membru, nevoile pieței muncii proprii și cerințele și aspirațiile tinerilor implicați.

Tinerii pot beneficia de pregătire vocațională de la terminarea studiilor obligatorii și până la 25 ani.

Aducerea la îndeplinire a acestor măsuri și obiective necesită *coordonarea legislației* învățământului și cea a muncii din țările Uniunii Europene. În același sens se impune și coordonarea serviciilor cu circuit intern sau/și comunitar abilitate să realizeze pregătirea vocațională.

În sensul celor prezentate se fac precizări în Decizia Consiliului din 6 decembrie 1994 (doc. 094/819/EC).

Această decizie stabilește un program de acțiune pentru promovarea unei politici comunitare de instruire vocațională care sprijină și suplinește (unde e cazul) acțiunea statelor nemembre. În același timp, se are în vedere respectarea deplină a responsabilității statelor membre pentru conținutul și organizarea instruirii vocaționale.

Programul este denumit „Leonardo da Vinci” și funcționează de la 1 ianuarie 1995–31 decembrie 1999. Obiectivele programului sunt: acordarea posibilității pentru toți tinerii din comunitate, de a beneficia de instruire vocațională timp de 1-2 sau mai mulți ani, după absolvirea completă a educației obligatorii, care să se finalizeze cu dobândirea unei calificări recunoscute de autoritățile competente; măsuri de instruire vocațională specifică pentru tinerii dezavantajați; promovarea egalității accesului la instruire inițială și continuă a tinerilor dezavantajați de factori socio-economici, geografici, etnici și/sau dizabilități fizice și mentale.

Protecția socială a tinerilor împotriva factorilor de risc privind afectarea stării de sănătate

O preocupare deosebită este orientată spre organizarea sistematică a educației în domeniul sănătății.

Concluziile Consiliului și miniștrilor sănătății din statele membre [13 noiembrie 1992 [doc. 492Y1211(02)]] subliniază importanța cooperării dintre autoritățile educaționale și cele din domeniul sănătății pentru expertiza profesională și planificarea educației pentru sănătate în școli. Scopul este formarea de deprinderi pentru un *stil* de viață sănătos la copii și tineri.

Aceste concluzii sunt în prelungirea și accentuarea prevederilor Rezoluției Consiliului și miniștrilor educației din 23 noiembrie 1988 privind educația pentru sănătate în școală [doc. 489Y0105(01)].

Interesantă este precizarea că abilitățile și comportamentele de apărare a propriei sănătăți (obiceiuri, atitudini, deprinderi) trebuie înscrise ca o parte specifică în curriculumul tânărului la intrarea în învățământul superior și/sau la angajare.

Foarte semnificativă pentru demonstrarea caracterului aplicat al dezvoltărilor normative privind apărarea tinerilor din Uniunea Europeană împotriva factorilor de risc privind pericolul de alterare a stării de sănătate al acestora, este Decizia nr. 647/96/EC a Consiliului și Parlamentului European din 29 martie 1996. Această decizie are în vedere adoptarea unui program de acțiune comunitară (prevenirea SIDA și a altor anumite *boli transmisibile*) al cărui cadru de acțiune este domeniul sănătății publice (doc. 396D0646).

Art. 1 al deciziei stipulează: un program de acțiune comunitară de prevenire a îmbolnăvirii SIDA și a altor boli transmisibile va fi adoptat pe perioada 1 ianuarie 1996-31 decembrie 2000.

Obiectivul acestui program este *controlul răspândirii SIDA și reducerea mortalității și morbidității datorate bolilor transmisibile*.

De asemenea, este demn de a fi subliniată prevederea deciziei cu privire la antrenarea organizată în acțiunile ce au ca țintă asemenea obiectiv vital al ONG-urilor și al altor organizații dedicate sprijinirii persoanelor infectate cu HIV. Este o nouă optică politică prin care sunt recunoscute valențele/potențele societății civile în derularea unor activități în folosul (beneficiul) de ansamblu al societății, fiind vorba de sincronizarea eforturilor tuturor factorilor sociali implicați într-o activitate specifică. Pe această cale se potențează șansele de realizare a obiectivului propus. În acest sens se înscrie și Decizia nr. 646/96/EC a Consiliului și Parlamentului European din aceeași dată 29 martie 1996 (doc. 396D0646) care are în vedere *combaterea cancerului* în cadrul de acțiune din domeniul sănătății publice.

Art. 1 al deciziei nr. 646/96/EC stipulează aplicarea unui plan comunitar de acțiune împotriva cancerului intitulat „*Europa împotriva cancerului*” pentru intervalul 1 ianuarie 1996-31 decembrie 2000.

Sănătatea și munca sunt două elemente din ecuația echilibrului și progresului social ce reprezintă, în același timp, și împreună, nucleul tare al unei societăți viabile. Din acest motiv ne-am concentrat atenția asupra acestor elemente fundamentale pentru protecția tinerilor împotriva factorilor de risc. În țările care în prezent alcătuiesc Uniunea Europeană politica de protecție a populației împotriva riscurilor de îmbolnăvire și/sau accidentelor de muncă se bazează pe sistemul asigurărilor sociale de sănătate și de șomaj. Primul sistem de asigurări sociale a fost dezvoltat în Germania bismarkiană, începând cu 1883 (Mărgineanu 1994).

Decizia 653/96/EC a Consiliului și Parlamentului European (29 martie 1996 - doc. 396D0645) are în vedere adoptarea unui program de acțiune comunitară de promovare, informare, educare și instruire pentru sănătate. Acest program, proiectat pentru perioada 1 ianuarie 1996-31 decembrie 2000 are ca obiectiv principal: asigurarea unui înalt nivel de protecție a sănătății.

Rezoluția Consiliului [21 decembrie 1992 - doc. 393Y0219(2)] indică necesitatea adoptării de măsuri care să contribuie la rezolvarea problemelor șomajului ce devine un fenomen foarte serios, pentru tineri în special. Direcția Consiliului Europei 94/33/EC [22 iunie 1994 - doc. 394L0033] se referă la *protecția tinerilor la locul de muncă*. Parlamentul European a accentuat asupra efectelor negative asupra sănătății și siguranței tinerilor, a dezvoltării fizice și intelectuale a acestora în condițiile de muncă ce prezintă risc deosebit.

Această directivă se referă la necesitatea armonizării legislațiilor naționale în domeniu.

Se consideră „grupuri de risc” copiii și adolescenții. Pentru grupurile de risc se antamează măsuri specifice de protecție. Vulnerabilitatea crescută a grupurilor de risc cere interzicerea angajărilor și asigurarea ca limita minimă de vârstă pentru muncă să nu fie mai mică decât cea la care școala nu mai este obligatorie, oricum nu mai mică de 15 ani. Fiecare patron trebuie să *garanteze tinerilor* condiții de muncă proprii vârstei lor.

Din această precizare reiese modul de asigurare al cadrului normativ de respectare a principiilor de drept în implementarea reglementărilor Consiliului și Parlamentului European.

În țările Uniunii Europene se realizează o integrare legislativă a cărei bază o reprezintă rezoluțiile, directivele și recomandările Consiliului și Parlamentului European. Deci orientările cuprinse în aceste acte normative se regăsesc în legislațiile interne/regionale ale statelor membre, desigur adaptate condițiilor concrete, dar fără alterarea esenței lor.

Politica de tineret din țările Uniunii Europene este orientată de criteriul cooperării atât între statele membre cât și cu cele nemembre. Astfel, Rezoluția Consiliului Europei [din 5 octombrie 1995 - doc. 395Y1110(01)]: „Consiliul își exprimă hotărârea de a intensifica cooperarea în domeniul schimburilor și mobilității tinerilor, cu alte țări, cum sunt *cele central și est europene* și în contextul dialogului nord-sud”.

Consiliul ia notă, în textul acestei rezoluții, de faptul că la întrunirea europeană de la Essen (9-10 decembrie 1994) a fost exprimată cerința și dorința de a se realiza o politică de *deschidere* privind realizarea de programe comune în domeniul tineretului cu țările *est și central europene*, incluse în programul „Tineretul pentru Europa mileniului III”, precum și în ceea ce privește întărirea colaborării cu statele mediteraneene nemembre ale consiliului.

Domeniile de cooperare avute în vedere: încurajarea unor programe de voluntariat; activități împotriva rasismului și xenofobiei; realizarea de studii

comune privind problemele tineretului; cooperarea între guverne și organizațiile nonguvernamentale; pregătirea tinerilor lideri; schimburi culturale; acces la informațiile despre problematica tinerilor din diferite țări, schimburi de experiență în diferite domenii. Pe aceeași linie a cooperării se înscriu și prevederile Deciziei 818/95/EC din 14 martie 1995 de adoptare a celei de-a III-a faze a programului „Tineretul pentru Europa”.

**Elemente de analiză comparată privind concepția în materie reflectată
în acte normative românești și europene**

Deoarece România este membră cu drepturi depline în Consiliul Europei, fiind reprezentată în Parlamentul Europei în această calitate și, în același timp, desfășoară o politică de integrare în Uniunea Europeană, este firesc să acceptăm ca bază de analiză necesitatea armonizării legislației, ca o cerință și condiție a succesului acestui demers politic.

Prin urmare, vom încerca să detașăm cele mai semnificative apropieri, dar și cele mai importante nepotriviri în concepția de abordare legislativă a apărării tinerilor împotriva factorilor de risc.

În țările Uniunii Europene, reglementările interne sunt, într-un fel sau altul, orientate de principiile de drept conținute în acte normative, decizii, directive, rezoluții elaborate de Consiliul și Parlamentul European. Așadar, textul de lege intern urmărește să dea nota specifică, națională, regională etc. a prevederilor principale și orientărilor fundamentale, de esență conținute de documentele normative emise de Consiliul și Parlamentul European.

Dacă din punctul de vedere al principiilor de drept legislația românească actuală în domeniu este comparabilă cu cea din Uniunea Europeană, din punctul de vedere al congruențelor și sistematizării pe secvențe specifice intereselor esențiale ale tineretului nu se mai poate susține această afirmație.

Legislația românească enunță principii de drept esențiale democratice care nu se mai regăsesc desfășurate în problematica abordată concret în legi, decrete, ordonanțe etc. decât punctual, sporadic, incongruent.

Dacă o politică într-un domeniu dat are coerență, atunci elementele, pașii demersului politic se organizează sistematic pe direcția obiectivului sau obiectivelor urmărite. Într-un anume sens, politicianul orientează juridicul prin faptul că realizarea obiectivului/obiectivelor politice exprimate în strategii de realizare cer un suport juridic care să-i ateste legalitatea și în același timp să-i asigure cadrul legislativ de referință și de apărare. O măsură politică, un obiectiv politic trebuie apărut de lege, trebuie ca prin lege (act normativ) să-l ferească de pericolul de a se discredita. Puterea legislativă, organismul statal emitent de legi se află în postura de a susține, prin mijloace specifice, realizarea obiectivului politic printr-o strategie adecvată.

Actele normative actuale din țara noastră (legi, decrete, hotărâri de guvern, ordonanțe) dedicate problematicii tineretului nu întrunesc calitatea de sistem

congruent de reglementări orientate spre realizarea unor obiective politice clare de apărare a intereselor fundamentale ale tinerilor. Rezultă că asemenea obiective nu au devenit o structură de comandare de imperative în substanța voinței politice exprimată prin lege.

Considerăm că această împrejurare este cauza dizarmoniei cadrului legislativ actual dedicat problemelor tineretului și, în același timp, una din cele mai pregnante deosebiri privind demersul legislativ din România comparativ cu cel din Uniunea Europeană.

Spre exemplu - principiul de drept al protecției sociale a muncii - în Constituția României la art. 38 alin. 2 se stipulează: „Salariații au dreptul la protecția socială a muncii. Măsurile de protecție privesc securitatea și igiena muncii, regimul de muncă al femeilor și a *tinerilor*, instituirea unui salariu minim pe economie, repausul săptămânal, concediu de odihnă plătit, prestarea muncii în condiții grele, precum și alte situații specifice. Durata normală a zilei de lucru este, în medie, de cel mult 8 ore”.

Aceste principii trimit la defalcarea și precizarea fiecărui alineat al textului constituțional cu prevederi detaliate, în cadrul unor legi organice și/sau ordinare pentru fiecare aspect consemnat. Acest lucru nu se întâmplă, fapt ce conferă legislației muncii un caracter discontinuu, cu importante lacune, ce împiedică, până la urmă, exercitarea drepturilor conferite cetățenilor și, în mod aparte, tinerilor încadrați în muncă.

Legislația muncii din Uniunea Europeană se structurează pe aceleași principii de drept, dar, pe această bază, sunt detaliate toate împrejurările concrete previzibile în care tânărul salariat trebuie apărat de lege.

Astfel directiva 14/33/EC (doc. 394L0033) a Consiliului Europei se referă strict la **protecția tinerilor în muncă**, specificându-se că „această directivă se aplică oricărei persoane sub 18 ani - care are un contract de angajare sau o relație de angajare definită legal într-unul dintre statele membre”. În cazul în care statele membre nu au stipulări legislative, conforme cu această directivă, ele pot să le elaboreze „**pentru a nu se recurge la această directivă**”.

De asemenea, directiva precizează clar care anume sunt muncile în care este interzisă angajarea tinerilor, în special a adolescenților.

Un alt exemplu: în Constituția României la art. 45 (alin. 1) se stipulează: „Copiii și **tinerii** se bucură de un regim special de protecție și asistență în realizarea drepturilor lor”.

Aceste normative cu incidență asupra **tinerilor** și/sau cele cu dedicație directă, aflate în vigoare în prezent nu conțin texte de lege concludente asupra conținutului acestui regim special. Mai mult, această categorie de tineri numiți adolescenți și care, conform definițiilor juridice și psihologice, reprezintă segmentul de vârstă 15-18 ani, nu beneficiază de nici o precizare aparte privind protecția socială în muncă pentru cazul în care aceștia sunt angajați cu forme legale.

Directiva Consiliului Europei 94(33) precizează, de exemplu, la art. 7, alin. 2, în conexiune cu vulnerabilitatea crescută a adolescenților în fața factorilor de risc rezultați din efectuarea unor munci periculoase, care anume sunt acele munci în care este interzisă angajarea acestora.

Deciziile, rezoluțiile și directivele Consiliului Europei sunt foarte clare și selective în ceea ce privește reglementarea măsurilor, programelor de protejare a sănătății tinerilor. Astfel, la art. 8 al Deciziei 645/96/EC a Consiliului și Parlamentului European din 29 martie 1996 cu referire la adoptarea unui Program de acțiune comunitară de promovare, instruire și educare pentru sănătate, se precizează obiectivele acestuia: susținerea/încurajarea politicilor de sănătate în statele membre; adoptarea de stiluri de viață și comportamente sănătoase; **conștientizarea factorilor de risc** pentru sănătate; abordarea intersectorială și multidisciplinară a problemelor de politică sanitară, având în vedere factorii socio-economici și condițiile de mediu fizic necesar sănătății individuale și comunitare, în special pentru grupurile dezavantajate.

În legislația românească în vigoare art. 33 din Constituție stipulează: 1. dreptul la ocrotirea sănătății este garantat, 2. statul este obligat să ia măsuri pentru asigurarea igienei și sănătății publice, organizarea asistenței medicale și a sistemului de asigurări sociale pentru boală, accidente, maternitate și recuperare, controlul exercitării profesiunilor medicale și a activităților paramedicale, precum și alte măsuri de protecție a sănătății fizice și mentale a persoanelor se stabilesc prin lege.

Până în prezent nu au fost elaborate și aprobate pentru a intra în vigoare prevederi legislative de rang organic sau ordinar care să se raporteze la apărarea tinerilor împotriva factorilor de risc de îmbolnăvire.

Boli grave precum SIDA, cancer, toxicomanie, alcoolism etc. care minează sănătatea tinerilor și prin aceasta pun în pericol, pe termen mediu și lung, însăși sănătatea națiunii, zestrea sa biologică nu au făcut obiectul unor reglementări legislative dedicate diminuării/limitării acestui risc din viața tinerilor.

Decizia 647/96/EC a Consiliului și Parlamentului Europei din 29 martie 1996 a adoptat un **Program** de acțiune comunitară de prevenire SIDA și a altor boli transmisibile. Acest program este adoptat pentru perioada 1996-2000.

Decizia 646/96/EC din aceeași dată adopta un Program de combatere a cancerului pentru aceeași perioadă.

De aplicarea acestor Programe vor beneficia în primul rând tinerii, deoarece prevenirea acestor boli este posibilă pentru organismele care nu au contractat maladia și/sau pentru acelea care, prin vârstă, au o capacitate de luptă împotriva bolii, cel puțin teoretic, mai mare. Măsurile de prevenire vizează, tocmai, ⁶prezervarea și stimularea acestor potențialități.

Exemple ca cele pe care le-am prezentat pot fi multiplicare de 10, 20 de ori, dar nu este necesar deoarece „quod erat demonstrandum”.

În esență, actele normative dedicate apărării tinerilor împotriva factorilor de risc din România sunt destul de limitate în ceea ce privește abordarea frontală și specifică. Există totuși reglementări care jalonează o posibilă evoluție a dezvoltării demersului legislativ pe această cale.

Astfel, principiile de drept, consacrate de Constituție, deschid această perspectivă.

Legislație pentru tineret există, atât cu caracter general, incidentă, cât și cu precizare nemijlocită - aplicată, dar caracterul și conținutul textelor de lege în materie nu sunt întotdeauna adecvate proceselor și fenomenelor din România actuală.

Legislația ce are ca obiect apărarea tineretului împotriva factorilor de risc trebuie să se armonizeze cu cea internațională în materie, în primul rând cu cea din Uniunea Europeană, în contextul politicii statului român de integrare europeană și al fenomenului de globalizare a problematicii umane, a tineretului în particular.

Sesizăm numărul foarte mare de reveniri prin completări și modificări ale unor acte normative referitoare la protecția socială a tinerilor împotriva factorilor de risc, fapt care denotă practic tocmai caracterul incongruent și nesistematic al acestora - în fapt, este vorba despre o activitate încă nestructurată, reflectare a unui stadiu începător de funcționare a instituțiilor statului de drept.

Cadrul juridic actual cuprinde un număr important de acte normative - legi, decrete legi, hotărâri guvernamentale, ordonanțe de guvern, ordine ale miniștrilor ce fac referire la probleme esențiale ale tinerei generații, care implică/ar trebui să implice apărarea acestora împotriva riscurilor la care sunt expuși. Actele normative ce consacră principii și proceduri de protecție socială a tinerilor sunt insuficient de cuprinzătoare pentru a reprezenta cadrul juridic de acțiune politică în apărarea intereselor esențiale ale acestora.

Structurarea domeniilor de orientare a efortului legislativ în direcția protecției sociale a tinerilor de vârste și categorii socio-profesionale diverse este încă confuză. Spre exemplu, protecția socială a familiei tinere, protecția specifică a tinerilor accentuat dezavantajați, protecția tinerilor împotriva factorilor de risc la care sunt expuși prin vulnerabilitatea specifică vârstei: îmbolnăvire, inadaptare, alunecare în antisocial (infracțiune adică delincvență) cu efectul „căderii” al marginalizării sunt lacunare.

Îmbunătățirea suportului legislativ al politicilor de tineret reclamă cu prioritate inițiative în domeniile amintite.

Amintim câteva domenii de interes major pentru prioritățile legislative dedicate apărării tinerilor împotriva factorilor de risc: acte normative privind preîntâmpinarea și combaterea eșecului școlar; acte normative privind facilitarea trecerii tinerilor (adolescenților care absolvă învățământul general, gimnazial, profesional) de la viața școlară la viața de muncă; acte normative privind educația sanitară în unitățile de învățământ (combaterea stilurilor nesănătoase de viață);

acte normative privind prevenirea și combaterea bolilor deosebit de periculoase pentru integritatea fizică și psihică a adolescentului/tânărului: SIDA, cancer, boli transmisibile, boli genetice, cardio-vasculare etc.); acte normative privind protecția specială a tuturor categoriilor de tineri/adolescenți puternic dezavantajate; acte normative privind prevenirea și combaterea proliferării fenomenelor de delincvență și infracțiune în rândul adolescenților/tinerilor; acte normative privind prevenirea și combaterea îmbolnăvirilor profesionale și accidentelor pentru tinerii/adolescenții încadrați în muncă; acte normative privind prevenirea și combaterea prostituției și pornografiei și consumului de droguri în rândul adolescenților.

Amendarea legislației actuale prin modificarea textelor existente nu poate rezolva problema conținutului cadrului legislativ actual în speța actelor normative dedicate rezolvării, sub aspect juridic, a cerințelor/necesităților legate de protecția globală și sectorială a tinerei generații.

Procedura de actualizare presupune modificări ce nu schimbă esența actelor normative existente.

Elaborarea de reglementări cu orientare spre problemele de fond ale tineretului României actuale, pe care în parte le-am arătat, se impune cu necesitate.

The first part of the report discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that proper record-keeping is essential for the integrity of the financial system and for the ability to detect and prevent fraud. The report also highlights the need for regular audits and the importance of having a clear understanding of the organization's financial position at all times.

In addition, the report discusses the importance of having a strong internal control system. This system should be designed to prevent errors and fraud, and to ensure that all transactions are properly recorded and reported. The report also discusses the importance of having a clear understanding of the organization's financial position at all times, and the need for regular audits and reviews.

The second part of the report discusses the importance of having a strong internal control system. This system should be designed to prevent errors and fraud, and to ensure that all transactions are properly recorded and reported. The report also discusses the importance of having a clear understanding of the organization's financial position at all times, and the need for regular audits and reviews.

The third part of the report discusses the importance of having a strong internal control system. This system should be designed to prevent errors and fraud, and to ensure that all transactions are properly recorded and reported. The report also discusses the importance of having a clear understanding of the organization's financial position at all times, and the need for regular audits and reviews.

The fourth part of the report discusses the importance of having a strong internal control system. This system should be designed to prevent errors and fraud, and to ensure that all transactions are properly recorded and reported. The report also discusses the importance of having a clear understanding of the organization's financial position at all times, and the need for regular audits and reviews.

COORDONATE ALE POLITICII PUBLICE PENTRU TINERET

SORIN MITULESCU

Ultimele două-trei decenii au adus în societățile avansate ideea că o politică publică în domeniul tineretului este necesară și totodată posibilă. S-a acumulat o bogată experiență privind mijloacele prin care autoritățile publice pot răspunde cu succes cerințelor legate de socializarea tinerilor, dincolo de minima protecție a copilului, dincolo de activitățile de instrucție publică sau de cele culturale tradiționale. Pentru România, unde s-a acumulat doar o experiență utecistă a activităților pronunțat ideologice în rândul tinerilor, trecerea la elaborarea și aplicarea unei adevărate politici publice pentru tineret s-a constituit ca o provocare a reformei sociale. După aproape un deceniu, realizările sunt minime. O comparație chiar și cu multe dintre țările aflate în tranziție pune în evidență serioase rămăneri în urmă pe acest plan.

DEZVOLTARE SAU PROTECȚIE SOCIALĂ?

Într-o perioadă în care nori tot mai închiși la culoare întunecă orice perspectivă asupra viitorului, a te gândi la soarta și așteptările tinerilor poate reprezenta o formă de optimism exagerat și nerealist. Și totuși, tineretul reprezintă una dintre puținele șanse care se mai oferă societății românești în tranziție de a dobândi competența umană și culturală necesară realizării unei adevărate modernități.

Factorii sociali responsabili nu pot neglija că tineretul reprezintă o importantă resursă socială. Tocmai prelungirea adolescenței pe un segment tot mai lung de vârstă face ca societatea să fie forțată a-și pune și problema modului în care ar putea valorifica acest important potențial, desigur fără a afecta formarea și socializarea fiecărui tânăr.

În prezent asistăm într-un fel la estomparea granițelor între diferite categorii de vârstă. Linia de demarcație dintre tineri și adulți este tot mai puțin vizibilă. Adolescenții și tinerii au preluat o serie de atribute, altădată aflate exclusiv la îndemâna adulților: o anumită autonomie financiară și socială, libertatea de mișcare, capacitatea de a-și elabora propria strategie personală pentru viitor.

Asemenea tendințe sociale impun și noi strategii guvernamentale în politica publică pentru tineret. Perspectiva corectivă și compensatorie care privea tineretul

doar ca pe o categorie socială problemă, îndreptătită să fie exceptată de la regulile economice și sociale generale, apreciate prea dure în raport cu capacitățile sale, trebuie înlocuită cu alta nouă, conform căreia tineretul se dezvoltă o dată cu societatea și dezvoltarea tineretului este un factor al dezvoltării sociale generale. Cu alte cuvinte, politica de protecție socială trebuie înlocuită sau cel puțin completată cu o politică publică orientată către dezvoltarea socială.

Astăzi, deficitul de integrare nu se mai manifestă numai la tinerii din periferia societății, ci la segmente tot mai largi ale tineretului. În Franța, proiectul contractului de inserție socială pentru tineri, prezentat acum câțiva ani de guvernul Baladur, a pus în evidență că nu mai există o diferență netă ca șanse de egalizare între acei tineri care au terminat o școală și cei care nu au reușit să o termine. Credința că diplomele sunt capabile să îi protejeze pe tineri a început să se clatine și în rândurile clasei mijlocii. Iată deci cum o politică trebuie să se adreseze astăzi nu unui segment restrâns de tineri defavorizați, ci unor largi pături sociale.

Problema practică ce se pune este de a deschide structurile de intervenție socială în așa fel încât acești tineri să se poată adesa fără să se simtă „etichetați” în vreun fel. Politica pentru tineret are datoria să urmărească tocmai evitarea unei „societăți cu două viteze” care ar aplica standarde diferite între diferitele categorii de tineri, între populația tânără și restul populației. În fapt, politica pentru tineret se exprimă nu ca o acțiune îndreptată spre o categorie defavorizată, ci spre susținerea în primul rând a unei dezvoltări sociale prin intermediul unui grup-țintă, capabil prin sine să contribuie la promovarea noilor valori sociale.

Ca politică publică, politica pentru tineret va trebui să aibă în vedere câteva obiective majore: cetățenia activă a tinerilor, participarea fără excludere, stimularea creativității. Asemenea priorități de ordin general se pot exprima prin:

- ◆ promovarea informației pentru tineri și dezvoltarea sistemelor care o prelucrează, o stochează și o distribuie tinerilor;
- ◆ susținerea și încurajarea activităților culturale ale tinerilor și a participării lor la viața culturală;
- ◆ susținerea și încurajarea inițiativelor și a manifestării spiritului de creativitate al tinerilor.

PENTRU O POLITICĂ PUBLICĂ INTEGRATĂ ÎN FAVOAREA TINERILOR

Guvernele țărilor dezvoltate sunt preocupate în prezent să adopte măsuri de prevenire sau contracarare a unor fenomene cum ar fi *șomajul tinerilor*, *excluderea sau marginalizarea unor categorii de tineri*, *creșterea consumului de droguri*. Autoritățile din țările care se confruntă cu asemenea probleme sunt însă obligate să recunoască că tineretul reprezintă realmente o problemă numai în măsura în care o serie de instituții menite să asigure socializarea și integrarea sa în

societate nu își îndeplinesc misiunea specifică. Factorii politici trebuie deci să dezvolte strategii prin care să ajute buna funcționare a acelor instituții care vin direct în contact cu tânărul.

Cei care încearcă să pună în aplicare politici publice pentru tineret se confruntă cu dificultăți practice, rezultând din persistența unor structuri administrative necorespunzătoare. Abordarea tineretului din perspectiva unei instituții – învățământ, armată, formare profesională – face din tineret obiectul diferitelor instituții și politici specializate. În aceste condiții, faptele sociale sunt sesizate ca probleme numai din optica unei anume organizații. Lectura informațiilor devine tributară unei anume „hegemonii instituționale și politice” și, deci este mai puțin lipsită de obiectivitatea necesară. Segmentarea problematicii tineretului din considerente birocratice atinge acel nivel la care „fiecare minister are tinerii lui”.

Dificultatea unei politici globale integrate se menține atâta timp cât ministerul responsabil pentru tineret nu dispune și de competențele necesare în acele domenii unde ar putea să intervină în folosul tinerilor: locuri de muncă și angajări în condiții speciale, educație și formare profesională, protecție socială. Situația este cu atât mai dificilă în țările aflate în tranziție, unde se trece de la societatea reglementată totalitar, la economia de piață și la un stat care se dorește de drept, dar care, în fapt se află încă în „probe de funcționare”. În această situație se produce o pierdere de autoritate extrem de serioasă, mai ales în acele domenii mai puțin centrale în raport cu prioritățile momentului.

Reforme adoptate au redus și la noi posibilitățile pe care le aveau marile întreprinderi (structuri sindicalo-industriale) sau vechile autorități politico-administrative de a acorda tinerilor facilități în domeniul practicării sportului, turismului, expresiei artistice, sănătății. În condițiile în care nici comunitățile locale nu dispun încă de resurse bugetare suficiente pentru a întreține și exploata infrastructura existentă, devine foarte probabil ca aceasta să se degradeze, să dispară treptat și ca tinerii să se numere printre perdantii reformelor în plan social.

Numeroase orașe ale României ne arată în zilele noastre cum fostele „Case ale tineretului” au devenit zone interzise pentru organizațiile voluntare ale tinerilor și pentru acei tineri care ar dori să aibă acces liber la un spațiu de întâlnire și exprimare proprie alături de alții asemenea lor. În locul acestor beneficiari, în spațiile respective s-au instalat firme comerciale, depozite, baruri, săli de jocuri și, poate în cel mai fericit caz, discoteci.

Degradarea infrastructurii naționale și neputința organismului însărcinat cu politica oficială în domeniul tineretului s-au evidențiat la noi încă de la începutul anilor '90. Cu un buget an de an mai anemic (chiar mult sub 0,01% din PIB) și având competențe foarte limitate, Departamentul de Tineret a reușit de-a lungul existenței sale de peste 8 ani doar să susțină financiar un număr redus de activități punctuale, mai mult sau mai puțin semnificative, selectate adesea pe criterii

politice-clientelare și să asiste neputincios la degradarea ireversibilă a infrastructurii care cândva făcea mândria propagandistică a vechiului regim.

O concluzie ar putea fi aceea că, în prezent conflictul dintre generații s-a transferat din planul familiei în cel instituțional, în sensul nereceptivității multora dintre instituții față de problemele cu care se confruntă tinerii, fie că este vorba despre justiție, organe de ordine, asistență socială sau medicală. Dacă tinerii manifestă atașament față de anumite valori și un anumit mod de viață specific, nu întotdeauna autoritățile reușesc să-l recepteze corect și să acționeze în consecință. În corelația dintre abordarea globală și rezolvarea specializată a problemelor, coordonatele politicii publice pentru tineret își mai caută încă nivelul optim de acțiune.

ÎNTR-UN SISTEM LOCAL ȘI CENTRALIZARE

Numeroase țări au procedat în ultima vreme la o descentralizare a competențelor în materie de politică pentru tineret din dorința de a introduce o mai mare flexibilitate și de a asigura răspunsuri mai rapide și mai adaptate la nevoile tinerilor. O asemenea decizie nu este scutită de aprecieri pro și contra din partea celor implicați. Mai ales în țări cu îndelungate tradiții de politică centralizată.

Unii consideră că adoptarea unei politici descentralizate nu ar face decât să accepte existența ghetourilor în care sunt concentrate familiile marginalizate, cu descendenți lipsiți de perspective, mai ales din motiv că locuiesc în asemenea zone stigmatizate. Alții reclamă, în condițiile adoptării „legilor descentralizării”, asumarea de către Stat a unui nou rol. Realizarea unei politici de tineret în plan local nu este lipsită de dificultăți ce decurg tocmai din contactul direct cu tinerii care pun în discuție pertinenta dispozitivelor și a „calificărilor” profesioniștilor și chiar deciziile responsabililor politici. Dar această luare în considerare a „tinerilor care deranjează” reprezintă și o stimulare a reflexiei în fața realității sociale noi care obligă la măsuri complexe, pe deasupra cadrelor sectoriale. Și este totodată unica șansă de a putea depăși tradiția de a acționa *pentru* tineri, în loc de a face politică *împreună* cu ei.

În momentul de față colectivitățile locale tind să ia locul într-o anumită măsură unor structuri organizaționale și instituționale tradiționale: sistemele centralizate de învățământ, asociațiile naționale. Necesitatea unei implicări sporite a colectivității locale apare și pe fondul unei diminuări a funcțiilor familiei. Dar nici în țări cu preocupări consistente în privința descentralizării, ele nu au încă bine definite zona de intervenție și misiunile pe care trebuie să le îndeplinească.

Cât privește realitatea socio-politică de la noi, ne aflăm încă departe de constituirea unor competențe pe plan local în ce privește politica de tineret. Dacă la nivel central s-a cristalizat de bine de rău ideea că o politică de tineret este necesară

și că aceasta nu se poate dizolva nici în politica instrucției publice, nici în cea a culturii sau a turismului etc., la nivel local va mai trebui să treacă mult timp până când responsabili politici să realizeze necesitatea practică, avantajoasă pe termen scurt, dar mai ales mediu și lung de a acționa, de a avea inițiative în acest sector, de a-și asocia tinerii la actul gestionării resurselor locale sau măcar de a încerca o includere a problemelor acestora în formula ecuației locale.

POLITICA PENTRU TINERET ÎNTRE PRIORITĂȚI NAȚIONALE ȘI EXIGENȚE EUROPENE

Pentru o țară ca România, integrarea europeană constituie nu numai un deziderat, dar și singurul mijloc de a atinge standarde corespunzătoare în orice domeniu al politicii publice. Statele Europei occidentale au acumulat o experiență considerabilă în domeniul politicilor pentru tineret. Aproximarea României de aceste țări nu numai din punct de vedere politic, dar și cultural, presupune adoptarea unor mijloace de acțiune asemănătoare.

În 1995 Comisia Europeană a propus autorităților de la noi participarea la un amplu program comunitar intitulat *Tineret pentru Europa*, forțându-le astfel să aloce un buget mai substanțial pentru acțiuni în favoarea tineretului. Pentru unii, cheltuirea de către România a circa un milion de EURO la nivelul anului 1999 pentru finanțarea unor proiecte aparținând tinerilor și organizațiilor acestora poate părea un lux inutil. Dar integrarea într-un program european dedicat tineretului reprezintă oportunitatea unică a însușirii unor modalități de lucru, de evaluare, de gestiune consacrate în țările avansate și care, mai devreme sau mai târziu, vor trebui să fie adoptate și în România.

De altfel, însușirea *acquis*-ului comunitar în domeniul politicii pentru tineret face parte din seria de teste pe care orice țară care dorește să adere la UE trebuie să le treacă. În chestionarul cu numeroase întrebări adresat autorităților din România în 1996, cu ocazia pregătirii documentelor de preaderare, se găseau și câteva întrebări referitoare la politicile publice în favoarea tinerilor defavorizați sau excluși, la structurile locale care facilitează accesul tinerilor la locuri de muncă și, în fine, la reglementări care facilitează deplasarea voluntarilor din U.E. prin activități de lungă durată (Serviciul Voluntar European). Răspunsurile autorităților române la aceste întrebări au demonstrat că, la acea dată, ele erau departe nu numai de a dopta măsuri concrete în aceste domenii, dar chiar de a înțelege despre ce este vorba. S-a putut constata că în România, în afară de Constituție, nu există decât foarte puține prevederi legale în favoarea tinerilor, iar dispozitivele instituționale sunt extrem de lacunare, comparativ cu situația din țările europene dezvoltate.

Pentru România, provocarea participării la schimburi europene de tineret constă în necesitatea ca participanții români să se adapteze unor cerințe destul de

stricte privind organizarea acestor schimburi internaționale, orientarea preponderentă a acestora către educația multiculturală și conștientizarea valorii diversității culturale. O primă condiție care a trebuit îndeplinită a fost de a asigura fondurile necesare susținerii participării la schimburi. Cu titlu de exemplu, participarea României la Programul Tineret pentru Europa în anii 1996, 1998, 1999 a presupus un efort financiar mediu anual de circa 600 000 ECU. Dacă ținem seama că la nivelul anilor menționați, întregul buget alocat politicii publice pentru tineret s-a ridicat la 1,5 – 2 milioane EURO, deducem că o asemenea participare nu a fost ușor de suportat.

Mai pot fi menționate și alte obstacole în calea participării tinerilor din România la schimburile internaționale:

- nefuncționarea în România a unei rețele de hoteluri pentru tineret cu prețuri corespunzătoare și o infrastructură adecvată acțiunilor de tineret;
- inexistența unor aranjamente de tipul „cărților de tineri” asigurând facilități atât tinerilor din alte țări care vin în România cât și tinerilor români pe teritoriul țărilor partenere: intrări la instituții de cultură, sport, agrement, facilități de transport etc;
- nerecunoașterea oficială a statutului de voluntar pentru tinerii aflați în stagii la șantiere de tineret și lipsa facilităților fiscale, consulare etc. acordate în celelalte țări semnatare a unor convenții europene;
- practicarea unor modalități rigide de finanțare a proiectelor prezentate de către organizațiile de tineret;
- lipsa informațiilor despre România și tinerii din România pentru partenerii internaționali potențiali;
- inexistența și în România a unor lucrători de tineret (animatori) calificați în domeniul schimburilor internaționale de tineret;
- practicarea de către multe din structurile de tineret din România a unor formule învechite de „schimburi” – neparticipative, paternaliste, festive, supradimensionate, pentru care cu greu se mai găsesc parteneri interesați în țările Europei civilizate.

CONCLUZIE

Tineretul constituie una dintre principalele șanse ce se oferă societății românești în tranziție de a dobândi competența umană și culturală necesară realizării unei adevărate modernități. Prin contaminarea sa mult diminuată de componentele culturii totalitare, prin independența sa sporită în raport cu generațiile mai vârstnice, prin respingerea compromisului moral, tineretul promite o contribuție hotărâtoare și salvatoare la efortul național de înscriere pe traiectoria civilizației.

În ciuda acestor atuuri recunoscute de întreaga societate, tinerilor nu li se oferă cu adevărat șansa afirmării depline, posibilitatea de a se pune în slujba dezvoltării pe măsura potențialului de care dispun. Dovezi în acest sens constituie suprareprezentarea tinerilor în rândul șomerilor fără soluții de combatere activă, criza actuală acută a sistemului de învățământ și încetineala reformei, ca și palidele preocupări ale actualilor guvernanți pentru oferte sociale și educaționale ca alternative viabile.

Fără a reprezenta neapărat o categorie socială problemă, tinerii sunt totuși o „felie” specială a societății românești. Se cere din partea acesteia din urmă să încerce să-i ajute pe tineri numai atât cât aceștia ar putea să-și pună de acord transformările și acumulările interioare cu cerințele proceselor de dezvoltare și, astfel, să acorde României șansa de a ocupa o poziție cât mai avansată în competiția mondială.

Mulți responsabili politici s-au declarat conștienți de valoarea potențială a tineretului dacă acestuia i se oferă informație, educație, posibilități de asociere, de inițiativă și de autodezvoltare. Dar realizarea în fapt a unei politici preponderent stimulative a rămas doar o promisiune. Cercetări recente ale unor institute de specialitate au pus în evidență o slabă participare socială a tinerilor care se explică nu atât prin lipsa lor de interes pentru viața societății, cât prin perceperea de către aceștia a unui mediu social puțin receptiv la problemele lor și a unui sens al schimbărilor sociale din ultimii ani nefavorabil afirmării tinerilor.

Tinerii continuă să fie și în prezent obiectul unei demagogii găunoase și al unei marginalizări politice și sociale de cel puțin egală intensitate.

ȘCOALA ȘI TRANZIȚIA

MONICA RAȘEEV

Învățământul deține o poziție strategică în orice program de dezvoltare. Pregătind generațiile viitoare, el se constituie într-un important factor de anticipare. Din ce în ce mai mult, educația tinde să fie considerată una dintre resursele majore ale dezvoltării; în aceste condiții, statutul educației trebuie reconsiderat, punându-se astfel în lumină uriașele resurse umane ce pot fi antrenate și puse în mișcare prin educație. „Educația face posibilă și temeinică dezvoltarea tuturor sectoarelor sociale; nu există dezvoltare fără educație, nu se pot lansa acțiuni de dezvoltare economică sau socială fără atingerea unor niveluri educative și de formare a competențelor și a talentelor cerute de programul dorit și urmărit... Omul trebuie pregătit pentru a se situa în centrul dezvoltării, pentru a acționa ca agent, ca beneficiar și ca scop al tuturor proceselor de dezvoltare socio-economică și culturală”¹.

În societatea modernă, instituțiile educaționale au devenit una dintre cele mai importante pârgii orientate în vederea atingerii scopurilor sociale propuse. Prin intermediul acestora s-a realizat transferul, de la o generație la alta, al valorilor, cunoștințelor, normelor și modelelor de comportament social; din această perspectivă, procesul educațional are un caracter predominant conservativ, în măsura în care el contribuie la perpetuarea unor valori definitorii și a unor modele culturale socialmente acceptabile (și acceptate) și veghează la menținerea lor.

În același timp, învățământul poate să contribuie, și contribuie efectiv, la schimbarea socială. Prin producerea și difuzarea unor elemente de noutate științifică și tehnologică, prin pregătirea și promovarea unor structuri socio-profesionale noi, moderne (unele au un pronunțat caracter anticipativ), învățământul reprezintă un element dinamic, de transformare și modernizare socială.

Școala constituie o premisă – fie ea doar potențial – a schimbării sociale. Căci, orice proces educațional, chiar în condițiile în care este predominant orientat spre simpla reproducție a experienței sociale, a „capitalului cultural” (Bourdieu), poartă în sine germenii schimbărilor viitoare. „Școlile au sprijinit indirect schimbarea socială oferind oamenilor mijloacele cu care să-și sporească cunoștințele și să le folosească în mod creator”².

¹ George Văideanu, *Educația la frontiera dintre milenii*, București, Editura Politică, 1988, p. 19.

² C. Arnold Anderson, *Educație și schimbare socială*. Comunicare la Conferința Internațională Asupra Educației, Buenos Aires, Argentina, august, 1970.

UNELE DIRECȚII DE DEZVOLTARE A ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PE PLAN MONDIAL

Analiza problematicii actuale a învățământului, precum și studii de prognoză în acest domeniu, conțin – aproape invariabil – și o prezentare istorică a evoluției acestuia în perioada postbelică. O astfel de abordare este pe deplin justificată de necesitatea de a pune în lumină atât stadiile evolutive, cât și saltul calitativ pe care învățământul trebuie să-l facă în această perioadă pentru a se corela, pe de o parte, cu profunde schimbări care se petrec în lumea contemporană (și mai ales cele care au avut loc în Europa ultimilor ani), iar pe altă parte, de a anticipa, a pregăti și a susține direcțiile de dezvoltare viitoare.

În acest sens, analiștii perioadei postbelice de evoluție a învățământului au pus în evidență existența a patru stadii distincte:

- a. Primul stadiu este cel al reconstrucției învățământului în perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial pentru a veni în întâmpinarea necesităților de reconstrucție social-economică, cu maximum de promptitudine și eficiență;
- b. Al doilea stadiu a constat, mai ales, în expansiunea cantitativă a instituțiilor de învățământ secundar și superior și a populației școlare cuprinse în acest tip de instituții. Este perioada cuprinsă între mijlocul deceniului al șaselea și sfârșitul deceniului al șaptelea. În acest interval a crescut durata învățământului obligatoriu, a crescut ponderea populației școlare cuprinse în învățământul liceal (ajungând în 1975 la o proporție de 80% în SUA și de 90% în Japonia, din totalul absolvenților învățământului obligatoriu); a sporit considerabil numărul studenților (se poate spune că în SUA și în Japonia s-a ajuns la „un învățământ superior de masă”), au apărut noi universități și institute de învățământ superior, mai ales cu profil tehnic;
- c. Al treilea stadiu este considerat a fi cel cuprins între sfârșitul deceniului al optulea și începutul deceniului al noulea, dominantă principală fiind cea de reevaluare și prospectare a noi direcții de dezvoltare a învățământului. Se apreciază că, în ciuda expansiunii cantitative a instituțiilor și a populației școlare, chiar în țările cele mai dezvoltate, se manifestă o rămânere în urmă a conținutului învățământului față de ritmul dezvoltării științei; acesta n-a fost suficient de receptiv față de noile evoluții din domeniul științei și tehnologiilor; între specializările profesionale conferite de învățământ și cerințele sociale au apărut decalaje, concomitent cu lipsa de cadre calificate pentru unele sectoare de activitate mai noi sau de vârf. Se poate aprecia, de asemenea, că în țările foste socialiste din Europa, expansiunea cantitativă a învățământului s-a realizat uneori în detrimentul calității; cu alte cuvinte, s-a făcut pe seama scăderii calității performanțelor, a birocratizării excesive a activităților educaționale, a lipsei de preocupare pentru conferirea de calificări în domenii concordante cu o dezvoltare modernă și eficientă, în

condiții de scădere relativă a alocațiilor bugetare pentru dezvoltarea învățământului și în absența unei strategii bine fundamentate de dezvoltare a acestui domeniu de importanță socială excepțională, pentru un termen cel puțin mediu;

- d. Al patrulea stadiu a început să se contureze o dată cu a doua jumătate a deceniului al noulea și poate fi caracterizat prin inițierea și punerea în aplicare a unor reforme de amploare în sistemele de învățământ, reforme care vizează structurile, conținuturile și finalitățile proceselor educaționale. Astfel de reforme au fost inițiate într-o serie de țări puternic dezvoltate cum ar fi SUA, Japonia, Franța, Marea Britanie, Spania iar, mai recent, în ultimii ani, în țările Europei Centrale și de Est, în care democrația autentică este pe cale să se instaureze.

Dincolo de diversitatea inevitabilă (și totodată necesară) a orientărilor, obiectivelor și restructurărilor preconizate, aceste reforme au și elemente comune, dintre care am putea să menționăm:

- identificarea și coordonarea factorilor care concură la creșterea calității instruirii și a performanțelor educaționale prin ridicarea standardelor de calitate ale fiecărui ciclu de educație;
- coroborarea calității cu criterii de eficiență a învățământului, preconizându-se introducerea unui set de indicatori de evaluare a eficienței funcționării fiecărei instituții de învățământ, a costurilor și de urmărire a modului în care sunt utilizate fondurile alocate;
- elaborarea de programe de informatizare a învățământului, constând în introducerea calculatoarelor pentru: inițierea în informatică a elevilor și studenților (de la nivel preșcolar și până la universități), asistarea predării și învățării, facilitarea documentării etc.);
- tendința de stratificare a unităților de învățământ în funcție de standardele de selecție și de performanțele educaționale preconizate, concomitent cu conferirea de diplome diferențiate. Învățământul postobligatoriu tinde să fie stratificat în funcție de o serie de standarde și de perspective de evoluție ale elevilor și studenților. Astfel, ni se pare concludent din acest punct de vedere exemplul Marii Britanii, unde învățământul superior include acum trei tipuri de instituții și anume: unele cu profil didactic (care pregătesc cadre calificate); altele cu profil didactic de cercetare (care oferă posibilități de selecție, atât pentru activitatea de cercetare, cât și pentru cea efectiv economică); în fine, al treilea tip este reprezentat de instituțiile cu profil de cercetare în care predominantă este pregătirea pentru activitatea de cercetare și în care, prin standardele de selecție de sistem, de stratificare a instituțiilor de învățământ se urmărește să se realizeze o pregătire cât mai temeinică și o selecție cât mai riguroasă a

viitoarelor vârfuri profesionale şi ştiinţifice care să reziste în condiţii de concurenţă şi competiţie ştiinţifică din ce în ce mai dure;

- restructurarea conţinuturilor activităţii educaţionale, în conformitate cu ritmul şi perspectivele dezvoltării ştiinţei şi tehnologiilor, punându-se un accent deosebit pe caracterul flexibil al organizării lor, pe orientările interdisciplinare şi multidisciplinare şi pe simularea tehnicilor de cercetare ştiinţifică;
- tendinţa de prelungire a perioadei destinate însuşirii culturii generale şi de amânare a specializării pentru cât mai târziu în cariera şcolară;
- necesitatea perfecţionării tehnologiilor de învăţare şi predare prin extinderea cercetărilor din domeniul ştiinţelor educaţiei şi prin accentuarea cerinţelor de profesionalizare pedagogică a cadrelor didactice.

În principiu, se apreciază că perioada pe care o parcurgem în prezent se caracterizează prin iniţierea unor schimbări profunde, structurale, prin introducerea unor inovaţii de amploare în sistemele de învăţământ, având drept scop racordarea acestuia la noile direcţii de dezvoltare şi potenţarea funcţiei proiective şi anticipative în prefigurarea structurilor socio-profesionale ale viitorului.

EDUCAȚIA ȘI NOUL CONTEXT EUROPEAN

Deceniul al noulea al secolului XX va rămâne în istoria omenirii ca deceniul marilor schimbări radicale şi profunde, pe plan politic, economic, militar, ideologic, social, marcând puternic destinele a milioane de oameni, influenţând raporturile dintre superputeri, dar mai ales marcând un moment esenţial, de cotitură, în evoluţia ţărilor est-europene. Este perioada cea mai propice în care revoluţii mai mult sau mai puţin paşnice, de o durată mai mare sau mai mică, au condus în final la prăbuşirea regimurilor comuniste din aceste ţări. Europa a intrat astfel într-o nouă perioadă istorică, de tranziţie, ce poate fi caracterizată prin modificări structurale de o mare amploare, care implică schimbări ale regimurilor politice, ale structurilor sociale, ale modurilor de organizare social-economică precum şi tranziţia Europei înseşi spre o nouă configuraţie. Ea marchează, totodată, începutul procesului de instaurare a democraţiei (autentice) bazate pe descentralizarea organizării sociale şi autonomia instituţiilor, pe pluralismul opţiunilor şi libertatea de credinţă şi expresie, pe asumarea realistă a responsabilităţii, pe stimularea creativităţii individuale şi sociale. Dar, dificultatea majoră a perioadei pe care o parcurgem în prezent constă în absenţa unui precedent care să ofere (cel puţin la modul teoretic) un minimum de certitudine. Această tranziţie este un tip cu totul nou în istorie. În acest context, existenţa unor modele de dezvoltare specifice Europei de Vest sau Americii de Nord nu înseamnă automat dobândirea succesului în varianta adoptării lor de către statele din Europa Centrală şi de Est. Modelele nu pot fi nici transplantate şi nici impuse, căci aceasta ar

însemna contrazicerea spiritului democrației, ignorarea opțiunilor naționale și a condițiilor concrete din fiecare țară a fostei Europe comuniste.

În acest context istoric, de o factură cu totul specială, instituțiile educaționale (și în special cele de învățământ superior la care ne vom referi cu precădere în cele ce urmează), pot juca un rol strategic fundamental, din cel puțin două motive. Mai întâi, ele oferă cadrul unor cercetări și reflecții sistematice asupra alternativelor de dezvoltare viitoare, asupra sistemelor de valori și a tipurilor de acțiune. În al doilea rând, ele produc acea forță de muncă ce trebuie calificată și abilitată cu valorile spiritului întreprinzător, ale pluralismului opțiunilor libere, de care depind atât succesul tranziției actuale, cât și consolidarea pe termen lung a efectelor sale. Prin educație se transmit noile valori ale inițiativei, competenței și responsabilității individuale, iar prin sistemul de învățământ se formează specialiștii care le vor promova.

Asumarea și împlinirea unui asemenea rol strategic solicită – în mod evident – instituțiile de învățământ superior să se transforme, mai ales, ele însele. În perioada de tranziție aceste instituții sunt ele însele în tranziție. Dar, trebuie să precizăm un lucru extrem de important și anume că, deși supuse presiunilor ideologice, totalitariste, de multe ori marginalizate, instituțiile de învățământ superior și-au păstrat și conservat cu grijă esența lor de instituții în care se transmite și se produce cunoaștere.

În esență, rolul social al instituțiilor de învățământ superior constă în „producerea de cunoaștere prin cercetare; în transmiterea acesteia prin predare, în însușirea și utilizarea ei de către studenți”³. În realitate, arată mai departe autorul, misiunea socială a învățământului superior depinde de calitatea acestei cunoașteri, privită drept condiție esențială a oricărui progres. Calitatea, *per se*, este un concept abstract și steril dacă nu se găsesc căile de aplicare utilă și rapidă a rezultatelor cercetării⁴.

Organizarea în ultimii ani a unor întâlniri, conferințe și a altor genuri de manifestări științifice, cu caracter mai larg sau mai special, pe tema educației în perioada de tranziție, este simptomatică. Acest lucru vine, de fapt, să confirme, odată în plus, pe de o parte, amploarea și profunzimea transformărilor în lumea de astăzi (deci, și transformarea instituțiilor educaționale), iar pe de altă parte, întărește convingerea că educația și învățământul dețin o poziție fundamentală, strategică, în procesele tranziției.

Cu numai câțiva ani în urmă, impactul pe care trecerea la o societate democratică și modernă, la economia de piață, avea să-l producă (sau este pe cale să-l producă) în sistemul instituțiilor de învățământ superior din țările europene postcomuniste era de neimaginat.

Care sunt problemele învățământului superior într-o Europă în schimbare? Ce înseamnă această schimbare pentru învățământul superior ca sistem? Care sunt

³ Eduardo Portella, *Cuvânt de deschidere* la „A doua întâlnire consultativă a organizațiilor non-guvernamentale UNESCO pentru învățământul superior”. Paris, aprilie 1991.

⁴ *Ibidem*.

asemănările şi diferenţele dintre sistemele de învăţământ superior din America de Nord, Europa Occidentală şi cea Centrală şi de Est? Poate învăţământul superior să se bazeze, în întregime, pe legile pieţei libere, ţinând seama că aceasta poate induce un element de instabilitate la nivelul sistemului educaţional?

Acestea sunt doar câteva dintre foarte numeroasele probleme care sunt puse în discuţie şi la care se încearcă a se da soluţii în cadrul manifestărilor organizate imediat după 1990. Dintre acestea am dori să menţionăm câteva, şi anume: „Reuniunea consultativă general-europeană asupra gestiunii şi administrării învăţământului superior în condiţiile economiei de piaţă” organizată de UNESCO şi de Ministerul Ştiinţei şi Învăţământului Superior din Bulgaria, la Plovdiv, 20-30 noiembrie 1990; „Conferinţa CHER” (Consortium of Higher Education Researchers)” de la Bruxelles, 9-11 noiembrie 1990; A doua întâlnire consultativă a organizaţiilor non-guvernamentale UNESCO pentru învăţământul superior, cu tema „Rolul învăţământului superior în societate: Calitate şi Adecvare”, Paris, 8-11 aprilie 1991.

În momentul de faţă se poate aprecia că atenţia, atât a cercetărilor, cât şi a organismelor guvernamentale şi non-guvernamentale de care sunt legate destinele învăţământului superior, este concentrată, îndeosebi, asupra definirii şi operaţionalizării reformei în ţările Europei Centrale şi de Est, precum şi asupra încercării de a realiza o coordonare a evoluţiilor învăţământului superior în ţările unei Europe pe cale de transformare. Ceea ce se petrece astăzi în domeniul învăţământului superior în Europa posttotalitară poate fi considerat a fi „o reconstrucţie a universităţilor” şi aceasta „într-un timp infinit mai scurt decât cel pe care l-au avut ţările din Vest pentru a-şi pune lucrurile la punct”⁵. Problema unei astfel de reconstrucţii pare a fi, între altele, şi aceea că ea nu porneşte de la zero, pe un teren gol, ci că există şi funcţionează structuri instituţionale, există un personal care-şi desfăşoară activitatea în acest cadru, de unde şi caracterul extrem de delicat şi complex al introducerii reformei la nivelul sistemului de învăţământ. „Cu toate acestea s-au făcut primii paşi; un exemplu îl constituie România, unde autorităţile au introdus o legislaţie similară în cursul anului 1991; guvernul bulgar (din mai 1991) a anticipat introducerea unor măsuri similare până la finele anului 1991, începând din noiembrie 1990, s-au petrecut restructurări majore în fosta RDG”⁶.

O altă problemă, deosebit de importantă, este cea a caracterului flexibil al sistemului de învăţământ, legat de răspunsul la cerinţele de forţă de muncă superior

* CHER a fost înfiinţat în anul 1988 din iniţiativa profesorilor Guy Neave (Franţa), directorul Departamentului de Cercetare al Asociaţiei Internaţionale a Universităţilor, Frans Van Vught (Olanda) şi Ulrich Teichler (Germania). Scopul său este de „a face o analiză a stadiului cercetărilor în domeniul învăţământului superior din Europa şi de a consolida legăturile dintre cei care participă la o astfel de activitate, din diferite ţări”.

⁵ Guy Neave, *A Changing Europe: Challenges for Higher Education Research*, în vol.: *Higher Education in Europe*, vol. XVI, nr. 3, 1991, p. 5.

⁶ *Ibidem*.

calificată. Instituțiile de învățământ superior trebuie să fie sensibile la oscilațiile care se manifestă pe piața forței de muncă (și, cât posibil, să le prevadă, să le anticipateze), trebuie să aibă capacitatea de a identifica cerințele sociale de pregătire care le privesc, încercând să păstreze un echilibru între a răspunde cerințelor de pregătire pe plan local (regional) și a asigura prioritățile naționale de calificare, fie că acestea sunt identificate nemijlocit, fie că sunt coordonate și orientate prin ministerul sau departamentul care se ocupă de problemele învățământului superior.

În ceea ce privește conținutul propriu-zis al pregătirii, a devenit deja banal să se afirme că acesta înregistrează schimbări. Cu toate acestea, există unele perioade în care aceste transformări sunt mai evidente, mai rapide și mai radicale decât în altele.

Este suficient să ne gândim la domenii ca informatica, biotehnologiile, genetica, managementul sau marketingul, care s-au dezvoltat enorm în ultimii ani, către aceste zone ale cunoașterii (poate mai mult decât altele) fiind orientați, sensibilizați și stimulați să se îndrepte un mare număr de studenți, cel puțin în țările capitaliste dezvoltate.

Încercăm să prezentăm în continuare, pe scurt, câteva dintre coordonatele reformelor învățământului superior, așa cum au fost deja demarate în două dintre țările europene foste comuniste, și anume, Cehia și Polonia.

Spre exemplu, în Cehia a fost adoptată, în mai 1990, Legea învățământului superior care oferă cadrul unor schimbări substanțiale în acest important segment al sistemului educațional. Se apreciază, însă, că „aceste schimbări sunt puternic influențate de o multitudine de alți factori, de principii economice, politice și legislative care guvernează societatea, principii ce rămân, în continuare, insuficient definite și clarificate”⁷.

Prin Legea din 1990, se acordă instituțiilor de învățământ superior din această țară drepturi și libertăți academice majore: au fost, de asemenea, prevăzute diversificarea studiilor, precum și a resurselor financiare. Deși sistemul de învățământ superior se bucură acum de o mult mai mare independență, aceasta este întrucâtva restrânsă datorită lipsei de mijloace financiare ce decurge, la rândul său, din dificultățile economice ale perioadei de tranziție.

Obiectivele pe care și le propune actuala legislație în domeniul învățământului superior sunt de profesionalizare efectivă la un înalt nivel a forței de muncă, de atragere a unui număr de tineri mult mai mare decât până acum, de a lărgi posibilitățile de acces ale adulților la educație, fie pentru completarea studiilor, fie pentru recalificare, iar toate acestea în condițiile ridicării standardelor educaționale.

Modalitățile efective prin care se intenționează realizarea acestor deziderate se referă, între altele, la:

- diferențierea pe niveluri și programe a învățământului superior, așa încât, un mare număr de studenți să poată fi admiși (în ideea că un procent substanțial dintre aceștia vor absolvi numai un nivel inferior);

⁷ Jana Hendrichová, *Higher Education in Czech-Slovakia: Some Problems of the Transition Period*, în vol.: *Higher Education in Europe*, vol. XVI, nr. 3, 1991, p. 47.

- stabilirea unor legături mai strânse între unele discipline (facultăți) și industrie (de stat sau privată) și/sau autoritățile regionale și finanțarea suplimentară din surse exterioare; fonduri pentru instruire, organizații sociale și religioase și alți donatori;
- schimbări în sistemul de întreținere al studenților prin introducerea unor taxe diferențiate în funcție de performanțele școlare și de mediul socio-economic din care provin acești studenți.

Problematica extrem de diversă și complexă a învățământului superior este, bineînțeles, privită în strânsă legătură cu procesele ce caracterizează societatea cehă astăzi. „Perioada de tranziție – se arată în studiul pe care l-am amintit – este însoțită de o mulțime de discuții și întrebări privind calea cea mai bună de a trece de la o economie a lipurilor, guvernată de principii represive și fără nici un fel de perspectivă pe termen lung, la o economie de piață eficientă”⁸. Acest proces de tranziție este cu atât mai dificil, arată autoarea, cu cât istoria nu poate oferi exemple similare cu privire la o astfel de tranziție.

În Polonia, la fel ca și în celelalte țări central și est-europene, oamenii își pun – cum de altfel este foarte firesc – mari speranțe în educație. Învățământul, și mai ales cel superior, este considerat, atât la nivelul populației acestei țări, dar și la nivel guvernamental, a fi un domeniu de o importanță majoră în depășirea numeroaselor dificultăți cu care se confruntă Polonia.

Noua Lege a Învățământului superior, din septembrie 1990, garantează, între altele, o independență mult mai mare a instituțiilor de învățământ superior. Aceasta se concretizează, de exemplu, în diferențierea metodelor de admitere a studenților. Se merge până acolo, încât recrutarea viitorilor studenți este lăsată la latitudinea senatului respectivei universități. Dar, pe altă parte, „nu toate cele 117 institute de învățământ superior din Polonia dispun de suficientă experiență pedagogică pentru a stabili criterii obiective și concrete în admiterea studenților”⁹. Acesta este un domeniu în care Polonia ar putea beneficia de experiența unor institute de învățământ superior cu tradiție din Europa, la fel ca și domeniul pregătirii elevilor superdotați, dezavantajați până acum, de existența unei concepții egalitariste rău-înțelese. De altfel, problema „elitelor” educaționale a încetat să mai fie tabu; dimpotrivă, ea pare a căpăta o importanță crescândă.

Actuala Lege a Învățământului superior adoptată pune la baza acestui sistem „educația centrată pe calitate”, subliniindu-se că scopul educației este, în esență, de a spori calitatea vieții prin bogăție spirituală, înalte standarde etice și adoptarea valorilor morale, în așa fel încât să-i confere individului o orientare socială benefică, atât pentru el, cât și pentru societate.

⁸ *Ibidem*.

⁹ Franciszek Januszkiewicz, *Polish Higher Education in a Changing Europe: Selected Problems and Research Suggestions*, în vol. *Higher Education in Europe*, vol. XVI, nr. 3, 1991, p. 83.

PEDOFILIA CA FORMĂ DE ABUZ SEXUAL

MONICA PĂTRIOARĂ

1. VARIABILITATEA ISTORICĂ A ATITUDINILOR ȘI REACȚIILOR SOCIALE FAȚĂ DE PEDOFILIE ȘI FAȚĂ DE ABUZUL SEXUAL ASUPRA COPIILOR

Din punct de vedere etimologic, termenul *pedofilie* („*paedo*” – „*philia*”) provine din limba greacă, semnificând „*dragostea pentru copil*”. O asemenea orientare (sexual) deviantă a pedofilului constă în activități sexuale repetate (sau fantasmе reprezentând astfel de activități) cu copii prepuberi, ca o metodă exclusivă sau preferată pentru obținerea excitației sexuale¹.

Pedofilia a existat din cele mai vechi timpuri. *Istoria sexualității umane, întreaga succesiune a conduitelor, concepțiilor și practicilor sexuale, demonstrează că formele de exprimare a instinctului sexual la indivizii umani nu au un caracter unitar sau omogen, ci posedă o mare variabilitate și diversitate culturală, în funcție de tradiții, moravuri, obiceiuri scrise sau nescrise, de tot ceea ce alcătuiește, în genere, modul sau stilul de viață al unei anumite forme de comunitate umană*².

Această variabilitate și diversitate culturală oferă posibilitatea existenței unei pluralități de modele culturale în funcție de care pot fie evaluate formele de patologie sexuală.

Noțiunea de „*devianță sexuală*” capătă, din această perspectivă, un caracter relativ, pentru că ceea ce într-o anumită societate poartă eticheta de „*deviant*”, în alte societăți sau perioade istorice ale evoluției lor este definit ca fenomen „*normal*”. Exemplu în acest sens stau convingerile existente în Grecia antică, conform cărora pederastia (atracția maturilor către copii ori adolescenți) constituia o „*practică nobilă, deosebit de răspândită în rândul aristocraților atenieni, care îi imitau în această privință pe lacedomacedoneni*. O asemenea practică avea un

¹ Michael Gelder, Denis Gath, Richard Mayon, *Tratat de psihiatrie OXFORD*, ediția a II-a, Asociația Psihiatrilor Liberi din România și Geneva – Initiative on Psychiatry, București-Amsterdam, 1994, p. 457.

² Sorin M. Rădulescu, *Sociologia și istoria comportamentului sexual „deviant”*, București, Editura Nemira, 1997, p. 9.

caracter inițiatic, natural și legitim, fiind apreciată ca o formă de iubire superioară hetero-sexualității”³.

Pe de altă parte, așa cum au arătat diverse cercetări de antropologie culturală, în cadrul diferitelor popoare „primitive”, conduitele pedofile nu erau prohibite, fiind limitate doar la circumstanțele în care erau practicate. Printre triburile din Malaesia aceste conduite aveau un caracter inițiatic și constituiau o parte importantă a unor ceremonii rituale. În cadrul populației tribale „keraki” din Noua Guinee, de exemplu, adolescenții erau inițiați, în perioada pubertății, în practici homosexuale active. În anul următor, trebuia ca ei să adopte roluri pasive. Ulterior, până se căsătoreau cu o femeie, cu care întrețineau relații heterosexuale, aveau obligația să participe în mod activ la sodomizarea altor tineri.

În Noua Guinee, comportamentul homosexual era considerat, de asemenea, ca o „cale” către heterosexuality, fiind chiar sprijinit oficial de comunitate. Intrând în relații cu membrii cei mai vârstnici, copiii preadolescenți ingerau sperma acestora pentru a putea fi capabili – așa cum susțineau credințele colective – să-și dobândească propria lor sămânță procreatoare în perioada maturității.

În cadrul populației *Sakaleres* din Madagascar, copiii numiți *sekatros* erau selectați anume pentru a fi oferiți ca obiect de plăcere bărbaților în schimbul unor avantaje materiale. La rândul lor, indigenii din Insulele Aleutine aveau obiceiul să-i încredințeze pe băieții efeminați, numiți *schopans*, femeilor, care aveau sarcina să-i educe în așa fel încât să poată deveni concubinii unor bărbați virili. O situație similară apărea în Insulele Tahiti, unde băieții efeminați erau denumiți *mahoos*.

Ca un alt exemplu, în Egiptul antic, homosexualitatea era apreciată ca fiind de natură „sacră”, codul hitit condamnând numai relațiile homosexuale impuse prin forță și violență ori pe cele exercitate asupra cosangvinilor.

Dacă ne referim la conduitele sexuale din perioada contemporană, trebuie spus că, ele și-au schimbat forma de manifestare și exprimare, reprezentând un produs al evoluției mentalităților și atitudinilor morale sau religioase ale diferitelor popoare, în diferite perioade istorice.

2. DEFINIȚII ȘI CONCEPȚII PSIHLOGICE ȘI PSIHIATRICE ALE PEDOFILIEI

Din punct de vedere medical, pedofilia este o tulburare de natură psihică, traducându-se prin apariția unor anomalii ale preferinței față de „obiectul” sexual. Aceste anomalii implică evitarea heterosexuality în sensul ei obișnuit și alegerea copiilor ca parteneri de sex, singurii care pot determina excitația sexuală a pedofilului.

În general, psihiatrii definesc **pedofilia** ca o *perversiune sexuală caracterizată prin impulsuri erotice dominante sau exclusive față de copii*⁴.

³ Exemplele pe care le consemnăm în continuare sunt preluate din lucrarea menționată, p. 202-204.

⁴ Tudor Stoica, *Psihosexologie*, București, Editura Medicală, 1972, p. 316.

Pedofilii au, de obicei, un caracter sexual inadecvat, sunt lipsiți de atracție sexuală față de adulți și simt o atracție irezistibilă pentru copiii care nu au ajuns încă la pubertate.

Persoanele care au înclinații pedofile sunt fixate atât din punct de vedere emoțional, cât și sexual pe copii. Mobilul acestei „fixații” este greu de schimbat, ei putând trece cu ușurință într-o stare anxioasă sau chiar psihotică dacă nu-și pot rezolva conflictele interioare.

Există și adulți care nu sunt pedofili, dar recurg la abuzuri sexuale îndreptate asupra copiilor. Aceste cazuri reprezintă, în concordanță cu modelul medical-psihiatric, forme de manifestare a unor instincte sexuale *perverse* și a unor fantezii *aberrante*.

Finkelhor D. a realizat un model ipotetic al condițiilor pe care trebuie să le îndeplinească un agresor sexual pentru a intra în categoria pedofililor:

- ◆ trebuie să găsească satisfacție emoțională numai în relațiile cu copiii;
- ◆ trebuie să manifeste atracție sexuală numai pentru copii;
- ◆ trebuie să fie incapabil de a dezvolta o relație intimă cu un partener adult, bărbat sau femeie⁵.

Finkelhor a identificat existența a două tipuri de pedofili: pedofili în *regresie* și pedofili *fixați*.

- a. Sexualitatea adulților cu pedofilie în *regresie* este în principal realizată cu parteneri adulți. Însă în situații limită, de criză, de stres, de confuzie asupra obiectului sexual și asupra identității sexuale, dorința sexuală se propagă și asupra copiilor. Sub protecția unei vieți de familie armonioase și ordonate, acești pedofili pot avea o viață sexuală normală. Dar în situații de crize familiale, de apariție a unor probleme conflictuale, ei își pierd echilibrul și recurg la abuz sexual asupra copiilor, ca o sursă de consolare și defulare.
- b. Pedofilii *fixați* sunt, de la început, orientați sexual asupra copiilor. Această orientare apare încă din adolescență. Interesul sexual pentru copii nu este amplificat de vreo criză sau conflict particular ca în cazul pedofiliei în *regresie*, ci este permanentă, constantă și stabilă. Acest tip de pedofili, reprezentat, de cele mai multe ori, de celibatari, fie nu au avut niciodată contact sexual cu un adult, fie au avut unul eșuat. În cazul în care sunt căsătoriți, ei locuiesc în continuare singuri, separați de soție, căsătoria fiind făcută pentru a păstra aparențele⁶.

⁵ D. Finkelhor, S. Araji, *Explanationes of pedophilia: review of empirical research*, Bulevardul American Academy Psychiatry Law, New York, 1985.

⁶ *Idem*.

M. Glasser a făcut, la rândul lui, distincția între personalitățile pedofile *invariante* și personalitățile pedofile *pseudonevrotice*.

Pedofilul „*invariant*” este individul care a fost întotdeauna implicat în activități sexuale cu copiii sau adolescenții, băieți sau, mai frecvent, fetițe. El nu are interes sexual și, adesea, nici social față de adulți, nici pentru femei, nici pentru bărbați. Din punct de vedere psihologic, el poate fi descris ca o personalitate rigidă, cu o arie limitată de interese și de activități. Nu se simte vinovat sau rușinat de comportamentul său;

Pedofilul „*pseudonevrotic*” poate fi un individ normal, care are însă probleme de dinamică sexuală, impotență, lipsa libidoului, apatie sexuală, tensiuni și indiferență în relația cu partenerul adult. El își satisface, frecvent, fanteziile sexuale legate de copii în actele sexuale practicate cu adulții. Spre deosebire de pedofilul „*invariant*”, „*pseudonevroticul*” este profund disturbat emoțional și se simte vinovat și rușinat de dorințele sale⁷.

O altă clasificare a tipurilor de pedofilie a fost făcută de sexologul român T. Stoica, care distinge două categorii clinice de pedofilie: pedofilia „*compulsivă*” (erotică) și pedofilia „*simptomatică*”.

Pedofilia „*compulsivă*” survine, în special, la bărbați adulți și se manifestă prin atracție de natură erotică și impulsuri sexuale față de copii, manifestate în așa mod încât scapă oricărui autocontrol.

Această formă de manifestare a pedofiliei poate îmbrăca două aspecte, putând fi „*tandă*” sau „*agresivă*”. În general afecțiunea „*tandă*” se întâlnește în rândul pedofililor homosexuali care simt atracție erotică în mod obișnuit pentru băieți. Afecțiunea pedofilă „*agresivă*” are loc, dimpotrivă, atunci când interesul sexual se dirijează îndeosebi către fetițe. Acești pedofili pot fi uneori confrunțați și cu forme de sadism compulsiv.

Pedofilia „*simptomatică*” se întâlnește la demenții senili și presenili, la unii indivizi care au suferit traumatisme craniene, la schizofrenici sau oligofreni⁸.

Indiferent în ce categorie de manifestare pedofilă se încadrează, majoritatea acestor bărbați au o imagine de sine deformată, deoarece se cred, în continuare, copii. Ei înșiși au fost, adeseori, violați în copilărie, motiv pentru care încearcă să-și învingă propria vulnerabilitate și furie prin idolatrizarea, în general, a copiilor și proiectarea propriilor inhibiții ori nevoi sexuale asupra acestora.

Idolatrizarea și proiecția sunt însă mecanisme protective extrem de fragile, care riscă oricând să se prăbușească. Atunci când comportamentul sexual pedofilic devine violent, acesta poate fi interpretat, pe de o parte, ca un atac al părintelui

⁷ M. Glasser cf. A. Nyman, B. Svenson, *Boys sexual abuse and treatment*, Radda Barnen Mass, 1995, p. 316.

⁸ Tudor Stoica, *Psihosexologie*, București, Editura Medicală, 1972, p. 217.

detestat și, pe de altă parte, ca un atac asupra nedoritei și rușinoasei părți a corpului care îi perturbă imaginea de sine.

Pedofilul încearcă să nege diferențierile dintre generații, dintre trecut și prezent, și neagă chiar propria maturitate. Atunci când respinge diferențele dintre el ca adult și copil, el îl consideră pe acesta din urmă ca fiind capabil să îndeplinească rolul de partener sexual *egal* și are falsa impresie că acesta are *aceleași* nevoi sexuale ca și el.

Privitor la cauzele apariției acestui comportament sexual aberant părerile specialiștilor sunt împărțite. Într-un studiu american făcut asupra a 403 pedofili, 40% dintre aceștia au declarat că și ei, la rândul lor, au fost agresați sexual în copilărie de către un adult. În favoarea acestei explicații ar putea veni și faptul că, de obicei, victimele alese au exact vârsta pe care aceștia au avut-o în momentul în care au fost ei înșiși agresați sexual de persoane adulte.

Alte explicații sunt cele de ordin endocrinologic, dar și cele legate de condițiile socio-educative în care pedofilul respectiv s-a dezvoltat⁹.

3. CONTRIBUȚII SOCIOLOGICE CU PRIVIRE LA IDENTIFICAREA CARACTERISTICILOR „SUBCULTURII PEDOFILIEI”

Până la începutul secolului al XIX-lea, pedofiliile puteau să-și manifeste neîngrădit gusturile lor ciudate sau aberante, și asta datorită faptului că părinții preferau tăcerea în locul dezonoarei și respingerii publice. Copilul era considerat un obiect fără mare valoare, nici o lege nu incrimina abuzurile sexuale comise împotriva copiilor. Până în acest secol, toate codurile juridice au avut tendința (inversă decât cea manifestată în perioada contemporană) să-i protejeze pe părinți de copiii „răi”.

Pentru o mare parte dintre teoreticienii concepției freudiene, istoria sexualității se confundă cu istoria reprimării ei, cu evoluția factorilor de control social, intern sau extern, a normelor care au obligat-o să se desprindă de impulsurile biologice, instinctuale, pentru a fi înglobată în forme de expresie compatibile cu exigențele societății. Atât reglementările cuprinse în normele religioase, cât și cele incluse în legile civile, penale sau în morala publică au restrâns sexualitatea la o formă de expresie instituționalizată, convertind-o de la o funcție naturală, care face parte integrantă din nevoile biologice ale omului, la o funcție socială cu consecințe importante pentru viața comunității umane. În acest mod, convingerile, opiniile, practicile sociale, normele și valorile cu privire la sexualitate au influențat, în cursul istoriei, nu numai conduitele indivizilor, dar și instituțiile diferitelor societăți¹⁰.

⁹ A. Nyman. B. Svenson. *Boys sexual abuse and treatment*, Radda Barnen Mass, 1995, p. 118.

¹⁰ Sorin M. Rădulescu, *Op. cit.*, p. 10.

Reglementările legale cu privire la pedofilie existente în societățile contemporane reflectă în mare măsură atitudinile și percepțiile ambivalente ale opiniei publice, din punct de vedere al toleranței sau, dimpotrivă, al intoleranței manifestate față de conduitele homosexuale. Unele state americane au în această privință legi care îi sancționează pe homosexuali cu interdicția de a practica anumite profesii care le mijlocesc contactul cu copiii (cea de învățător, educator, profesor, medic pediatru, psiholog, agent social). Statutul și tratamentul legal acordat homosexualilor sunt, în mare măsură, determinate de mituri și stereotipuri care susțin că toți sau cea mai mare parte din homosexuali sunt violenți, atacă, agresează sexual copii sau adolescenți, aserțiuni ce nu au putut fi confirmate însă de evidența empirică.

În Occident, acolo unde abuzul sexual asupra copilului a fost recunoscut ca un fenomen de gravitate extremă, există dispoziții penale în care se pedepsește orice relație de tip heterosexual sau homosexual între o persoană adultă și un minor (aflat sub vârsta consimțământului legal, potrivit jurisdicției fiecărui stat). Un exemplu de asemenea politică penală este cea aplicată în Anglia și Țara Galilor, unde fetele sub 16 ani nu-și pot da consimțământul legal pentru relațiile sexuale, iar băieții mai tineri de 21 de ani nu-și pot da consimțământul legal pentru practicile homosexuale¹¹.

Toate societățile din perioada contemporană consideră pedofilia ca pe o formă vicioasă și imorală (cauzată de o afecțiune psihică) de anomalie sexuală.

„Stigma” și „etichetarea” venite din partea societății fac din pedofilie o practică și mai ales o identitate clandestină, care coexistă în paralel cu culturile heterosexuale și subculturile homosexuale.

Cele mai multe cercetări sociologice cu privire la subculturile pedofile au fost întreprinse în SUA.

Ca și în cazul homosexualității, există două tipuri de subculturi – subculturile pedofile „*acoperite*” (ascunse) și subculturile pedofile „*deschise*”. Datorită caracterului ilegal și imoral al acestei practici, marea majoritate a pedofililor își țin ascunsă identitatea.

Pedofilul își alege de cele mai multe ori meserii care îl pun în contact nemijlocit cu copiii. Persoană aparent respectabilă, el este de obicei învățător sau profesor, medic sau psiholog, uneori chiar și preot. În general, el este un personaj jovial, care stabilește multiple contacte sociale și știe să se facă plăcut de cei mici.

Cu toate acestea el este conștient că atitudinea sa sexuală, odată descoperită de către ceilalți, îi poate atrage oprobiul și mânia comunității în care trăiește. Pentru a-și masca viciul, adeseori, pedofilii se căsătoresc, pentru a crea celor din jur aparența unei stări de normalitate. Dar, indiferent că este celibatar sau familist, pentru pedofil singura satisfacție erotică reală este numai cea adusă de contactul cu copiii.

¹¹ Michael Gelder, Denis Gath, Richard Mayon, *Op. cit.* p. 458.

În majoritatea covârșitoare a cazurilor, pedofilii se recrutează dintre bărbați. Deși debutul pedofiliei poate fi la orice vârstă, cei mai mulți pedofili consultați de medici sunt bărbați de vârstă mijlocie. Nu există dovezi că pedofilii și-au schimbat preferința, de la parteneri adulți la copii, o dată cu înaintarea în vârstă. Preferințele par să se stabilească încă de la începutul vieții sexuale.

Pedofilia se manifestă însă și printre femei. Aceste cazuri, mai rare și mai puțin scandaloase, sunt, de obicei, justificate printr-o așa-zisă intenție de inițiere a copilului în „tainele vieții”.

De obicei pedofilul își alege un copil între 8 ani și vârsta pubertății. Copilul poate fi de sex opus (*pedofilie heterosexuală*) sau de același sex (*pedofilie homosexuală*). Persoanele de sex masculin care au relații cu fete pot fi împărțite în două grupuri:

- a. un grup reprezentat de adolescenți, care au legături sexuale cu fete de vârstă fragedă. Cu mici excepții, acești adolescenți au inteligența și educația normale;
- b. al doilea grup este reprezentat de bărbați mai în vârstă, care în mod deliberat aleg un partener sexual care este încă copil. Doar acest ultim grup se poate încadra în pedofilia patologică, în cazul adolescenților, manifestările pedofilice fiind recunoscute de către psihologi ca normale și frecvente, determinate de tulburări de identitate și orientare sexuală.

Ca și celelalte forme de devianță sexuală, pedofilia are multiple forme de manifestare, fiecare în parte fiind produsul unor cauze specifice. De la simpla și aparent nevinovată plăcere de a mângâia îndelung copilul până la masturbarea în prezența lui sau chiar realizarea completă cu el a unui act sexual, există o gamă largă de manifestări. În majoritatea cazurilor, pedofilul este atras de băieții de vârste mai mici, legătura având evidente valențe homosexuale.

În situațiile în care victima supusă perversiunii este o fetiță, lucrurile pot lua întorsătura dramatică a unui viol sălbatic. Rareori, însă, copiii pot fi vătămați de încercări brutale de penetrare și doar în condiții excepționale pedofilul este și un violator. De obicei, el folosește metode foarte subtile pentru a-și atrage victima prin persuasiune. Totuși, în cazurile când pedofilul își violează victima, devianța sa mentală inițială este completată și cu o puternică înclinație către sadism. De asemenea, pedofilii care își violează proprii copii sunt caracterizați de structuri psihice aparte, astfel de fenomene producându-se pe fondul unor grave boli de natură psihică, fiind, de fapt, o consecință a acestora.

Un alt aspect inedit este faptul că pedofilul se manifestă ca un adevărat *explorator*. Dincolo de plăcerea obținută în momentul consumării actului propriu-zis, pentru el este la fel de incitant și „drumul” parcurs pentru apropierea și atragerea viitoarei victime. În acest sens, el începe prin a oferi diferite cadouri, iar mai apoi, pas cu pas, profitând de curiozitatea nativă a copilului privitoare la sex, îl

incită să încerce câteva mângăieri tandre. În continuare, cu ajutorul unor fotografii pornografice din reviste sau chiar a unor filme erotice, îl atrage până la concretizarea finală a actului sexual. Discreția ulterioară este asigurată, de obicei, prin amenințarea de natură fizic-opresivă.

Conform unor estimări, dintre copiii implicați în pedofilie, două treimi au participat la activitatea sexuală mai mult decât o dată cu același adult sau cu altul. Unii dintre acești copii par să fi cooperat mai mult din teamă decât din interes.

O mare parte dintre copiii victimizați de pedofili trăiesc în promiscuitate, furând, chiulind de la școală sau fugind de acasă, dar există și cazuri în care acești copii nu sunt delincvenți și provin din familii bine organizate. Se crede că un factor de risc principal îl constituie și atitudinea ambivalentă a mamelor în privința disciplinei și a dezvoltării sexuale a copiilor.

Efectele pe termen lung ale pedofiliei asupra copiilor pot influența dezvoltarea lor sexuală și psihică, un rol important exercitându-l și reacțiile părinților sau implicarea victimei în actul de justiție¹².

În ciuda condamnării și blamării din partea comunității ori a organelor justițiare, există și *forme deschise de subculturi pedofile*, din care fac parte pedofili „declarați”. Aceștia se pot asocia în organizații pedofile clandestine, care oferă servicii, adrese și locuri de întâlnire. Prin aceste asociații, pedofiliile beneficiază de sprijin emoțional și de recunoașterea identității lor sexuale din partea comunității la care au aderat.

Cultura pedofilică promovează concepția conform căreia relațiile sexuale între copii și adulți nu sunt periculoase pentru copii. Adepții ei cred că societatea cauzează o nedreptate față de copii prin aducerea „prietenilor” lor pedofili în fața tribunalului și sancționarea lor cu închisoarea.

Subcultura pedofilică, ghidată de sintagma „*noi împotriva lor*”, trăiește cu sentimentul și iluzia că pedofiliile sunt persoane normale. Un exemplu în acest sens este organizația americană „North American Man/Boys Love Association” (N.A.M.B.L.A.) al cărei slogan este: *Să oferim un suport pentru băieții și bărbații care au sau doresc relații sexuale și afecțiune reciprocă și să educăm societatea în legătură cu natura pozitivă a acestor relații*.

O altă organizație pedofilică americană însuma, în 1990, aproximativ 5 000 de membrii femei și bărbați, având ca „motto” deviza: *Sex before eight or else it's too late* (Sex înainte de opt ani, altfel este prea târziu).

Aceste subculturi pedofile dezvoltă, printre altele, un comerț înfloritor cu filme și materiale pornografice în care subiecți principali sunt copiii. În anul 1992, peste 300 de casete pornografice în care au fost implicați copii surprinși în ipostaze erotice au fost confiscate dintr-un club pedofil ilegal – „*Huddinge sex ring*” – din sudul Stockholmului. Un număr relativ similar de casete au fost confiscate, în 1994, într-un oraș aflat la 160 km de Stockholm¹³.

¹² A. Nyman, B. Svenson, *Boys sexual abuse and treatment*. Radda Barnen Mass. 1995, p. 265.

¹³ *Ibidem*, p. 266.

4. PEDOFILIA, PROSTITUȚIA JUVENILĂ ȘI EXPLOATAREA SEXUALĂ A COPIILOR

Un studiu realizat la recomandarea miniștrilor de justiție din țările europene arată că, anual, circa 2,5 milioane de copii sunt răpiți, cumpărați sau constrânși să intre pe piața sexului. Această operație se desfășoară în mod organizat, prin activitatea unor rețele complexe, care au ramificații aproape în toate țările lumii. Există organizații specializate, cu „tradiție” în domeniu, oameni care se ocupă cu livrări de copii de la *furnizor* la *consumator*. Traficul internațional cu copii aduce acestor organizații pedofile profituri imense, ele cifrându-se, potrivit estimărilor Consiliului Europei, la peste 8 miliarde de dolari anual. Numai în SUA, veniturile încasate de pe urma exploatării copiilor prin prostituție și pornografie se ridică la aproximativ 5 miliarde de dolari pe an. Aici, Mafia este direct implicată, ajungându-se până la exercitarea de presiuni asupra guvernului american pentru înlesnirea posibilităților de eficientizare, dar și camuflare a acestor activități. Producția de filme pornografice în SUA este o industrie gigantică, care alimentează consumul de materiale în care sunt implicați copii, între care cei mai mulți au vârste între 7-8 ani. Copiii sunt torturați, iar apoi, când devin inutilizabili, sunt chiar omorâți. Alimentarea industriei pornografice cu copii necesită uneori eforturi uriașe, creând adeseori „dificultăți” organizațiilor specializate în colectarea și achiziționarea de copii. Se remarcă, în acest sens, terminologia folosită în raporturile dintre *furnizor* și *consumator*, copiii fiind realmente considerați o *marfă*¹⁴.

Proliferarea prostituției infantile a produs efecte nebănuite în domeniul dezvoltării *turismului sexual*, care permite pedofililor străini să efectueze călătorii „de plăcere” în diferite țări. Așa-zisul *turism sexual* își are originea în furnizarea de prostituate asiatice soldaților americani în perioada războaielor din Coreea și Vietnam¹⁵.

În unele țări asiatice, de exemplu în Thailanda, Coreea de Sud, Filipine, Taiwan și Vietnam, se practică cel mai frecvent acest *turism sexual* în care partenerii de sex se găsesc la vârsta minoratului. *Sex-voiajele* („sex-tours” în limba engleză) spre Asia, organizate de diferite agenții, includ în prețul biletului și un partener de sex, adeseori un copil. În Cambodgia, potrivit unor estimări ale UNICEF, 35% din persoanele care se prostituează sunt adolescente între 12-17 ani, procesul de pace și sosirea în zonă a forțelor O.N.U. contribuind în cea mai mare măsură la extinderea unor asemenea forme de prostituare.

Copiii prostituți reprezintă un punct de atracție și fac parte din „pitorescul” unor orașe ca: Bangkok, Manilla, Barcelona, Hamburg, Paris, Neapole, New York,

¹⁴ E. Vasile, „Tineretul liber”, 26 august 1996, p. 4-5.

¹⁵ Anthony Giddens (conform cu Sorin M. Rădulescu, *Op. cit.*, p. 87).

Rio de Janeiro, Ciudad de Mexico etc. Sri Lanka este cunoscută, de pildă, ca țara cu cele mai bogate resurse în domeniul satisfacerii tuturor capriciilor turiștilor. Agențiile specializate de aici pun la dispoziție „turiștilor” copii între 8 și 12 ani. După consultarea ghidurilor și prospectelor publicitare, pedofilii din diferite țări vin în Sri Lanka pentru a-și satisface în modul cel mai extravagant apetitul sexual. Multe hoteluri din această țară au o „reputație internațională”. Proprietarii furnizează clienților pedofili, pe loc, copii la cerere. Este suficient ca turistul să-și exprime preferințele legate de sex, culoare, vârstă etc. În Bangladesh, de asemenea, prostituția infantilă este de mult în floare. În hoteluri se șoptește discret oaspetelui: *Nu avem decât fete de 11-14 ani.*

Cu cât copii sunt mai „fragezi”, cu atât sumele încasate sunt mai mari. La Manilla și Bangkok vin anual sute de mii de turiști cu înclinații pedofile, inclusiv japonezi, pentru a petrece câteva zile în *paradis*¹⁶.

Prostituția juvenilă, care implică peste un milion de copii din Asia, a determinat guvernele să inițieze măsuri speciale împotriva pedofililor străini și a făcut ca guvernele unor state occidentale să elaboreze reglementări distincte de încriminare a cetățenilor lor pentru pedofilie în străinătate. Germania, de exemplu, se numără printre primele țări care au introdus în legislațiile lor aceste reglementări. Belgia, la rândul ei, a luat măsuri severe împotriva pedofililor sau contra acelor care-i obligă pe minori să practice prostituția. Pentru a reduce amploarea prostituției juvenile din SUA, încă din anul 1993 președintele Bill Clinton a semnat un document care reglementează condițiile în care indivizii sau diferitele organizații de traficanți pot fi urmăriți penal pentru agresiuni sexuale împotriva copiilor. Dovezile sunt încă foarte greu de administrat, pentru că de cele mai multe ori lipsesc detaliile incriminatoare.

Problema se agravează și datorită creării unui spațiu european fără frontiere, care permite libera circulație a persoanelor. Pe de altă parte, extinderea rețelelor informatice a deschis noi căi în întreaga lume pentru difuzarea prin intermediul rețelei „Internet” a pornografiei juvenile.

Acțiunile de identificare, organizate de către instituțiile specializate, nu sunt însă singulare. Un exemplu, în acest sens, îl reprezintă acțiunea Poliției din septembrie 1998, în Olanda, denumită Operațiunea *Catedrala*, care a reușit prin colaborare internațională să intre într-o astfel de filieră a unei rețele Internet denumită „Clubul Internet Wanderland”, care deținea peste două milioane de imagini pornografice cu copii, dintre care erau și imagini ale unui copil de numai 2 ani.

„Produse” ale sărăciei, în mare parte, acești copii – băieți și fete, ale căror corpuri devin „materie primă”, – sunt victime ale unei industrii în care sex-turismul este principala sursă de profit.

¹⁶ E. Vasile, *loc. cit.*

Factorul principal care pare să explice acest proces de prostituare și exploatare sexuală a copiilor pare să îl reprezinte concepția eronată a mai multor pedofili, care consideră că minorii sau tinerii sunt mai puțin predispuși să contacteze SIDA decât adulții¹⁷.

Primul congres mondial împotriva exploatării sexuale, care a fost organizat la Stockholm, a fost marcat de o atmosferă gravă, recentul scandal descoperit în Belgia privind arestarea a trei pedofili acuzați de violarea unui minor de 16 ani, asasinarea unui copil de mai puțin de 10 ani, numeroase atentate la putoare și deținerea de materiale pornografice cu copii în diverse ipostaze erotice, fiind prezent în mintea tuturor.

„Congresul mondial asupra exploatării sexuale a copiilor”, prima manifestare organizată vreodată la asemenea scară, pe această temă, a atras mult mai mulți participanți decât au prevăzut organizatorii, care s-au văzut depășiți de evenimente, în special prin sosirea a nu mai puțin de 440 de ziariști din diferite țări ale lumii, preocupați de implicațiile fenomenului dezbătut.

Forumul care s-a deschis în capitala Suediei a fost considerat ca un adevărat proces, făcut fără nici o concesie, unui comerț mondial dirijat de *cartelurile internaționale ale criminalilor și maniacilor sexuali care traversează orice frontiere*, așa cum a subliniat Ron O'Grady, coordonatorul internațional al mișcării ECPAT (*Puneți capăt prostituției copiilor în turismul din Belgia*). Pe „banca acuzațiilor” s-au aflat rețele de pedofili, proxeneți și intermediari, patronii barurilor de noapte, ai hotelurilor, ai *sex-shopurilor* și ai altor stabilimente specializate în comercializarea sexului, care sechestrează, supun prin violență și aruncă pe piața sexuală mii de copii, care au avut nefericirea să se nască săraci sau să fie răpiți din familiile lor.

Exploatarea sexuală a copiilor nu ar exista dacă guvernele s-ar preocupa mai mult de cauzele sărăciei, a subliniat în alocuțiunea sa Karl Rapida, director general adjunct al Organizației Mondiale a Muncii. Față de această *industrie*, care aduce ca profit mai multe miliarde de dolari și care se întinde rapid cu ajutorul rețelelor informatice, guvernele, agențiile interguvernamentale, polițiile naționale și organizațiile nonguvernamentale reprezentate la Stockholm s-au declarat ferm hotărâte să riposteze, pentru a penaliza drastic practicile exploatării sexuale a copiilor, a înăspri pedepsele legale și a sistematiza procedurile de extrădare.

Primul „Congres mondial asupra exploatării sexuale a copiilor”, care a durat 5 zile, și-a propus drept scop organizarea unei represiuni la nivel mondial, fără a lăsa nici o porțiță de scăpare, pentru ca negustorii sexului să nu se simtă nicăieri în siguranță, a rezumat în cuvântul său de deschidere, ministrul de externe german, Klaus Kinkel¹⁸.

¹⁷ M. Stănescu (Conform cu Sorin M. Rădulescu, *Op. cit.*, p. 88).

¹⁸ E. Vasile, „Tineretul liber”, 26 august 1996, p. 4-6.

5. EXTINDEREA ȘI PROLIFERAREA PEDOFILIEI ÎN ROMÂNIA, ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

Înainte de 1989, în țara noastră, agresiunea sexuală a copiilor era un fenomen complet necunoscut opiniei publice. Oficial nu existau statistici privitoare la abuzul sexual în dauna copiilor. După 1989, situația orfanilor din România a devenit o problemă primordială a mai multor organizații caritabile din întreaga lume. România este plasată, de altfel, într-o poziție deosebit de expusă din cauză că există aici un mare număr de orfelinate și o mare nevoie de ajutor. Din aceste motive, copiii străzii au devenit ținta a numeroși maniaci sexuali.

Helena Karlen și Christina Hagner, reprezentante ale organizației UNICEF, au întocmit, în 1995, un studiu privind *Exploatarea sexuală a copiilor, în scop comercial, în unele țări Central-Est Europene* (Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, România, Rusia, Ungaria). Din acest raport reține atenția partea referitoare la abuzurile sexuale asupra copiilor din țara noastră. Menționăm că acest studiu a fost prezentat la reuniunea reprezentanților Comitetelor UNICEF din centrul și estul Europei, desfășurată la Geneva, în perioada 16-19 aprilie 1996.

„Număr de locuitori: 22,8 milioane, în București: 2,1 milioane. Acum câțiva ani, cetățeanul englez Bernard Lynn a pus bazele unei organizații denumite «Prietenii în România». Împreună cu prietenul său, Graham Sampson, el a vizitat câteva orașele de pe cuprinsul României. Ambii s-au recomandat ca fiind lucrători în cadrul unei organizații caritabile, au fost foarte generoși și în curând și-au câștigat mulți prietenii. În apartament aveau un computer și jocuri la care copiii din vecinătate se puteau juca oricând. Când cei doi au plecat înapoi în Anglia, intenția lor a fost să revină curând.

Dar la întoarcerea în Anglia, Lynn și Sampson au fost reținuți de poliția britanică sub acuzația de abuz sexual întreprins asupra a doi băieți englezi. Au fost condamnați la 13 și, respectiv 10 ani de închisoare. Lynn corespundează din închisoare cu câțiva copii români. El le spune că se află în spital, dar că se va însănătoși și va reveni în România. În urma arestului preventiv, cei doi au mărturisit că au exploatat sexual mai mulți copii români, dintre care cel mai mic avea doar 7 ani. Autoritățile britanice nu pot dovedi aceste infracțiuni, chiar dacă au cunoștință de ele. În plus, Poliția română nu a arătat nici un interes față de acest caz.

Un alt cetățean britanic, Peter Chambers, care anterior fusese condamnat pentru abuz sexual împotriva copiilor, a făcut și el o vizită în România. A făcut rost de o carte de identitate falsă, care atesta că este lucrător în cadrul organizației caritabile „Linkaid”. S-a împrietenit cu o familie din România și i-a invitat pe fiii acesteia să îl viziteze în Anglia. Dar șederea împreună cu Peter Chambers a fost scurtă și foarte imposibilă pentru băieți. Într-un documentar T.V. din aprilie 1995, realizat de jurnalistul Eileen Fair – Weather, unul dintre băieți a descris modul în care a fost, în repetate rânduri, molestat de către Chambers.

919 Autoritățile sociale locale cunoșteau trecutul lui Chambers și chiar dacă nu au avut evidențe concrete ale abuzului, au decis să plaseze băieții într-o familie britanică sigură pentru tot restul sejurului. Chambers plănuia să adopte un copil român de 10 ani.

Poliția britanică are informații în legătură cu mai mulți bărbați englezi condamnați pentru ofense sexuale asupra copiilor, care vizitează în mod curent România și alte țări est-europene, dar până astăzi nu au fost identificate moduri concrete de colaborare între polițiile direct interesate în combaterea fenomenului”.

Aceste fapte, ca și altele, arată că sejurul adulților în diverse țări, cu obiectivul ascuns de exploatare sexuală a copiilor, a crescut în ultima perioadă. Este imposibil de știut cât este de întins fenomenul deoarece este foarte puțin vizibil.

Multe organizații caritabile din vest desfășoară proiecte în colaborare cu orfeline din România și nici una dintre ele nu are un control real asupra a ceea ce se întâmplă. Ca urmare, un număr mare de copii, în special cei din orfelinele românești sau din alte țări din zonă, călătoresc în tabere de vară sau se află în găzduirea unor familii din Vest. Această activitate nu este controlată aproape deloc. În cazul adopției internaționale, noii părinți sunt aprobați și verificați, dar în cazul scurtelelor vizite peste graniță, aceste proceduri nu mai sunt necesare.

În timpul confuziei care a răvășit mai multe țări, în primii ani după căderea comunismului, 10 000 de copii români au fost adoptați în străinătate.

Adopțiile au fost realizate fără nici un fel de control și, de aceea, nimeni nu știe unde au ajuns cu adevărat acești copii. În faza de tranziție, adopția internațională a fost interzisă total, în ideea de a câștiga controlul asupra situației. Astăzi, aceste adopții sunt din nou permise, dar pe baza unor reguli stricte. Este încă posibilă adopția direct de la familia biologică, dar legislația se îmbunătățește continuu, cu scopul de a contracara traficul de copii.

În orice caz, categoria de copii cea mai expusă o reprezintă copiii străzii. Conform Organizației neguvernamentale „Salvați Copiii”, există la ora actuală 500-600 de copii în București care trăiesc efectiv pe stradă. În afara acestora, mai există aproximativ 1 000 care își petrec majoritatea timpului pe stradă, în timpul verii numărul lor crescând. „Salvați Copiii” estimează la 2 000, copiii care trăiesc pe stradă în marile orașe din România.

Gara de Nord din București reprezintă punctul principal de întâlnire al acelor fără cămin (...). O anchetă întreprinsă în anul 1993 arăta că 5 din 16 copii din zona gării trăiesc de pe urma prostituției. În mod tradițional *consumatorii* sunt cetățeni români, dar, din ce în ce mai numeroși, au început să apară și cetățeni din Vest.

În general, copiii nu sunt înclinați spre astfel de relații, dar decât să doarmă pe podele înghețate, preferă să se prostitueze pentru a avea căldură, haine, hrană. Ei nu consideră că sunt exploatați, prostituția fiind pentru ei un mod de a supraviețui. În anumite cazuri, atunci când au legături cu străinii, ei vizionează filme pornografice cu protagoniști copii, iar uneori au fost filmați chiar ei.

Reprezentanții Poliției afirmă că, deși în realitate aceste fenomene există, ele nu se regăsesc în statisticile și în rapoartele oficiale. Conform cu factorii responsabili din cadrul Poliției, zona gării nu este cea mai „fierbinte”, deoarece copiii străzii sunt violați deseori în alte zone.

În 1989 nu s-a vorbit în nici un fel de această problemă. Prin definiție, acest lucru nu se putea întâmpla în comunism, fenomenul fiind deci complet necunoscut opiniei publice. Încă nu există statistici oficiale privitoare la abuzul sexual în dauna copiilor. Conform legilor române, copiii în vârstă de 14 ani își pot da acordul pentru a întreține relații sexuale (...), iar tinerii adolescenți încearcă să supraviețuiască în acest mod. Tinerii români domină astăzi comerțul sexual masculin în Europa. Mulți dintre ei se află în Berlin și Amsterdam. Majoritatea lor au vârsta sub 18 ani. În Berlin se pare că sunt mai mult de 1 000 tineri români. Se pare că tinerii români domină piața sexului și în Budapesta. Pe de altă parte, mulți adolescenți care au 10-14 ani sunt luați peste hotare, ca însoțitori ai unor adulți, care îi aruncă pe piața sexului”¹⁹.

Exploatarea sexuală a copiilor, în strânsă legătură cu pedofilia și prostituția juvenilă, reprezintă, în prezent, un fenomen în expansiune în România și în alte părți ale lumii, împotriva căruia trebuie mobilizate toate resursele comunității, prin colaborarea unitară a organizațiilor guvernamentale și nonguvernamentale, cu sprijinul diverselor instituții de control social de la nivel național și internațional.

¹⁹ Cătălin Blebea, „Evenimentul zilei”, 10 mai 1996, p. 4.

TRAIAN BRĂILEANU. OMUL ȘI PROFESORUL

† Academician VLADIMIR TREBICI

ARGUMENT

La 3 octombrie 1947 se stingea din viață, la închisoarea din Aiud, profesorul universitar Traian Brăileanu. În vârstă de 65 ani, cărturarul, filosoful și sociologul își încheia periplu pământesc, lăsând în urma sa o operă care, abia după decembrie 1989, începe să fie, parțial, recuperată și deci cunoscută.

Institutul de Sociologie al Academiei Române a avut nobila inițiativă de a organiza în 1997 o sesiune științifică, închinată profesorului; care a fost, deopotrivă, aniversară – se împlineau 115 ani de la nașterea profesorului (14 septembrie 1882) – și comemorativă (se împlineau 50 de ani de la moartea acestuia).

La solicitarea inimoșilor organizatori, am acceptat invitația de a prezenta comunicarea „Traian Brăileanu. Omul și profesorul; o evocare”.

Am făcut-o, cu emoție și sfială, fiind ultimul din foștii săi studenți, în anii 1933-1938, la Facultatea de Filosofie și Litere a Universității „Regele Carol al II-lea” din Cernăuți. Mult mai îndreptățit ar fi fost să rostească acest cuvânt prof. dr. Leon Țopa (n. 2 iunie 1912 – m. 17 februarie 1996), membru de onoare al Asociației Sociologilor din România, care i-a fost strălucit student, apoi asistent și colaborator al profesorului. Nemesis cea necruțătoare i-a tăiat firul vieții înainte de vreme. Îndreptățit ar fi fost și prof. Iosif Antochi (n. 23 august 1914 – m. 27 septembrie 1997), eminent student, cel care i-a editat cursurile în anii 1933-1937. Și el ne-a părăsit.

A fost, deci, grea sarcina ce mi-am asumat-o, dar datoria mi-a cerut s-o fac, cu bună-cuviință, fără hagiografie, cu respectarea neabătută a adevărului. Ca o mărturie de recunoștință și de venerație adusă memoriei profesorului.

SUM CIVIS ACADEMICUS!

Cu titlul de bacalaureat, obținut în ziua de 30 iunie 1933, ca abiturient al Liceului „Aron Pumnul” din Cernăuți, m-am îndreptat, în toamna aceluiași an, spre porțile Universității – Alma Mater Carolinensis – pentru a mă înscrie ca student.

Ce era universitatea cernăuțeană, ce posibilități oferea ea și, mai ales, care erau opțiunile tânărului care trecea de la un liceu, clasic prin excelență, la universitate?

Înființată în anul 1875 de către autoritățile habsburgice, ca „universitate multinațională de limbă germană” („Deutschsprachige Nationalität-Universität”) și purtând numele împăratului Francisc-Iosef I, Alma Mater Francisco-Josephina avea trei facultăți, din care cea mai celebră a fost Facultatea de teologie ortodoxă „românizată” în 1920. Universității i s-a creat și o facultate de științe, desprinsă din facultatea de filosofie. În 1933 universitatea avea circa 2 000 studenți, aproape jumătate fiind înscriși la facultatea de teologie.

După o scurtă aventură la secția de chimie, – la care, obligatorii, erau orele de laborator, iar în anul I matematica era predată de viitorii academicieni Simion Stoilov, Gheorghe Vrâncean, Miron Nicolescu, Tiberiu Popoviciu și fizicianul Eugen Bădărău – m-am înscris, în semestrul II, la Facultatea de Filosofie și Litere și la Facultatea de Drept. Prima era organizată pe secții: filosofie, filologie (clasică și modernă), istorie. Am urmat filosofia și istoria; mărturisesc, Clio m-a atras mai mult, chiar dacă, ulterior, nu i-am rămas credincios. Dar și la filosofie, mai mult m-a interesat istoria acestei discipline.

Așa am ajuns să-l cunosc pe profesorul Traian Brăileanu și să devin, timp de cinci ani, student.

Ar trebui să evoc și viața studentască de atunci: îmi reprim nostalgia, rezumându-mă la acele elemente care sunt de neapărată trebuință pentru a înțelege mediul cultural și Bucovina istorică în care s-a format personalitatea viitorului profesor Traian Brăileanu.

Cursul, al cărui titular a fost Traian Brăileanu, se numea – ca și cursul profesorului D. Gusti de la Universitatea din București – „Sociologie, etică și politică”. Numai în anul universitar 1937/1938 erau înscriși la secția de filosofie 47 studenți și 6 la doctorat. Numărul total al studenților de la Facultatea de Filosofie și Litere se ridica la 262 studenți și 12 doctoranzi. Întreaga universitate număra 2.630 studenți; deci Facultatea de Filosofie și Litere deținea circa 10%. Universitate mică!

În afară de acest curs, al cărui titular a fost Traian Brăileanu începând din 1924, profesorul a mai suplinit cursul de „Istorie a filosofiei”, în perioada 1933-1938. Titularul acestui curs a fost profesorul Vasile Gherasim (n. 26 noiembrie 1893 – m. 12 februarie 1933), un om de mare cultură, stins din viață la 40 de ani neîmpliniți. Astăzi este cunoscut mai ales ca eminescolog, apreciat ca atare de George Călinescu și de alți istorici literari, pentru contribuțiile sale temeinice privind viața și opera lui M. Eminescu.

În epoca sistemului era simplu: lecțiile – citite sau rostite după notițe – erau urmate de seminarii. Licența se acordă pe baza unei lucrări scrise, susținută în fața profesorului asistat de un al doilea profesor, pentru specialitate secundară. La licență, exista o specialitate principală și una sau două specialități secundare, ținând seama de faptul că licențiații în filosofie și litere erau destinați, în marea lor majoritate, învățământului secundar.

Să mai amintesc că la cursurile prof. Traian Brăileanu participau studenți de alte secții sau chiar de la alte facultăți? Notabil era faptul că la lecțiile profesorului veneau și persoane din afara Universității, privilegiu de care se bucura doar profesorul Alexandru Tzigara-Samurcaș (1871-1952), titularul cursului de „Istorie a artei”, însoțit întotdeauna de proiecții.

CINE ERA TRAIAN BRĂILEANU?

Un student, atunci mai mult ca astăzi, era interesat să știe mai multe despre profesor, ceea ce, într-un oraș universitar de provincie, era și firesc și ușor de realizat. În anii în care i-am fost student, Traian Brăileanu era bine cunoscut, mai ales prin activitatea sa didactică și publicistică, dar și prin opțiunile sale politice.

S-a născut la 14 septembrie 1882, în comuna Bilca, nu departe de orașul Rădăuți. Tatăl său, învățătorul Gheorghe Brăileanu, a fost directorul școlii primare din această comună, vreme de 40 ani. Amintirea acestui vrednic dascăl se păstrează și astăzi la sătenii din Bilca. Familia era de origine țărănească; învățătorul Gheorghe Brăileanu a avut doisprezece copii, între care și Traian.

Un rol însemnat l-a jucat fratele mai mare al lui Traian, pe nume Constantin (1867-1925) care, potrivit tradiției bucovinene, era „bădița”. Acesta a părăsit Bucovina austriacă, s-a stabilit în România, a fost consul general al României la Bitolia și Salonic, expert la Ministerul de Externe al României. Fiul său, Mircea, s-a înrolat voluntar în Armata Română și a căzut eroic la Nămolosa (1916).

Traian Brăileanu urmează liceul german din Rădăuți, înființat în 1872 – în curând liceul va sărbători 125 ani de existență – și având un prestigios corp profesoral. Limba de predare era germană; în cele opt clase, obiectele principale erau latina și elina veche. Prima, se preda din clasa I până în clasa a VIII-a, în fiecare zi, iar elina veche, din clasa a III-a. După terminarea liceului, în 1901, proaspătul abiturient avea cunoștințe temeinice de germană, latină și elină. Se înscrie la Universitatea din Cernăuți – Alma Mater Francisco-Josephina – urmează filosofia și filologia clasică, obținând licența în aceste specialități. Ca student, a fost membru al Societății Academice Române „Junimea”, succesoarea celebrei „Arboroasa”. În această perioadă, ia parte la înființarea revistei „Junimea Literară”, împreună cu Ion I. Nistor (1876-1962) și George Tofan (1880-1920). Publică poezii și proză, îndeletnicire la care nu a mai revenit decât la... închisoarea din Aiud. Pentru scurtă vreme este profesor secundar (1906-1908). Obține titlul de doctor în filosofie, cu menționarea „magna cum laude”, la 30 noiembrie 1909, la profesorul Rochard Wahle, nume bine cunoscut în istoria filosofiei germane. În 1910 se căsătorește cu Emilia Silion, descendentă dintr-o veche familie bucovineană. În această căsătorie au fost patru copii: Gheorghe-Simion (n. 1911), Veronica-Maria (n. 1913), Mircea (n. 1919) și Tudor (n. 1921). Veronica-Maria a fost soția prof. dr. Leon Țopa (1912-1996).

Descendent al unei vechi familii bucovinene, crescute în frumoasa așezare Bilca, de pe valea Sucevei – din șiragul de sate care începe cu Straja (D. Onciul), se continuă cu Vicovul de Sus (Ion I. Nistor) și Vicovul de Jos, Bilca, Gălănești, Horodnicul de Sus și de Jos (Ion G. Sbiere), Frătăuții Vechi și Noi și terminând cu Pătrăuții de Suceava, atașat valorilor perene ale statului, Traian Brăileanu a rămas profund credincios valorilor perene ale statului, Traian Brăileanu a rămas profund credincios familiei și comunității românești, fiind expresia cea mai deplină a modelului cultural bucovinean, în care sunt încorporate trăsăturile fundamentale ale spiritualității românești. Concepția sa în sociologie și etică, în cursurile universitare, este profund marcată de această secvență biografică.

OMUL DE ȘTIINȚĂ ȘI PROFESORUL

Prin pregătire și vocație, Traian Brăileanu se dedică științei. Începutul este teza de doctorat, susținută la 27 de ani (manuscrisul ei s-a pierdut), și se continuă până la sfârșitul vieții sale, inclusiv în anii de detenție. O împrejurare deosebită a favorizat începutul vieții sale științific. Între anii 1909-1914 este angajat ca interpret la Legația României din Viena, grație aceluiași frate mai mare, „bădița” Constantin. În acești ani, frecventează cursurile unor profesori de la Universitate, cercetează asiduă biblioteca universitară. Rezultatul? Din 1912 începe activitatea publicistică. Publică, mai întâi, o lucrare de teoria cunoașterii, se încumetă apoi să tipărească – în limba germană – o lucrare de etică (1919).

Între anii 1919-1921 este bibliotecar la Universitatea din Cernăuți: în 1920, docent, iar la 1 iulie 1924 este profesor titular la catedra de sociologie, etică și politică. Din 1933 este și suplinitorul catedrei de istoria filosofiei.

Modul în care și-a desfășurat activitatea didactică și științifică este oglindită și în lucrările publicate, Traian Brăileanu a avut un „proiect” – cum se spune astăzi – căruia i-a rămas credincios până la capăt. Ideea a fost aceea de a da lucrări fundamentale în sociologie, apoi în etică, încheind cu politica. Întrucât bibliografia profesorului este publicată în revista „Sociologie românească” (nr. 4, 1993), mă voi referi numai la câteva momente. Începe cu „Introducerea în sociologie” (1923), continuă cu etica (1935/36), în (1936/37) ne dă un curs de istoria doctrinelor sociologice, face o primă sinteză „Teoria comunității omenești” (1941). Activitatea didactică este sistată în 1941 – în condiții ce vor fi arătate mai încolo –, dar cea publicistică se continuă până în 1945. În schimb, continuă și în închisoare să se ocupe de traducerea operei lui Aristotel. Din ultimii ani datează și memoriile care cuprind anii 1900-1910.

În perioada studenției mele am audiat și am dat examene la următoarele discipline: Sociologie generală; Etică; Politică; Teoriile sociologice și Istoria doctrinelor etice. La „Istoria filosofiei” cursurile au fost: Filosofia antică; Filosofia în Evul Mediu; Filosofia modernă și Introducere în estetică.

La seminarii – potrivit sistemului de atunci – am prezentat și eu două referate.

Dacă aş încerca să fac o sinteză a cursurilor pe care le-a ținut Profesorul, aş spune că ele erau, mai curând, de filosofie socială, cu o serioasă fundamentare pe teoria cunoașterii. Pregătirea sa filosofică, în special cea elină și germană clasică, i-a marcat concepția și demersul pedagogic. Era la curent cu activitatea prof. D. Gusti și a școlii sale, despre care a și scris elogios („Arhiva pentru știința și reforma socială”). Nu a fost adeptul cercetărilor de teren și al anchetelor sociologice – deși în Bucovina exista o tradiție ilustrată de George Popovici și prof. Eugen Ehrlich; în schimb, asistentul său, Leon Țopa, a condus, în vara anului 1939, o cercetare monografică a regiunii Gura-Humorului, Mănăstirea Humorului, Voroneț și Capu-Codrului, în cadrul Legii Serviciului Social.

Cursurile erau citite sau rostite după notițe, cu sobrietatea profesorilor universitari de atunci. Seminariile erau ceva mai animate, Profesorul stimulând discuțiile. În relațiile sale cu studenții era de o politețe amabilă; cu ceilalți profesori a avut relații colegiale, chiar dacă, prin opțiunile sale politice, se găsea pe poziții diferite.

De altfel, depun mărturie că nu a folosit niciodată catedra sau spațiul universitar pentru a-și înfățișa concepțiile politice, cum n-o făceau nici alți profesori universitari (Ion Nistor, Theofil Sauciuc-Săveanu, Dragoș Protopopescu, Grigore Nandriș).

Profesorul Traian Brăileanu ne-a dat și manuale de sociologie și de etică pentru învățământul secundar.

O parte importantă a activității sale a fost consacrată traducerilor din limba germană și din elina veche. Predilecția sa se îndrepta spre Kant și Aristotel. Ne-a dat „Critica rațiunii pure” (1930), alte „critici”, iar din Aristotel, „Etica Nicomahică”. Multe se află în manuscris, la familie. Pentru întregirea biografiei profesorului amintim că în anii 1931-1933, a fost decan al Facultății de Filosofie și Litere, în 1937 a devenit membru al Academiei de Științe Politice a Universității Columbia (New York), a avut relații cu sociologi străini. Guvernul român i-a acordat „Coroana României” în grad de comandor.

TRAIAN BRĂILEANU, OM AL CETĂȚII

56 16

În condițiile României Mari, Traian Brăileanu s-a implicat și în politică, cu dorința sinceră de a contribui la întregirea Bucovinei în sistemul național și la consolidarea statului. A devenit partizanul generalului Averescu, l-a părăsit, trecând la partidul Iorga, iar în deceniul al patrulea a aderat la mișcare legionară. Din această perioadă datează revista sa „Însemnări sociologice” (1935-1937) și 1940, la care au colaborat nu numai intelectuali bucovineni. La alegerile din decembrie 1937 a fost ales membru al Parlamentului României. În guvernul lui Antonescu-Sima, în septembrie 1940, a fost ministru al educației, artelor și cultelor, până la rebeliunea legionară din 21-23 ianuarie 1941. Secretar general al

Ministerului a fost Traian Herseni. Arestat, a fost judecat și achitat. Între anii 1941 și 1945 își continuă studiile, ocupându-se mai ales de traduceri. În 1946 este arestat din dispoziția regimului comunist și învinuit pentru „dezastrul țării”, fiind condamnat la 20 ani muncă silnică, în același lot cu profesorul Ion Petrovici, fost ministru al învățământului în guvernul lui Ion Antonescu. La închisoarea din Aiud continuă să lucreze. La 3 octombrie 1947 profesorul Traian Brăileanu a trecut la cele veșnice. Familia reușește să-i aducă sicriul la București și să-l înhumeze în Cimitirul Sf. Vineri. În același mormânt odihnesc: tatăl său, Gheorghe Brăileanu († 1902), fratele său mai mare, Constantin († 1925) și soția acestuia, Lucia († 1935), precum și soția profesorului, Emilia († 1972). Nu departe este mormântul în care odihnește prof. dr. Leonor Țopa (1912-1996), fostul său asistent și colaborator.

MOȘTENIREA

Timp de 50 de ani, opera profesorului Traian Brăileanu a rămas necunoscută. În anii totalitarismului comunist, numele profesorului, ca și opera sa, au fost interzise. Abia după Decembrie 1992, opera Profesorului a început să fie cunoscută. La 3 octombrie 1992, la 45 de ani de la moarte, familia a organizat pomenirea Profesorului la Cimitirul Sf. Vineri, la care au participat și unii dintre foști săi studenți.

Primele articole despre viața și opera Profesorului s-au publicat în „Revista de Filosofie” grație sprijinului Academicianului Alexandru Surdu. Eminenți sociologi au publicat studii pertinente despre opera Profesorului. Distinguii colegi de la Institutul de Sociologie al Academiei Române s-au ocupat de opera Profesorului. Cei care l-au studiat descoperă un filosof și un sociolog original, a cărui operă se cuvine a fi editată și redată culturii românești pe care profesorul a slujit-o cu pasiune, competență și abnegație.

BIBLIOGRAFIE

1. *Anuarul Universității Regele Carol al II-lea din Cernăuți pe anul de studii 1937/1938*, editat de profesorul Ion I. Nistor, rectorul Universității. Institutul de Arte Grafice „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1938.
2. Vladimir Trebici (acad.). *Comemorare Traian Brăileanu. Omul și profesorul*, în „Revista de Filosofie”, nr. 3, mai-iunie 1993.
3. *Idem*, în „Sociologie Românească”, serie nouă, nr. 4, 1993.
4. Traian Brăileanu, *Bibliografie*, în „Sociologie Românească”, serie nouă, nr. 4, 1993.
5. Leon Țopa, *Sociologia profesorului Traian Brăileanu*, în „Sociologie Românească”, serie nouă, nr. 4, 1993.
6. Leon Țopa, *Pentru o istorie integrală a sociologiei românești* (Convorbire realizată de Dan Dungaciuc), în „Sociologie Românească”, serie nouă, nr. 6, 1994.

TRAIAN BRĂILEANU. REVOLTA ÎMPOTRIVA DETERMINISMULUI SOCIAL

MARIA LARIONESCU

Traian Brăileanu (1882-1947), sociolog fecund, de rară erudiție, a fost unul dintre marii „creatori de sisteme originale de gândire sociologică de strictă specialitate” din familia prestigioasă a „sociologilor de catedră”, alături de D. Gusti, P. Andrei și Eugen Speranția (Herseni 1940, p. 136), deschizător de „direcție” în sociologia națiunii (Achim 1984, p. 536-540) din cultura românească. El a avut un destin tragic, fiind încarcerat în 1946 de regimul comunist la închisoarea din Aiud, unde moare după un an de detenție (Trebici 1993, p. 415), lucrările sale fiind interzise și distruse, purtând stigmatul de sociologie fascistă. Cu excepția unor încercări singulare de reevaluare a unor contribuții ale acestui autor (Achim 1984), opera sa sociologică a rămas practic necunoscută publicului, abia în ultimii ani înregistrându-se eforturi de repunere a ei în circulație (Bădescu, Dungaciu, Baltasiu 1996, p. 567-602; Dungaciu, Trebici 1993, Țopa 1993, Larionescu 1996).

Studiul de față își propune o recuperare a principalelor idei sociologice asupra comunității omenești formulate de Traian Brăileanu în monumentalul său tratat „Teoria comunității omenești”, apărut în două ediții (1939, 1941) în prestigioasa tipografie „Cugetarea – Georgescu Delafras”.

ORIGINILE INTELLECTUALE ALE SOCIOLOGIEI COMUNITĂȚII LA TRAIAN BRĂILEANU

Prin teoria sa asupra comunității umane, Traian Brăileanu se înscrie în tradiția sociologiei românești privind studiile asupra comunității (sătești, zonale, naționale) întreprinse de D. Gusti și Școala sociologică de la București, D. Drăghicescu, E. Speranția, C. Rădulescu-Motru.

Perspectiva introdusă de T. Brăileanu în analiza comunității va fi însă, așa cum vom încerca să dovedim, una fenomenologică, cu puternice ingerințe interacționist simbolice, mai apropiată de viziunile interpretative promovate de E. Speranția, D. Drăghicescu, Tr. Herseni, M. Vulcănescu, C. Rădulescu-Motru și mai distanțată de holismul gustian. Sursele intelectuale ce pot fi detectate în gândirea lui T. Brăileanu sunt, așa cum vom vedea, moștenirea husserliană dezvoltată în

construcția fenomenologică a lui A. Schütz, precum și influențele relaționiste (L. v. Wiese), pragmatiste (W. James) și interacționist-simbolice (Ch. Cooley, G.H. Mead). Preocupările sale s-au cristalizat într-un climat intelectual în care se făceau eforturi de sinteză (Parsons 1937, Mead 1934, Herseni 1934, Andrei 1939, Drăghicescu 1987) a celor două mari tradiții ale sociologiei clasice europene: concepția pozitivist-holistă asupra socialului (A. Comte, E. Durkheim) și viziunea individualist-comprehensivă asupra societății (W. Sombrat, M. Weber, G. Simmel, K. Menger). Ambițiile sale nu au fost mai prejos, T. Brăileanu propunându-și să depășească impasul la care a ajuns sociologia din cauza paradigmatelor contradictorii: „Sociologia, scrie el, își pierde busola” întrucât, „neputând nega libertatea subiectului, ea nu poate împăca această libertate cu existența unor legi sociale asimilate legilor naturale (mecanice)”; sociologia oscilează între două ipoteze: ipoteza deterministă (E. Durkheim), care pune „lângă individ și deasupra individului «născut antisocial» societatea care-l *constrânge* să se conformeze regulilor și legilor ei” și ipoteza individualistă (G. Tarde), care pornește de la „individul format gata, ca și cum ar fi căzut din cer, cu voință autonomă și posibilități indefinite de a schimba structura socială în măsura genialității sale”. Astfel că, „individualiștii nu văd ... pădurea din cauza mulțimii copacilor, iar sociologiștii nu văd copacul din cauza desimii pădurii (Brăileanu 1941, p. 97-98).

Soluția oferită de autor va fi o sinteză originală între cele două tradiții ale sociologiei clasice europene obținută prin „revizuirea vechilor teorii” din antichitate și până în epoca sa, cât și prin „analiza faptelor” (Brăileanu 1941, p. 538). Ipoteza noastră de lucru poate fi formulată succint: stilul de argumentare, selecția datelor empirice, principiile invocate, tipologiile și metodele utilizate, toate conduc spre o *construcție fenomenologică cu puternice influențe pragmatiste și interacționist-simbolice*. Principalele atribute care articulează un atare model teoretic pot fi considerate următoarele: construcția ordinii sociale ca realitate problematică; reflexivitatea conștiinței și țesătura ordinei sociale; prioritatea ordinii morale – versus imperialismul raționalist; experiența ordinii morale și comunitatea morală; limitele comunității morale.

82

CONSTRUCȚIA ORDINII SOCIALE CA REALITATE PROBLEMATICĂ

În edificarea propriei concepții sociologice T. Brăileanu a plecat de la evaluarea celor două mari tradiții sociologice: individualismul și sociologismul, constatând că, în oscilația sa între ipotezele derivate din aceste orientări, sociologia a manifestat totdeauna „tendința de a salva determinismul, deoarece părăsirea lui ar echivala cu renunțarea la pretenția de a fi știință”. El admite presuposițiile determinismului privind existența unei ordini prefixate, anterioare indivizilor, a unor categorii, în limbajul de azi, a unei structuri de status-uri și roluri sociale, care „reglementează din capul locului relațiile dintre indivizi: copil, femeie, bărbat,

bătrân, părinte, soț, ostaș, preot sunt categorii ce înlesnesc orientarea și adaptarea indivizilor în relațiile reciproce” (Ibidem, p. 96). Dar această ordine nu este un datum, susține autorul, ci o realitate problematică, din care nu se poate înlătura contingenta, imprevizibilul și câteodată chiar haosul, întrucât, individul „între, prin evoluția sa, în această ordine și-i determină mersul și dănuirea. Aici ordinea nu este *a priori*, cu privire la individ, ci totdeauna în oareșcare măsură, în anumite condițiuni într-un grad foarte mare, dependentă de acțiunea individului, și ea este expresia și rezultatul relațiilor între indivizi” (p. 96). Fiecare individ, consideră T. Brăileanu, schimbă structura comunității în care trăiește; fiecare individ uman este un reformator care modifică ordinea socială prin care trăiește; prin ceea ce autorul numește „activitatea artistică” a acestuia. Eforturile sociologului român de a explica modul de constituire a ordinii sociale problematice se întâlnesc cu cele ale moștenitorilor lui Husserl și A. Schütz (P. Beger, T. Luckmann, E. Goffman, H. Garfinkel). Fără a fi atât de tranșant ca A. Schütz și îndeosebi P. Berger și Th. Luckmann în a respinge „deformarea intelectualistă” în cunoașterea societății care exagerează importanța gândirii teoretice și ignoră cu totul cunoașterea comună, de bun simț a omului obișnuit, T. Brăileanu susține și el că „copii și părinții nu-și bat capul cu probleme teoretice”, ci problema lor este „să se înțeleagă întreolaltă” (p. 283), să comunice prin limbaj, gesturi semnificative pentru a se înțelege unii pe alții. Or, tocmai în această zonă a interacțiunii umane obținute semnificativ prin comunicare și „arta conversației” au descoperit, atât fenomenologii, cât și T. Brăileanu, mecanismul construcției sociale a realității.

REFLEXIVITATEA CONȘTIINȚEI ȘI ȚESĂTURA ORDINEI SOCIALE

Realitatea socială este tratată atât de T. Brăileanu, cât și de A. Schütz și discipolii săi ca proces *intersubiectiv*, și nu o realitate particulară, privată a individului. O calitate indestructibilă a intersubiectivității este activitatea de comunicare prin „gesturi semnificative” (G.H. Mead), forma cea mai reprezentativă a acestora fiind limbajul. Necesitatea activității de comunicare este derivată de Brăileanu, la fel ca și la fenomenologi din echipamentul biologic al omului; individul, „pentru a exista ca individ trebuie să desfășoare o activitate, să tindă spre subiectivitate și, devenind subiect, să transforme lumea exterioară într-o lume de obiecte care se supun stăpânirii sale” (p. 84). T. Brăileanu explică faptul că „existența omului ca individ nu e garantată prin jocul forțelor exterioare, prin ordinea lumii exterioare, decât în mod relativ, întrucât individul, el însuși, e în stare să dirijeze jocul forțelor, să le combine în așa fel ca individualitatea sa să nu fie distrusă” (Ibidem). „Linia de trecere” (progresul) de la ordinea biologică la cea socială, susține autorul român, în consonanță cu W. James, Ch. Cooley, G.H. Mead, „e marcată chiar prin formarea conștiinței de sine a individului” în procesul de interacțiune cu „ceilalți semnificativi” și apoi cu întreaga comunitate („altul

generalizat"). În contactul cu cei apropiați, la început, apoi cu ceilalți semenii, din gesturile și atitudinile acestora „se încheagă imaginea ce o avem despre noi înșine”; din istorisirea celorlalți „s-a strecurat” imaginea ce o avem despre noi înșine”; din istorisirea celorlalți „s-a strecurat” imaginea despre sine a copilului și, după ce aceasta s-a fixat îndeajuns, îi îngăduie „separațiunea ca subiect de celelalte subiecte, nu numai ca obiect față de subiecte” (p. 93).

Principiul „pluralității subiectelor” și al „înlănțuirii lor dialectice”* (prin comunicare) conține dezlegarea problemei fundamentale a sociologiei (p. 308). Cât de apropiată este poziția lui T. Brăileanu de aceea a lui Ch. Cooley se poate vedea comparând constatarea primului: „Eu mă recunosc pe mine ca suflet în gândirea celorlalți” (p. 308), de aserțiunea, deja clasică, a părintelui „Eului Oglindă” („Looking glass self”): „noi suntem ceea ce cred alții despre noi că suntem” (Cooley 1902, p. 183). Societatea apare în optica lui Brăileanu, la fel ca la interacționiștii simbolici și fenomenologi, ca o întretesere și conlucrare de imagini reflectante ale celorlalți în conștiința individului și ale individului în conștiința celorlalți. *Mintea reflexivă* va putea întemeia, în optica sociologiei interpretative și, mai recent, postmoderne, o *societate reflexivă*, dispunând de capacitatea „de a lărgi și diversifica sfera de interacțiuni sociale” (Bădescu, Dungaciu, Baltasiu 1996, p. 334).

Analizele lui T. Brăileanu conțin intuiții și sugerează soluții inedite de creștere a inteligibilității relațiilor sociale într-o societate înalt reflexivă.

Mai întâi, el dezvăluie mecanismul psihosocial prin care *formarea conștiinței de sine* a indivizilor se împletește cu *procesul de instituționalizare*. Prezentând filmul nașterii conștiinței de sine a noului născut prin formele variate ale conversației (mimică, vorbe, cântece, gesturi) cu mama și apoi cu ceilalți din jurul său (p. 283), T. Brăileanu relevă faptul interesant că proaspătul intrat în societate are interesul și tendința „ca imaginile să concorde și să fie de așa fel, ca în relațiile sale cu semenii săi, imaginea ce o au ei despre dânsul să-i determine la o atitudine cât se poate de plăcută lui, asigurându-i în ierarhia subiectelor un loc cât se poate de înalt. El va observa, deci, care gesturi și atitudini ale sale le inspiră celorlalți: dragoste, admirație, respect, încredere, dar și teamă, groază etc., și va căuta să se exercite în «virtuțile» care produc la alții aceste sentimente. În felul acesta individul creează în jurul său și în raport cu subiectele o ordine care-i asigură existența, îi dă libertate de acțiune și îi înlesnește în anumite condiții să-i stăpânească pe ceilalți oameni” (p. 96). Dar, individul nu este o entitate fixă, aducând prin însăși evoluția sa „neliniște în ordinea socială”. Numai prin neîncetata încordare a sa pentru a se cunoaște pe sine, pentru a-și controla și verifica imaginea ce a dobândit-o despre sine, ordinea se menține neștirbită și prielnică lui. Oscilarea individului, întunecarea ideii ce o are despre sine sau schimbarea ei bruscă, pot aduce mari perturbații în relațiile sociale ale individului și aceste tulburări se pot

* Prin proces *dialectic* autorul înțelege comunicare, dialog.

răsfrânge, în anumite cazuri, asupra întregii societăți (p. 95-96); luptele între clase, dușmăniile personale, luptele între națiuni se datoresc, în opinia sociologului, acestor „procese prin care indivizii își formează și controlează imaginea despre sine și despre ceilalți” (p. 96).

În al doilea rând, T. Brăileanu deschide o cale inedită de interpretare fenomenologică a ordinii sociale, cu intenția vădită de a spori transparența raporturilor sociale și controlul social al indivizilor asupra lumii lor: *integrarea de sus în jos a ordinelor sociale multiple sau prioritatea ordinii morale*.

PRIORITATEA ORDINII MORALE – VERSUS IMPERIALISMUL RAȚIONALIST

T. Brăileanu propune o viziune fenomenologică diferită asupra interacțiunii sociale decât cea clasică oferită de A. Schütz și discipolii săi. Aceștia din urmă considerau cunoașterea comună a vieții cotidiene, caracterizate prin relații față în față, prin „aici” și „acum”, ca ordinul realității masive, intense, urgente care oferă „instrucțiuni și soluții pentru integrarea celorlalte ordine ale realității (arta, religia, visul, nebunia, filosofia etc.), denumite provincii finite ale semnificației, conferindu-le statutul de enclave în realitatea de importanță capitală a vieții cotidiene. Și T. Brăileanu identifica ordini diferite ale realității, dar interpretarea oferită este diferită de cea menționată mai sus. Ierarhia ordinelor realității este întemeiată de T. Brăileanu în ceea ce el a numit procesul dialectic, adică dialogul cu semenii lui: prin comuniunea cu ceilalți oameni se stabilește, în optica sociologului român, o ierarhie în două direcții: una pe linia raționalizării activităților omenești, iar alta în sfera normală, a libertății (p. 526). Pe linia raționalizării (a instrucției) individul devine specialist intrând în mecanismul unei „puteri” sociale raționalizate (economice, politice, estetice, religioase, morale, biologice). Dar „raționalizarea puterilor sociale”, care se manifestă prin diviziunea muncii, apariția claselor sociale, a profesiunilor etc., amenință, după T. Brăileanu, comunitatea cu disoluția din pricina „emancipării indivizilor, care se simt în stare de a domina pe ceilalți indivizi, de a-i prinde într-un mecanism ce poate fi întrebuințat ca „instrument de dominație și exploatare” (p. 527). Imperialismul raționalist poate fi îngrădit, susține autorul, prin integrarea indivizilor într-o ordine superioară celei sociale, și anume, în ordinea morală. Doar având conștiința scopurilor (valorilor) morale specialistul își va pune „specialitatea” sa în slujba comunității. Argumentația autorului este convingătoare și consecventă liniei sale de gândire întemeiată pe comunicare și limbaj. El susține că noi nu putem cunoaște, înțelege, explica și „înfăptui” decât „ordinele din care ne putem desprinde ca subiect față de obiectele care, în raporturile lor, constituie acea ordine. Deci, noi putem concepe ordinea fizică și o putem înfăptui în construcțiile noastre «mecanice» prin faptul că suntem ființe vii; noi putem concepe ordinea biologică și

putem trece în ea la înfăptuiri (la creșterea de plante, animale, oameni, considerați și ei ca animale), deoarece suntem ființe sociale; noi putem concepe ordinea socială și o putem reforma prin faptul că ne desprindem de ea ca ființe morale" (p. 162).

Definind ordinea morală, T. Brăileanu pleacă de la premise kantiene și antipozitiviste privind conștiința legii morale. El se delimitează de viziunea pozitivistă, identificabilă la A. Comte și E. Durkheim, după care conștiința morală este un produs al societății, constând în experiența pe care o trăiește individul prin reacția societății împotriva sa, ori de câte ori se săvârșește o „acțiune rea”. În contra acestei teorii, T. Brăileanu invocă situațiile frecvente în care indivizii caută mijloace care să împiedice reacția societății împotriva sa, dovedind în felul acesta „o cunoaștere a mecanismului social” și nicidecum o conștiință morală. Este cazul unor îmbogățiți pe căi necinstite ce pozează în filantropi și binefăcători ai umanității, întrucât au avut abilitatea să prevină reacția morală.

Eroarea pozitiviștilor derivă, după opinia lui T. Brăileanu, din faptul că ei construiesc ordinea socială după modelul ordinii fizice și consideră ordinea morală cuprinsă în cea socială, supunând-o raționalizării, calculului. Postulatul sociologilor pozitiviști privind primatul societății față de indivizi le îngăduie să atribuie societății puterea de a modela și diferenția indivizii după nevoile ei fără a ține seama de *caracterul* acestora.

Paradigma pozitiviștilor perpetuează eroarea moștenită de la Platon și anume conservarea „principiului raționalist în organizarea comunității omenești” (p. 527). Autorul *Republicii* era încredințat că ar putea organiza o comunitate perfectă, fondată pe dreptate, utilizând ca mijloc educația rațională, prin care s-ar realiza o corespondență între caracterul înăscut al indivizilor și ocupația (profesiunea) lor; caracterele formează o ierarhie la baza căreia stă ierarhia dintre facultățile sufletești, în care rațiunea se află în vârf (p. 527). Sociologia pozitivistă concepe societatea ca o mașină care, după T. Brăileanu, tipizează, mlădiează individul pentru o funcție socială, deformând și sărăcind persoana umană prin „despuierea ei de caracter ce-i dă unicitatea ei, valoarea ei în sine ca ființă morală, liberă și autonomă” (p. 548). Ceea ce lipsește sociologismului este, după sociologul român, întemeierea psiho-sociologică a teoriei sociale. În această direcție a căutat Brăileanu antidotul la formația pozitivistă a sociologilor. Iar rezultatul căutărilor sale este categoric: primatul ordinii morale.

EXPERIENȚA ORDINII MORALE ȘI COMUNITATEA MORALĂ

Ascensiunea individului spre identitate de sine prin contactul semnificativ cu ceilalți semeni este simultană cu ascensiunea sa spre libertate când el *poate* deveni ființă morală, autonomă, intrând într-o ordine superioară, denumită „comunitatea perfectă sau morală” (p. 526). Și de această dată T. Brăileanu este consecvent în stilul de argumentare: pentru a atinge această ordine, indivizii trebuie să intre în

„comuniune cu suflete superioare”; iar înțelegerea pentru astfel de suflete li se deschide prin comunicarea directă sau indirectă cu opera marilor creatori: moralisti, poeți, pictori, sculptori, compozitori, savanți, până la înțelegerea lui Dumnezeu (p. 524). Ca ființă morală individul este, în concepția autorului, capabil să distingă binele de rău. Răul izvorăște din tulburarea ordinii, iar restabilirea echilibrului social implică „înlăturarea răului și crearea binelui”. Conținutul celor două noțiuni este specificat prin recursul la experiență, T. Brăileanu ajungând să reconstituie o adevărată tablă a „ratelor” clasificate după „ordinele” la care se raportează și pe care le tulbură; în ordinea biologică, „relele” pun în pericol starea normală: lipsa de căldură, de hrană, bolile, rănirile, moartea; în ordinea socială acestea iau forma crimei, revoluțiilor, războaielor (p. 522).

Autorul duce cercetarea mai departe, până la modelul ordinii perfecte. Întrebarea pe care o formulează este următoarea: De unde a luat omul modelul, ideea pentru ordinea socială perfectă? Răspunsul este surprinzător: omul nu poate construi imaginea unei ordini ideale, oricât de genial ar fi el, fără să o fi experimentat într-o comunitate în care «răul» e înlăturat, într-o „comunitate de oameni liberi în care domnește dragostea”. Punctul de plecare pentru încheierea comunității omenești este descoperit în relația mamă-copil, relație bazată pe dragoste nemărginită, până la jertfă (p. 524).

Dată fiind structura ordinii morale, alcătuită din caractere, susține T. Brăileanu, ea nu se supune procesului de raționalizare, calculului. Un individ, explică acesta, poate fi „deprins și învățat să devină ființă morală, persoană liberă și autonomă” (p. 548). Dezlegarea acestei probleme i-o oferă însă „doctrina morală creștină: numai iubirea aproapelui poate constitui principiul ordinii morale” și criteriul pentru ierarhia persoanelor; ordinea morală este experimentată, trăită nemijlocit de individ în comuniune cu cei ce-i sunt aproape și ea depinde de „gradul de intensificare a sentimentului de dragoste în cursul vieții sale”.

LIMITELE COMUNITĂȚII MORALE

O contribuție cu certe semnificații contemporane a autorului privește delimitarea granițelor comunității morale. Acestea sunt întemeiate, din nou, consecvent și solidar cu stilul său de argumentație, pe procesul de comunicare (procesul dialectic).

O comunitate morală se încheagă și trăiește în limitele putinței de comunicare, iar „întreruperea dialogului din lipsa mijloacelor de înnodare și întreținere a lui” semnifică granițele acesteia. Din indivizi adunați la întâmplare, din toate colțurile lumii, nu se poate închea o comunitate umană, fiecare din ei aparținând comunității în care „s-a născut și și-a format sufletul” (p. 417). Tipurile de comunități morale încep cu grupul familial și ajung până la națiune, națiunea fiind „cea mai largă comunitate umană” care depășește condițiile biologice și se

structurează pe principii spirituale, prin „raționalizarea funcțiilor” și „organizarea rațională a puterilor sociale” (p. 417).

Perspectiva fenomenologică proprie formulată de T. Brăileanu nu a avut, din nefericire, nici aderenți și nici oponenți semnificativi în cultura românească postbelică, ea fiind o direcție de cercetare închisă forțat, sub presiunea ingerințelor politice comuniste. Conținutul ideilor sale, calitatea argumentării, stilul său de gândire prezentate mai sus constituie, sperăm, dovezi ale relevanței lor științifice istorice și contemporane și stimulente intelectuale pentru viitoare reconsiderări ale operei autorului.

BIBLIOGRAFIE

1. J. C. ALEXANDER, *Twenty Lectures, Sociological Theory Since World War II*, New York, Columbia Univ. Press, 1987.
2. P. ANDREI, *Sociologie generală*, Craiova, Scrisul Românesc, 1936.
3. I. BĂDESCU, D. DUNGACIU, R. BALTASIU, *Istoria Sociologiei. Teorii contemporane*, București, Editura Eminescu, 1996.
4. P.L. BERGER, TH. LUCKMANN, *The Social Construction of Reality*, New York, Anchor Books, 1967.
5. T. BRĂILEANU, *Teoria comunității omenesti*, București, Cugetarea – Georgescu Delafras, 1941, Ediția a 2-a.
6. CH. H. COOLEY, *Human Nature and the Social Order*, New York, 1902.
7. D. DRĂGHICESCU, *Ontologia umană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
8. D. DUNGACIU, *Teoria elitelor. Încercare de analiză comparativă: M. Eminescu – V. Pareto – T. Brăileanu*, în „Sociologie Românească”, 5, 1993, p. 497-513.
9. TRAIAN HERSENI, *Teoria monografiei sociologice*, București, I.S.R., 1934.
10. TRAIAN HERSENI, *Sociologia românească. Încercare istorică*, București, I.S.R., 1934.
11. M. LARIONESCU, *T. Brăileanu, în Larousse. Dicționar de sociologie*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 36.
12. G.H. MEAD, *Mind, Self and Society*, Chicago, Univ. of Chicago Press, 1934.
13. T. PARSONS, *The Structure of Social Action*, Mc Graw-Hill, New York, 1937.
14. E. SPERANȚIA, *Introducere în sociologie*, Cluj, 1939, vol. II.
15. E. STĂNCULESCU, *Teorii sociologice ale educației*, Iași, Polirom, 1996.
16. MIHU ACHIM, *Nașune*, Șt. Ștefănescu (coord), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.
17. VLADIMIR TREBICI, *Profesorul Traian Brăileanu. Viața și opera (1882-1947)*, în „Sociologie Românească”, IV, nr. 4, 1993, p. 413-420.
18. L. ȚOPA, *Sociologia profesorului Traian Brăileanu*, în „Sociologie Românească”, IV, nr. 4, 1993, p. 421-428.

TOTALITARISM ȘI INVOLUȚIE CONSTITUȚIONALĂ ÎN TIMPUL REGIMULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA

ANGELA BANCIU

1. DE LA SPIRITUL EUROPEAN AL VIEȚII CONSTITUȚIONALE ÎN ROMÂNIA LA CONSTITUȚIILE REGIMULUI TOTALITAR

Destinul Europei, mai ales al celei moderne, a fost determinat de lupta pentru afirmarea drepturilor și libertăților individuale, pentru constituirea națiunilor și a statelor naționale guvernate de ideile de legalitate, legitimitate, justiție și dreptate socială, întrucât, așa cum proclama „Declarația drepturilor omului și cetățeanului” din 26 august 1789, „uitarea sau nesocotirea drepturilor omului sunt singurele cauze ale relelor publice și ale corupției guvernelor”. Împlinirea acestor deziderate a însemnat însă un proces îndelungat, care nu s-a derulat uniform și pașnic, incluzând, pentru multe state și națiuni europene, o serie de momente disfuncționale și contradictorii, manifestate sub forma încălcării drepturilor fundamentale ale indivizilor, ignorării ideilor de dreptate, justiție socială și proclamării principiului subordonării totale a indivizilor față de stat și dreptul de stat.

În acest context, evoluția istoriei și vieții politice și juridice românești atestă că modificarea silită și forțată a formei de guvernare democrat-parlamentară pe care a cunoscut-o România vreme de un secol (1866-1948), prin preluarea totală a puterii de către partidul comunist și considerarea dreptului ca fiind „voința clasei muncitoare ridicată la rangul de lege”, a generat o direcție de dezvoltare contrară spiritului democratic al poporului român și tradițiilor lui juridice și constituționale. Ea a determinat apariția unor profunde inegalități și inechități în plan social, etnic și juridic, ale căror efecte sunt încă resimțite în prezent de societatea românească. Chiar dacă perioada regimului comunist a marcat și o anumită „distanțare” politică, economică, moral-juridică și culturală a societății românești față de majoritatea țărilor Europei, am fost și am rămas un popor european, cu o viață integrată în istoria Europei, întrucât nu au dispărut niciodată din spiritualitatea noastră tradițiile democrat-parlamentare și constituționale, îndătinat și experimentat de-a lungul istoriei noastre naționale.

Este incontestabil faptul că în trecutul istoriei lor românii și-au constituit un stat de drept și o ordine constituțională proprie prin preluarea și incorporarea în sistemul lor juridic, ca și în dreptul public și privat, a celor mai cunoscute doctrine

și principii juridice ale epocii, dar adaptate specificului vieții lor economice, sociale și culturale, valorificând, totodată, cele mai importante tradiții ce au aparținut dreptului lor obișnuielnic. De altfel, dreptul este rezultatul împrejurărilor și condițiilor istorice și culturale ale unui popor, un „produs al istoriei” și nu o realitate „supratemporală”. Evoluând spațial și temporal, dreptul se pliază și se adaptează diferitelor împrejurări particulare devenind „o pluralitate de drepturi naționale și locale”¹. Adaptându-se diferitelor particularități și circumstanțe istorice, geografice, sociale, culturale și naționale dreptul trece din generație în generație, prin mijlocirea tradițiilor și cutumelor. Totodată, *creativitatea* și *spiritualitatea* fiecărui popor, precum și caracteristicile fiecărei epoci istorice imprimă dreptului anumite trăsături specifice, care configurează în cele din urmă *juridicitatea* diverselor drepturi naționale și locale.

Dincolo de împrumuturile și influențele reciproce dintre diferitele sisteme de drept naționale specifice Europei secolului al XIX-lea, nu poate fi acceptată ideea existenței unui „drept supratemporal și universal”, valabil și valid în toate epocile și spațiile socio-culturale, ci doar ideea existenței unui „corpus” de reguli, practici și cutume, comune tuturor drepturilor naționale (cum ar fi cele de echitate, bun simț, justiție socială etc.), precum și a unor principii generale privind organizarea și funcționarea societății și statului, funcționarea instituțiilor, protecția și garantarea drepturilor individuale etc. Acest „corpus” de reguli și practici juridice se regăsesc în domeniul constituțional și al vieții constituționale europene, la care fiecare națiune și popor și-a adus partea sa de creativitate și originalitate.

În același timp, nu trebuie ignorat faptul că nașterea și dezvoltarea dreptului și instituțiilor sale nu se realizează în mod pașnic, ci prin „luptă”, conflict și efortare continuă, fiind rezultatul ciocnirii intereselor și scopurilor urmărite de diferitele grupuri sociale și politice ce alcătuiesc societatea. În consecință, „lupta în drept” și „scopul în drept” sunt cei doi vectori care caracterizează și direcționează viața dreptului, preciza Rudolph von Ihering, unul dintre continuatorii școlii istorice a dreptului. Iar despre organizările și instituțiile juridice, ca și despre constituțiile politice (care, de altfel, reprezintă numai o parte din organizarea juridică generală a unei societăți), se poate spune că ele nu se formează și se dezvoltă în mod pașnic și liniștit, ci conflictual, fiind rezultanta raportului de forțe existent la un moment dat în cadrul societății.

Întreaga istorie a vieții noastre constituționale atestă atât valorile și tradițiile instituțiilor juridice și legislative, cât și limitele funcționării acestora în procesul treptat al dezvoltării și afirmării structurilor democratice ale societății românești, începând din epoca modernă și până în prezent. Viața constituțională a României²

¹ Vasile V. Georgescu, *Drept și viață. Note despre o concepție vitalistă a dreptului*, Fundația pentru Literatură și Arte „Carol II”, 1936, p. 81.

² Vezi Angela Banciu, *Istoria vieții constituționale în România (1866-1991)*, București, Casa de editură și presă ȘANSA S.R.L., 1996.

s-a derulat ca un proces sinuos, cuprinzând, pe de o parte, elemente *sincronice*, funcționale și evolutive care au condus la statuarea regimului parlamentar-democratic pluripartidist, iar pe de altă parte, elemente *diacronice*, disfuncționale și involutive, care au dus la disoluția lui treptată și înlocuirea lui cu un regim totalitar monocratic pentru o perioadă de 50 de ani, în momentul de față fiind revigorate structurile democrației constituționale, după decembrie 1989.

Sistematizările și codificările constituționale, care au precedat elaborarea și adoptarea așezământului fundamental din 1866, reflectă rădăcinile și tradițiile adânci ale modernizării și integrării noastre în familia statelor europene democratice, cu consecințe semnificative pentru evoluția actuală a României din perspectiva propriului sincronism istoric. Pentru societatea românească, afectată grav de traumatismul oriental, mai ales fanariot, modernizarea înfăptuită începând din veacul al XIX-lea cuprindea, într-o formulă sintetică, *europenizarea*, fenomen ce s-a desfășurat, în primul rând, pe cale politico-instituțională. De aceea, încă de la începutul epocii moderne româniei au manifestat interes pentru elaborarea unor proiecte constituționale și alcătuirea unui sistem constituțional în acord cu formele de manifestare ale celui occidental. În procesul îndelungat al elaborărilor noastre constituționale, formele caracteristice regimurilor parlamentare europene capătă, treptat, un conținut propriu, specific realităților românești, constituționalitatea devenind pentru români și un *mijloc de luptă* pentru unitate și independență națională.

Prin actul fundamental din 1866, înscris pe linia unei continuități firești în raport cu evoluția constituțională anterioară³, românii au realizat o adevărată deschidere cu caracter *liberal*, fiind primul stat constituțional din Europa de sud-est, într-o perioadă când se afla încă sub suzeranitate otomană, ceea ce a reprezentat un mare succes politic național. Constituția din 1866 ne introducea în rândul statelor europene cu un regim de reală structură liberal-burgheză modernă. Ea a consacrat României rolul și rostul istoric al burgheziei române în crearea unor forme de guvernare și a unor instituții democratice întemeiate pe valorificarea creatoare a tradițiilor noastre în acest domeniu. Reprezentând principalul curent de gândire și politică socială care a dinamizat viața societății românești în secolul al XIX-lea, liberalismul românesc se integrează în mod organic în curentul liberalismului european, curent ce a definit și caracterizat o epocă de efervescentă ideatică și practică în direcția afirmării democrației, progresului și umanismului. Deși există numeroase conexiuni, influențe și chiar similitudini în evoluția diverselor forme ale liberalismului românesc, el nu poate fi considerat ca fiind numai reflexul liberalismului european, chiar dacă, la începuturile sale, a apărut și a fost profund marcat, ca și cel european, de ideea de libertate în evoluția sa istorică. Pentru români, noțiunea de libertate a avut un sens deosebit, manifestându-se

³ Ioan C. Filitti, *Izvoarele Constituției de la 1866 (originile democrației române)*, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1934.

îndeosebi sub forma libertății naționale. De aceea, liberalismul românesc a fost marcat și a avut întotdeauna o puternică componentă națională, iar evoluția lui s-a corelat cu procesul de renaștere națională a României moderne.

În consecință, integrarea noastră în (ceea ce se numea atunci) Europa națiunilor a fost mai întâi o integrare spirituală și culturală și apoi o integrare politică și economică. Chiar dacă în epoca modernă, România a avut o poziție oarecum periferică în planul vieții economice europene, după cum remarcă principalii teoreticieni ai liberalismului românesc, Ștefan Zeletin și Mihail Manoilescu, în schimb, cultura și, mai ales, instituțiile sale s-au sincronizat cu cele europene, acest sincronism fiind vizibil, în special, în formele juridice de organizare statală și instituțională. De aceea, ni se par exagerate și nefondate o serie de critici aduse liberalismului românesc, în special în domeniul juridico-constituțional, legate îndeosebi de caracterul de împrumut și chiar de „imitație” pe care le-ar fi avut așezămintele noastre constituționale (cum este cazul Constituției din 1866), care ar reprezenta o copiere mecanică a celor apusene, având drept consecință apariția unor forme „hibride” de constituționalism și parlamentarism, lipsite însă de orice fel de suport (fond) social și politic.

Larg dezbătută și frecvent invocată în cercurile politice și culturale ale ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea, a fost bine cunoscuta teorie a „formei fără fond”. Datorită stadiului relativ înapoiat de dezvoltare a României în raport cu statele europene și apariției unui număr mare de probleme sociale ce se impuneau rezolvate, în special prin „supra-ambalarea mecanismelor juridico-normative”, s-a creat impresia existenței unui *dezacord între formă și fond*, între țara „legală” și cea „reală”, impresie accentuată de menținerea în administrația noastră a unor practici balcano-fanariote de fraudă și corupție, care contrastau cu fondul valoric și democratic al legiurilor fundamentale de organizare și funcționare a statului și administrației de esență europeană.

Teoria „formei fără fond” a avut o extensie mai largă doar în mișcarea literară și artistică a sfârșitului de secol, în schimb, în sfera politicului și juridicului acțiunea ei s-a uzat rapid în timp, fiind treptat abandonată încă din primul deceniu al veacului al XX-lea. Este marele merit creator al liberalismului românesc, care a triumfat în dezvoltarea României moderne prin ceea ce am putea numi „teoria formei creatoare de fond”, potrivit căreia adoptarea și păstrarea structurilor constituționale, a principiilor regimului parlamentar consacrate și experimentate în Europa apuseană, dar adaptate și grefate specificului românesc, reprezentau condiții „sine qua non” pentru asigurarea dezvoltării democratice a României. În această viziune, relațiile economice, descătuse de restricțiile feudale ce împiedicaseră modernizarea socială, nu puteau să se generalizeze decât în cadrul și cu ajutorul instituțiilor politice și juridice moderne, chemate să joace un rol activ în transformarea, în crearea ulterioară a fondului economico-social compatibil acestor instituții.

90 Fundamentând concepția potrivit căreia transformarea instituțiilor țării după model occidental trebuia să joace un rol esențial în progresul economic și social, liberalismul juridic a creat România Mare, a organizat spațiul nostru românesc din punct de vedere juridic și instituțional, compatibil cu cel european. Iar dacă este indubitabil faptul că modernizarea societății românești a fost sensibil influențată de formele juridice și instituționale europene, nu trebuie ignorat *fondul local, specific românesc*, care a conferit un conținut propriu modelului ales. Din această influență și integrare reciprocă și permanentă, care a dat naștere unor forme de „aculturație” juridică ce și-au pus amprenta pe unele instituții politico-juridice românești, a rezultat fondul *original și specific românesc* ce a caracterizat infrastructura juridică și instituțională a României moderne, care poate fi regăsită în forma și conținutul Constituției din 1866. De altfel, după înfăptuirea Marii Uniri din 1918, nu se va mai pune problema „formelor fără fond” în planul politico-juridic, deoarece noile structuri democratice, ca și instituțiile moderne se vor integra tot mai organic în soicetatea românească, liberalismul triumfând prin înscrierea în așezământul din 1923 a votului universal și a reformei agrare, conferind României un loc bine meritat în Europa Națiunilor.

Preluând și dezvoltând din așezământul legislativ de la 1866 o serie de principii și reguli ale regimului parlamentar, Constituția din 1923⁴ s-a încadrat în spiritul democratic modern interbelic, în elaborarea ei constituțiile europene promulgate după război reprezentând un permanent punct de referință, ceea ce s-a reflectat în dezbaterile de idei din publicistica vremii și în programul diferitelor partide și formațiuni politice din România reîntregită. Însăși activitatea de sondare „antelegislativă” desfășurată de Institutul Social Român, prin organizarea unor dezbateri publice pe marginea noului așezământ statal, a avut menirea de a conferi noii Constituții temelii juridice solide, izvorâte din realitățile social politice și economice românești, întrucât, după cum afirma Nicolae Iorga, „nu constituția creează o societate, ci ea este expresia filosofică, de drept, a dezvoltării unei întregi societăți”⁵. Oamenii politici care au realizat România reîntregită erau însă conștienți de faptul că este nevoie, alături de legislație, și de o activitate susținută de reformare și transformare a mentalităților și psihologiilor individuale, de educație a spiritului civic și de responsabilitate al indivizilor, întrucât „nu este suficient să se voteze o constituție, ca o țară să devină un stat constituțional și să apară moravuri constituționale”⁶.

⁴ Vezi, pe larg, Angela Banciu, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale* (Evoluția problemei constituționale în România interbelică), București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

⁵ Nicolae Iorga, *Evoluția ideii de libertate* (ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Ilie Bădescu), București, Editura Meridiane, 1987, p. 297.

⁶ Dimitrie Gusti, *Știința națiunii*, în *Enciclopedia României*, vol. I (Statul), București, Imprimeria Națională, 1938, p. 25.

Îndeplinind rolul de *instrument juridic* de organizare a vieții statale și politice interbelice, Constituția din 1923 a contribuit decisiv la desăvârșirea sudării economice, teritoriale, politice și spirituale a României Mari. Pe baza aplicării acestui așezământ constituțional s-a putut realiza, într-un ritm relativ rapid, procesul de închegare unitară a întregului organism economico-social al statului român reîntregit. Actul fundamental din 1923 a condus, totodată, la afirmarea și consolidarea unui *regim democratic-parlamentar liberal*, care a potențat dezvoltarea statului român în direcția liberalismului și progresului social, permițând României să se înscrie între statele europene cu un sistem politic de îndelungată tradiție democratică, capabil să reziste multă vreme tendințelor autoritariste de dreapta apărute în Europa anilor '30.

Înlăturând Constituția din 1923, așezământul statal elaborat în 1938, din inițiativa și sub directa îndrumare a monarhiei, a pus pe prim plan ideea necesității „salvării patriei” și a „conservării statului”, abandonând implicit cea mai mare parte a principiilor democratice referitoare la organizarea statului și societății și la exercitarea drepturilor și libertăților cetățenești. Creând prima „breșă” în evoluția normală a constituționalismului românesc, Constituția din 1938 a reprezentat un sensibil „pas înapoi” față de democrația liberală, contribuind – în ciuda țelurilor propuse și afirmate propagandistic – foarte puțin, dacă nu, chiar deloc, la apărarea și protejarea țării, amenințată tot mai serios de fascism și revizionism, de pretenții teritoriale, de conflicte și, în cele din urmă, de război. Anulându-și predecesora, care a căutat să exprime și să consolideze România Mare și să-i dea un statut onorabil între țările democratice ale Europei, Constituția din 1938 a fost preambulul guvernării, practic, fără constituție a României, în perioada dintre 1940 și 1944.

Deși evenimentele legate de actul de la 23 august 1944 deschideau posibilitatea renașterii reale a vieții constituționale românești, *împrejurările externe și interne* în care s-a aflat România au fost nefaste, ele concretizându-se sub forma presiunilor tot mai puternice sovieto-comuniste în politica noastră internă, favorizate de „toleranța” și „înțelegerea” manifestată de Puterile Aliate în legătură cu „intrarea” țării noastre în zona de influență sovietică. În ciuda acestei conjuncturi nefavorabile, România a avut șansa ca, prin repunerea în vigoare a Constituției din 1923, să poată spera în revigorarea valorilor democrației, făcând din acest așezământ mijlocul juridic principal de temperare a tendințelor de dominație sovietică. Chiar dacă, în cele din urmă, această constituție a avut o soartă ingrată în istoria societății românești, fiind a **doua oară strivită** de evenimentele externe și interne, ea și-a dovedit și între 1944-1947 *valoarea și validitatea* în viața noastră politică de după război, fiind ultimul „bastion” de apărare a drepturilor și libertăților individuale. De altfel, numai după abrogarea ei de către regimul comunist și plecarea regelui din țară, în împrejurările cunoscute, s-a trecut la încălcarea gravă și abuzivă a drepturilor și libertăților cetățenești, la desființarea

partidelor politice și la reprimarea brutală, fără judecată, a tuturor opozanților regimului comunist.

Instaurarea regimului comunist, prin lovitura de la 30 decembrie 1947, a însemnat lichidarea democrației constituționale în România, instaurarea și experimentarea unor forme și *modalități totalitare* de guvernare politică, economică și socială, fundamentate pe utilizarea constrângerii, forței, intimidării și manipulării în vederea asigurării „conformității necondiționate” a indivizilor față de valorile colectiviste ale socialismului.

2. CONSTITUȚIA ȘI REGIMUL TOTALITAR COMUNIST

În perioada totalitarismului, în România au fost elaborate trei constituții (în 1948, 1952 și 1965), cea mai viabilă în viața societății românești fiind cea din 1965, care a rămas în vigoare un sfert de veac, până la evenimentele memorabile din decembrie 1989, care au pus capăt regimului comunist. Constituțiile perioadei socialiste aveau menirea de a dovedi „legalitatea” și chiar „legitimitatea” regimului politic din România, mai ales în urma unor scrutinuri electorale la care a participat majoritatea cetățenilor țării. Pentru acest motiv, respectând aparent regulile democrației și legalității, regimul politic comunist a supralicitat, totodată, „legitimitatea” acestora, prezentându-le ca întrunind azeziunea spontană și necondiționată a indivizilor față de valorile și normele socialismului, ceea ce i-a permis să-și realizeze finalitățile și scopurile propuse. Acest surogat de „legitimitate” a fost însoțit de apelul permanent al regimului la un set de valori și norme colectiviste, precum patria, partidul, națiunea, proprietatea socialistă, munca și ignorarea voită a celor individuale (libertatea, proprietatea, demnitatea, competența etc.), ceea ce se va reflecta în modul de concepere și elaborare a constituțiilor socialiste. Analiza lor atestă faptul că, dincolo de imperfecțiunile de tehnică legislativă și de contradicțiile între termenii utilizați, aceste constituții au supralicitat *socialul* și au neglijat individualul, identificând în mod deliberat societatea cu statul și atribuindu-i acestuia rolul de instrument legal de impunere a dictaturii și dominației partidului comunist. Considerate ca reprezentând „voința clasei muncitoare și, ulterior, a poporului, ridicată la rangul de lege fundamentală de organizare a societății și statului”, constituțiile socialiste au reprezentat, totodată, principalul mijloc de „făurire și generalizare a relațiilor socialiste” în toate domeniile vieții sociale prin:

- a. instituționalizarea ordinii normative socialiste și consacrarea rolului conducător al partidului comunist;
- b. promovarea și protejarea prin mijloace juridice speciale a proprietății socialiste de stat și cooperatiste;

- c. reprimarea extrem de severă a oricăror transgresări a normelor și valorilor socialiste de muncă și viață, prin uniformizarea și "standardizarea" conduitelor și acțiunilor indivizilor;
- d. centralism economic, politic și administrativ;
- e. manipularea indivizilor prin intermediul utopiilor, ideologiei și mass-mediei comuniste, dublate de utilizarea mecanismelor întemeiate pe intimidare, forță și frică⁷.

Abdicând de la tradițiile democrației parlamentare, constituțiile socialiste au reprezentat forma juridică de subordonare a societății (inclusiv a statului) voinței unei singure forțe politice reprezentată de partidul comunist, ridicând la rang de principiu constituțional *monopolul* absolut al deciziei unui singur partid politic și făcând din practica constituțională un ritual al manifestărilor dictatoriale ale guvernanților comuniști. Ele au fost lipsite de organicitate, efectivitate și legitimitate, neputând realiza o reală și adecvată instituționalizare rațională și controlată a proceselor de schimbare socială, generând forme de imobilism și conservatorism social și politic, blocarea inițiativelor individuale și un nivel scăzut al aspirațiilor sociale și individuale în societatea românească.

Procesul restrângerii și lichidării treptate a regimului parlamentar-constituțional în România, început prin desființarea partidelor istorice, abolirea monarhiei și proclamarea republicii populare (devenită, ulterior, „socialistă”), se intensifică o dată cu adoptarea Constituției din 13 aprilie 1948⁸. Ea reprezintă produsul tipic al aplicării în viața politică românească a doctrinei și ideologiei comuniste, după modelul sovietic, prin preluarea „documentelor constituționale ale statului sovietic, începând cu decretele din octombrie, până la Constituția U.R.S.S. din 1936”⁹. Deși acest act constituțional a fost elaborat într-o etapă în care „procesul revoluționar de transformare socialistă a țării noastre se afla în germene”¹⁰, el a reprezentat principalul instrument de realizare a dictaturii statului în toate domeniile vieții sociale și de desființare a societății civile, cu consecințe extrem de negative asupra derulării ulterioare a vieții democratice românești.

Structurată pe 10 titluri principale și cuprinzând 105 articole, Constituția din 1948 introducea, pentru prima dată în evoluția vieții noastre constituționale, o serie de principii considerate „revoluționare” de către elaboratorii ei, care întrerupeau, brusc și total, tradițiile constituționale românești. Între aceste principii, cele mai importante se refereau la: suveranitatea populară, unicitatea puterilor în stat,

⁷ Vezi *Rolul și funcțiile dreptului în făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate*, București, Editura Academiei, 1974.

⁸ *Constituția Republicii Populare Române*, publicată în „Monitorul Oficial”, nr. 87 bis din 13 aprilie 1948

⁹ Dionisie Ionescu, Gheorghe Tuțui, Gheorghe Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, București, Editura Științifică, 1957, p. 358.

¹⁰ *Ibidem*.

reprezentarea poporului printr-un singur organ ales, responsabil și oricând revocabil în fața poporului, rolul conducător al clasei muncitoare în frunte cu partidul muncitoresc (devenit, ulterior, comunist), centralismul democratic, legalitatea populară, garantarea materială a drepturilor fundamentale cetățenești. Încă din primul titlu erau detaliate principiile de organizare a statului *democrat-popular* (sintagmă ce include o evidentă tautologie), considerat a fi rezultatul „luptei duse de popor în frunte cu clasa muncitoare împotriva fascismului, reacțiunii și imperialismului” (art. 2), negându-se astfel orice fel de continuitate istorică și națională a societății și statului român. Instituind forma de guvernare republicană, legiuitorul de la 1948 a omis, cu bună știință, faptul că, deși specifica caracterul unitar, independent și suveran al statului român, acesta nu mai era considerat și *indivizibil*, al cărui teritoriu era *inalienabil*, așa cum era prevăzut în constituțiile anterioare din 1866, 1923 și 1938. Această omisiune intenționată era dictată de considerentele politice ale momentului de atunci și anume acceptarea recunoașterii tacite a pactului Molotov-Riebertrop și implicit a anexării forțate de către URSS a unor teritorii aparținând statului român (Basarabia, Bucovina de Nord, ținutul Herței și, ulterior, insula Șerpilor din Marea Neagră). Ea deschidea, totodată, posibilitatea efectuării unor „rețușuri teritoriale” între țările aparținând sistemului socialist, în funcție de interesele geopolitice și economice ale Moscovei (cum va fi, de pildă, planul Valev din 1964 privind zonarea economică a țărilor socialiste).

Fundamentând bazele structurii social-economice de tip socialist, Constituția din 1948, deși recunoștea existența a trei categorii de proprietate (de stat, cooperatistă și particulară), proclama principiul supremației proprietății de stat și cooperatiste față de cea privat-particulară, precum și protecția specială a proprietății de stat, constituită din bogățiile subsolului, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, căile de comunicații și transmisiune. Ele erau decretate formal ca fiind „bunuri comune ale poporului”, apărarea și dezvoltarea lor constituind „o îndatorire a fiecărui cetățean”. Deoarece în momentul elaborării constituției, aceste bunuri se aflau în proprietate particulară, se propunea „de lege ferenda” ca ele să fie trecute ulterior în proprietatea statului, ceea ce va constitui „temeiul juridic” al legilor de naționalizare abuzivă a mării majorități a întreprinderilor industriale, bancare, miniere, de transport și asigurări precum și crearea, pe această cale, a economiei și industriei socialiste. Recunoscând și garantând formal proprietatea particulară și dreptul de moștenire, Constituția de la 1948 introduce o distincție artificială în cadrul drepturilor reale și patrimoniale, în sensul că pământul este considerat, ca aparținând „celor ce-l muncesc”, statul protejând proprietatea de muncă țărănească și angajându-se să sprijine cooperăția sătească. Aceste prevederi vor constitui baza politico-juridică a începutului de cooperativizare socialistă a agriculturii, de îngrădire treptată și, ulterior, de desființare a proprietății și gospodăriei țărănești individuale.

Preocupat de introducerea și promovarea unor valori colectiviste, în detrimentul celor individuale, legiuitorul de la 1948 a proclamat principiul „revoluționar” conform căruia „munca este factorul de bază al vieții economice al statului” (art. 12), ea reprezentând, totodată, o datorie a fiecărui cetățean, statul acordând chiar sprijin celor ce muncesc „pentru a-i apăra împotriva exploatării și a ridica nivelul lor de trai”. Pe această bază se introducea în mod voit confuzia între muncă, ca principiu de existență universală în toate societățile, și raționalitatea muncii, ca mod de acțiune instrumentală, prin care indivizii își realizează interesele și scopurile lor în funcție de mijloacele ce le au la dispoziție. Astfel, se promovau, valorile colectivismului social, în numele cărora munca reprezenta o „onoare” în societatea socialistă, deși ea va deveni și o „sanctiune” pentru cei care se vor opune acestor principii. Ignorând, chiar de la începuturile sale, principiul raționalității muncii, societatea socialistă, ca și economia pe care ea se va întemeia, vor fi impregnate de iraționalitate și ineficiență economică, situându-se, în cele din urmă, „în afara cursului normal al existenței”¹¹.

Constituția din 1948 introducea în viața statului principiul *planificării* economiei naționale, principiu ce va deveni o constantă juridică ce se va concretiza prin planurile anuale și cincinale adoptate în comun de Marea Adunare Națională, Guvernul și Comitetul Central al Partidului Comunist. În felul acesta se realiza o simbioză forțată între sfera juridică și cea politică, legile și decretele fiind dublate de hotărâri politice și ideologice ale partidului comunist, în vederea realizării economiei socialiste planificate. De asemenea, deși comerțul intern și extern nu deveniseră încă monopol de stat, se specifica că el va fi sprijinit și dirijat de stat, care devine principalul și, ulterior, unicul, partener de afaceri, el fiind, totodată, principalul exponent care planifică economia națională, în vederea „dezvoltării puterii economice a țării”.

Pentru prima dată în istoria vieții politice și parlamentare din România, prin actul constituțional din 1948 este înlăturat principiul separației puterilor în stat și înlocuit cu cel al „unității depline a puterii de stat”, organul suprem al puterii de stat devenind Marea Adunare Națională, față de care răspund toate celelalte organe ale statului. Ea reprezintă o instituție *unicamerală* (prin desființarea Senatului), devenind singurul organ legislativ și având o serie de competențe și atribuții extrem de întinse în privința formării guvernului, votării bugetului, înființării, contopirii sau desființării unor ministere, adoptării deciziilor privind problemele războiului și păcii, acordării amnistiei etc. În realitate, rolul Marii Adunări Naționale era formal, deoarece majoritatea actelor legislative și administrative vor fi elaborate și aplicate de către guvern, care, în calitate de organ suprem executiv și administrativ, era desemnat să planifice și să coordoneze economia națională, să realizeze bugetul statului și să asigure ordinea publică și securitatea statului. Totodată, guvernul era

¹¹ Max Weber, *Economie et Société*, tome premier, Paris, Plon, 1971.

abilitat să conducă politica generală a statului în domeniul relațiilor internaționale. În felul acesta, în evoluția vieții politice și statale din România, *puterea executivă* va deveni treptat singura putere reală, dobândind o supremație față de cea legislativă și judecătorească, mai ales în urma dublării instituțiilor de stat de cele politice și prin cumularea funcțiilor de stat cu cele de partid¹². Politizarea funcțiilor administrative la nivel central este multiplicată și la nivel local, unde sunt înființate *consiliile populare*, ca organe locale ale puterii de stat, infuzate permanent cu elemente ale partidului comunist, care vor aplica politica acestuia în toate domeniile social-politice și economice. Deși Constituția din 1948 menținea încă vechea împărțire administrativ-teritorială a României în comune, plăși și județe, ea prevedea introducerea unei noi unități administrative, *regiunea* (și, ulterior raionul), ceea ce va constitui preambulul suprimării totale a tradițiilor istorice și naționale în domeniul administrativ-teritorial, precum și aplicarea în practică a *centralismului* și *dirijismului* politic al partidului comunist.

Prin Constituția din 1948, se creau largi posibilități de imixtiune a executivului în realizarea justiției și legalității, înființându-se instituția *asesorilor populari*, care funcționau la toate instanțele (cu excepția Curții Supreme), aleși sau numiți de către partidul comunist și desemnați să aplice justiția și să înfăptuiască „legalitatea populară”. Deși se stipula subordonarea judecătorilor numai legii, ca și obligativitatea de a aplica legile egal față de toți cetățenii, legiuitorul din 1948 nu a menținut principiul *inamovibilității* judecătorilor existent în constituțiile anterioare, ceea ce va reprezenta o gravă lovitură dată însuși actului de justiție. De asemenea, Constituția din 1948 nu mai reglementa *contenciosul administrativ*, astfel încât persoanele prejudiciate în drepturile lor printr-un act administrativ ilegal sau abuziv să se poată adresa justiției în vederea reparării morale și materiale, ceea ce va deschide calea arbitrarului și abuzurilor împotriva cetățenilor din partea autorităților administrative¹³.

Referitor la drepturile și libertățile fundamentale ale indivizilor, deși acestea erau recunoscute și garantate formal prin Constituția din 1948, erau introduse numeroase restricții și interdicții în privința exercitării lor, creându-se o discrepanță vizibilă între principii și realitățile politice și juridice. Astfel, în timp ce era prevăzut și garantat dreptul tuturor cetățenilor, fără deosebire de sex, naționalitate, grad de cultură și profesie de a alege și a fi aleși în organele statului (art. 18), erau prevăzute o serie de interdicții și incompatibilități electorale și electivă față de

¹² Semnificativ în acest sens este faptul că, la adoptarea Constituției din 1948, raportorul comisiei constituționale a fost Gheorghe Gheorghiu-Dej, care deținea funcția de ministru al economiei și cumula și pe aceea de șef al guvernului, în calitatea sa de secretar al partidului comunist (deși formal între 13 aprilie 1948 și 2 iunie 1952, președintele Consiliului de Miniștri a fost dr. Petru Groza)

¹³ Contenciosul administrativ va fi reintrodus formal în legislația regimului totalitar abia în anul 1967, prin legea 1/1967 privind judecarea de către tribunale a cererilor celor vătămați prin acte administrative ilegale.

„persoanele interzise, lipsite de drepturi civile și politice și nedemne”, considerate ca atare de instituțiile abilitate în acest sens. Ele reprezentau o „formă legală” utilizată de „evaluatorul” socialist, de izolare și marginalizare politică a unor indivizi pe criterii politice și ideologice. Deși prin constituție era prevăzută libertatea individuală, nici o persoană neputând fi arestată sau reținută mai mult de 48 de ore fără mandat de arestare și nici condamnată fără sentință judecătorească, ea a rămas pur formală și declarativă în lipsa unor garanții juridice procedurale. Prevăzând și garantând libertatea presei, cuvântului, întrunirilor, mitingurilor și manifestațiilor, actul constituțional prevedea expres că „exercitarea acestor drepturi este asigurată prin faptul că mijloacele de tipărire, hârtia și locurile de întrunire sunt puse la dispoziția celor ce muncesc” (art. 31), evident de către partidul și statul socialist.

Prin structura și fundamentarea sa politică și ideologică, Constituția din 1948 a reprezentat principalul *instrument juridic* de realizare a ordinii politice și constituționale socialiste și de trecere abuzivă a economiei sub controlul statului, creând premisele instaurării tot mai pregnante a dictaturii partidului în toate domeniile vieții sociale.

Actul constituțional din 1948, rămas în vigoare până în 1952, a prefigurat transformarea economiei naționale într-una etatistă, motiv pentru care, în cuprinsul ei, dispozițiile cu caracter economic prevalau asupra celor politice. El a corespuns unei etape în care procesul de transformare socialistă a societății se află încă într-un stadiu inițial, urmând să fie continuat și desăvârșit printr-un nou așezământ constituțional care să-i permită partidului și statului comunist să dețină „legal” monopolul deciziei politice. Pentru acest motiv, încă din luna martie 1952, o comisie constituțională aleasă de Marea Adunare Națională a elaborat proiectul unei noi constituții care, în urma dezbaterii și aprobării de către unicul for legislativ, devine, la 27 septembrie 1952, cea de a doua constituție a Republicii Populare Române¹⁴. Făcând bilanțul transformărilor politice, economice, sociale și culturale, actul constituțional din 1952 – apreciat drept „Constituția construirii socialismului și a făuririi fericirii și bunăstării celor ce muncesc”¹⁵ – consacra fără echivoc rolul conducător al partidului comunist (devenit încă partid muncitoresc) în orânduirea socială și de stat a României, reprezentată de regimul democrației populare, care reprezintă „puterea oamenilor muncii”. Prin articolul 86 din Constituție, „Partidul Muncitoresc Român este forța conducătoare, atât a organizațiilor celor ce muncesc, cât și a organelor și instituțiilor de stat. În jurul lui se strâng toate organizațiile celor ce muncesc din Republica Populară Română”.

Pentru prima dată, în istoria constituțională a României, erau vehiculate, prin însuși actul fundamental din 1952, o serie de inexactități și distorsiuni istorice

¹⁴ *Constituția Republicii Populare Române*, publicată în „Buletinul Oficial”, nr. 1, din 27 septembrie 1952.

¹⁵ Gheorghe Gheorghiu Dej, *Articole și cuvântări*, ed. a IV-a, București, ESPLA, 1955, p. 514.

evidente, România fiind declarată ca un stat care s-a născut și s-a întărit ca rezultat al eliberării țării de către forțele armate ale Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste de sub jugul fascismului și de sub dominația imperialistă, ca rezultat al doborârii puterii moșierilor și capitaliștilor de către masele populare de la orașe și sate” (art. 3). Punând la baza existenței statului român dependența politică, militară și economică față de Uniunea Sovietică, se stipula expres că numai „prietenia și alianța” cu această țară, ca și „sprijinul și ajutorul ei dezinteresat și frățesc asigură independența, suveranitatea de stat, dezvoltarea și înflorirea Republicii Populare Române” (aliniatul IV din capitolul introductiv), ceea ce reprezenta indirect o recunoaștere a faptului că socialismul și comunismul în România s-au instalat prin forța tancurilor sovietice, fiind, totodată, o „marfă de export” implementată societății românești și nu o “consecință firească și logică” a dezvoltării istorice a acesteia.

Ca și predecesora sa, Constituția din 1952 menține definiția (tautologică) a statului român, considerat ca fiind „democrat-popular”, având atributele de unitar, suveran și independent, însă fără nici o referire la caracterul său indivizibil și inalienabil, ceea ce se va reflecta în modalitatea de raionare și regionalizare administrativ-teritorială a țării, realizată în funcție de criterii politice, economice și etnice.

Dispozițiile constituționale referitoare la orânduirea de stat a României conduceau la transformarea statului comunist în principalul *instrument de realizare a dictaturii proletariatului*, prin conferirea acestuia a unor largi competențe și atribuții în toate domeniile vieții sociale, economice și culturale (art. 17). El organizează și planifică economia națională și asigură întărirea și dezvoltarea forțelor de producție prin industrializarea socialistă, lichidarea înapoierii economice, tehnice și culturale, transformarea socialistă a agriculturii pe baza liberului consimțământ al țăranilor muncitori. Statul deținea monopolul sistemului bancar, bănesc și de credite, precum și al conducerii întreprinderilor și instituțiilor de stat industriale, agricole și comerciale. Tot statului îi revine sarcina conducerii învățământului public de toate gradele, el fiind cel care asigură dezvoltarea culturii poporului român și a culturii minorităților naționale, cultură definită ca fiind „socialistă în conținut și națională în formă”. Acordând aceste largi atribuții unei instituții impersonale – statul, concepută mai degrabă ca o entitate suprapusă indivizilor și societății, Constituția din 1952 se îndepărta sensibil de tradițiile constituționale și parlamentare clasice, unde astfel de atribuții și funcții erau concretizate și acordate unor instituții specificate expres din sfera legislativului și executivului. Prin lipsa de precizie și de concretețe, se urmărea ca aceste atribuții să fie exercitate nu de către stat, ci de către partidul comunist, ceea ce se va și întâmpla în evoluția raportului partid-stat în perioada totalitarismului.

Prin Constituția din 1952 se legalizează noua împărțire administrativ-teritorială a României, începută încă din 1950, prin care principalele unități

teritoriale devin: *regiunea, raionul, orașul și comuna*. Raionarea țării era motivată de considerente „economice”, care să permită extinderea sectorului de stat la nivelul tuturor unităților teritoriale, precum și exercitarea unui control eficient de la centru asupra acestora. Prin actul constituțional erau stabilite un număr de 16 regiuni¹⁶, incluzând circa 200 de raioane, acestea, la rândul lor, cuprinzând o serie de orașe (ierarhizate pe criteriul subordonării lor republicane, regionale și orășenești) și de comune rurale. Reprezentând „aplicarea în practică a învățaturii marxist-leniniste în problema națională”, este creată și organizată, în cadrul teritoriului României, Regiunea Autonomă Maghiară (cu reședința la Târgu-Mureș). Ea includea teritoriul locuit de o populație compact maghiară, căreia i se acorda o autonomie administrativă locală, creându-se astfel, în mod artificial, o „enclavă” administrativă pe criterii etnice în cuprinsul statului român declarat unitar prin actul constituțional.

Constituția din 1952 reconfirmă înființarea și funcționarea instituției *asesorilor populari*, care participau, în mod egal, alături de judecătorii de profesie la administrarea justiției și realizarea legalității populare. Asesorii populari erau aleși dintre „cei mai buni oameni ai muncii, fruntași în producție, activiști pe tărâmul obștesc la propunerea organizațiilor oamenilor muncii, organizațiilor de partid și sindicatelor, cooperativelor, organizațiilor de tineret și asociațiilor culturale”¹⁷. Ei funcționau la toate nivelurile sistemului judecătoresc (inclusiv la Tribunalul Suprem), având toate drepturile judecătorilor (deși nu aveau o pregătire juridică de specialitate), iar, uneori, în judecarea proceselor de fond, cei doi asesori populari puteau decide hotărârea instanței chiar împotriva părerii președintelui. Subordonarea puterii judecătorești deciziei politicului și executivului este accentuată și prin înlăturarea completă a principiului inamovibilității judecătorilor și înlocuirea lui cu cel al *eligibilității* acestora (iar în cazul judecătorilor de la instanțele speciale prin numirea acestora). Deși prin constituție se stipula garantarea legalității actului de justiție, judecata urmând să fie publică (art. 69), acest principiu va fi încălcat în cazul numeroaselor procese desfășurate în perioada regimului totalitar, ele desfășurându-se în secret. Prevăzând „independența judecătorilor” și subordonarea lor numai față de lege, actul constituțional omitea voit faptul că nu putea fi vorba de realizarea practică a acestui principiu în condițiile alegerii sau numirii judecătorilor care, în majoritatea cazurilor, erau și membri ai partidului comunist. Încălcarea tot mai accentuată a legalității actului de justiție se va materializa prin: limitarea garanțiilor procesuale privind exercitarea dreptului de apărare al cetățenilor, interzicerea accesului la dosarele procesului,

¹⁶ Cele 16 regiuni erau: Bacău, Baia-Mare, București, Cluj, Constanța, Craiova, Galați, Hunedoara, Iași, Oradea, Pitești, Ploiești, Stalin (Brașov), Suceava, Timișoara, Regiunea Autonomă Maghiară.

¹⁷ Dionisie Ionescu, Gheorghe Tuțui, Gheorghe Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, edit. cit., p. 414.

obstrucționarea administrării de probe și expertize și considerarea mărturisirii acuzatului (mărturisire smulsă prin frică și teroare) ca "regină a probelor".

Preluând și încorporând experiența sovietică în materie de presiune și represiune penală, prin Constituția din 1952 se reglementează modalitatea de înființare și funcționare a *instituției procuraturii* (existentă deja prin legea nr. 6/1952), desemnată să asigure „supravegherea legalității populare”. Instituția procuraturii era fundamentată pe unitatea și stricta centralizare a tuturor unităților din teritoriu și pe independența totală a organelor de procuratură față de organele locale (ele fiind direct subordonate Procurorului General al Republicii Populare Române). Prin aceasta, procuratura se situa în afara sistemului judiciar tradițional, devenind treptat o instituție care, în loc să vegheze respectarea legii de către organele statului, funcționari și cetățeni, va influența sensibil administrarea actului de justiție și distribuția echitabilă a dreptății.

Această organizare și funcționare a organelor și instituțiilor statului, statuată prin Constituția din 1952, va cunoaște unele modificări succesive, cea mai semnificativă fiind cea din 1961, când se va modifica întreg capitolul III referitor la „Organele supreme ale puterii de stat” (art. 22-41)¹⁸. În structura legislativă și executivă a țării este creat un nou organism, *Consiliul de Stat*, care înlocuiește Prezidiul Marii Adunări Naționale, fiind însă independent de forul legislativ suprem și dobândind o serie de atribuții extrem de întinse în privința realizării și conducerii societății românești. De asemenea, sunt modificate articolele 44 și 75 din constituție în sensul că, atât Consiliul de Miniștri, cât și Procurorul General sunt răspunzători de activitatea lor în fața forului legislativ suprem, iar în intervalele dintre sesiunile acestuia, în fața Consiliului de Stat. Prin aceste modificări, Consiliul de Stat (alcătuit exclusiv din membrii Comitetului Executiv al P.C.R.) va concentra cele mai importante atribuții ale puterii executive și legislative, devenind principalul for cu rol de decizie politico-juridică și administrativă.

Inversarea raportului firesc dintre individ și stat în favoarea statului, individul urmând să reprezinte doar mijlocul, rezultă din modalitatea de exprimare și garantare a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor incluse în Constituția din 1952. Dacă în constituțiile interbelice, inclusiv în cea socialistă din 1948, aceste drepturi și libertăți erau prevăzute în primele capitole, imediat după cele privind teritoriul țării, în așezământul din 1952 ele sunt denumite „drepturi și datorii fundamentale” și plasate abia în capitolul al optulea. Prevăzând egalitatea cetățenilor în fața legii ca și egalitatea sexelor, erau garantate dreptul la muncă, odihnă, pensie și asigurări sociale, învățatură și cultură, precum și libertatea conștiinței, menționându-se, pentru prima dată în constituție, faptul că „școala este despărțită de biserică” (art. 84). De asemenea, cetățenilor le erau garantate

¹⁸ „Buletinul Oficial”, nr. 9, din 25 martie 1961 privind Legea nr. 1 din 21 martie 1961 pentru modificarea capitolului III din Constituția Republicii Populare Române.

libertatea cuvântului, a presei, întrunirilor și mitingurilor, cortegiilor și demonstrațiilor de stradă, însă cu condiția ca ele să fie exercitate „în conformitate cu interesele celor ce muncesc și în vederea întăririi regimului de democrație populară” (art. 85). Introducerea unor prevederi restrictive privind posibilitatea de exercitare a acestor drepturi va conduce la imposibilitatea realizării lor efective, accentuând starea de dezorganizare a vieții personale și de fatalism ce a caracterizat opinia publică românească din acea perioadă, indivizii fiind nevoiți să adopte conduite „conformiste” și să manifeste o integrare „formală” față de valorile și normele impuse coercitiv de partidul și statul comunist.

Perioada 1948-1958 a reprezentat pentru societatea românească adoptarea și experimentarea modelului sovietic (stalinist) de construire a socialismului fundamentat pe o politică inflexibilă, autoritară și preponderent coercitivă și brutală. Începând însă din 1958 și până în 1964, România evoluează spre o „emancipare” și desprindere treptată de sub tutela politică și militară a Uniunii Sovietice, detașări ce configurează un regim tot de esență comunistă, dar „național”, preocupat ca „liberalizarea” realizată pe plan extern¹⁹ să-și găsească un „surogat” de liberalizare și de „normalizare” în interior.

Prin elaborarea și adoptarea Constituției din 21 august 1965²⁰ România era proclamată „republică socialistă”, considerându-se că dispune de o economie socialistă generalizată și de relații de producție socialiste dominante în toate domeniile vieții sociale, orânduirea socialistă reușind să se impună „deplin și definitiv”. Acest lucru asigura, în viziunea constituentului de la 1965, „suveranitatea, independența și unitatea” statului român, al cărui teritoriu devenea din nou, după o lungă omisiune (1948-1965), „inalienabil și indivizibil” (art. 1).

Spre deosebire de constituțiile socialiste anterioare, cea din 1965 consacră și fundamentează cel mai pregnant *monopolul politic* al unei singure și unice formațiuni politice, reprezentată de partidul comunist, caracterizat ca fiind „cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare”. El este „forța politică conducătoare a întregii societăți” (art. 3), îndeplinind „rolul conducător în toate domeniile construcției socialiste” și îndrumă „activitatea organizațiilor de masă și obștești, precum și a organelor de stat” (art. 26, alineat 2). Principalul instrument de transpunere și realizare în practică a politicii partidului comunist este *statul socialist* care, conform dispozițiilor constituționale, organizează, planifică și conduce economia națională, apără și dezvoltă proprietatea socialistă, asigură condițiile pentru dezvoltarea învățământului, științei și culturii, apără legalitatea socialistă și ordinea de drept, organizează apărarea țării și dezvoltarea forțelor armate (art. 13).

¹⁹ Prin decretul 199 din 15 iulie 1957 („Buletinul Oficial”, nr. 17, din 15 iulie 1957), România a reușit să reglementeze în favoarea sa statutul juridic al trupelor sovietice staționate pe teritoriul ei, care au fost „expatriate” ulterior, iar prin Declarația PMR din aprilie 1964, România scapă relativ de hegemonia politică și ideologică a Moscovei.

²⁰ *Constituția Republicii Socialiste România*, „Buletinul Oficial” nr. 1, din 21 august 1965.

Constituția din 1965 a supralicitat rolul dreptului și legislației ca instrumente de „modelare” și transformare a realității sociale, conferindu-le o funcție pur instrumentală de consolidare a regimului totalitar și de realizare a „conformității” totale a indivizilor față de partidul și statul socialist. Consacrând formal principiul democrației legii fundamentale față de celelalte acte legislative, Constituția din 1965 a generat, pe parcursul aplicării ei, o adevărată „inflație legislativă”, concretizată în multiplicarea fără precedent a textelor și dispozițiilor normative și în „supra-ambalarea” mecanismului de reglementare juridică. Supralicitând „socialul colectivist” și ignorând individul ea nu a putut realiza o justiție reală, ci una preferențial ideologică, devenind, treptat, instrumentul de aplicare incorectă și nejustă a sistemului de sancțiuni și pedepse de „măsurare” a adeziunii și credinței anumitor categorii de indivizi față de partidul și statul socialist.

Instaurând subordonarea totală a puterilor statului voinței unei singure forțe politice, care deține astfel monopolul absolut al deciziei politice și realizând subordonarea necondiționată a indivizilor față de această voință “ridicată la rangul de lege supremă”, așezămintele constituționale dintre 1948-1989 au contribuit sensibil la *diminuarea simțului civic* al individului, la crearea sentimentului de *fatalism* și resemnare la numeroși români care, din diverse motive, s-au „adaptat” modului de viață socialist, devenind treptat dependenți de stilul de viață și de constrângerile paternaliste²¹, dar asigurătoare economic, din partea statului socialist, neavând capacitatea să „inoveze” un alt mod de viață.

Începutul reinstaurării democrației și instituțiilor democratice, după aproape jumătate de veac de regim totalitar (1947-1989), s-a reflectat în plan juridic prin elaborarea și adoptarea Constituției din 1991. Ea reprezintă revenirea la *democrația constituțională*, creând premisele afirmării regimului politic pluralist și desfășurării unei vieți parlamentare adecvate transformărilor petrecute în societatea românească după decembrie 1989. Contribuind la cristalizarea structurilor instituționale fundamentale ale statului român, așezământul constituțional din 1991 se caracterizează printr-o reală *modernitate* din punct de vedere al redactării textului constituțional și al tehnicilor juridice de ordonare și sistematizare a diferitelor prescripții și norme. Dincolo de unele neconcordanțe și imperfecțiuni, Constituția din 1991 reprezintă un important izvor de drept public și un instrument juridic necesar declanșării unor reforme politice, economice, sociale și culturale. Validitatea și eficiența ei vor putea fi probate, în timp, prin evaluarea modalităților în care ea se va putea impune în societatea românească, atât prin credibilitatea în fața cetățenilor, cât și prin efectivitatea ei în raport cu scopurile și funcțiile sociale și politice urmărite.

²¹ Vezi Angela Banciu, *Istoria vieții constituționale în România (1866-1991)*, ed. cit., p. 250-270.

17

18

19

20

21

22

AMINTIRI DIN VIAȚA DE STUDENT LA BUCUREȘTI (1900-1904)

HUGO FRIEDMAN

Născut în deceniul al nouălea al secolului XIX, crescut și educat într-o familie de evrei din Craiova, Hugo Friedman a fost unul dintre cei mai distinși juriști din România, fiind avocat pledant în numeroase procese de răsunet din perioada interbelică. Evoluția carierei sale strălucite ca jurist nu ar fi fost posibilă fără o pregătire universitară de excepție, cum o dovedesc, de altfel, însemnările sale cu privire la viața de student de la începutul secolului XX.

Distins discipol al celor mai reprezentative figuri universitare ale vremii și, totodată, coleg de generație cu numeroase personalități științifice, literare și politice, de la începutul acestui secol, Hugo Friedman a murit în mizerie în anul 1978.

Publicarea în revista noastră a unor fragmente din amintirile sale din perioada studenției, oferă cititorilor o imagine vie a generației sale, a tuturor celor care au contribuit, prin activitatea și condeii lor, la dezvoltarea României moderne.

Atunci când se petreceau cele ce voi povesti mai jos, veacul al XIX-lea tocmai se încheiase, în apoteoza Expoziției Universale de la Paris din 1900.

Cu un an sau doi mai înainte, locuțiunea uzuală, în aproape orice conversație, era *fin de siècle*, orice obiect expus spre vânzare, în orice vitrină, purta eticheta *fin de siècle*, orice întâmplare mai deosebită era *fin de siècle*.

Despre secolul care avea să înceapă se vorbea mai puțin sau aproape deloc. Cine oare se aștepta ca el să aducă două războaie mondiale, fiecare de câte patru ani și ca el să dea peste cap cele trei mari puteri consolidate după sfârșitul războaielor napoleoniene, prin Congresul de la Viena din 1815 și care păreau încremenite în hotarele lor, Turcia, Rusia țaristă, Austro-Ungaria și, împreună cu ele, militarismul german ?

Pe atunci, la București, nu s-ar putea spune că viața studenților era prea anevoioasă. Bilete pentru odăi mobilate de închiriat se vedeau lipite pe multe geamuri și, pentru că oferta era mai mare decât cererea, chiriile erau modeste. O masă bunicică se putea lua, nu cu mulți bani, la numeroasele birtulețe frecventate de micii funcționari și de studenți.

Nu existau, încă, adăposturi studențești comune, așa-zisele *cămine* de astăzi, dar studenții lipsiți de mijloace puteau obține prin concurs burse anuale, dacă erau

merituoși, așa cum a fost cazul colegului meu de facultate Vasile Pârvan, venit sărac de prin părțile Tecuciului și ajuns o somitate a arheologiei românești. Un alt coleg al meu de la Litere, poetul Panait Stancioiu, cu pseudonimul literar Panait Cerna, fiul unei văduve nespun de sărace de lângă Măcin, după ce și-a luat licența în Litere la București, luptând cu sărăcia și cu boala, a putut pleca pentru doctorat în Germania, la Berlin și Drezda, cu o bursă înlesnită de Titu Maiorescu.

În aceeași vreme, la „Sf. Sava”, unul dintre cele mai renumite licee din București, erau colegi fiul unei femei de serviciu și al unui proeminent ministru în exercițiu. Dar, și mai elocvent, a fost cazul colegului meu de la Litere și Drept, Andrei Rădulescu, fiul unui moșnean din Chiojdul Prahovei. Acesta a intrat în magistratură și a ajuns consilier la Curtea de Apel din București, unde am pledat și eu în fața lui. Originea sa rurală și lipsa de mijloace nu l-au oprit, totuși, de a ajunge, mai târziu, prim-președinte al Înaltei Curți de Casație și președinte al Academiei Române.

Aceste remarcabile excepții erau, totuși, destul de rare. Împrospătarea clasei conducătoare se opera lent și neîntrerupt, (și) prin absorbirea elementelor de valoare de la sate și de la periferia orașelor. Se simțea, numai rareori, că cei veniți de la țară, dacă erau merituoși, erau protejați tacit în timpul studiilor și după finalizarea lor. Îmi amintesc, astfel, de doi foști colegi, ambii fii de țărânci văduve și sărace din Dolj. Am făcut împreună cu ei liceul „Carol I” la Craiova, iar apoi am urmat cu ei cursurile facultății de Drept din București.

Analfabetismul era pe atunci în floare. Lipseau localurile de școală, nu erau destui învățători și mii de copii rămăneau în fiecare an pe dinafară. Petre Ghițescu, fost director al învățământului primar în minister, îmi spunea cu durere că numai în București rămăneau neînscrși în învățământul primar, în fiecare an, circa 12 000 de copii.

Marea majoritate a studențimii era sărguitoare și cuviincioasă. În afară de burse, care nu erau foarte numeroase, se iveau, pentru studenți, locuri de pedagogi, ocazii de suplinitori la liceu, meditații la familiile înstărite, precum și posturi mai mărunte de funcționari în administrație și în justiție. În pofida lipsurilor de tot felul, studenții aveau o atitudine decentă. Erau aproape inexistente cazurile când vreunul dintre noi s-ar fi încumetat să se întoarcă seara la gazdă într-o stare „anormală” sau însoțit de vreo persoană, care să nu poată fi prezentată. Dar și ispitele erau rare.

De gramofone abia începuse a se vorbi, iar radio-difuziunea încă nu apăruse. Ca să putem asculta câteva arii de muzică ușoară trebuia să ne ducem în câte o seară la vreun local mai modest, unde se producea un taraf de lăutari sau vreo cântăreată. În unele seri de vară, când se întâmpla, lucru de altfel rar, să ne prisosească gologanii, ne duceam la vreuna din grădinile cu bere, astăzi dispărute, Oppler, Luther sau Bragadiru.

Cele mai multe seri ni le petreceam, însă, la Biblioteca Fundației Universitare Carol I, din fața palatului regal, citind, nu numai pentru examene, dar și pentru cultura noastră generală, tot felul de opere de valoare, precum și reviste române sau străine.

le Nici cinematograful nu-și făcuse încă apariția. Exista un singur teatru, Teatrul Național, pe locul unui fost han, ce e drept, însă, cu actori excepționali, iar despre operă și operetă nici nu se pomenea, din lipsă de lăcașe proprii.

Dincolo de lipsa de ocazii și de ispite, ceea ce ne menținea pe calea cea dreaptă, era, mai ales, setea de învățătură. Îmi amintesc, astfel că, într-o luminoasă seară de vară, măsuram în sus și în jos Calea Victoriei, la ora aceea pustie, la braț cu colegul Paul Bulfinski, discutând cu aprindere chestiuni de psiho-fiziologie, adică învățătura lui Wundt, adusă recent din Germania de către Rădulescu-Motru, titularul catedrei de psihologie al Facultății de Litere și Filozofie din București. Nu simțeam că, la doi pași în spatele nostru, pășea un necunoscut, care ne asculta cu atenție. Deodată, luându-ne de braț, acesta s-a inserat între noi doi, declarându-ne că-l interesează discuția noastră, cu toate că a terminat mai de mult studiile universitare. Și-a continuat plimbarea cu noi, discutând probleme de psihologie, până la o oră târzie. Juca un rol politic de seamă într-un oraș, mi se pare, din sudul Moldovei.

Nici stadioane nu erau, pentru că sportmania nu fusese încă importată. Lacurile, care încing azi capitala spre Nord-Est ca un brâu pitoresc, nu erau, încă, amenajate, iar despre Snagov se știa numai atât cât spunea Odobescu în neuitata sa broșură. Așadar, în materie de sport și escapade nu aveam la îndemână decât șoseaua Kisseleff și băncile din Cismigiu.

O diversiune ar fi putut fi politica, dar ea nu pasiona pe studenții însetați de învățătură. Este adevărat că nici nu se prea impunea, deocamdată, opiniei publice ca o *chestiune arzătoare*, care să-i determine pe studenți să-și neglijeze studiile și să se arunce în vâltoarea ei, înainte de a-și înjgheba o carieră.

Nu apăruseră, încă, nici demagogii specializați în agitarea studențimii, pentru a o devia de la rosturile ei.

În România mică de atunci, care numai în 22 de ani (1859-1881), mai puțin de un sfert de secol, văzuse realizându-se trei mari evenimente: (Unirea Principatelor, Independența și Proclamarea regatului), domnea o euforie justificată de importanța acestor trei înfăptuiri.

Viața politică pulsa normal și liniștit, prin activitatea celor două partide, conservator și liberal, între care deosebiri erau, mai mult de persoane, decât de doctrină, și care alternau la cârma statului, la chemarea regelui, al cărui principal rol părea a fi numai acela de arbitru.

Partidul nou chemat la cârmă obținea în alegeri, aproape fără excepție, majorități zdrobitoare, ceea ce îi asigura o guvernare liniștită, dar avea totdeauna grijă să înlesnească intrarea în parlament și a unora dintre fruntașii opoziției, ca să se audă și glasul acesteia.

Două erau pe atunci chestiunile spinoase, pe care le întreținea, agitându-le, însă, nu prea vehement, partidul aflat în opoziție, spre a le preda, atunci când îi venea rândul la putere, partidului care trecea în opoziție. Prima, era *chestiunea națională*, adică aceea a românilor din monarhia austro-ungară. Era știut însă, că această chestiune, implicând dezmembrarea Imperiului Austro-Ungar, nu putea fi

rezolvată decât pe plan internațional și numai prin cursul unor mari evenimente, al căror ceas nu bătuse încă. Rezerva, în această chestiune, mai era impusă, pe de altă parte, de nevoia de a se menaja susceptibilitățile regelui Carol I, a cărei autoritate morală era extrem de mare.

Chestiunea națională, mai avea, însă, și un apendice: *problema evreiască*, mai ușor de agitat, fiindcă nu implica dezmembrarea unui mare stat vecin și nici nu atinge susceptibilitatea suveranului. Prima problemă avea să dispară peste câteva decenii, prin prăbușirea monarhiei austro-ungare, cea de a doua avea să se mențină, prin obsesia unor politicieni.

A doua chestiune importantă era cea *agrară*, adică a împrumutării țăranilor, căci operația din anul 1884 fusese numai un modest început.

Ca și chestiunea națională, cea țărănească era agitată de partidul aflat în opoziție, mai vehement de către partidul liberal și, aproape imperceptibil, de cel conservator, căruia această problemă îi era, de fapt, ostilă. Adevărul era că, în ambele partide, predominau latifundiarii și nici unul dintre ei nu se gândea în mod serios la desființarea marii proprietăți agrare. Ceasul acestei mari reforme avea să bată de abia după sfârșitul primului război mondial.

În această ambianță, de euforie privitoare la înfăptuirile politice ale unui trecut apropiat și glorios, de rezervă și prudență în chestiunea națională, de agitații sterile, cu spargeri sporadice de geamuri și de capete în chestiunea evreiască și de nesinceritate în ce privește chestiunea agrară, studenții serioși, care formau marea majoritate, își vedeau deocamdată de carte și examene. Ei îi considerau ca agenți recrutați pentru ispitirea la violență pe unii dintre membrii celor două societăți generale studențești, „Unirea” și „Asociația”, patronate fiecare de cele două partide de guvernământ, cel conservator și acel liberal. Rică Venturianu și Coriolan Drăgănescu, pseudo-studenții lui Caragiale nu se agitau deocamdată decât la întrunirile publice și în jurul statuii lui Mihai Viteazul, fără să fi pătruns deocamdată și în localul Universității.

*

Le rămânea deci, adevăraților studenți, atracția cursurilor și a seminariilor de specialitate.

În *Amintirile sale universitare*, fostul meu coleg de atunci, Ion Petrovici, a descris mediul universitar din vremea noastră. Dacă adaug aceste însemnări, o fac, nu pentru vreo rectificare, amintirile sale fiind exacte și aprecierile judicioase, ci numai cu titlu de completare, mai ales că, amintirile sale se referă, mai mult la Facultatea de Litere și Filozofie, cu specială privire la corpul profesoral.

Atât la Litere, cât și la Drept, erau unii profesori care, deși talentați și savanți, se părea însă că, cel puțin unii dintre ei, se luau la întrecere în ceea ce privește absenteismul de la catedră. Dintre aceștia erau, de pildă, profesorul de filozofie antică și de sociologie de la Litere, C. Dimitrescu-Iași, care era pe atunci și rectorul

Universității, și cel de Drept constituțional, C. Disescu. Alții, deși punctuali la curs, țineau prelegeri fără strălucire, pe care le urmăream numai de nevoia examenelor, fără nici o atracție însă.

Voi nota, în continuare, amintirile pe care mi le-au lăsat numai unii dintre profesori, de la ambele facultăți, Litere și Drept, și anume, aceia care se impuneau prin conștiința lor profesională, prin știință și prin talent.

Pontiful Facultății de Litere și Filozofie era, pe vremea mea, incontestabil, Titu Maiorescu. Punctualitatea lui, într-o vreme când absența de la catedră a mai multor profesori universitari părea ceva obișnuit, era proverbială. El își făcea cursul, chiar și atunci când ajunsese ministru, oratoria lui era solemnă, gestul sobru și expresiv.

La lecțiile lui, preparate cu îngrijire și rostite impecabil, studenții se îmbulzeau în bănci, iar în spațiul dintre acestea, în picioare, se adunau, nu numai studenții de la filozofie, dar și de la alte facultăți, precum și majoritatea intelectualilor din oraș. Însuși maestrul trebuia să-și facă drum cu greutate de la ușă și până la catedră. Adesea, sala era înșesată de la orele trei, deși cursul era anunțat pentru orele cinci.

La cursul de istoria filozofiei moderne, în anii 1902-1904, pe care l-am audiat și eu, mi-aduc aminte că Maiorescu ne-a expus, de la francezi pe Cousin, Rouger Collent și Auguste Comte, de la germani pe Hegel, Kant și Schopenhauer, iar de la englezi doctrina lui John Stuart-Mill și pe cea a lui Herbert Spencer, deschizând minții noastre, însetate de lumină, veritabile spărturi în zidul de nepătruns care ne ascundea taina Universului.

Dar, ceea ce ne atrăgea acolo, nu era numai strălucirea lecțiilor sale. Plutea încă în mintea generației noastre amintirea activității sale critice din tinerețe, când izgonise din literatură *beția de cuvinte*, așa că fruntea sa încărunită ne apărea încununată cu un veritabil nimb de *spiritus rector* al literaturii române.

Știam cu toții că în 1873 publicase în „Convorbiri literare” studiul critic *Beția de cuvinte*, având ca subtitlu *Studiu de patologie literară*, dând o lovitură de moarte cunoscutei lozinci din vremea lui Eliade: „Scrieți, băieți, scrieți!”

Noi citeam și discursurile parlamentare ale lui Maiorescu, în care găseam condensată istoria luptelor politice, cu începere de la nașterea parlamentarismului românesc, adică din 1866. Adunate în cinci volume și mergând până aproape de vremea studenției noastre, aceste discursuri trezeau în noi tot atât interes ca și criticile sale literare, în care găseam activitatea lui din vremurile de glorie ale *Junimii*, la Iași, precum și articole noi, cu titlurile: *Iarăși beție de cuvinte*, *Contra școalei Bărnuțiu*, *Oratori, retori și limbuți* și multe altele, republicate împreună cu toate criticile sale literare, în 1918, în trei volume, la Editura Minerva. Mai știam, aproape toți, și care fusese rolul lui în ocrotirea lui Eminescu, precum și în publicarea poeziilor acestui mare poet român.

Vorbind de prelegerile lui Maiorescu, am arătat că ele aveau un caracter solemn. Nu l-am auzit, la nici un curs, coborându-se până la răfuieli sau afaceri personale cu adversari, așa cum obișnuiau alți profesori.

După luptele de la *Junimea*, Maiorescu apărea ca un general care nu mai urmărește inamicul învins, fiindcă l-a exterminat. Totuși, într-o zi, indignat pesemne de ceea ce vedea mereu în jurul lui, s-a întâmplat ca și Maiorescu să-și reverse la o lecție amărăciunea. Parcă-l văd și acum la catedră, după o jumătate de secol, pronunțând grav următoarele cuvinte, care mi s-au imprimat atât de adânc în memorie, încât le reproduc aproape textual: „Vă veți face profesori și nu veți veni la curs, veți ajunge avocați sau magistrați și veți lipsi de la ședințe. Nu va fi vina Dv., ci a acelora de aici, din cancelarie, care vă dau asemenea exemple...”. În tot acest timp, degetul lui arătător era îndreptat, în mod expresiv, spre cancelaria profesorilor.

*

După Maiorescu, auditorul cel mai numeros îl avea Iorga.

Numit recent, prin concurs, la catedra de istorie universală a Facultății de Litere din București, exceptând istoria antică, care era rezervată lui Tocilescu, și fără aceea a românilor, care era a lui Onciul, profesorul Nicolae Iorga debutase printr-o broșură incendiară, în limba franceză, *Opinions sincères d'un mauvais patriote*, în care vestejea, în stil pamfletar, pe înaintașii săi în ale istoriei, B.P. Hașdeu, Vasile Urechia și Grigore Tocilescu. Încurajat de impresia produsă, noul iconoclast revenise la atac cu o nouă broșură, *Nouvelles opinions sincères d'un mauvais patriote*.

Aceste două pamflete îi creaseră, din capul locului, lui Iorga, o atmosferă de simpatie, mai ales în rândul tineretului, oricând dispus să dărâme și să reclădească.

Dintre manifestările pamfletare ale lui Iorga, din aceeași vreme a studiilor mele, mai notez: *Pentru B.P. Hașdeu*, în „Convorbiri literare” (1901); *Manifestări noi ale unei școli vechi*, în „Convorbiri literare” (1904), în care erau atacați Ionescu-Gion și I. Tanoviceanu; *Ultimul plagiat al lui Gr. Tocilescu*, în „Convorbiri literare” (1904).

Fără a fi un orator de rasă, cu toate că avea uneori perioade reușite și adesea accente înălțătoare, Iorga era, totuși, un povestitor captivant. Un *causeur*, cum spun francezii, și mai avea și o memorie formidabilă, care îi înlesnea presărarea expunerilor sale cu cele mai neașteptate amănunte istorice, care aveau însă, uneori, și dezavantajul de a îneca firul povestirii în mărunțișuri fastidioase și nu totdeauna necesare, oricât de adevărate ar fi fost ele.

Trebuie să recunosc, însă, că personal, nu l-am auzit decât la cursuri. Aceia care l-au auzit și în parlament sau la întruniri publice afirmă că acolo Iorga era un orator viguros, dar nu în genul olimpian al lui Maiorescu, ci cu izbucniri de vulcan.

De la prima lecție, la începerea anului de curs, m-a impresionat metoda folosită de Iorga. A început atrăgându-ne atenția că, sub denumirea de *Istoria*

Universală, noi, în realitate, am învățat, în liceu, după manualele franțuzești adaptate în românește, nu istoria universală, ci istoria Franței, considerată un centru al lumii, iar despre alte țări, numai atât cât au venit în atingere cu Franța. La o universitate sud-est europeană, de felul celei românești, a continuat Iorga, vom face la fel, ocupându-ne de România, ca un centru al lumii și de celelalte țări numai în măsura în care au venit în atingere cu cele două Principate. Pentru punerea în aplicare a metodei sale, el descria, de exemplu, cei zece ani ai domniei lui Mihai-Viteazul.

Deși aceasta însemna o restrângere a materiei la studiul influențelor străine asupra țărilor române, pe o perioadă de zece ani, metoda ni s-a părut promițătoare.

Și într-adevăr, istoria predată de Iorga ne-a interesat în gradul cel mai înalt, prin adâncă cunoaștere a istoriei Turciei și Austriei, cele două împărății cu care a trebuit să lupte, aproape în tot timpul domniei lui, Mihai-Viteazul. Am prețuit cu toții spiritul critic în interpretarea izvoarelor, precum și vioiciunea expunerii, care făceau ca studenții să se îmbulzească la curs. Am înțeles cu toții, în mod profund, și cu totul altfel de cum sta scris în manualele oficiale și chiar în istoria scrisă de Bălcescu, tragedia domnului eroic și nefericit, care a fost Mihai-Viteazul.

Dar Iorga era inegal și, în anul următor, trecând la istoria contemporană, nu a mai urmat metoda din anul trecut, ci ne-a făcut un curs obișnuit, ca în toate manualele de istorie, adaptate din franțuzește, ca oricare curs, pe atunci, în lumea didactică.

La Litere, pe lângă mai toate catedrele, erau și seminarii unde lucrau studenții sub îndrumarea profesorilor. La seminarul de istorie universală lucra, de fapt, un singur student și acela era chiar Iorga, pe care l-am audiat și acolo.

Parcă îl văd și acum pe maestru, tot timpul în picioare la catedră, cu un teanc de copii fotografice după niște documente suedeze din secolul al XV-lea în mână. Într-o dimineață de duminică, cinci ore fără nici o pauză, de la opt la treisprezece, fără să se așeze un moment, fără nici o întrerupere, ne-a citit, tradus și interpretat documente, iar noi îl ascultam în tăcere, mirați de rezistența lui fizică și că știa până și limba suedeză de acum patru veacuri.

Trebuie să adaug, însă, că de la un profesor de talia lui Iorga ne-am fi putut aștepta la mai mult. Istoria predată de el era, numai în parte, universală. Astfel, despre India și China, țări cu o populație mult mai numeroasă decât a Europei, cu o istorie multimilenară, cu o civilizație, în multe privințe strălucită și cu o întindere excesivă, nici un cuvânt, de parcă nu ar fi existat.

Prin istoria universală se înțelegea, pe atunci, numai istoria țărilor din jurul Mediteranei. Cred, însă, că o vină principală o purtau și programele analitice.

*

Titularul catedrei de istorie română era un bucovinean, Dimitrie Onciul, un autor erudit, de școală germană, fără preocupări propagandistice și extrașcolare.

Cursul lui nu era înaripat ca cel al lui Iorga, ci meticulos. Mi-aduc aminte că un an întreg s-a ocupat de cele 17 documente rămase de la Mircea cel Bătrân și de pecetele lor.

Deși, după cum am mai spus, nu eram la secția de istorie, totuși curiozitatea m-a împins și la seminarul lui Onciul, dorind să-i cunosc metoda de lucru.

Onciul alesese ca metodă pentru lucrările acelui an „Cronica anonimă” a notarului regelui ungur Bela II, scrisă în latina medievală de către un cleric rămas neidentificat, istoriograful acelui rege, cam pe la anul 1200. Este, până astăzi, singurul izvor cunoscut pentru istoria românilor înainte de „descălecarea”.

Am văzut cum se lucra: un student, desemnat de profesor, traducea și comenta pasajul din cronica ce-i fusese indicată. Am asistat tocmai când se prelucra pasajul din *Cronica anonimă*, care pomenește pe Menumorut, Seneslau, Glad și Gelu, conducătorii românilor găsiți de unguri, când au ocupat părți din vechea Dacie. După expunerea referentului, oricare student putea interveni în discuție.

Pasajul cronicarului era trecut prin ciurul unei analize minuțioase, confruntat cu alte știri din aceeași epocă, dar din alte surse, dacă, desigur, existau. Profesorul intervenea, în cele din urmă, trăgând concluziile și dând toate îndrumările care se impuneau. Aveam impresia că mă găsesc într-un cabinet de investigații istorice, unde studenții nu învățau istoria, ci cum se face ea.

*

Dintre profesorii conștiincioși, de școală *maioresciană*, punctuali și totdeauna pregătiți, voi mai menționa pe Rădulescu-Motru și pe Simion Mehedinți.

Venit recent din Germania, de unde ne adusese psiho-fiziologia lui Wundt, Motru imprimase studiului psihologiei o direcție nouă. El editase în plus, și „Noua Revistă Română”, un hebdomadar cu o autoritate unanim recunoscută.

Tot atunci, prin stăruințele lui Maiorescu, se înființase pe lângă Facultatea de Litere, deși locul ei ar fi fost la științe, catedra de geografie, al cărei prim titular a fost Simion Mehedinți. Prezența ei la Litere nu putea fi explicată decât prin talentul literar al noului profesor, care dorea să investească datele civile ale noii discipline într-un limbaj inspirat, uneori cu rezonanțe poetice. Astăzi catedra de geografie este la locul ei, la facultatea de științe, alături cu geologia.

Competența, punctualitatea și talentul îi asiguraseră repede lui Mehedinți un auditoriu relativ numeros, printre care erau adesea și intelectuali din afara lumii universitare.

*

Titularul catedrei de filologie romanică, Ovid Densusianu, publicase tocmai atunci, în două volume, în limba franceză, lucrarea sa fundamentală *Histoire de la langue roumaine*.

Format la școala unor romaniști cu renume european, cum au fost francezul Gaston Paris sau germanul Meyer-Lübcke, pe care nu i-a putut uita niciodată și pe care îi reamintea adesea în prelegerile sale, el scosese din circulație filologia romantică a unora dintre predecesorii săi, care, fie din ignoranță, fie din motive

patriotarde, derivau Slatina din *Stella Latina* și legau numele orașului Caracal, care în limba română înseamnă *Cetatea neagră*, de amintirea împăratului roman Caracalla.

Titularul catedrei de limbă și literatură latină, D. Evolveanu, bun cunoscător al materiei, avea, în plus, punctualitate și conștiință, ceea ce nu prea era cazul și cu colegul său de la literatura elină care, deși talentat, era un absenteist.

În anul când l-am audiat și eu, își alesese ca temă a cursurilor *Scrisorile lui Cicerone către Atticus*, un librar înstărit din Roma, stabilit la Atena și prin care Cicerone își procura manuscrisele operelor care apăreau la Atena, pe atunci metropola culturală a lumii greco-romane.

Studiul corespondenței dintre Atticus și Cicerone, pe lângă aprofundarea limbii latine, ne-a dat și viziunea vieții culturale din acea vreme, când nu existau nici fabrici de hârtie și nici arta tiparului și când manuscrisele se multiplicau pe pergament, prin dictarea lor unor grupe de sclavi caligrafi, ceea ce făcea ca prețul lor să fie excesiv de mare...

Paleoslava o predă I. Bogdan, decanul din acel timp al facultății, un filolog și istoric conștiincios. Dar cursul său nu ispita aproape pe nimeni, studiul paleoslavei nefiind necesar decât acelor care se specializau în istoria veche a românilor, știut fiind că acea limbă moartă a fost întrebuințată în cancelariile Principatelor Române până la Matei Basarab și Vasile Lupu.

*

Am ajuns, în fine, la alți doi profesori din vremea mea, cei de beletristică ai Facultății de Litere, Mihail Dragomirescu și Pompiliu Eliade, campionii teoriei „artă pentru artă” în lupta cu semănătorismul literar al lui Iorga, proclamat șef al unei școli literare care voia să impună alegerea subiectelor de literatură numai din mediul României rurale.

Pentru Pompiliu Eliade, venit tocmai atunci de la Paris cu aureola de fost elev strălucit al Școlii normale superioare, criteriul literar afișat de Iorga, alegerea subiectului numai din mediul rural, nu avea nici o valoare.

La cursul său, el se străduia să ne pună la curent cu marile curente și marile figuri ale literaturii franceze din toate vremurile.

Astfel, în unul din anii de curs, el ne-a familiarizat cu problemele criticii franceze contemporane, văzute prin optica lui Jules Lemaître, Emile Faguet, Brunetiere și prin Francisque Sorcey cu ai săi *Cinquant annes de théâtre*.

La curs, Eliade venea punctual și bine pregătit. Expunerea sa era volubilă. Avea însă deprinderea, cam scolastică, de a ne prezenta o teză sau o problemă literară cu un număr de argumente egal, pro și contra, sau de a diviza o materie în capitole, care la rândul lor se subdivizau simetric în subdiviziuni artificiale. Auditorul era numeros, iar el era binevoitor și apropiat cu studenții pe care îi aprecia la lucrările de seminar.

Astfel, atunci când a fost adusă Sarah Bernard să joace pe scena Teatrului Național din București, el ne-a procurat bilete, care nu se puteau găsi în nici un chip, iar când a venit la București marele predicator de la Notre-Dame din Paris, *la père Olliver*, el ne-a povățuit să ne ducem la întreg ciclul de zece predici, nu pentru ceea ce ne spune autorul, ci pentru arta lui oratorică și pentru excelența limbă franceză. Uneori, când avea lume, ne invita seara și pe unii dintre studenții care se distingueau la seminariile lui, așa cum făcea și Maiorescu cu ai săi de la filozofie.

La rândul său, profesorul Mihail Dragomirescu, care conducea și un seminar de estetică literară și literatură comparată, cu o asistență foarte numeroasă și cu ședințe care începeau la orele 17 și se terminau, cu greu și cu dezbateri aprinse, abia la miezul nopții, era și el, ca și Pompiliu Eliade, încredințat că propaganda politicianistă, chiar sub masca naționalismului, nu are ce căuta în literatură sau în artă, scopul artei fiind în *ea însăși*, și că alegerea subiectului numai dintr-un anumit mediu social nu poate fi un criteriu estetic valabil.

Dragomirescu avea darul de a ști să analizeze o capodoperă literară cu atâta pricepere, încât se întrevedea, de la început, dacă ea produce sau nu, și din ce cauze, ceea ce el susținea că este scopul exclusiv al artei, și anume emoția estetică...

Dar, concomitent cu Literele, la fel ca și alți colegi, eu eram înscris și la Drept.

Titularul uneia din cele două catedre de Drept roman era Gheorghe Danielopol, în același timp și decan al baroului de Ilfov, extrem de volubil, cu mult spirit critic, care își presăra expunerea cu nenumărate digresiuni și cu atacuri incisive împotriva adversarilor săi de la facultate și din viața palatului de justiție.

Când zeflemisea de la catedră pe aceia care își rosteau prelegerile de pe foi îngălbenite, noi înțelegeam că e vorba chiar de decanul facultății, titularul celeilalte catedre de Drept roman, iar când, în ropotele repetate de aplauze ale studenților, doritori să petreacă, el amenința că va lua crucea de pe masa judecății și va izbi pe cutare judecător care îi fusese elev, și cu care avusese un conflict profesional, noi știam că cel vinovat nu era chiar fostul elev. Când ajungea la anumite materii din Dreptul civil, care trebuiau tratate cu o oarecare discreție, ca de pildă, incestul, adulterul sau bigamia, el uneori aluneca, devenind libidinos.

Dar, lăsând la o parte aceste scăderi, cursul său era viu și interesant. Aveam uneori impresia că ne aflăm în for, în vechea Romă, ascultând pe vreun jurist-consult de acum două mii de ani cum expune pretorului conflictul de Drept dintre Primus, reclamantul, Secundus, defendorul, și Tertius, intervieventul, cum sunt urmărite schematic părțile în operele jurist-consulților romani...

La economia politică îl aveam pe Niculae Bazilescu, totdeauna punctual și totdeauna bine pregătit, uneori chiar patetic, atunci când se preta materia la efuziuni sentimentale, de pildă, când ajungea la condiția iobagilor.

În afara programului analitic, el a mai făcut, în anul în care l-am urmărit, un curs suplimentar despre *chestiunea agrară*, intitulat cam demagogic *Talpa Țării*, și încă unul despre istoria doctrinelor economice din antichitate și până în zilele

noastre, care mi-a dat posibilitatea, în 1917, când mă aflam pe front în Moldova și când a izbucnit marea revoluție rusă, să nu fiu surprins de cursul evenimentelor.

Cursul de **Drept civil**, care alături de **Dreptul roman** este temelia studiilor juridice, dura trei ani. Erau deci trei catedre de **Drept civil**, materia fiindu-ne predată prin rotație. La una din ele era Constantin Nacu, avocat de seamă, fost și viitor ministru, în a cărei serie trienală am intrat și eu. Fără pretenții de originalitate, dar cu o metodă riguros exegetică și cu o punctualitate occidentală, Nacu, în decurs de trei ani, parcurgea cu studenții săi întreaga materie vastă a **Dreptului civil**, analizând toate cele două mii de articole ale codului în legătură cu modelul lor, codul napoleonian iar când era cazul și cu alte legiuiri străine, reușind să formeze buni civilişti.

După cum de la prelegerile lui Nacu m-am ales cu o solidă cunoaștere a **Dreptului civil**, tot așa de la I. Tanoviceanu m-am ales cu o temeinică pricepere a **Dreptului penal**.

Transferat chiar atunci de la facultatea de Drept din Iași, integru și punctual, Tanoviceanu era socotit în specialitatea lui ca o somitate. Unele din lecțiile lui, ținute sub denumirea *Filozofia Dreptului Penal*, mi-au rămas printre cele mai bune amintiri din timpul studiilor mele universitare.

La examene, fără să fie o sperietoare ca Bazilescu, era exigent, însă rațional. Nu se pomenea la el să treacă unul care nu știa, sau să cadă unul care știa. Într-o sesiune de examene, de exemplu, fapt văzut de mine, el a afișat la facultate o scrisoare de recomandare trimisă de unul din marii politicieni ai vremii, descurajând astfel și pe studenții care veneau la examene cu astfel de scrisori și pe politicienii care le semnau.

La catedra de Drept financiar era Mișu Săulescu, care în materia civilă a bugetelor, vămilor, băncilor de emisiune, a contribuțiilor directe și indirecte știa să facă, printr-o vorbire limpede și chiar elegantă, un curs atrăgător. Ne-a spus odată, cu un fin umor, cum în Anglia, Camera Comunelor avea obiceiul să reducă lista civilă a suveranului cu un *schilling*, atunci când era nemulțumită de excesele puterii lui...

Spre a încheia cu corpul profesoral din vremea mea de la Drept, trebuie să mai adaug că nici unul dintre profesori nu avea și un seminar, unde să lucreze cu studenții. Pregătirea profesională a viitorilor avocați și magistrați rămânea să se facă în chiar cursul carierei, în care cei nou intrați apăreau ca niște medici care au audiat numai cursuri teoretice, fără o zi de clinică sau de spital, sau ca bărbierii despre care râde vulgul că învață meseria la capul mușteriiilor.

*

Am arătat la începutul acestor însemnări, că, în lipsă de sporturi, excursii și spectacole, ceea ce rămânea, în principal, studenților era atracția cursurilor și a seminariilor.

Dar acestea nu erau îndeplătore pentru a ne umple excesivul timp liber, pe care îl aveam la dispoziție. Regulamentele universitare nu cereau profesorilor decât două ore de curs pe săptămână, iar cursurile reîncepeau după vacanța de vară abia la 15 Noiembrie și se întrerupeau pe câte două săptămâni, de Crăciun și de Paști. Erau, deci, cam șase luni de cursuri pe an și indolența unora dintre profesori îi dispensa chiar și de acest minim de îndatoriri.

Pentru ca să mai ocupăm din timpul liber, noi, cei de la Litere, ca și cei de la alte facultăți, aveam și noi societatea noastră, deosebită de cele două societăți generale, „Uniunea” și „Asociația”, suspectate de politicianism.

Societatea noastră, a studenților de la Litere și Filozofie, cu comitet de conducere ales de noi și cu regulament de funcționare elaborat tot de noi, își ținea ședințele în fiecare duminică după amiaza, nu însă și în timpul vacanțelor legale, în una din sălile de curs ale facultății.

Din cauza varietății și importanței subiectelor abordate, literatura română și străină, veche și modernă, istorie, filologie, filozofie, noi, membrii ei, așteptam ședințele cu nerăbdare. De cele mai multe ori sala era plină până la refuz și uneori veneau să asiste și persoane din oraș.

Foarte pretențios, auditorul nu tolera la tribună pe acei care vorbeau nepregătiți sau care nu se exprimau cu ușurință. Toți vorbeau liber, nu se obișnuia a citi. După fiecare expunere urmau discuții contradictorii, în cursul cărora, uneori, se întâmpla să se evidențieze colegi cu însușiri surprinzătoare. În condițiile absenței totale a seminariilor de la Facultatea de Drept, unii dintre noi care ne destinam breslei, aici, la această societate a studenților de la Litere, am dobândit deprinderea de a ne exprima în public, în mod limpede și curgător.

Pentru a ilustra, cel puțin în parte, care erau preocupările și activitatea studenților la această societate, mă voi referi la un memoriu redactat de colegul nostru, studentul de atunci, D. Caracostea și înaintat împreună cu semnăturile unora dintre noi, la începutul anului 1904, conducătorilor din acea vreme ai societății.

Am revăzut acum, în 1964, după șase decenii, un exemplar al acestui memoriu, conservat de Caracostea, care ne-a părăsit anul acesta la vârsta psalmistului.

Memoriul începea cu constatarea că, în cursul anului precedent, începuse la ședințele societății un ciclu coordonat de conferințe privitoare la psihologia poporului român. Alegerea subiectului se făcuse sub impulsul imprimat studiilor de psihologie prin venirea la catedră a lui C. Rădulescu-Motru care înnoise, după cum am arătat, studiul acestei discipline în România.

Se adăuga, însă, faptul că, dacă alegerea subiectului fusese un omagiu adus profesorului Motru, totuși, un asemenea subiect nu avea premise de cunoaștere suficiente, în starea de atunci a adunării, a materialului folcloristic. Ar fi fost necesar să se înceapă cu o perioadă de documentare în ședințe închise, după care să se treacă, în ședințe publice, la analiza și coordonarea materialului adunat.

În altă ordine de idei, memoriul semnala și insuficiența pregătirii, în rândul studenților de la Litere, în ceea ce privește studiul limbilor și literaturilor străine.

Este adevărat că nu existau catedre pentru aceste materii, în afară de aceea a lui Pompiliu Eliade, pentru limba și literatura franceză. Prin urmare, nici nu se pomenea despre Schiller și Goethe, despre Shakespeare, Tolstoi sau Dostoevski și despre atâția alți luceferi ai literaturii mondiale, pe care noi eram obligați să-i savurăm, în traducere, din lecturile noastre particulare. Singur, Ovid Densusianu, dincolo de lecțiile sale de filologie românească, ne-a ținut, într-un an, un curs suplimentar despre Dante Alighieri, despre epoca și strălucita operă a acestui mare poet, *Divina Comedia*.

*

Îmi reamintesc și acum cu drag, după atâtea decenii, figurile tinerești ale unora dintre foștii membrii ai acestei societăți.

Pe unii i-am mai revăzut, alții au trecut din viața aceasta. Mai toți și-au ținut făgăduința dată viitorului și, acolo unde i-a pus soarta sau meritele lor, au adus servicii societății și au făcut cinste acestei țări.

Iată-l, de pildă, pe Ion Petrovici, care de pe atunci se exprima solemn și cu miez, destinat să ajungă profesor universitar și de mai multe ori ministru.

Urmează, la rând, în mintea mea, figura lui Dumitru Caracostea, care, după cum am mai spus, ne-a părăsit de curând. Ajuns și el, mai târziu, profesor la Litere și ministru, încă de pe atunci, la seminarul de estetică literară și de literatură comparată al lui Mihail Dragomirescu, ne releva, cu pricepere, dramaturgia lui Ibsen, care, în ciclul său de opere dramatice, s-a inspirat din comorile mitologiei scandinave.

Andrei Rădulescu, care urma și la Drept, și despre care am mai vorbit în aceste amintiri, a ajuns prim-președinte la Casație și președinte al Academiei Române. Panait Stanciov, mort de tânăr, s-a relevat sub pseudonimul P. Cerna prin versuri de o valoare unanim recunoscută.

Dintre membrii proeminenți ai societății noastre, C. Damianovici a ajuns inspector general al învățământului secundar, Andrei Costescu, ziarist de mare stil, Ion Bentoiu, primar al orașului Constanța, iar Corneliu Vasiliu s-a înscris cu cinste în analele prozei române. Provenit din mediul rural al Fălciului, exuberant și multilateral, Ion Palade a murit de tânăr ca șef al parchetului de la Piatra Neamț. Paul Bulfinski, care îi speriașe chiar pe profesori cu profunđa cunoaștere a limbii latine, a ajuns profesor la liceul din Ploiești. Aurel Căpățână, care a făcut și Dreptul, a ajuns consilier la Casație; Ștefănescu-Goangă a ajuns profesor de filozofie și rector al Universității din Cluj. I.F. Buricescu a devenit profesor la liceul Matei Basarab din București. Constantin Antoniaade și Mihail Antoniaade, primul mort la Suez, jurisconsult al administrației Canalului, lăsând în urma lui o excelentă traducere a lui Carlyle în limba română; iar cel de al doilea, avocat cu

reputație în baroul de Ilfov, a tradus pe Kant în limba română; frații Hildebrand și Iosif Frollo, catolici fervenți și latiniști remarcabili; Eugen Poru, fost consul general al României la Roma ; Barbu Constantinescu, fost ministru al țării la Stockholm și mulți alții, toți intelectuali de rasă, toți foști studenți ai Facultății de Litere din București și membri ai Societății noastre, a studenților.

Și iată că, totuși, am uitat ca să-i trec în rândul lor pe: Vasile Pârvan, despre care am vorbit la începutul acestei amintiri, pe Alexandru Lepădatu, care trecea în revistă vechea istorie a românilor la seminarul lui Onciul; pe Petre Haneș, care purta veșnic întipărită pe față satisfacția de a fi descoperit în Alecu Russo pe autenticul autor al *Cântării României*, pe Oreste Tafredi, ajuns profesor de arheologie și istoria artelor la Facultatea de Litere din Iași, și simt că mai erau și alții ale căror nume, după o jumătate de secol, să-mi fie iertat că nu le-am mai reținut.

Colegele studente, mai numeroase la Litere decât noi studenții, asidue la cursuri și la examene, se cam abțineau, însă, de la ședințele societății, poate fiindcă uneori acestea se terminau tumultos, mai ales când discuțiile fuseseră mai aprinse. Cele mai multe dintre colegele noastre s-au devotat învățământului secundar al fetelor, unde erau necesare și unde au făcut o excelentă figură, iar unele dintre ele au contractat, chiar în timpul studiilor, în cercul colegilor, căsătorii pe care nu le-au regretat.

Îmi reamintesc, astfel, de doamna Maria Solomonescu, devenită chiar în timpul studiilor doamna I. Petrovici, de colega Lucia Walter, căsătorită tot atunci cu colegul D. Caracostea, unire pe care anul acesta, după şaizeci de ani, numai moartea a putut să o dizolve, de Otilia Teodoru de la Litere, căsătorită cu colegul meu Enache Ionescu, de Margareta Căplescu de la Litere, căsătorită cu Nicu Voinescu de la Drept, de Stela Mihăescu de la Litere, căsătorită cu Petre Burcea, de la medicină, de Constanţa Marinescu şi Panait Popovici, amândoi de la Litere, şi vor mai fi fost şi altele al căror nume îmi scapă. Cercul colegilor privea cu simpatie iubirile lor tinere şi sincere şi unii dintre noi ne simţeam oarecum măguliţi că Literele române aveau şi ele în Şt. O. Iosif şi Natalia Negru, amândoi poeţi şi amândoi înscrişi la Litere, o idilă paralelă cu aceea atât de vestită a poezilor francezi Alfred De Musset şi George Sand. Deosebirea era, însă, că nici Şt. Iosif şi nici Natalia Iosif, după desfacerea căsătoriei lor, nu au transformat durerea lor în subiect literar şi nu au expus publicului deziluziile lor reciproce asupra cărora au preferat să treacă vâlul discreţiei.

*

Dar cu toată activitatea, adesea exuberantă și uneori tumultuoasă de la societate, tot ne mai rămânea destul timp liber și destulă energie de cheltuit. A fost nevoie, deci, ca unii dintre noi să-și mai găsească încă un divertisment și iată care a fost acesta. Într-o seară ne găseam întruniți, în mod întâmplător, mai mulți colegi la

unul dintre noi. Venind vorba despre cele două partide de guvernământ, care alternau pe atunci la putere, eu, care citisem recent câteva volume de discursuri politice ale unora din principalii bărbați ai României de atunci, mi-am exprimat părerea că deosebiriile dintre cele două partide sunt, mai mult de persoane, decât de doctrină. Concluzia mea și-a însușit-o pe loc I. Petrovici, cu constatări și argumente proprii.

Atunci, la sfârșitul modestei agape care ne reunise, unul dintre noi a propus să urmărim a ne întruni periodic în același mod, adică la modeste agape colegiale, precedate însă, de mici expuneri cu subiectul ales de vorbitor sau sugerat de colegi.

În acea vreme, din cauza lustrului filozofic al celor mai multe din materiile de la Litere, studenții acestei facultăți erau socotiți, și tot cam așa se pretindeau și ei, ca un fel de „cremă intelectuală” a Universității, fără să-și dea seama că, după terminarea studiilor, în viața socială, tot cei de la Drept și de la Medicină le-o vor lua, adesea, înainte, din cauza caracterului utilitar al studiilor lor.

Ideea a fost pusă în practică și am continuat să ne întâlnim în modul propus. Afându-se însă de aceste întruniri ale noastre, ne-am văzut solicitați și de alți colegi doritori să intre în cercul nostru. Și atunci, fiindcă doream să-i păstrăm caracterul inițial intim, am hotărât ca solicitanții să fie obligați să țină la intrare un discurs cu subiectul ales de ei. Atât le-a trebuit ghidușilor de la facultate, care ne-au botezat în zeflema *Academia*.

Dintre *academicienii* statornici, căci au fost și unii efemeri care n-au rezistat exigențelor Societății, în afară de I. Petrovici, care a fost din capul locului șeful grupării noastre, îmi reamintesc pe Albert Gherghul, ajuns mai târziu avocat la Constanța; pe Alexandru Liciu, ajuns prim-Președinte al Curții de Apel din București; pe D. Ioanițescu, mort de tânăr, după ce fusese ales deputat de Ilfov; pe Papadopol, ajuns Director de liceu în Capitală; pe D. Ranetescu, ajuns Prim-Președinte de tribunal și apoi decan al baroului la Călărași; pe N. Ionescu-Fulga, ajuns subdirector al Casei Școalelor; pe Const. Gh. Nedelcovici, ajuns director al timbrului în Ministerul de Finanțe; pe Eugen Teodoriu, avocat de Ilfov; pe Anton Melcikov, care, după ce a făcut Dreptul, a întemeiat o veritabilă industrie; pe Bedroș, care s-a dedicat marii agriculturi; pe Enache Ionescu, istoric și profesor cu mare prestigiu în București; pe Aurel Voinea, avocat al Ministerului Instrucțiunii; pe Marcel Oprean, avocat de Ilfov; pe Voinescu, zis „Epxcov”, ajuns avocat în baroul de Brăila și încă câțiva, ale căror nume trecerea timpului mi le-a învăluit în ceață.

Era printre noi și unul singur de la Belle-Arte, care ar fi ajuns un pictor cu renume, dacă soarta l-ar fi cruțat. Acum, în 1964, când revăd aceste însemnări, mi-a căzut în mână un exemplar din „Buletinul Monumentelor Istorice”, nr. 3/1909, în care am citit cu emoție necrologul lui D. Beliazar, mort la vârsta de 29 de ani, în acel an 1909. Erau reproduse și releveuri de ale lui de pe picturile murale de la Horezu și se menționau meritele și studiile lui. După o jumătate de veac, am privit cu emoție ridicându-se ceața care acoperă mormântul unuia dintre colegii noștri de la *Academie* din tinerețe.

Judecând după cele câteva pânze pe care i le-a cumpărat chiar statul român, atunci când Beliazar era încă tânăr, acesta era extrem de talentat.

Aș vrea să arăt, în continuare, cum era organizată *Academia* noastră. Lui Petrovici, fiindcă chiar de atunci vorbea ca un orator desăvârșit, i-a revenit, în mod firesc, rolul de a răspunde așa-numitelor discursuri de recepție, iar eu, fiindcă a fost uneori nevoie să-l suplinesc, am fost investit cu titlul de „Kronprinz”, de una din colegele noastre, doamna Maria Solomonescu, care auzise de performanțele *Academiei* și care avea să devină, nu după scurt timp, doamna Petrovici. Dumitru Ranetescu, zis „cafeluță” după tratațiile ce ni le oferea ordonanța tatălui său, chiar dacă colegul nu era acasă, era un pianist talentat. Într-una din seri, când ne-a fermecat cu câteva selecțiuni din Verdi, noi, cu paharele pline, l-am ridicat la demnitatea alegorică de „flaut” al *Academiei*, adoptând ca imn al nostru cunoscuta arie *Libiamo*, din Traviata lui Verdi. Calitatea de „flaut” simbolic al grupului și vocea lui armonioasă nu l-au împiedicat însă pe „cafeluță” ca, într-una din seri, să execute în mod magistral, pe un nefericit recipient, discursul său de recepție, instrument muzical care se arătase mai prejos de orice așteptare.

Papadopol avea specialitatea de a torpila prin întreruperi acide pe aceia care, după părerea lui, spuneau prostii în discursurile de recepție sau în alte ocazii. De aceea, Ionescu-Fulga, specialist în calambururi, l-a și poreclit „Torpilopol”. Cu aceasta, organizarea *Academiei* era gata în următoarea schemă: un *șef*, un *kronprinz*, un *flaut* și o *torpilă*. Aceste funcții erau, bineînțeles, onorifice.

Într-una dintre serile petrecute împreună, Ion Petrovici ne-a întreținut despre problema Transilvaniei și a celorlalte regiuni din monarhia austro-ungară, locuite de români. Chestiunea era tot așa de nevralgică pentru România, așa cum era pentru Franța problema Alsaciei și a Lorenei, despre care Gambetta, recomandându-le francezilor prudență, lăudase lozinca *Toujours y penser, jamais n'en parler*.

Înarmat cu o hartă, pe care o fixase pe una din uși, și cu statistici convingătoare, el ne-a expus stadiul din acel moment al chestiunii naționale, analizând diverse soluții preconizate, unele fiind pentru înlocuirea dualismului austro-ungar printr-o federație de state naționale, după modelul elvețian, altele pentru încorporarea tuturor românilor, deci și a celor din regat, în Imperiul Austro-Ungar, în care sens și apăruse o broșură a bănățeanului Aurel Popovici.

Soluția a adus-o în mod integral primul război mondial, așa cum Petrovici o întrevăzuse în acea conferință ținută în fața noastră, prin anul 1903 sau 1904. Imperiul Austro-Ungar, monarhie de pradă și de opresiune, s-a dizolvat iar Transilvania, împreună cu Bucovina, Banatul și Maramureșul s-au alipit României. De la conferința lui Petrovici, până în 1918, când s-au întâmplat toate acestea, nu trecuseră decât 13 sau 14 ani.

Notez aici că în vara anului 1914, la câteva săptămâni după declanșarea primului război mondial, în urma atentatului de la Sarajevo, având o conversație cu episcopul de atunci al Argeșului, dacă nu mă înșel, Bartolomeu, acesta a prezis că,

în urma războiului, cele trei mari împărății, Turcia, Austro-Ungaria și Rusia Țaristă, se vor prăbuși. În 1918, după patru ani, profeția era împlinită. Prin 1903 sau 1904, deci cu vreo 14 ani mai înainte, în expunerea sa, pe care am menționat-o, I. Petrovici ne făcuse aceeași profeție, e drept însă că numai în ce privește Austro-Ungaria, celelalte două împărății nefăcând parte din subiectul său.

În altă seară, colegul C. Nedelcovici ne-a informat în mod larg despre mișcarea socialistă, cu toate problemele ei mondialiste.

Altădată, la cererea colegilor, am făcut și eu o expunere sintetică a războiului din 1871-1878, restabilind textul telegramelor prin care Rusia ceruse regelui Carol I ajutorul armatei române, text denaturat în cărțile de școală. Mi-am exprimat atunci, în mod categoric, părerea că refuzul schimbului propus de Rusia (Dobrogea în locul Basarabiei de sud) a fost o greșeală politică. Mai întâi, schimbul era avantajos pentru România din mai multe puncte de vedere, pe care le-am dezvoltat și, în al doilea rând, în politică trebuia să se țină seama și de ceea ce *este posibil*, nu numai de *ceea ce e de dorit* și, într-adevăr în cele din urmă, Rusia tot și-a impus punctul ei de vedere, așa cum era de prevăzut.

Am mai arătat atunci, că din acel conflict și din acel refuz a urmat politica de ignorare a forței rusești. Am spus că, deși Rusia ne era vecină la răsărit, având o literatură bogată și originală, totuși, Facultatea noastră de Litere nu avea o catedră de literaturi slave sau, cel puțin, de limba rusă. Studențimea timpului prețuia, totuși, scrierile lui Gogol, Tolstoi, Dostoievski, Gorki, Pușkin și alții, pe care îi citeau, bineînțeles, din traduceri. Nimeni dintre noi nu se temea de panslavism, socotit ca o imposibilitate pentru o țară latină, și mulți priveau cu simpatie ideile socialiste, fără a fi însă ademiniți de ele. Luând cuvântul la încheierea ședinței, Ion Petrovici s-a raliat în totul susținerilor mele.

Cam în aceeași vreme, Petrovici, care urma secția de filozofie a facultății, a publicat o broșură intitulată *O problemă de filozofie*, cu un cuvânt introductiv de Titu Maiorescu. Colegul nostru Enache Donescu, care era tot la filozofie, ne-a recenzat la una din ședințe această broșură, expunându-ne principalele probleme ale metafizicii, precum și doctrina filozofiei pozitivistice.

Au mai fost și alte comunicări, tot atât de interesante și bine expuse, dar, după mai bine de o jumătate de secol, și cum nu se încheiau procese verbale de ședință, nu-mi mai este cu putință să mi le reamintesc. Exemplele de mai sus îmi par însă suficiente pentru ca cititorul să întrevadă seriozitatea principiilor noastre, deși eram cu toții tineri, în jurul vârstei romantice de 20 de ani.

*

După programul serios, urma întotdeauna o petrecere camaraderească, ceea ce i-a determinat pe aceiași ghiduși, care ne botezaseră *academicieni*, să lanseze paralel și zvonul că suntem adepții zeului Bachus. Noi știam însă, că *Gaudeamus igitur*, în afară de rare și regretabile excepții, nu a coborât întru nimic prestigiul

studentimii germane și, în orice caz, zvonul era răutăcios și exagerat, fiindcă nimeni, niciodată la vreuna din petrecerile noastre nu a depășit măsura. Voi povesti, deci, și câteva momente din această parte, mai puțin cunoscută, a activității Academiei.

Una din ședințe s-a ținut în Calea Victoriei, în locuința somptuoasă a părinților lui Anton Melikov. Din modestele noastre camere mobilate ne-am pomenit în vreo două sau trei saloane, care dădeau unul în altul, cu mobilă stil, cu oglinzi venetiene, cu covoare orientale. După miezul nopții, agapa devenise zgomotoasă, toasturile se succedau, paharele se ciocneau, iar covoarele își părăsiseră locurile atribuite de stăpâna casei, și emigraseră în toate direcțiile unde le antrenaseră dansurile *academicienilor*. Rezultatul a fost că, peste câtva timp, când lui Melikov i-a revenit, din nou, rândul de a ne întruni la el, ne-am văzut poftiți în fundul curții, într-o odaie lângă remiza de trăsură, fără nici un fel de covoare, nici măcar scoarțe indigene. Aceasta n-a împiedicat ținerea conferinței și nici izbucnirea entuziasmului nostru după discuțiile de rigoare, executarea programului nostru nefiind în funcție de luciul încăperilor, ci numai de avântul nostru tineresc.

Altă dată, nu mai știu la care dintre noi, vinul se terminase cam repede. Albert Gherghel, care avea o sinecură de subcomisar, pentru a-și putea urma studiile, a luat cu el damigeana și pe unul dintre *academicieni* și a descins, ca să întrebuințeze stilul proceselor sale verbale, la cârciuma cea mai apropiată. Trecuse de miezul nopții și localul era închis: „În numele legii, deschide!”. Când fu trezit de bătăile în ușă și de glasul poruncitor al lui Gherghel și când mai văzu și insigna polițienească dezvelită de sub reverul hainei, bietul cârciumar se albi la față. Dar își reveni repede când își dădu seama că totul nu este decât o exuberanță tinerească, mai ales că vinul îi fu plătit pe loc.

Întors la „ședință”, aducând ca trofeu damigeana reîmprospătată, Gherghel își încunună fruntea, ca un *aed* antic, cu frunze și flori din pomiera ce era pe masă și ridică la înălțimea fruntei cupa plină cu nectar. Într-un toast poetic (scria și versuri), el ne-a reamintit acel episod din antichitate, când Eschil, rivalul lui Demosthene, după ce citise la școala lui de retorică un discurs al marelui orator al Eladei, văzându-l și admirându-l, le spusese vechilor greci: „dar dacă l-ați fi auzit pe însuși monstrul!”.

Din acea seară, lui Petrovici, pe lângă titlul de șef, i se mai conferi și acela de *monstru*, iar Gherghel se alesese și el cu demnitatea onorifică de *vice-monstru*.

Acum, o altă amintire: în *Academie* era și colegul Eugen Theodorini, de la Drept, fiul unui avocat prahovean, cu mare reputație, nu numai în județul său, dar și la Curtea de Casație și Curtea de Apel din București. El invită *Academia* să țină o ședință și la Ploiești, în casa sa părintească. Iată deci, *Academia* noastră devenită o întreprindere *ambulantă*. La Ploiești, el ne îndrumă, mai întâi, să vizităm orașul în care nu mi s-a părut nimic remarcabil. Din *Republica* de la 1871, amintită de

Caragiale, nu se mai păstra nimic, afară de vechea casă de pe bulevard a lui R. Stanca, bunic matern al amfitrionului nostru, unde se cususeră steagurile și cocardele eșuatei revoluții.

Seara ne-am regăsit cu toții, în belșug de flori, în sufrageria elegantă a familiei Theodorini. Menu-ul era imprimat pe cartonașe înflorite, iar felurile de mâncare și băutură erau desenate prin locuțiuni poetice din toponimia prahoveană, iscodite de fantezia lui Jenel, cum îi spuneam noi colegului nostru.

Dar la Ploiești era, chiar în aceea seară, balul anual al Crucii Roșii. Tocmai se terminase expunerea conferențiarului de rând, când ușile sufrageriei se dădură în lături și apărură domnul avocat Theodorini în frac și cele două surori ale lui Jenel, în vaporose toalete albe, ca pentru bal.

La locuțiunea de bun venit, adresată de domnul Theodorini colegilor fiului său, răspunse *șeful* (I. Petrovici) așa cum știa el, și după plecarea sa la bal, noi am prelungit ședința cu mare însuflețire, până în zori, când trecea prin gara Ploiești primul tren spre capitală.

*

Dar, după cum se spune, orele trec încet, iar anii trec repede. Studenția noastră era pe sfârșite, unii aveau diploma în buzunar, alții ne apropiam de ea. Au trecut de atunci șase decenii. Astăzi, în anul 1964, când revăd aceste amintiri spre a le da o formă definitivă, nici unul dintre foștii mei profesori nu mai trăiește. Tuturor le-a supraviețuit Simion Mehedinți, mort și el în 1963. Dintre colegi, prea puțini mai sunt astăzi în viață.

Trecerea timpului a estompat micile neajunsuri și deziluzii ale vieții de student, lăsând să subziste numai amintirile plăcute, poleite cu mirajul trecutului nostru juvenil.

Îmi revin în minte, chiar acum când închei aceste amintiri, versurile cu care își marca studențimea germană, petrecerile ei tradiționale:

*„GAUDEAMUS IGITUR
JUVENES DUM SUMUS!”*

Așa am făcut și noi, generația de la începutul acestui secol, învățând carte cu sârguință, petrecând modest și cuviincios.

Acum, însă, când cortina vieții stă să cadă și asupra mea, nu pot să nu mă gândesc cu melancolie și la ultimele versuri ale acestui binecunoscut cântec german studentesc:

*„POST JUCUNDAM JUVENTUTEM,
POST MOLESTAM SENECTUTEM,
NON HABETIT SUMUS EST”*

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

ANOTIMPUL OMULUI

MIRCEA SPIRIDONEANU

„Guvernul și-a recunoscut greșelile, noi reluăm lucrul” („Die Regierung hat sich seine Irrtümer wiedererkannt, wir haben die Arbeit aufnehmen wieder”). Anunț în „Neues Deutschland”, organ central al Partidului Socialist Unit din Germania – P.S.U.G., din fosta R.D.G. Era prin 1950. Se desprimăvăra. Textul mi-a rămas înfipt în memorie: muncitorii germani reacționaseră – cum? desigur, în manieră germană: prin grevă organizată, disciplină – la începuturile sovietizării părții de Est, ocupate de ruși, a țării împărțite între Aliați după Conferința de la Postdam.

„Români, ce așteptați?” Apel lansat în eter de revoluționarii unguri și comunicat mie de bunul și regretatul meu prieten Vladimir Krasnoselski, imediat după ce-l recepționase în noaptea de nu mai știu cât a anului dizgrației noastre 1956, când era de veghe (gărzile se instituiseră ținându-se seama de situația de la hotarele noastre vestice) la o întreprindere care se ocupa cu semințele destinate agriculturii, căci acolo i se îngăduise – cu greu! – să lucreze unui distins intelectual, sociolog (firește, însă, nu în specialitate!). Ce așteptau revoluționarii maghiari de la noi, cei din România, nu s-a putut realiza. Au „realizat”, însă, organele autohtone de securitate și reprimare de atunci, arestându-i, de pildă, pe studenții unui întreg an al secției de ziaristică de la Universitatea din București; ca să mă refer numai la ceea ce a putut „transpira” atunci. Era toamnă.

Dar, în afara simptomelor acute de degradare a „stării de sănătate” politico-sociale din țările limitrofe URSS, exista o crescândă nemulțumire provocată de oprimarea exercitată, nu numai din exterior, ci de factorii proprii (renumiți, aceștia din urmă, la noi, în sintagma, „ocupantul intern”, cu referire precisă la executanții unei voințe străine, dotați însă și cu destulă inițiativă proprie). Indicii mai slabe decât cele ce am evocat, sporadice, dar imposibil de trecut cu vederea. Altfel, n-ar fi reluat Hrușciiov întemnițările la trei ani după ce „Spiritul Genevei” producea efecte amenințătoare pentru stabilitatea regimurilor comuniste din țările satelite. Totul denota o acumulare ce trebuia să se descarce, cumva, cândva. În Polonia, bunăoară, „Solidarnost”, Lech Walessa, nu au răsărit dintr-odată, ci pe acest teren pregătit an de an. Nu numai de syndicate, de catolicism, adică de credință, zadarnic reprimată. De intelectualitate, în rândul căreia sociologii nu au fost, nici pe

departe, ultimii. De cultură, aş spune, în general, pentru că, în ciuda a tot şi toate, ea îşi dezvoltă perseverent valenţele proprii, fireasca deschidere spre lumea **normală**, neîncătuşată. Şi nu aş putea să nu evoc în acest sens, de pildă, viaţa, creaţia muzicală poloneză, spre a cărei aspiraţie către libertate, către afirmarea autenticului propriu, opus standardului impus, îşi îndreptau privirile, speranţele atâţia tineri muzicieni de la noi, căutându-se pe sine şi sfidând acuzaţia diriguitorilor – nu lipsită totdeauna de urmări dureroase pentru cutezători – că ar crea „alla polacca”. Festivalul muzical internaţional „Toamna la Varşovia” a fost la rândul său un reper, un sprijin şi pentru cei din alte părţi ce doreau să se emancipeze.

Trec peste alte, mai mult sau mai puţin, fortuite relaţii om-sezoane, care de care mai dureroase şi mai uman costisitoare („iarna veşnică” din închisorile pentru „politici”, înlănţuirea ucigaşă a sezoanelor pentru indomptabilii noştri din munţi şi din păduri) pentru a ajunge la o trăire, o experienţă proprie directă, prilejuită de ceea ce avea să intre în istorie ca alt semn precursor al vremurilor noi, încă îndepărtate, şi anume la: „Primăvara de la Praga”.

..., „Balt-Orient Express”-ul încetineşte treptat şi se opreşte. E aproape miezul nopţii. Peronul, nu chiar scăldat în lumini (ceea ce-mi pare familiar...), nu e nici prea populat. Cobor cu valiza în mână. Cine m-o fi aşteptând? Şi cum ne vom identifica?

Mai încolo, venind cu paşi măsuraţi în direcţia mea, dar cu capul întors către vagoane, o doamnă înaltă, cu părul grizonat, în pardesiul subţire. Instinctiv, mă îndrept spre ea. Mă observă şi ea, mă scrutează cu privirea, după cât îmi dau seama şi grăbeşte pasul. Când ajungem faţă în faţă, aud: „Monsieur S.?” Pronunţie curată, ceea ce mă bucură. Îi răspund, uşurat, dar şi cu plăcerea de a avea de-a face cu o francofonă. Ieşim din gară pentru a ne urca în maşina care avea să ne ducă la hotel. Pe drum, timp destul pentru a completa prezentările: doamna era şefa Serviciului de relaţii a Direcţiei Arhivelor din Praga; trăise trei ani în Franţa şi ne-am descoperit, uşor, afinităţi literare (preferinţe pentru cutare sau cutare scriitor francez contemporan sau mai vechi), ceea ce mi s-a părut de cel mai bun augur pentru ce mă aştepta. Şi, într-adevăr, nu m-am înşelat.

Debarcăm în faţa hotelului „Internaţional” (edificiu cu corp central înalt, 13 etaje, după cum aveam să aflăm dintr-un „putevoditel”, în discutabilul stil sovietic „tort” căruia îi aparţinea şi „Scânţia” de la noi) şi însoţitoarea mea mă dă în primire goom-ului, cu recomandările de rigoare în limba cehă (înţeleg câte ceva, în măsura în care se apropie de limba rusă şi are şi latinisme sau neologisme germane). Îmi spune, iar în graiul lui Voltaire, că va veni a două zi să mă ia, la o oră rezonabilă, pentru a mă conduce la Direcţie.

Camera spaţioasă, mobilată cu o eleganţă sobră, era încălzită chiar şi în acest început de toamnă blând. Descopăr, cu satisfacţie, o canapeluţă vizibil ergonomică, ale cărei mlădieri, urmărindu-le perfect pe ale corpului uman, promiteau o lectură, dar şi o relaxare în cele mai bune condiţii.

Venisem în Cehoslovacia pentru a depista documente, încă necunoscute nouă, românilor, edite și manuscrise, în cadrul unui acord de cooperare științifică dintre Academiiile țărilor noastre. Așa că, mai întâi, mi-am memorat obiectivele pe care voiam să le abordez dintru început.

A doua zi dimineata – am spus că nu chiar în zori, ci după Frühstück – am întâlnit-o pe doamna de aseară. Era trecută de prima tinerețe, dar ținuta, talia zveltă (era tenismenă în timpul liber, după cum aveam să aflu, spre, iarăși, satisfacția mea: încă o afinitate), față îngrijită, coafura modernă, vestimentația cu gust, mă puneau în imposibilitate să-i ghicesc precis vârsta. La gât, un lăntșor și o cruciuliță de aur (la vedere, nu ca... la noi); pe drum, aflu că era catolică.

În biroul ei, nelipsita cafea de bun început; subalternele intrau și ieșeau, dar mereu cu grija de a ne lăsa cât mai mult singuri; de altfel, erau puține la număr, mai puține decât la noi, la Arhive, în serviciul corespunzător. A urmat prezentarea la Directorul Arhivelor din Praga, foarte amabil și bun cunoscător al limbii germane; apoi am vizitat ce am vrut și m-am apucat de treabă.

Aproape de ora prânzului, amfitrioana m-a „scos” la plimbare, ca să-mi arate Praga. Drumuri lungi, pe jos, cu contemplări de edificii, majoritatea în stil baroc sau gotic târziu, asupra cărora primeam, firește, explicațiile necesare. Nu știu cum s-a făcut, dar pe parcurs s-a stabilit între noi o adevărată apropiere, o deschidere și la nivelul sensibilității, deși firea românului diferă, în unele privințe notabil, de a cehului. Trebuie să spun că informațiile oferite nu aminteau prin nimic standardele unui ghid turistic profesionist; nu, erau foarte **personalizate**; distinsa mea însoțitoare îmi comunica minimul de cunoștințe utile în felul ei de a le trăi; și mi se „deschidea” astfel din ce în ce mai mult, intuind (o, perspicacitate feminină!) că eram un receptor corespunzător.

Au fost câteva peregrinări de acest fel. Și fiecare a avut semnificația ei, aparte. De pildă, chiar a doua zi de la sosirea mea, dimineata, după plecare de la hotel, nu m-a condus direct la Arhive, ci în altă parte (nu mai țin minte toponimul) și, oprindu-se, după câteva minute bune de așteptare, pe care n-o înțelegeam deloc, mi-a arătat deodată, cu un gest, liziera unui pâlcc de arbori din fața noastră (să fi fost un parc?) și mi-a spus: „Vous voyez, l'homme qui passe là bas? C'est Alexandre Dubcek; il va à son bureau”. Iată, dar, fostul personaj politic devenit deja aproape legendar. În carne și oase. Un bărbat înalt, cu fire argintii în păr, slab, chiar foarte slab, tras la față (parcă abia scăpat din „tratația” brejnevistă de la Kremlin...), cu o servietă mică sub brațul stâng. Făcea pași mari și privea, nici în dreapta, nici în stânga, ci numai țință înainte, prin ochelarii cu montură subțire de aur. L-am urmărit cu ochii până ce a ieșit din raza noastră vizuală. Apoi m-am întors spre însoțitoarea mea, am privit-o drept în ochi și i-am mulțumit. Ceea ce am citit pe fața ei, mi-a spus că a înțeles că am înțeles-o.

A treia zi, pornit-am iar în hoinăreală. Dar la prânz. Și tot mergând așa, la un moment dat am ajuns pe un trotuar mai înalt (solul Pragăi este destul de – cum să

spun— „ondulat”, „avec des hauts et des bas”; Doamna s-a oprit. Ceea ce am făcut și eu. Sub noi, aş zice, se deschidea o piață, spațioasă și nu prea, mai mult lată decât lungă (perspectiva mea era asupra lățimii), mărginită de clădiri fel de fel — și vechi, și mai noi; în mijloc, pe un soclu, aparent modest în comparație cu edificiile mărginașe, un grup statuar, îl recunosc tot după fotografiile din ghidurile turistice: era statuia ecvestră a Sfântului Vaclav, având la picioare statui de sfinți, patroni ai Cehiei. Despre locul acesta mai citisem și auzisem câte ceva; de pildă: „Parisul are Les Champs Elisées, Roma — Via Veneto, iar Praga — piața Vaclav, bulevardul central, centrul comercial și social al orașului”, scrie într-un ghid. Ca punct important al marii Cetății, trebuie să fi fost, nu numai o atracție pentru vizitatori, dar și cadrul cine știe câtor „scene de masă” sau al altor evenimente mai mult sau mai puțin fortuite (cu excepția, firește, a faimoaselor, specificelor „defenestrări”, ele avându-și sediul la Hrad).

Ne oprimem, dar. Am contemplat „ambientul”, însă cu coada ochiului trăgeam la însoțitoarea mea: aveam parcă o presimțire. Atitudinea — obișnuită; privirile, însă, se pierdeau în nu știu ce zări; pe frunte i se săpase o cută. După câteva clipe, o aud rostind: „C'est ça la Place où se passe toujours ce qui doit parfois se passer”. Ton sobru, lipsit de vibrație, dar... neașteptat: grav. „Coada” ochiului meu era, mai mult ca oricând, ațintită spre ea. Și o văd, deodată, că își îndreaptă brațele în lungul corpului, ridică puțin capul și rămâne așa. Înțepenise așa. Poziție de omagiu! Un gând mă fulgeră: František Palla! Studentul care-și dăduse foc în această piață — „la Place où se passe toujours ce qui doit parfois se passer” — în semn de protest împotriva ocupației sovietice.

Instinctiv, am luat aceeași poziție. Și am păstrat amândoi acel moment de reculegere. După care, simplu, ne-am reluat comportamentul dinainte, ne-am uitat unul la altul, cu aceeași privire. Și totuși, nu chiar aceeași: era acum mult mai mult, era **încredere**; în noi; dar ce reprezentam noi? Unul și același lucru: credința în fertilitatea sacrificiului, în renașterea noastră ca oameni, în primăvara brutal, sângeros, amânată, dar inexorabilă.

Au fost și alte peregrinări, cu alte momente semnificative; n-am să le evoc pe toate. Doar încă ceva.

Odată, într-o seară, într-un autobuz, văd în fața mea, pe bănci, în paralel pe o parte și pe alta, doi militari: uniformă — aceeași culoare, un fel de kaki-gri; militarul din șirul meu de bănci avea epoleți și stele (dacă nu cumva trese, nu mai țin minte, dar, oricum, n-are importanță, pentru că nu știam ce semnifică nici unele, nici altele); cel din rândul din dreapta lui purta aceeași uniformă, același chipiu, dar n-avea epoleți. I-am examinat curios; după ținută, păreau să fie din aceeași armată; ca vârstă, cel „fără” arăta mai matur. I-am spus a doua zi doamnei și am rugat-o să-mi explice ce am văzut. A stat puțin pe gânduri, apoi mi-a răspuns: „L'autre, celui qui n'avait aucune insigne, appartenait a une armée qui n-a pas fait son devoir”.

Scurt. Clar. Fără echivoc și cu sensibil reproș. „L'autre” nu-și apărase patria contra invadatorilor (contra „fraților” socialiști! O, Doamne!).

Nu mă interesează amănuntele: nu știu dacă după invazie au fost degradări, deblocări din armata națională, restructurări, cum li se spune de obicei, dar și – se putea altfel?! – avansări. Esențial era ce-mi spusese acest om, deschis, în deplină sinceritate. Ce simțea și cum judeca acest om. Iar eu am descifrat astfel în el: **demnitate, curaj și încă o dată încredere.**

Cu distinsa mea însoțitoare de atunci am purtat apoi, câțva timp corespondență. Corespondență?! Vă așteptați, probabil, la scrisori? O, nu, vă decepționez; în comunism, două genuri literare erau în gravă criză: cel epistolar și cel memorialistic. Așadar, numai ilustrate cu „Happy New Year”, cu adresa exactă și fără semnături. Și de o parte, și de alta. Discreție păstrată și acum (știu eu ce destine au avut ulterior cunoștințele mele din Cehoslovacia de atunci?).

Tot colindând Praga (pe care o văd și azi în visele mele goticodolinare), îmi aminteam de câte ceva din trecut.

Mai fusesem în Cehoslovacia, mai exact în Slovacia, la Bratislava. Dacă cele de mai înainte se petreceau în 1979, cele ce-mi reveneau tot acum în memorie se întâmplaseră în 1971. La trei ani după ocupație. Eram, împreună cu colegul meu de Institut, Emilian Goldstein, observatori la Colocviul internațional cu tema „Teoria și metodologia cercetării structurilor sociale” (Smolenice, 8-10 noiembrie 1971). Într-o zi, pe la prânz, având noi „liber”, colindam prin Bratislava. Pentru magazine. Percepeam, ușor, mari deosebiri între ce era la noi și ce era la ei. În fața unuia, de porțelanuri, ne oprim: porțelanuri de Karlasbad/Karlovary. Emil îmi spune: „Hai să facem un test. Eu am să vorbesc vânzătoarelor rusește (avea ani de studii universitare la Moscova), iar tu ai să vorbești în nemțește” Zis și făcut. Intrăm. O, nu era deloc un Tiffany sau Sothesby, ci un magazin oarecare. Dar ce lucruri fine, atrăgătoare. Imediat, tinerele vânzătoare ne vin în întâmpinare, dincolo de tejghele. Ne uităm, ici, colo, și începem testul. Colegul vorbește rusește vânzătoarei mai apropiate. Stupoare! Juna îi întoarce spatele. Emil îmi dă cu cotul. Intru eu în acțiune. Atac în germană buchetul de vânzătoare care se formase la celălalt capăt al tejghelei lungi. Stupoare, iar! Imediat s-a întors tânăra care-l refuzase pe Emil și m-a servit.

Colegul mi-a tălmăcit imediat: „Rusa este limba ocupantului. Te-ai lămurit?”

Eu, care în 1951, la Tușnad, eram s-o „încurc” dacă nu învățam vreo 20 de cuvinte ungurești (nu mai țin minte decât formulele de politete și substantivul „tojăs=ou”), am apreciat reacția și nu prea. Bine, rusa e limba ocupantului; dar româna? Noi, românii, noi pe cine-am ocupat?

Am dintotdeauna o rezervă față de reacțiile emoționale la o realitate oarecare: le înregistrez, le explic, dar ele nu atârnă greu în balanța stimei mele.

Enfin...

Așa a fost. Dar, iarăși, a mai fost ceva. Ceva ce ține tot de fondul funciar al omului, al specificului său, al omenescului din om.

Atunci, în castelul Smolenice, timp de aproape o săptămână, am cunoscut mulți cercetători cehi și slovaci. Dar și tragedia unora din ei, nu puțini la număr.

Destui tineri lucraseră în echipa academicianului Radovan Richta, acela care dăduse la iveală un studiu neobișnuit în perimetrul socialist, o cercetare riguroasă, grea de consecințe în sfera științelor sociale și chiar în opinia publică mai largă; nu cred că mă înșel dacă întrevăd un raport aproape cauzal, în orice caz legitimant, cu ideile matrice ale „Primăverii de la Praga”. Cercetarea în cauză demonstra științific că societatea comunistă era o societate **militaro-birocratică**. Radovan Richta fusese înlocuit de la conducerea Institutului praguez, iar fosta sa echipă **agoniza**: membrii ei știau că vor fi „puși pe liber” și-și trăiau cu durere, dar și bărbăție, ultimele clipe în profesie. Nu s-au sfiit să ne spună că nu abjură, credința lor fiind **adevărul**. Nu ne-am sfiit nici noi să le arătăm cât îi prețuiam și să încercăm să-i convingem că, totuși, într-o bună zi.... Dar eram abia în anul 1971.

Tot atunci și acolo cunoscusem o doamnă specializată în studiul problemei țiganilor; era o cercetătoare cât se poate de serioasă și apreciată în materie; dar destinul ei, al familiei sale, era cu totul altul decât al „echipei Richta”: soțul fusese numit în Comitetul Central al Partidului Comunist din Cehoslovacia după evenimentele din 1968; era, cum s-ar spune, „la putere”. Nimic însă din atitudinea față de noi nu arăta vreo rezervă, deși știa că suntem dintr-o țară care nu „marșase” la lovitura din '68. Era destul de apropiată de Goldstein și pentru că știa mai puțin germana și franceza. Am păstrat bune relații, astfel că, peste câțiva ani, când a venit în vizită de studii la Institutul nostru bucureștean, ne-am revăzut cu plăcere. Era în 1975. Se desprimăvăra. Cu puțin timp înainte, în toamna lui 1974, avusese loc la Praga o conferință a secretarilor cu propaganda din partidele comuniste ale „lagărului”. Noi simțeam că se pune la cale ceva important pentru situația noastră, a intelectualilor în general, dar nu știam ce, pentru că, la noi, nu transpirase nimic. Ei bine, de cum ne-am revăzut – numai noi trei, vizitatoarea, colegul Emil și cu mine – ne-a spus, pe un ton grav, plin de înțelesuri: „**Ja sojaleiu, no ideologhiceskaia integratšia budet imeti mesto**” („**Îmi pare rău, dar integrarea ideologică se va face**”).

Iarăși comentariile mi se par de prisos.

Ce a urmat? În mai 1975 „s-a scuturat craca” (termen argotic scornit mai demult și reluat ori de câte ori i se simțea nevoia) în cercetarea științifică și în învățământul superior de la noi. Am „căzut” chiar noi doi, Goldstein și Spiridoneanu, plus alți câțiva, mai tineri, dar și ei cu „dosar” (de pildă, unul, meritos și cu perspective certe, dar fecior de preot) și ne-am trezit alungați în alte parcele ale „câmpului muncii”, dacă nu chiar și în afara lui.

N'importe!

Am strâns din dinți, o dată mai mult, și am rezistat, fiecare cum ne-au ajutat bunul Dumnezeu și sănătatea. Îmi însușisem deviza pe care și-o formulase, după repetate experiențe umilitoare, același apartenent la „poporul ales” (dar parcă se mai putea distinge între unul mai mult și altul mai puțin „ales”?!) care, în fața absurdului, își spunea: „A, voi vreți să mă distrugeți? Ei bine, nu veți reuși!”

Dârzenie... Speranță... De n-ar fi speranța, ce-am deveni?

Cu ea a trăit și a rezistat, până ce i s-a împlinit, un alt om veritabil de pe aceste meleaguri: avocatul Neculae Cojocaru (nu mai e printre noi de trei ani, de aceea îi dau numele; fie-i țărâna ușoară!), om de o puritate morală și credință iarăși impresionantă; a lăsat în urma lui un manuscris voluminos, mărturie și spovedanie în același timp, atât de frumos scris și pilduitor, încât ar merita să vadă lumina tiparului. De ce-l evoc? Pentru că am găsit în el ceva ce înmănunchează ceea ce am căutat să sugerez, să exprim până acum.

Ofițer român, prizonier la sovietici timp de șapte ani într-un lagăr de dincolo de Oranki, la Vorkuta, mai la nord de Centrul Polar (nu capturat în luptă, ci ridicat, împreună cu alții, din țărcurile unde fuseseră închiși de sovietici după ce unitățile române din Răsărit executaseră ordinul primit la 23 august 1944), a supraviețuit vicisitudinilor vieții în tundră prin religiozitatea lui și prin încrederea în tot ceea ce simboliza pentru el, acel anotimp precar, sărman, plăpând printre gheturi, dar a-toate-promițător: primăvara.

„Și” – scrie Neculae Cojocaru, amintindu-și de primul ghiocel pe care l-a văzut răsărind de sub giulgiul zăpezilor polare – „întocmai gingașei flori a Nordului, omul rătăcitor în tundra boreală avea să aștepte și el, dar nu doar numai răsăritul astrului scurtei zile polare, ci răsăritul acelor zori a căror lumină va izgoni în hăurile din care se născuse întunericul ce se lăsase peste viața și sufletul lumii din care fusese smuls, pentru a-l elibera și pe el din iadul nopților polare, unde supraviețuise doar pentru speranța de a depune mărturie despre triumful adevărului a-tot-biruitoare asupra tiraniei trecătoare a răului instalat în lume” (*Floarea Nordului*, București, 21 martie 1988, manuscris dactilografiat, p. 4-5).

...Primăvara....

Nu știu de ce, dar este anotimpul care-mi spune și mie cel mai mult; renaștere, speranță, mereu și mereu. E ceea ce ne-a apropiat și ne-a făcut reciproc inteligibili și – da! – suportabili în infinita noastră varietate, alteritate, pe noi, cei evocați mai înainte. Pentru mine – și nu numai, după cum m-am putut convinge – primăvara este anotimpul, prin excelență, definitoriu al omului – al omului-om.

SORIN M. RĂDULESCU, *Devianță, criminalitate și patologie socială*,
București, Editura Lumina Lex, 1999.

Înscriindu-se într-un amplu demers cu valoare investigatorie și explicativă, lucrarea semnată de prof. dr. Sorin M. Rădulescu prezintă fundamentele unei discipline sociologice particulare, mai puțin cunoscute în România, anume sociologia devianței și a problemelor sociale.

Aceste două noțiuni, devianță socială și problemă socială, se află într-un raport de subordonare, reflectat în construcția celor două părți ale volumului. Ambele beneficiază de aportul solid al unor studii efectuate în țări cu tradiție în domeniu, precum Franța și S.U.A. Sociologii europeni, se arată, au pus accentul pe teoretizarea relațiilor normal-patologic și rațional-irațional în acțiunea umană și pe neutralitatea axiologică, în vreme ce sociologii americani au cultivat un punct de vedere mai pragmatic, orientat spre reformarea realităților sociale din perspectiva moralei clasei de mijloc. Astfel, devianța se definește, în sociologia americană, prin raportarea la normele și valorile clasei mijlocii, la standardele acesteia.

Autorul decelează cu mijloace specifice, asemănările și deosebirile dintre conținutul și sfera principalelor noțiuni, arătând că sfera devianței sociale este mai largă decât sfera devianței penale, iar domeniul sociologiei problemelor sociale este mai vast decât acela al sociologiei devianței.

Tendința de a explica relația dintre devianță și problemele sociale, în termenii de cauză și efect, conduce la apariția unor poziții contradictorii, devianța fiind pentru unii teoreticieni originea, iar pentru alții, produsul problemelor sociale. Există și tendința de a identifica aceste două concepte, în măsura în care un act deviant grav se constituie într-o problemă socială. Multiplele definiții acordate devianței au la bază diverse criterii (statistic, normativ etc.) și perspective de abordare (juridică, medicală, psihologică, sociologică) din care rezultă caracterul lor complex, multidimensional și relativ. Relativitatea criteriilor de evaluare și definire a devianței este demonstrată de variabilitatea lor în funcție de contextul social-istoric. Mai mult, într-o societate de tip pluralist, conformarea la sistemul normativ și valoric al unei „subculturi” poate însemna devianță în raport cu standardele altor „subculturi” coexistente în spațiu și timp.

Se subliniază ideea, de asemenea importantă, că un anumit act sau o conduită nu sunt deviante în sine, caracterul lor depinzând de circumstanțele producerii și, nu în ultimul rând, de poziția evaluatorului.

Explicațiile de ordin biologic, psihologic și patosocial sunt considerate drept premisele teoretice și practice ale sociologiei devianței, astfel încât, capitoul al doilea le este rezervat în exclusivitate.

Dincolo de cultura filosofică a autorului, remarcăm interesante exemple de psihiatrie comparată, care evidențiază dependența manifestărilor patopsihice de normele și valorile culturale, atât în percepția bolii de către psihiatru, cât și în perceperea ei de către pacientul însuși.

Următoarele două capitole ne oferă o succintă trecere în revistă a principalelor teorii și paradigme sociologice cu privire la devianță și anume: teorii normativ-structurale (modelul anomiei – E. Durkheim) și normativ-personale (socializarea fumătorilor de marijuana – Howard Beacher, de exemplu), teorii relativist-structurale (teoria conflictului – Richard Quinney) și relativist-procesuale (teoria etichetării conduitelor paranoice – Edwin Lemert), teoriile ideologice (structural-funcționalismul – Talcott Parsons).

Alături de contribuțiile sociologilor europeni, se disting concepțiile americane asupra relației dintre anomie și marginalitate, anomie și alienare, preocupări prelungite și în plan practic, în elaborarea unor scale de măsurare a gradului de alienare (scale de atitudine).

Autorul cărții propune, la rândul său, un *model teoretic al anomiei*, aplicat trecerii României de la societatea totalitară, dominată de fatalism și altruism, la societatea actuală, caracterizată prin dereglare, dezorientare normativă și egoism (în sens durkheimian). Astfel, anomia juridică amplifică anomia socială, conducând la instaurarea unei „crize permanente” și nu numai a unei „patologii de tranziție”. Explicația anomiei poate fi indentificată în dezorganizarea câmpului valoric și normativ, cu efectele cunoscute: alterarea solidarității, accentuarea stării de alienare, lipsa limitelor acțiunii umane. Individul devine un fel de „atom social” care acționează în scopuri egoiste folosind mijloace cât mai eficiente (dar nu și morale) pentru realizarea interesului personal. Obiectivele comune își pierd mult din semnificație, valorile sunt dispersate, iar coordonarea conduitelor individuale este strict circumstanțială.

Tranziția, însăși, este considerată de autorul cărții, drept un proces anomic, singurul ei rezultat fiind acest „nonsistem” lipsit de raționalitate internă și de autoreglare.

Într-un asemenea context, se demonstrează, o dată mai mult, necesitatea dezvoltării sociologiei devianței și a problemelor sociale, atât sub aspect teoretic, cât și din punct de vedere aplicativ. Soluționarea diverselor probleme ce apar într-o societate de tip pluralist beneficiază și de aportul sociologilor, alături de implicarea activă a politicienilor, asistenților sociali și a opiniei publice, în general.

Înainte de analiza „istoriei naturale” a unui exemplu concret de problemă socială, sunt prezentate, pe scurt, cele mai adecvate concepte explicative (schimbare socială, modernizare socială, decalaj cultural, conflict social).

Studiul de caz efectuat pe marginea jocului „Caritas” oferă o perspectivă pertinentă asupra acestei forme de exploatare a credulității populației.

Se subliniază, totodată, funcțiile și disfuncțiile problemelor sociale – la fel ca și funcțiile și disfuncțiile devianței – ambele depinzând de criteriile utilizate în definire, dar și de caracteristicile evaluatorului. Atât literatura, mass-media, mișcările și conflictele sociale, calamitățile (naturale), cât și sondajele sau studiile sociologice contribuie la interpretarea problemelor sociale, în întreaga lor complexitate și diversitate. Cartea de față, structurată pe două planuri, selectează trei fenomene (considerate și probleme sociale): criminalitatea, sinuciderea și consumul de droguri.

Cu toată diversitatea abordărilor analitice – de la teoria asocierii diferențiale la teoria conflictului și a etichetării –, există un punct de vedere comun în legătură cu gravitatea și amploarea fenomenului de criminalitate, în societatea contemporană. Analiza unor statistici, relativ recente, permite autorului cărții elaborarea de interpretări privitoare la evoluția criminalității, în România. De o atenție deosebită se bucură crima organizată, ca tip complex de infracțiune. Legătura dintre ilegalitățile comise de către organizațiile criminale și oficialii corupți – mai precis, dintre *crima organizată* și actele de *corupție* – este evidențiată cu acuitate. Colaborarea acestor infractori „de elită” cu deținătorii resurselor de putere și chiar cu publicul care beneficiază de serviciile ilicite, îngreunează mult rezolvarea problemei.

Semnălam și o interesantă paralelă între *crima organizată* și *crima organizațională* („crimă a gulerelor albe”, conform cu Edwin Sutherland). Ele diferă prin unele mijloace folosite, dar au ca numitor comun coruperea autorităților și realizarea anumitor obiective. Aceste scopuri sunt caracteristice întregii societăți capitaliste, și anume: obținerea de profituri cât mai mari, depășirea concurenței, raționalizarea acțiunii și raționalitatea instrumentală (Max Weber).

Autorul distinge între punctul de vedere juridic și cel sociologic. Din perspectiva sociologului, crima organizată este un fenomen care avertizează, alături de fenomenul corupției, asupra necesității de a iniția unele schimbări sociale și economice ale sistemului. În condițiile multiplelor blocaje din economia României, de exemplu, se poate spune că aceste două grave probleme sociale au și un aspect „pozitiv”, funcțional. Reforma și restructurarea sunt, pe de o parte, imperios necesare dar, pe de altă parte, produc situații anomice care favorizează corupția și crima organizată. Criza din domeniul juridic, se arată în lucrare, are rădăcini în politica socială și economică generatoare de

inegalități. Accentul cade pe dimensiunea politică a corupției, pe „*abuzul de putere*” sau „*de autoritate*”, caracteristici amplificate în perioadele anomice. Mai mult, autorul cărții consideră corupția drept un „substitut al reformei”, în sensul că aceasta (corupția) oferă o alternativă viabilă la *nonsistemul* creat de haosul tranziției.

Sunt prezentate și rezultatele anchetei de opinie realizate de Institutul de Sociologie al Academiei, anchetă care a permis identificarea principalelor zece cauze ale fenomenului de corupție din România, așa cum apar ele în percepția publică. Cei mai importanți „vinovați” sunt considerați tocmai factorii cu răspundere politică, diversele instituții și autorități ale statului. Atitudinile populației variază de la respingerea fermă a corupției, la acceptarea acestui fenomen ca fiind o parte integrantă a reformei.

O altă problemă socială majoră este sinuciderea. Modelul clasic, de tip durkheimian, se raportează la două noțiuni principale: integrare socială și reglare socială. Deficitul, respectiv excesul de integrare socială conduce la sinuciderea egoistă, respectiv altruistă, în timp ce reglarea socială excesivă sau deficitară determină sinuciderea fatalistă, respectiv anomică.

Desigur că legăturile dintre aceste patru forme ale actului suicidal sunt foarte strânse, astfel încât nu se recomandă tratarea lor izolată.

Importante sunt și alte perspective analitice, precum cea a lui Maurice Halbwachs sau a lui Jack Douglas, ambii fiind convinși de caracterul eronat al statisticilor referitoare la suicid.

Se relevă multitudinea clișeele, stereotipurilor legate de interpretarea publică a sinuciderii. Acestea sunt veritabile obstacole în calea discernerii între „cauzele (sociale)” și „motivele (individuale)”, îngreunând sarcina adepților sociologiei fenomenologice.

Autorul cărții inventariază o serie de „mituri” privitoare la sinucidere, înainte de a trece la analiza dinamicii acestui fenomen în România, pe baza datelor statistice furnizate de Organizația Mondială a Sănătății (1999). Singurele informații disponibile sunt cele privind sexul și vârsta subiecților. Astfel, se observă frecvența mai mare a sinuciderilor în rândul bărbaților și în rândul persoanelor trecute de 60 de ani. La femei, se pare că scade acest risc, după vârsta de 50 de ani, apoi crește din nou, de la 65 de ani.

S-ar putea adăuga constatarea că, raportată la anul 1989, rata sinuciderilor a înregistrat o relativă scădere în anii 1990 și 1991, revenind în 1992, aproape de valorile inițiale.

Sunt menționate și alte variabile care influențează dinamica respectivă, precum: profesia, mediul de rezidență, starea civilă, anotimpul și luna anului, religia etc. Cele mai multe concluzii sunt în bună tradiție durkheimiană, în sensul că sinucigașii sunt în majoritate celibatari, mult mai mulți protestanți decât catolici (nu știm nimic despre ortodocși) și comit actul suicidal, de obicei, în lunile iunie-iulie.

Ultimul capitol, deosebit de atractiv prin noutatea temei (noutate în peisajul românesc), este dedicat consumului de droguri, privit, nu ca opțiune individuală, ci prin prisma cauzelor și consecințelor sale psihosociale, juridice și economice.

Spectrul drogurilor folosite în mod legal se întinde de la alcool, țigări, cafea până la banala aspirină, ceea ce înseamnă că fiecare membru al societății contemporane se droghează, mai mult sau mai puțin. Scopurile nu sunt, de obicei, medicale, cât psihologice. Persoanele aflate în situații de viață dificile recurg la asemenea „soluții” care pot conduce la diverse accidente sau chiar la sinucideri.

Structura consumului de droguri „legitime” depinde de caracteristicile culturale, arată autorul cărții.

Dintre drogurile ilegale sunt menționate morfina și heroina, marijuana, cocaina, L.S.D-ul. Interesantă este analiza „socializării în rolul de fumător de marijuana” (Howard Becker), cu toate implicațiile culturale și, în special, politice, dacă avem în vedere legătura cu muzica *hippie* a tinerilor americani care protestau, între altele, împotriva războiului din Vietnam. Lor le-a fost aplicată, în primul rând, eticheta de devianți în condițiile elaborării unei legislații deosebit de severe la adresa consumatorilor de marijuana.

Dependența față de droguri este strâns legată de toleranța organismului și de teama față de sindromul de abținere. Sunt evidențiate diverse teorii psihologice și sociologice referitoare la consumul de droguri ilicite. Evaziunea (Robert K. Merton), eșecul accesului la mijloace legitime sau ilegite (Richard Cloward și Lloyd Ohlin), situația de anomie, frica de sindromul abținerei sunt doar câteva explicații posibile. Teoria învățării sociale, amintită mai sus, detaliază ideea existenței unor subculturi deviante, cu funcția de a-l socializa pe neofit în rolul de consumator de droguri. Subcultura respectivă oferă un status corespunzător individului, protecție socială și securitate emoțională.

Desigur că problemele sociale au o arie mult extinsă, dar lucrarea în cauză reprezintă un sprijin extrem de important, mai ales pentru studenți și sociologii dornici să se familiarizeze cu domeniul sociologiei devianței și a problemelor sociale.

O încercare de abordare inter și multidisciplinară a devianței nu poate face, însă, abstracție de problema ordinii sociale. În acest sens, această carte a prof. Sorin M. Rădulescu poate fi considerată continuarea volumului *Homo Sociologicus. Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană*, apărut la Editura „Șansa”, în 1994.

Lectura ambelor cărți se recomandă oricărei persoane interesate de înțelegerea societății în care trăiește, problematica abordată aici fiind deosebit de actuală.

Anda Moculescu

SEPTIMIU CHELCEA, IOAN MĂRGINEAN, ION CAUC, *Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*, Deva, Editura „Destin”, 1998.

Această lucrare, rezultat al unei vaste experiențe a autorilor în domeniul sociologiei, constituie un manual de metode și tehnici absolut necesar celor interesați de cercetarea sociologică și mai ales studenților care se pregătesc pentru susținerea examenului de licență la una dintre facultățile și secțiile de sociologie.

Autorii, Septimiu Chelcea, Ioan Mărginean și Ion Cauc, sunt binecunoscuți datorită contribuțiilor lor cu adevărat remarcabile în sociologie. Este important de remarcat faptul că, pe lângă unele din lucrările publicate de autori, bibliografia pe care se sprijină această carte include peste 300 de titluri de referință din domeniu, atât ale unor clasici ai sociologiei românești și străine, cât și ale sociologilor contemporani de valoare, ceea ce îi conferă un mare grad de actualitate și universalitate.

Manualul este structurat pe optsprezece capitole, iar fiecare dintre acestea este semnat de unul dintre cei trei autori. Astfel, Septimiu Chelcea este autorul a zece capitole: *Cunoașterea comună și cunoașterea științifică a vieții sociale; Probleme metodologice ale cercetării sociologice; Analiza conceptelor sociologice; Tipuri de cercetări sociologice; Chestionarul sociologic; Interviuul sociologic; Analiza documentelor sociale; Tehnici de analiză a conținutului comunicării; Metoda observației; Cercetarea experimentală*. Contribuțiile celorlalți doi autori nu sunt tot atât de numeroase, însă la fel de importante ca cele ale domnului profesor doctor Septimiu Chelcea: Ioan Mărginean redactează capitolele despre schema operațională de cercetare sociologică, măsurarea în sociologie, tehnicile de scalare, cercetarea panel și evaluarea cercetărilor sociologice concrete; în timp ce Ion Cauc scrie despre etapele cercetării sociologice, ancheta sociologică și sondajul de opinie publică, despre studiile sociometrice.

Din această prezentare a tematicii lucrării reiese faptul că autorii au acoperit întreaga problematică esențială referitoare la metodele și tehnicile de cercetare sociologică și le-au structurat astfel încât studiul și înțelegerea lor să fie cât mai ușoare. Mai mult, fiecare temă este selectată punctual și are o schemă de prezentare foarte clară, incluzând pe lângă problemele specifice de teorie și o multitudine de exemple edificatoare.

Lucrarea este deschisă de o prefață în care cititorul este avertizat că și în sociologie, ca în orice altă știință, în special sociumană, există probleme importante ce se pare că vor avea un final nedorit: dispariția acesteia ca disciplină autonomă. Sociologul american, Peter L. Berger, în articolul *Sociologie: contramandarea invitației* (în revista „Sinteza”, nr. 98/1992, p. 42, traducere din revista „Society”, 1992), dar și participanții la lucrările celui de-al XII-lea *Congres Mondial de Sociologie* (18-23 iulie 1994, Universitatea Bielefeld, Germania) au formulat aceste probleme și au încercat să ofere soluții pertinente pentru prevenirea „dezintegrării” științei despre societate. Care sunt problemele și soluțiile lor, cititorul va fi lămurit de prefața acestui manual de metode și tehnici de cercetare sociologică.

Primul capitol al lucrării se referă la diferențele existente între cunoașterea comună și cunoașterea științifică a vieții sociale, la caracteristicile fiecăreia dintre acestea. Autorul, Septimiu Chelcea, pledează pentru necesitatea „rupturii” cunoașterii științifice de cunoașterea de tip spontan și iluzorii a vieții sociale și, în acest scop, prezintă argumentele prezentate de P. Bourdieu, J.-C. Chamboredon și J.-C. Passeron în lucrarea *Profesiunea de sociolog* (Paris, 1968) și experimentele realizate de T.R. Carretta și R.L. Moreland (1982) și G.-N. Fisher (1990).

Următoarele două capitole, semnate tot de Septimiu Chelcea, se referă la principalele probleme metodologice ale cercetării sociologice: analiza ipotezelor în cercetările sociumane concrete (precizări terminologice, definiții, dimensiuni, tipuri, modalități de elaborare, structura logică, validitatea ipotezelor); formalizarea și explicația teoretică în științele sociale și comportamentale; analiza conceptelor sociologice, incluzând aici definirea lor, a termenilor și a noțiunilor, analiza indicatorilor definiționali și trecerea de la indicatori la indici.

Odată lămurite aceste probleme legate de metodologia cercetării, Ioan Mărginean, considerând că este necesar, reia explicarea variabilei, a conceptelor, a dimensiunilor (definite ca elemente subordonate unui concept), a indicatorilor și chiar oferă un exemplu de schemă operațională de cercetare a sistemului social al întreprinderii. Este prezentată apoi, de același autor, în capitolul 5, măsurarea în sociologie, ca o componentă de bază a procesului de cunoaștere, ce este indisolubil legată de celelalte probleme prezentate mai sus.

Următorul capitol se referă la tipurile de cercetări sociologice, mai întâi căutându-se să se clarifice conținutul a câtorva termeni, cum ar fi: „cercetare sociologică de teren”, „cercetare sociologică empirică” (sau „concretă”), „anchetă sociologică” și „sondaj de opinie publică”, pentru ca apoi autorul, Septimiu Chelcea, să prezinte pe larg principalele tipuri de cercetări: descriptive, explicative, fundamentale și aplicative.

Capitolul 7 face trecerea spre ceea ce eu aș numi cea de-a doua parte a lucrării, întrucât, după cum se poate observa, primele șase capitole au avut în vedere fundamentele metodologice ale cercetării sociologice, iar restul vor prezenta metodele și tehnicile specifice de studiu în acest domeniu. Așadar, acest capitol „de graniță”, semnat de Ion Cauc, se referă la etapele cercetării sociologice stabilite astfel:

1. clarificarea problemei sociale (obiectul analizei);
2. analiza dimensională a conceptelor;
3. determinarea populației supuse investigației sociologice;
4. stabilirea metodelor de cercetare;
5. elaborarea instrumentelor necesare recoltării informațiilor sociale;
6. testarea instrumentelor (ancheta-pilot);
7. recoltarea informațiilor;
8. prelucrarea informațiilor;
9. analiza informațiilor și explicarea proceselor socio-economice studiate;
10. întocmirea raportului de cercetare.

În funcție de obiectul analizei sociologice, cercetătorul va stabili metoda și tehnicile de investigație pe care le va folosi. Următoarele zece capitole ale lucrării se referă pe larg tocmai la

aceste modalități de studiu, dintre care trebuie aleasă cea mai potrivită: ancheta sociologică și sondajul de opinie, chestionarul sociologic, interviul sociologic, tehnicile de scalare, analiza documentelor sociale, tehnicile de analiză a conținutului comunicării, metoda observației, cercetarea experimentală, cercetarea panel și cea sociometrică. Fiecare dintre aceste teme este tratată într-un capitol separat și după o schemă clară, ce include prezentarea de definiții, clasificări și moduri de construire și aplicare a instrumentelor necesare recoltării informațiilor. Un loc important îl ocupă și exemplele preluate din studii sociologice consacrate, exemple ce au rolul de a clarifica eventualele nelămuriri ale cititorului privitoare la aplicarea metodelor și tehnicilor de cercetare socioumană.

Ultimul capitol al lucrării are în vedere evaluarea studiilor sociologice concrete. Acceptarea concluziilor unei astfel de cercetări este posibilă numai în anumite condiții, ce trebuie să asigure veridicitatea rezultatelor și să ofere un cadru teoretic pertinent pentru adoptarea deciziilor sociale. În acest sens, Ioan Mărginean prezintă detaliat setul de criterii ce vizează problemele specifice evaluării cercetărilor concrete, insistând asupra celor mai dificile. Este construit astfel un adevărat ghid de evaluare necesar, în primul rând, acelor care realizează lucrările sociologice, dar și persoanelor care folosesc rezultatele și le acceptă ca atare.

Așadar, lucrarea de față este deosebit de utilă celor interesați de cercetarea sociologică propriu-zisă, constituind un manual foarte bine pus la punct în ceea ce privește cunoștințele provenite din experiența directă și de documentare a autorilor. Însă, nu acesta este singurul merit al manualului: în primul rând, maniera în care este construit facilitează studiul său; în al doilea rând, se poate vorbi despre faptul că aproape fiecare capitol conține exemple multiple, al căror scop este acela de a ușura înțelegerea modului de construcție a instrumentelor de culegere a informațiilor, astfel încât, viitorul sociolog să nu mai facă greșelile elementare care se găsesc astăzi în multe dintre lucrările de cercetare; și, nu în ultimul rând, manualul unește majoritatea referințelor bibliografice utile atât studenților din primul an la Sociologie, cât și acelor care susțin examenul de licență la această disciplină.

Alexandra Sarcinschi

ELENA COBIANU, *Contribuții filosofice la etica românească*,
București, Editura Printech, 1998.

Într-o vreme în care construcția și reconstrucția societăților pe noi baze valorico-normative se impune în tot mai mare măsură, o dezbateră asupra patrimoniului național în domeniul eticii este deosebit de benefică. Revederea contribuțiilor unor mari personalități ale epocii (C. Antoniadă, P.P. Negulescu, P. Andrei, M. Ralea, T. Vianu) la punerea în evidență a intervenției active și foarte diversificate a dimensiunii morale a culturii în viața țării noastre (și nu numai), la reformarea instituțiilor și relațiilor umane este o întreprindere plină de învățăminte teoretice și practice pentru noi, cei de astăzi, când reforma morală a oamenilor și, în genere, a societății este unul din pilonii (necesari și posibili, dar greu de realizat) tranziției pe care o parcurgem.

Deși redactată sub forma unor monografii pe autori, lucrarea reușește să prezinte firul unor dezbateri comune ale epocii, să contureze nu numai o personalizare a demersurilor, în raport cu profilul intelectual și biografia autorilor (fapt meritoriu și actual din perspectiva monografiilor de analiză bazate pe teoriile actorilor sociali), ci și o continuitate a preocupărilor ca răspuns (diferențiat) la cerințe sociale comune. „Între temele mari abordate în această perioadă se disting acelea referitoare la progres, la destinul omenirii” (p. 5) și la care P.P. Negulescu și-a adus o contribuție originală și meritorie. În contextul discuțiilor actuale cu privire la ceea ce ar putea însemna progres social și, în special, ce ar trebui să presupună acesta, când, adesea, viziunea tehnologistă prevalează, teza conform

căreia „nu încapе îndoială că temelia adevărată și măsura exactă a progresului societăților omenești o constituie, în primul rând, dacă nu exclusiv, progresul lor moral” (P.P. Negulescu) se încadrează în întregime în orientările și cerințele prezente.

Problematica valorilor devine axul principal în raport cu care se discută astăzi tranzițiile de diferite tipuri, ce au loc în lume și, cu deosebire, de reinnoire, pe care Uniunea Europeană le conceptualizează prin teza trecerii spre sistemele antropocentrice ce ar trebui să înlocuiască teoriile și practicile tehnocentrice. Opera lui Petre Andrei și a lui Tudor Vianu se cere a fi consultată și luată în considerație. Problemele axiologice legate de personalitatea umană devin realmente actuale, în măsura în care astăzi se caută a se trece de la „logica masificării” spre „logica personalizării”, conform programelor elaborate și în curs de aplicare ale Uniunii Europene. Ideea că „etica contemporană trebuie să devină o etică a personalității” sau că „valoarea morală rezultă tocmai din ordinea și calitatea scopurilor și din intenție; ordinea scopurilor și intenția morală sunt determinate de personalitate, de aceea personalitatea este adevărata valoare morală” acordă gândirii lui P. Andrei un important spațiu de valorificare.

Pe aceeași linie se orientează și poziția lui T. Vianu, ce dezbate cu pertinentță fundamentul uman al valorilor morale. „Insul care execută o acțiune morală este pe deplin conștient că sensul ei nu se mărginește în sfera individuală a existenței lui, dar că el o revărsă în capitalul uman al întregii omeniri și că din exemplul lui, oricât de modest, se va putea nutri entuziasmul moral, credința și tăria altor oameni din preajmă. Credința aceasta este una din axiomele vieții morale”.

Avem în Tudor Vianu un teoretician al valorilor abordând o largă arie tematică, ce și astăzi suscită un real interes. „Analiza minuțioasă a teoreticianului valorii pune în evidență multiplele determinații ale acesteia: volum, polaritate, **gradualitate**, semnificație, multiplicitate și varietate. Conceperea valorilor sub formă de sistem a obligat pe axiologul Vianu să dezbată probleme precum: criteriile grupării valorilor, structura, ierarhia, caracterul închis sau deschis al sistemului și încrucișarea sferelor personale. Criteriile de clasificare a valorilor sunt date de: *suportul* (real, personal, material și spiritual, aderent, liber), *înălțuirea* (valoare-scop, valoare-mijloc, integrabile-neintegrabile) și *ecoul* lor (valori perseverative și valori amplificative” (E. Cobianu, p. 270).

Cititorul volumului va mai găsi multe alte probleme și abordări apte a-i satisface nu numai dorința de cunoaștere, ci și pe aceea de a folosi ceva în activitatea sa proprie.

În drumul nostru spre democrație, o problemă importantă o constituie raportul dintre **guvernați și guvernanți**. În consens cu analizele actuale (a se vedea tezele lui M. Foucault, conform cărora puterea este o relație reciprocă, dar asimetrică), P.P. Negulescu arată că responsabilitatea, într-un regim democrat, trebuie să revină nu numai guvernanților, ci și guvernaților, care au menirea de a ține în „frâu” egoismul guvernanților. „Acolo unde acest frâu nu se arată eficace, acolo unde abuzul guvernanților compromite regimul democratic, vina nu e decât a guvernaților care nu aplică, atunci când și așa cum trebuie, sancțiunile cuvenite” (P.P. Negulescu).

Rolul important al regimului democrat este necesar a fi subliniat și azi. Dar, democrația nu-și exprimă valențele sale pozitive de la sine, automat. Cât de actuale sunt idei cum ar fi: „**alegătorul** care votează un candidat, nu votează în realitate pentru un om, ci pentru o idee, pentru o concepție, adică politică, socială sau economică, pe care nu e totdeauna în stare s-o înțeleagă [...]. Cunoșc totdeauna alegătorii, în toată complexitatea lor, problemele de care este vorba? Pot ei aprecia, cu destulă temeinicie, valoarea soluțiilor ce li se propun? Ca s-o poată face ar trebui, în majoritatea cazurilor cel puțin, să aibă o cultură mai întinsă, o informație mai bogată și o judecată mai sigură, decât au de obicei” (P.P. Negulescu). Este nevoie să-l recitim pe Negulescu pentru a ne convinge de actualitatea acestor idei.

Ne oprim aici cu scurta prezentare a lucrării doamnei Elena Cobianu, în speranța că cei interesați, nemulțumiți de această sumară recenzie, vor lua cartea și o vor citi cu atenție.

Oscar Hoffman

PHILLIPE BRETON, *L'utopie de la communication*,
Paris, Edition La Decouverte, 1997.

De ce comunicarea a căpătat o asemenea importanță și amploare în societatea modernă? Să fie doar o urmare a proliferării televiziunii și a altor „machines à communiquer”? Philippe Breton afirmă în această lucrare că o asemenea explicație nu este niciodată suficientă și propune o teză mult mai radicală: comunicarea a devenit o nouă utopie, care fascinează cu atât mai mult cu cât marile ideologii trec printr-o serioasă criză.

P. Breton își propune să analizeze conceptul de comunicare și de societate de comunicare din trei perspective: în primul rând, cu referire, nu atât la momentul apariției conceptului de comunicare, cât al transformării acestuia într-o valoare socială; în a doua parte a lucrării, Breton analizează comunicarea ca valoare post-traumatică, în contextul celui de-al doilea război mondial, pentru ca, în final, să treacă în revistă câteva dintre efectele perverse ale societății de comunicare.

Necesitatea unei analize de acest tip apare în condițiile în care puterea mass-media, cvasimonopolul pe care îl deține asupra circulației informației s-au afirmat într-o manieră fără precedent în istorie. Reprezentarea omului ca o ființă în întregime dedicată comunicării și supus tiraniei este dominantă.

Paralel cu această apologie a unei „comunicări fără conținut”, care devine propria-i finalitate, Breton observă că intoleranța, xenofobia, excluziunea nu au fost atât de evidente din anii '40, referindu-se în special la mișcările naționaliste din Serbia, Rusia, mișcările xenofobe din Franța și restul Europei etc.

Una din tezele cărții pune în raport această „apologie a comunicării” și existența unor forțe politice ce-și propun purificarea societății. Acest raport devine explicit, în primul rând în dorința promotorilor „utopiei comunicării” de a lupta împotriva barbariei celui de-al doilea război mondial, fiind însă, în același timp, un fenomen de actualitate. Astăzi, recursul sistematic la comunicare pare să producă un efect de accentuare a extremismului și excluziunii. Noua utopie, susținută de un liant social „comunicant”, lichidează valorile și bogăția interioară a omului, înlocuind raportarea la lege cu o simplă supunere în fața unei reguli.

Punctul de plecare al cărții îl constituie întrebarea simplă: *de ce se vorbește astăzi atât despre comunicare?* Această întrebare presupune, însă, câteva specificări: *de ce societatea noastră trăiește ca necesară dezvoltarea intermediarilor mediatici?*; *cum, în ce condiții ne-am imaginat că societatea de mâine va fi o societate de comunicare?*; *de ce, ceea ce părea a avea drept vocație apropierea dintre oameni (comunicarea), lasă sentimentul difuz de a-i separa încă mai mult?*

Breton situează apariția comunicării ca valoare în jurul anului 1942, o dată cu lucrările lui Norbert Wiener, părintele ciberneticii. Lectura acestor lucrări scoate la iveală rațiunile formulării conceptului de comunicare și anume: instabilitatea și declinul politicului, criza de valori și progresul relativismului și mai ales profunde transformări a ceea ce Pierre Legendre numește „constituția normativă a omului”, adică a reprezentării rolului omului în societate. Data de naștere a acestei noi utopii (în 1942) este legată în mod indisolubil de dezlănțuirea în plin secol XX a unei „barbarii moderne” ce va face mii de victime. Tema societății de comunicare s-a născut atunci, ca o reacție în fața acestei barbarii moderne și a profunde crize pe care a antrenat-o.

Într-o primă etapă, formularea noțiunii de comunicare vine pentru a acoperi ceea ce părea, la acea vreme, un gol între practici fără nume și vocabularul ce permite desemnarea lor. Ea joacă, deci, un rol unificator pentru început, ca, mai târziu, să devină o valoare identificată cu modernitatea.

Philippe Breton, născut în 1951, este cercetător la CNRS (Laboratoire de sociologie de la culture européenne a Strasbourg) și profesor la universitatea Paris-Sorbonne. Este autorul unor lucrări precum: *Histoire de l'informatique* (1987); *L'explosion de la communication* (1989); *La tribu informatique* (1990); *L'image de l'homme* (1995).

P. Breton identifică, în acest context, trei momente ale apariției și dezvoltării acestei noțiuni. O primă etapă se desfășoară între 1942 și 1947-1948: cercetători în diverse discipline se concentrează în jurul a ceea ce a fost denumit cibernetică, domeniu al interdisciplinarității. Până la acest punct comunicarea este doar apanajul comunității științifice. Cea de-a doua etapă corespunde lucrărilor lui Norbert Wiener, care încearcă să dea lumii o cheie de înțelegere a crizelor prin care trece, precum și cheia unui posibil progres. Cea de-a treia etapă este decisivă în istoria comunicării moderne și este în raport cu evoluția societății postbelice, profund marcate de conflictul mondial ce tocmai avusese loc.

Câteva lucruri se cer precizate în legătură cu lucrările lui Norbert Wiener (*Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine* și *The human use of Human Beings*). Wiener pornește de la critica metodei funcționale a științelor clasice. Aceasta, spune el, nu este deloc satisfăcătoare, pentru că pune în discuție doar conținutul fenomenelor cercetate, doar interiorul obiectelor. Or, mai importante sunt relațiile care există între fenomene. Wiener propune, prin urmare, ceea ce numește metoda de lucru comportamentală. Ideea principală era că relațiile dintre fenomene nu reprezintă doar un aspect între altele, ci constituie integral substanța fenomenelor însele. Cu alte cuvinte, realitatea poate fi în întregime interpretată în termeni de informație și comunicare. Afirmatia că totul se poate explica în termeni de relaționare implică faptul că „totul se află în exterior”, fiecare ființă sau fenomen nefiind decât o suprapunere de exteriorități.

Wiener va dezvolta îndelung argumente pentru care comunicarea ar trebui să aibă o valoare centrală. Dintre aceste argumente, unul atrage atenția: frica de haos. Întreaga argumentație se desfășoară în jurul unui ax ce opune informarea entropiei. Astfel, el va susține, pe de o parte, faptul că societățile pot fi înțelese în termeni de comunicare, iar pe de altă parte, va opune modelul societăților deschise modelului societăților rigide – opoziție pe care Wiener o transpune în metafora luptei dintre opacitate și transparență. Teza lui Wiener este următoarea: „societatea poate fi înțeleasă doar prin studiul mesajelor și a căilor de comunicare. O societate este, astfel, alcătuită în întregime din mesaje care circulă în interiorul său. Dacă sunt menținute larg deschise canalele de comunicare, atunci vor fi întrunite condițiile unei societăți mai bune, a unei societăți de comunicare”.

Contextul afirmării comunicării ca valoare este criza valorilor provocată de cel de-al doilea război mondial. Câteva idei ne duc către legăturile invizibile ce ar putea exista între acest război, răspândirea și dezvoltarea tehnicilor de comunicare și formarea unei noi utopii în jurul comunicării.

Wiener insistă asupra a două aspecte culminante ale barbariei moderne – lagărele de concentrare și folosirea bombei atomice, ambele fiind rezultatul unei concepții globale asupra societății. Noțiunea de comunicare, născută între limitele stricte ale comunității științifice, capătă o forță și o amploare de nebănuit în momentul întâlnirii sale cu un context istoric particular.

Proiectul utopic al lui Wiener, cristalizat în jurul noțiunii de comunicare, se dezvoltă pe trei niveluri: o societate ideală, o nouă definiție a omului, promovarea comunicării ca valoare. De ce o utopie? Pentru că acest proiect se supune aproape perfect peste definiția utopiei dată de Lestek Kolakowski, ca fiind „credința într-o societate, unde nu numai sursele răului, conflictului sau agresiunii sunt îndepărtate, dar unde se realizează o reconciliere totală între om și ceea ce-l înconjoară”, „credința că viitorul, într-o manieră misterioasă, este deja aici și că dispunem de o metodă de acțiune sigură ce ne va conduce către o societate fără fisuri, defecte, conflicte și insatisfacții”.

În același timp, în care Wiener își dezvoltă teoria asupra comunicării, istoria aduce una din cele mai teribile amenințări asupra „liantului social”. Contractul ce îi leagă pe oameni a fost rupt în repetate rânduri de o violență dezlănțuită în cel mai mare secret, împotriva oamenilor, a căror singură greșeală era filiația, o violență fără nebulie, legitimată de către un stat suveran. În numele unei „purificări utopice a societății”. Barbaria ce devastează valorile secolului XX nu e doar o simplă întoarcere înapoi în istorie. E vorba de o barbarie modernă, ale cărei teritorii sunt specifice. Pentru prima dată în istorie, nu numai că nu exista nici o rezistență a politicului la barbarie, ba chiar o convergență în punctele esențiale, în special în privința temei progresului societății prin anihilarea

unei părți a membrilor săi. Toate acestea vor duce la o transformare în profunzime a reprezentării omului. Decăderea valorilor umanismului va face un gol în care teoriile moderne ale comunicării își vor găsi locul, în momentul în care umanitatea se afundă într-o barbarie absolută. „Barbaria” aceasta are la bază o definiție etnică a omului și a apărut, la rândul ei, ca o reacție la umanismul iluminist, care vedea omul înzestrat cu drepturi naturale, indiferent de moștenirea etnică sau statusul social. Secretul care înconjoară genocidul celui de-al doilea război mondial este, fără îndoială, esențial pentru înțelegerea efectelor subterane. Tema transparenței în comunicare apare ca răspuns la legătura între secret și barbaria modernă.

Dezvoltarea tehnicii, produsă și ea în contextul celui de-al doilea război mondial, este și ea responsabilă pentru criza de valori. Dacă în conflictele precedente acestui război civilii nu erau implicați, în anii '40 lucrurile se schimbă radical, tehnica făcând posibilă implicarea acestora ca ținte. Astfel, faptul că lucruri care înainte nu erau nici morale, dar nici ușor de realizat, devin posibile datorită dezvoltării tehnicii, care face granița dintre bine și rău extrem de ușor de trecut.

Din această perspectivă, comunicarea apare ca o valoare posttraumatică, în același timp în care afirmațiile lui Wiener se suprapun perfect peste mutațiile ce apar în societatea postbelică.

O dată cu tema comunicării, s-a revigorat și vechea tentativă a unei scheme explicative generale, a unei teme unice care traversează toate activitățile umane, înglobându-le în același timp. Cunoașterea legilor generale ale comunicării ar fi suficientă pentru construirea unei concepții unificatoare a lumii și mai ales pentru obținerea mijloacelor de control. Comunicarea funcționează astăzi în mod din ce în ce mai sistematic în discursul social ca un „recurs universal”. Problemele pot fi abordate „rațional” grație comunicării, care aduce „transparență” în analiză și „coerență soluției”.

În mod paradoxal, „comunicarea” dă naștere unor sentimente contradictorii. Pe de o parte, este fascinantă și exercită o atracție puternică, aducând cu sine valori pozitive, precum dialogul sau cunoașterea. Însă, uneori, aceste valori par a fi aproape ireale, pentru că, pe de altă parte, lărgirea spațiului public merge mână în mână cu progresul individualismului și, de ce nu, al singurătății. Prin natura sa, comunicarea tinde să suprimă distanțele. Însă, distanțele rezistă chiar mai bine decât ne-am putea imagina. Exemplul lui Breton vizează chiar evenimentele din '89 din România: vedem tot ceea ce se întâmplă și cu toate acestea, esențialul pare să ne scape, deoarece specificitatea culturală, singura care poate oferi cheia înțelegerii, rezistă analizei. Iată cum „comunicarea” reușește să mărească amploarea ignoranței, pentru că „aceasta nu are aliat mai bun decât iluzia cunoașterii”.

Societatea de comunicare și societatea liberală sunt imperative, în parte convergente, dar larg antagoniste. Aceasta este explicația câtorva dintre contradicțiile sociale cele mai vizibile azi, în primul rând individualismul exacerbant (fondat pe liberalism), și se află la baza acestei contradicții: pe de o parte, mass-media, purtătoare a utopiei transparenței, dar în același timp supusă jocurilor intereselor politice și economice, iar pe de altă parte, rețelele de informații, purtătoare al unui ideal, de asemenea utopic, al unei informații raționale care circulă liber, dar care se lovește de imperativele proprietății private.

Recursul sistematic la comunicare produce două efecte în aparență contradictorii: o uniformizare la nivel mondial a gusturilor, normelor și comportamentelor, la construcția unui spațiu public universal și, în același timp, o plecare a individului asupra lui însuși, izolat, dar care comunică, virtual, cu întreaga lume. Acest neoindividualism nu este fără legătură cu accentuarea xenofobiei în zilele noastre. Dar, este vorba de un nou tip de xenofobie, care nu mai vizează reacția unui popor față de altul, ci a unui individ față de „ceilalți”, aceștia din urmă fiind acceptați în mod generic foarte ușor, cu condiția, însă, să rămână la distanță, ceea ce este definiția inițială a xenofobiei.

Acest nou individualism devine din ce mai evident în societățile occidentale, ca și în cele influențate de acestea. Indicatorii demografici și sociologici, precum numărul persoanelor ce compun o „gospodărie”, pun în evidență acest fenomen. Tendința actuală este în direcția a ceea ce Philippe Breton denumeste „ménage célibataire”: după ce am asistat la scăderea numărului căsătoriilor, asistăm acum la scăderea numărului cuplurilor necăsătorite. Ba mai mult, cele două persoane ce

trăiesc în aceeași gospodărie sunt din ce în ce mai frecvent mama și copilul. Ar avea oare tema comunicării o asemenea rezonanță într-o societate în care indivizii n-ar trăi din ce în ce mai separați unii de ceilalți?

Însă elementul esențial al noului individualism este faptul că proliferarea mass-media privilegiază comunicarea indirectă, abstractă, în lipsa întâlnirii sau apropierii dintre indivizi. Contactul ia forma unui simplu schimb de mesaje, din ce în ce mai abstract. Riscul care apare este cel al unei societăți în care se comunică foarte mult, dar în care indivizii se întâlnesc din ce în ce mai puțin („une société fortement communicante, mais faiblement rencontrante”), prețul plătit fiind cel al golirii comunicării de orice substanță.

Efectul pervers care concentrează însă cel mai mare pericol este ceea ce Breton denumesc „hold-up du futur”: societatea de comunicare este o societate privată de viitor, ne-existând nici o reprezentare a acestuia. Toate noile ideologii și valori nu reușesc să propună imaginea unui viitor ca și ghid de acțiune. Singura imagine asupra viitorului pe care o avem este cea a unei societăți hiper-comunicante, hiper-tehnologizate. Dar viziunea futuristă nu este nouă; problema nu este, deci, existența sau amploarea pe care a căpătat-o, ci lipsa oricărei alte alternative: viitorul văzut în termeni de comunicare este singurul disponibil pe piața ideilor. Iar o societate care nu are viitor nu poate, spune Breton, decât să se autodistrugă.

Nimeni nu ar putea nega importanța comunicării, fie la nivelul relațiilor dintre indivizi, fie la nivelul întregii vieți sociale. Chiar exercițiul democrației depinde în mare măsură de capacitatea indivizilor de a se exprima. Paradoxul descris în această carte este că „prea multă comunicare” ar putea duce la o modificare în sens negativ a valorilor sociale, a reprezentărilor oamenilor despre ei înșiși și despre ceilalți și, deci, a relațiilor dintre aceștia.

Oana Șindilariu

PIERRE BOURDIEU, *Les Règles de l'Art, Structure et genèse du champ littéraire*, Paris, Editions du Seuil, 1992.

Problema esteticului este o prezență reală în opera lui Bourdieu. Primele titluri – *Un art moyen*, 1965, *L'Amour de l'Art*, 1966 – se situau în prelungirea unui seminar despre istoria artei și literaturii, pe care Bourdieu îl organizase la Ecole Normale Supérieure în 1963. Treizeci de ani mai târziu problema reapare cu *Les Règles de l'Art*, subintitulată *Genèse et structure du champ littéraire*, operă apărută în septembrie 1992, la Editions du Seuil din Paris. Cu această carte, Bourdieu își fixează obiective mai radicale: să formuleze condițiile unei științe a operelor culturale, care ar pune capăt mistificărilor istoriei literare și criticii artei, instituind o veritabilă dinamică a cercetării. Revendicarea autonomiei literaturii presupune ca lectura textelor literare să fie exclusiv literară? Este adevărat că analiza științifică este condamnată să distrugă ceea ce face specificul operei literare și al lecturii, începând cu plăcerea estetică? La aceste întrebări Bourdieu răspunde că analiza științifică a condițiilor sociale ale producerii și receptării operei de artă, departe de a o reduce și de a o distruge, intensifică experiența literară: „cum vom vedea à propos de Flaubert, ea nu pare să anuleze mai întâi singularitatea «creatorului» în profitul relațiilor care o fac inteligibilă decât pentru a o regăsi mai bine în munca de reconstruire a spațiului în care autorul se găsește înglobat și cuprins ca un punct”¹. Introducând noțiunea de «câmp», Bourdieu afirmă că autorii și operele lor nu devin interpretabili decât prin relațiile care le apropie sau le opun în interiorul unui sistem de tensiuni obiective în care fiecare constituie o poziție și un interes: un câmp de forțe și de înfruntări în care nu încetează să se

¹ Pierre Bourdieu, *Les Règles de l'Art, Genèse et structure du champ littéraire*, Paris, Editions du Seuil, 1992, p.14.

desfășoare strategiile unei concurențe pentru cucerirea hegemoniei, dar care, de-a lungul acestor lupte, produce opere și construiește identitatea propriului său teritoriu social, specificul său. Mai intens decât în alte câmpuri sociale, în general dirijate de un cod juridic, câmpurile culturale sunt spațiul unor lupte îndârjite pentru putere, în care jocul constă în confiscarea monopolului recunoașterii, al consacării, ea însăși însoțită de facultatea de a o atribui.

Prin intermediul unei lecturi a *Educației sentimentale* a lui Flaubert, analizând polii (politică-afaceri, artă-afaceri) care structurează spațiul social în care evoluează personajele și la intersecția cărora se găsește Frederic, personajul principal al romanului, Bourdieu își propune să pregătească cititorul să intre într-o analiză sociologică a lumii sociale în care a fost produs romanul și pe care o aduce la lumină.

Prima parte a operei *Les Règles de l'Art (Trois états du champ)* este o analiză a genezei câmpului literar în care s-a constituit proiectul lui Flaubert, care singură poate conduce, după Bourdieu, la o înțelegere veritabilă „și a formulei generatoare care este la baza operei și a efortului grație căruia Flaubert a reușit să o realizeze, obiectivând, în același timp, această structură generatoare și structura socială a cărei produs este”².

În a doua parte – *Fondements d'une science des oeuvres* – Bourdieu își expune metoda de cercetare, anunțând de la început că se regăsește în autorii care știu să investească problemele teoretice într-un studiu empiric. El consideră că, pentru ca în științele sociale să se impună un nou spirit științific, trebuie operată o transformare: „teorii care să se hrănească mai puțin din înfruntarea pur teoretică cu alte teorii, cât din confruntarea cu obiecte empirice mereu noi; concepte care au înainte de toate ca funcție să desemneze, într-un mod stenografic, ansambluri de scheme generatoare de practici științifice controlate în mod epistemologic”³. De exemplu, Bourdieu a introdus noțiunea de **habitus**, căci voia să „reacționeze împotriva orientării mecaniciste a structuralismului”⁴. Refuzând să considere agenții ca simple reflectări ale structurilor obiective, și refuzând în același timp să întrerupă cercetarea determinanților, Bourdieu repune această problemă (cum am văzut deja) în termeni de geneză. Habitus-ul va desemna ansamblul dispozițiilor acumulate, a schemelor de percepție, de apreciere și de acțiune inculcate de contextul social într-un moment și un loc particular; în același timp, habitus-ul este producătorul de practici, mediator între relațiile obiective și comportamentele individuale; el este totodată produsul interiorizării condițiilor obiective și condiția practicilor individuale.

Un alt concept aparținând lui Bourdieu este cel de **câmp**. Teoria câmpurilor s-a elaborat treptat. Noțiunea i-a servit mai întâi lui Bourdieu „pentru desemnarea unei posturi teoretice, generatoare de alegeri metodice, negative cât și pozitive, în construirea obiectelor”: este vorba de operele despre instituțiile de învățământ superior, unde ea „amintea că fiecare din aceste instituții nu poate livra adevărul său singular, în mod paradoxal, decât cu condiția de a fi replasată în sistemul relațiilor obiective constitutiv al spațiului de concurență pe care îl formează cu toate celelalte”⁵. Bourdieu mărturisește că prima sa tentativă de a analiza „câmpul intelectual” (*Champ intellectuel et projet créateur*, 1966) s-a oprit la relațiile imediat vizibile între agenții angajați în viața intelectuală, relații care au mascat relațiile obiective dintre pozițiile relative pe care agenții le ocupă în câmp, „adică structura care determină forma interacțiunilor”⁶. Prima formulare riguroasă a noțiunii s-a elaborat cu *Une interprétation de la sociologie religieuse de Max Weber*, 1971, în care Bourdieu face o critică retrospectivă a primei sale reprezentări a câmpului intelectual, propunându-și acum „o construire a câmpului religios ca structura de relații obiective care să arate forma concretă a

² *Op.cit.*, p.76.

³ *Ibidem*, p. 251.

⁴ Pierre Bourdieu, *Choses dites*. Paris, Les Editions de Minuit, 1987.

⁵ Pierre Bourdieu, *Règles de l'Art*, p. 254.

⁶ *Ibidem*, p. 255.

interacțiunilor”. Bourdieu este împotriva analizei autorului tratat ca un caz izolat (cum fac de exemplu Welles și Warren) văzând în aceasta o analiză care ignoră proprietățile structurale legate de poziția ocupată de autor în câmpul literar. El îl obiectivează pe Flaubert obiectivând universul social care se exprimă prin intermediul lui și a cărui obiectivare Flaubert o schițează el însuși în *Educația sentimentală*.

În același sens, Bourdieu se opune lui Sartre și teoriei sale despre „proiectul originar”, afirmând că „reprezentarea carismatică” a scriitorului ca „creator” conduce la punerea în paranteză a tot ce se găsește înscris în poziția autorului în sânul câmpului de producție și în traiectoria socială care l-a condus aici: pe de o parte, geneza și structura spațiului social absolut specific în care „creatorul” este inserat și constituit ca atare, și în care s-a format „proiectul său creator”; pe de altă parte, geneza dispozițiilor în același timp generice și specifice, comune și singulare, pe care le-a adus în această poziție⁷.

După Bourdieu, știința operelor culturale presupune trei operații: 1. analiza câmpului literar în cadrul câmpului puterii și evoluția sa de-a lungul timpului, 2. analiza structurii interne a câmpului literar, 3. analiza genezei habitus-ului ocupanților pozițiilor în câmpul dat.

În această analiză în trei etape, Bourdieu pleacă de la faptul că multe din practicile scriitorilor nu pot fi explicate decât făcând referire la câmpul puterii, în interiorul căruia câmpul literar ocupă o poziție dominată. Prin raportare la câmpul puterii se poate măsura gradul de autonomie al câmpului artistic; structura internă a câmpului literar presupunând analiza structurii relațiilor obiective pe care indivizii le ocupă, plasați în situația de concurență pentru legitimitate. După Bourdieu, aceste lupte contribuie la reproducerea continuă a credinței în joc, a interesului pentru joc și interese, a ceea ce el numește *illusio*, în sensul de investire în jocul care face ca agenții să nu fie indiferenți⁸.

Plecând de la ipoteza că diferitelor poziții din câmp le corespund luări de poziții omoloage, Bourdieu consideră că în „interesele” specifice asociate diferitelor poziții trebuie căutat principiul luărilor de poziție literară, sau chiar a luărilor de poziție politică din exteriorul câmpului.

În a treia parte a cărții sale – *Comprendre le comprendre* – Bourdieu reproșează istoricilor de artă faptul că în analizele lor iau ca obiect experiența subiectivă a operei de artă, care este cea a autorului lor, fără să ia în considerație istoricitatea acestei experiențe și a obiectului căruia i se aplică. Aceste analize operează, conform cuvintelor lui Bourdieu, „o universalizare a cazului particular”. Doar o dublă analiză – a condițiilor în care au fost produse operele și a condițiilor în care s-a produs dispoziția estetică pe care operele o cer – ar putea arăta, ne spune Bourdieu, ceea ce este experiența estetică și iluzia universalității care o însoțește și „pe care o înregistrează în mod naiv analizele de esență”⁹.

Bourdieu își încheie cartea cu un Post-scriptum, intitulat semnificativ *Pour un corporatisme de l'universel*. Aceste ultime pagini se vor a fi o „luare de poziție normativă fondată pe convingerea că este posibilă realizarea, prin intermediul cunoașterii logicii funcționării câmpurilor culturale, unui program realist pentru o acțiune colectivă a intelectualilor”¹⁰. Bourdieu vorbește de necesitatea unui astfel de program în aceste timpuri în care cuceririle intelectualilor sunt amenințate, făcând apel la un intelectual colectiv, care să fie capabil să facă auzit un discurs de libertate, fără alte limite decât cele pe care fiecare artist sau savant și le impune. Ca pentru a stimula, el amintește exemplul artiștilor care s-au afirmat pentru prima dată ca intelectuali, în momentul afacerii Dreyfus, intervenind în viața politică „ca atare”, adică cu o autoritate specifică fondată pe autonomia lumii artei, a științei și a literaturii, și pe toate valorile asociate acestei autonomii. Acte politice ca *J'accuse* al lui Zola pun în evidență cele două dimensiuni constitutive ale identității intelectualului care își inventează astfel „puritatea” și „angajamentul”.

⁷ *Ibidem*, p. 269.

⁸ *Ibidem*, p. 316.

⁹ *Ibidem*, p. 323.

¹⁰ *Ibidem*, p. 394.

Lectura lui Bourdieu nu este deloc ușoară. Ea obligă cititorul să-și pună întrebări în același timp cu el, să încerce să analizeze și să găsească răspunsuri la problemele puse în carte.

Dacă este adevărat că analiza științifică poate avea un rol pozitiv pentru opera de artă, rămâne de văzut cum și care este acest rol. Bourdieu răspunde că doar analiza relațiilor obiective care structurează spațiul în care autorul se afla „înglobat și prins ca un punct” poate să ne ajute să înțelegem singularitatea poziției unui autor, Flaubert în acest caz.

În concluzie, trebuie observat că *Les Règles de l'Art* formează un ansamblu structurat, coerent, organizat pe câteva principii, necesare pentru teoria unei științe a producției artistice pe care cartea o conține. Am putea afirma împreună cu Charles Suaud că acest studiu „realizează noi direcții într-o sociologie care livrează o teorie a instrumentelor utilizate, și care integrează efortul de obiectivare al sociologului considerat în dubla sa realitate de agent social și de producător intelectual. Față de studiile deja realizate pe baza aceluiași principii, Pierre Bourdieu pune în evidență, în *Les Règles de l'Art*, specificul actului de creație artistică pe care îl ia ca obiect de studiu, pentru a obiectiva propriul său efort de obiectivare, raportându-l la condițiile care fac posibilă, chiar necesară, inventarea punctului de vedere sociologic”¹¹.

Lucia Dragomir

AUPELF-UREF

École Doctorale en Sciences Sociales

„Education et société”, nr. 1 și nr. 2/1998 Revistă Internațională de Sociologia Educației

Publicația bianuală „Education et société” apare la INRP – Paris și De Boeck – Université, Bruxelles, având ca redactor șef pe domnul Jean-Louis DEROUET (Institutul Național de Cercetări Pedagogice, INRP – Paris și Ecole de Haute Etudes en Sciences Sociales, EHESS – Paris), iar în comitetul de redacție pe recunoscuții sociologi: Jean-Michel Berthelot, Yves Dutercq, Régine Sirota, Anne Van Haecht, Agnès van Zanten ș.a.

Revista a apărut ca rezultatul firesc al întâlnirilor sociologilor Comitetului „Modes et Procès de Socialisation” din cadrul AISLF (Asociației Sociologilor de Limbă Franceză). După colocviul organizat la Toulouse în 1983 și al celor organizate la Bruxelles, Geneva, Lille, Lyon, Montréal etc. pe tematica sociologiei educației, s-a resimțit lipsa unui loc de capitalizare a ideilor exprimate și a continuității dezbaterilor științifice în domeniu.

Revista „Education et société” vizează abordarea ansamblului procesului de socializare a tinerei generații, ca și a educației de-a lungul vieții, formarea continuă, autoeducația.

Nr. 1/1998 abordează raporturile educației între stat și comunitatea locală: (*L'Éducation, l'État et le local*). Cu alte cuvinte: cum se (re)definește împărțirea competențelor și responsabilităților între național, regional, departamental, local în cadrul sistemului educațional, ca urmare a proceselor de (des)centralizare și (re)concentrare care îl afectează.

Primul studiu, *Politicile educative – figură exemplară a politicilor publice?* al autoarei Anne Van Haecht, caută să fondeze o analiză sociologică a politicilor educaționale în câmpul științelor politice, mai exact, al analizei politicilor publice (o analiză comparată a politicilor publice în ultimii 20 de ani și o pledoarie pentru un punct de vedere pragmatic în privința comparațiilor internaționale).

¹¹ Charles Suaud, *Création artistique et objectivation sociologique: Remarques à partir des Règles de l'Art de Pierre Bourdieu*, in „Lendemain”, 75/76, 1994.

Studiul *Logicile pieței și eticile contextualizate în sistemul educațional francez și în cel englez* (Stephen Bell și Agnès van Zanten) ilustrează convingător faptul că politicile educaționale transformă mediul tehnic și mediul moral al oamenilor-actori.

Marie-Claude Dérouet-Besson este autoarea studiului *Nașterea și afirmarea administrației locale în Franța în domeniul construcțiilor școlare. Competențe tehnice și legitimitate politică*. În Franța, administrarea construcțiilor școlare se exercită teritorial, la nivelul comunei (școala primară), al departamentului (gimnaziul) și al regiunii (liceul). Autoarea abordează, în acest context, problema deciziei (actorii implicați nu au aceeași pondere în cadrul negocierilor) și „gestionarea dezordinii prin rețele transversale”.

Dominație, mobilizare, haos: statul și școala în Quebec este titlul articolului lui Jacques Zylberberg. Extinderea dominației statului este sursă de „haos școlar”, constată autorul, care se ocupă de „reglarea statală a socializării în Canada”, de „panica morală” indusă de „reforma permanentă” etc.

Benoît Bayenet, Olivier Debaude și Françoise Thys-Clément abordează problematica metodologiei sociologice actuale în cercetarea educației, în studiul *Evaluarea sistemului educațional: de la respingerea la necesitatea indicatorilor de comparare*.

La rubrica „Rencontres”, Philippe Savoie abordează istoric problema raporturilor educației cu statul și comunitatea locală, iar Yuki Shiose face o sinteză asupra aceleiași tematici în Japonia: *Simbioza centru-periferie: educația în Japonia*.

La rubrica „Comptes-rendus d'ouvrages” sunt prezentate câteva din ultimele volume apărute în domeniu: Claude Lessard, Maurice Tardif, *La profession enseignante au Québec*, Presse Universitaire de Montréal, 1996; Cléopâtre Montandon, Françoise Osiek, *L'Éducation du point de vue des enfants*, Paris, Harmattan, 1997; Jean-Claude Forquin, *Les sociologues de l'éducation américains et britanniques*, Bruxelles, De Boeck Université, 1997; Anne Barrère, *Les lycéens au travail*, Paris, PUF, 1997 etc.

Nr. 2/1998 al revistei este consacrat „Sociologiei copilăriei” și este coordonat de Régine Sirota care, în primul studiu, se ocupă de „emergența sociologiei copilăriei: evoluția obiectului și a abordărilor”.

Patrick Rayon în *Construcția competențelor politice a copiilor* abordează modelele „clasice” ale socializării politice (care, în general, subestimau capacitățile interpretative și instituante ale copiilor). Autorul propune un demers constructivist pentru a surprinde faptul că elevii școlii primare sunt capabili să se înțeleagă „pe baza probelor pertinente și a conduitelor legitime în ordinea socială existentă”.

Autoarele Françoise Block și Monique Buisson se ocupă de „supravegherea remunerată” a copiilor care, la ora actuală, implică „o disponibilitate de tip obligativ”, dar care poate deveni o relație socializatoare nouă, cu valoare de liant.

Suzanne Mollo-Bouvier analizează *Les rites, les temps et la socialisation des enfants*. Socializarea este fragmentată după vârste, perioade, locuri, activități etc., rupturi însoțite de „rituri de trecere” care legitimează limite arbitrare. Autoarea caută experiențe ce reintroduc continuitatea reală a procesului de socializare.

Patrick Festy se ocupă de copil în familia franceză și constată că situații altădată marginale (copii născuți din părinți necăsătoriți, copii ce intră în familii „recompuse”, în „familii monoparentale” etc.) au câpătat astăzi importanță crescândă.

Claude Zaveau prezintă un interesant eseu sociologic „la cald” despre pruncucideri în Belgia.

Sunt prezentate noi apariții editoriale: Claudine Blanchard-Laville, *Variations sur une leçon de mathématique*, Paris, Harmattan, 1997; Philippe Perrenoud, *L'Évaluation des élèves. De la fabrique de l'excellence à la régulation des apprentissages. Entre deux logiques*, Bruxelles, De Boeck & Larcier, 1998.

„Footnotes”, nr. 1-5/1998

Bucurându-mă de șansa, dacă nu chiar privilegiul, de a primi de la prof. Michael M. Cernea de la Departamentul Social al Băncii Mondiale 5 numere consecutive din publicația lunară a Asociației Sociologilor Americani „Footnotes” (*note de subsol*) (nr. 1-5/1998) am considerat benefică o sinteză a problematicii acesteia, atât pentru a ne pune la curent cu problemele ce frământă sociologia americană în zilele noastre, cât și pentru a prezenta „stilul” sau „modelul” de viață științifică, activ, efervescent, specific comunității de sociologi americani, din care ne putem inspira și noi pentru a ne îmbogăți problematica revistei.

Revista „Footnotes” are rubrici permanente în care se dezbate evenimentele științifice în scurgerea lor naturală în timp, tendințe și inițiative în proiectele de cercetare și de educare a tinerilor prin procesul de învățământ și rubrici noi cu subiecte, teme diferite, rezultate ale cercetărilor și schimbărilor ce se produc în viața socială și științifică.

În cadrul rubricilor permanente se înscrie: *Mitingul anual al Asociației Sociologilor Americani*, ce are loc în 1998 în San Francisco, în nordul Californiei, cu care ocazie se fac ample descrieri ale vieții sociale, economice, etnice și culturale ale Californiei considerată „the biggest world in hole country” de Kate Sanborn.

Coloana membrului executiv sau Fereastra deschisă este rubrică scrisă de Felice J. Levine, editor, în care se dezbate cele mai urgente și recente probleme ale A.S.A., politica cercetării, a organizării asociației și învățământului, noile inițiative privind legarea învățământului de practica socială etc. Câteva titluri vor fi edificatoare în acest sens: ASA, Sections and the Sum of Our Parts: 2 (january); „Our” ASA Annual Meeting (february); Doing the Most (Minority Opportunities through School Transformation) (march); Advancing Social and Behavioral Perspectives on Health (april); Reinventing Undergraduate Education – ASA Anticipates the Call (may/june).

Rubrica *Public Affairs Update* cuprinde evenimente la zi de ordin instituțional, organizatoric și profesional precum: reorganizarea Institutului Național de Sănătate Mentală, politica științei la Casa Albă, numirea de directori asociați pentru sectorul știință la oficiul de Politică a științei și tehnologiei la Casa Albă (january); Qespol utilizarea metodelor eșantionării și a celor statistice pentru recensământul din anul 2000 din America, eforturile Institutului Național de Sănătate de a determina alocarea de fonduri pentru cercetarea biomedicală, apariția unui Newsletter, care dă date și informații curente legate de cercetare, finanțare și problemele politicii științei în probleme de sănătate și comportament, Raportul anual despre Statutul Economic al Profesiei, susținut de Asociația Americană a Profesorilor Universitari, în care se propune creșterea salariilor între 3,4% – 1,7%, corespunzător cu inflația (may-june) etc...

Ultimele pagini ale publicației – care este de forma unui ziar cu circa 12-16 pagini – conțin cele mai recente și detaliate informații despre conferințele, întâlnirile, publicațiile, fondurile de care dispun instituțiile și asociațiile pentru rezolvarea unor grave probleme sociale, precum cancerul și SIDA, despre competiții, oameni care dobândesc noi statute și ocupații, premieri, știri, noi cărți, politică și practică, programe de sezon, noi publicații, alte organizații, contracte între posibili colaboratori, decese, funeralii, rapoarte oficiale, colecții și adausuri.

Pagina ultimă sau *back page* a Publicației „Footnotes” prezintă programele unor întâlniri regionale în anul respectiv, înnoirea abonamentelor și a taxelor de membri ai ASA (în ianuarie), formulare pentru noile adrese și numere de telefon/fax ale celor ce și-au schimbat reședința pentru a încunoștiința ASA (february), noi lucrări publicate, noi reviste (march); organizarea unor simpozioane în „Contemporary Sociology” pe tema *Sociologia în librăriile noastre*, expoziția de carte și formularul de participare la ea (may/june) etc.

Revista „Footnotes” cuprinde și expune cea mai largă paletă de informații privind viața științifică, mobilitatea profesională pe orizontală și pe verticală a oamenilor de știință, realizările lor

teoretice și practice, proiectele în curs de desfășurare și proiectele viitoare. Aproape că nu există gen de informații și activități științifice care să nu-și găsească locul în publicație, de la absolvenții proaspăt ieșiți de pe băncile facultăților, la cercetătorii consacrați, premiați și onorați cu burse și stipendii pentru activitatea lor prodigioasă, până la anunțuri funerare și comemorări sau aniversări.

După această sumară inventariere a rubricilor permanente, să continuăm periplul nostru teoretic, științific prin câteva din cele mai semnificative articole din „Footnotes”, vol. 26, numerele 1-5 din ianuarie-iunie 1998.

Cu prilejul pregătirii *Întâlnirii* anuale a ASA, de la San Francisco din 1998 cercetătorii americani s-au întrecut nu numai în a se anunța cu teme și probleme interesante de dezbatere, dar și în a-și prezenta cu lux de amănunte orașul și împrejurimile naturale (sociale, economice și tehnologice care fac din California statul de indivizi unici, nu numai ca oameni, dar și ca activism politic, iar din San Francisco un oraș pus în lumină mai ales prin băștinașii săi cu spirit liber și dormici să-și facă cunoscute tradițiile, istoria și cultura.

Articolul lui Tracie Danforth, *Lecțiile Californiei dincolo de Întâlnirea anuală*, invită pe viitorii participanți să imbine fericit prezentările pătrunzătoare și provocatoare pentru gândire cu aventura de a explora orașul San Francisco. („Footnotes”, vol – 26, nr. 1, January 1998).

Articolul lui William Edwards – University of San Francisco – *Câteva trăsături ale schimbării demografice în San Francisco* din „Footnotes”, nr. 2 february 1998, relevă diversitatea populației din acest oraș, el menționând că ceea ce face ca San Francisco să fie una din cele mai populare localități turistice din țară este tapițeria, textura sa socială țesută din multe popoare și culturi care trăiesc în acest spațiu geografic de mai puțin de 45 de mile pătrate. Dintr-o populație de 735 000 de locuitori, 82% o constituie adulții. Aproape 2/3 din populația adultă se identifică „albi” de orice origine etnică ar fi. Cea mai notabilă schimbare din ultimele decenii a fost creșterea numărului de oameni de culoare. În 1996, 49% din populația orașului se identifică drept asiatici, hispanici sau americani africani. În fapt, asiaticii cuprind aproape 1/4 din populație, indivizii de origine chineză constituind cea mai largă proporție a populației asiatice. Ca trăsătură specifică lor este numărul mare de copii.

A doua populație minoritară de proporții în oraș sunt latinii ce dețin circa 14% din populație, formați din imigranți veniți din El Salvador, Nicaragua și Guatemala. Înainte populația latină era preponderent de origine mexicană.

Americanii africani din San Francisco constituie ceva mai mult de 11%, o pondere în scădere din anii '80. Toate aceste grupuri au creat enclave de rudenie culturală și au devenit părți integrante ale unui oraș al diversității cum este numit San Francisco.

Tendențele economice au jucat un rol important în atragerea lucrătorilor înalt calificați spre San Francisco. Localizat în nordul Văii Siliciului, orașul s-a bucurat de beneficiile creșterii ce a avut loc pe piața tehnologiei înalte. Universitatea din California – San Francisco este un lider în cercetarea biotehnologică, contribuind la creșterea importanței ei în cercetarea medicală. Băncile, multimedia, software și exporturile au propulsat economia orașului San Francisco în timpul anilor '90, adăugându-i încă o dimensiune: ca economie a serviciilor. Aceste schimbări au influențat demografic zona și au dus, de asemenea, la escaladarea costului vieții. Salariile tind să fie cu 15-20% mai mari decât media națională, costurile locuințelor în San Francisco au fost substanțial cele mai mari sau aproape cele mai mari din țară o bună perioadă de timp.

În ciuda boom-ului economic și atracției de forță de muncă înalt calificată, 44% din gospodăriile orașului au avut un venit anual mai mic de 35 000 dolari. Multe gospodării includ lucrători sau indivizi angajați cu orar redus. Imigranții au copii mulți ca forță de muncă. Schimbările demografice din San Francisco nu diferă dramatic de cele din New York, Los Angeles, Chicago. Tendențele economice naționale și internaționale joacă un rol crucial în mișcarea populației. Localizat la marginea Pacificului și lângă America Latină, San Francisco va continua tendința sa spre o populație majoritar formată din oameni de culoare.

California este zona unor imagini stereotipe ale celor din jurul golfului spune Rhonda Matthews în „Footnotes”, nr. 4, april, 1998. Ea este „țara fructelor și nucilor”, „Pământul razei de soare”, „Căminul lui Ronald Reagan” pentru cei din vestul mijlociu și din sudul Californiei. În mintea celor mai mulți californieni statul este împărțit în două. Există o Californie de Sud și o Californie de Nord care niciodată nu se vor întâlni. California de Sud se identifică cu producția de film și de televiziune, pe când California de Nord cu Valea Siliciului – aflată la capătul opus în spectrul gândirii.

După Karen Hossfeld, San Francisco State University California de Nord înseamnă microcipsuri și multiculturalism („Footnotes”, nr. 5, may-june, 1998). Corespunzător cu diversitatea culturală și geografică, cu dezvoltarea economică și dimensiunea sa, California poate fi văzută, într-adevăr ca una din cele mai mari „lumi” din cadrul țării. Multor san-franciscani le place să se vadă figurativ ca „cei mai mari” sau cel puțin cea mai creativă „lume” din întregul stat. Oamenii din jurul golfului tind să vadă regiunea ca fiind în vârful dinamicii noilor tendințe culturale care vor modela viitorul națiunii.

Cele două dezvoltări societale majore asociate frecvent cu Zona Golfului, care, se pare, au captat atenția țării, sunt: 1. revoluția high-tech, atât de mult identificată cu Silicon Valley – Valea Siliciului și 2. rapida creștere a diversității multiculturale. Pe măsură ce diversitatea etnică crește în California, oamenii de culoare vor fi în curând o majoritate în stat – ceea ce intensifică dezbaterile și controversele. Fiecare din cele două fenomene sunt modelatoare semnificative ale peisajului socioeconomic din Zona Golfului.

Cu câțiva ani în urmă, spune autoarea, îmi plăcea să cred că trăiesc în San Francisco – zona Golfului. Acum, se pare, fără să mă fi mișcat un pas, eu trăiesc în valea Siliciului. Apartamentul meu este la 12 mile sud de hotarul oficial al orașului San Francisco și la o distanță de 2 ori mai mare și câteva dealuri la Nord de actuala „Vale” Santa Clara, care este numită regiunea tehnologiei înalte. Orașul meu nici nu este parte a Districtului Statistic Standard Metropolitan (Santa Clara district), care era de obicei recunoscut când se compilau datele despre Valea Siliciului. În ciuda acestei geografii și în ciuda faptului că eu lucrez în San Francisco, totuși, San Francisco va fi parte a Văii Siliciului. Viitorul orașului va fi Silicon Valley. Planurile potențiale pun în discuție pentru dezvoltare alte enclave industriale de înaltă tehnologie în San Francisco, ca cele care se concentrează pe tehnologiile biomedicale.

Autoarea nu este împotriva revitalizării economice prin siliconizare, ca atare, dar se întreabă cum va fi viitorul în Valea Siliciului pentru cei care nu sunt tehn-experti sau capitaliști aventuriști? Valea Siliciului are o seamă de lucruri captivante care se întâmplă în ea, dar are și câteva laturi negative ale tehnicii înalte care sunt mai puțin în atenția opiniei publice. Ele se referă la întâmplări semnificative legate de mediu, probleme de securitate ocupațională, inclusiv utilizarea dozelor chimice toxice în industria microelectronică, multe din ele încă netestate adecvat, cu care lucrează preponderent oamenii de culoare.

Valea Siliciului – pământul mitic al îmbogățitorilor peste noapte și al revitalizării regionale – are, în fapt, una din cele mai stratificate forțe de muncă din industria Statelor Unite. Povestea Văii Siliciului este realmente povestea a două orașe. Unul înfățișat pe copertile revistelor, exemplificat prin tineri minunați, milionari și prin amețitoarele produse noi ale tehnexpertilor. Profesioniștii și managerii din acest oraș constituie aproape 1/2 din forța de muncă a industriei high-tech, bine plătită și bine pregătită. Ei „vorbesc” și „merg” pe magistralele informației, ale rețelei World wide wcle (www). Cu cât o slujbă este mai bine plătită, cu atât este posibil să fie ocupată de cineva care este alb și/sau bărbat.

Al doilea oraș metaforic este rar înfățișat pe copertile revistelor și include lucrători cu profil inferior care lucrează în sectoarele de producție și servicii. În timp ce unele din ocupațiile din aceste sectoare sunt înalt calificate și relativ bine plătite, liderii lor estimează că între 1/4 și 1/3 din cele

câteva sute de mii de ocupații din Valea Siliciului sunt slab plătite și slab calificate, cu puține oportunități de promovare. Ele sunt în majoritate ocupate de imigranți, femei și oameni de culoare. Valea Siliciului a produs câteva mii de „self made” milionari în ultimii 10 ani și zona Golfului este în plină înflorire. În parte, din cauza acestui „boom”, zona are cel mai scump nivel de trai din țară, care lovește mai ales pe cei cu salarii mici.

Aceste lucruri sunt doar o parte din decorul pentru dansul microcipsurilor și al multiculturalismului din California nordică.

O problemă interesantă, pe care o pune în dezbatere revista din ianuarie '98, este *cercetarea-acțiune comunitară*. Întâlnirea anuală din 1997 a avut o sesiune pe această temă, care a înfățișat un proiect finanțat prin Programul ASA pentru cercetarea socială aplicată și politica socială. Comunicările au arătat satisfacțiile muncii cu grupurile comunitare și au înconjurat schimbarea socială prin utilizarea conceptelor și metodelor sociologice, tendința formată din cercetători care se ocupau cu cercetarea-acțiune în comunitățile umane a avut o vie participare, încât a trebuit să se facă o listă suplimentară cu cei ce voiau să mai ia cuvântul pentru a-și comenta rezultatele și să le comunice în continuare. Inițiativa de cercetare-acțiune comunitară finanțează sociologii care lucrează cu organizațiile comunitare și cercetarea participativă. Rezultatele cercetării participative au fost publicate într-un număr special din „Sociologul American”.

Alte proiecte pe tema comunității și a cercetării participative au fost: *Revitalizarea vecinătății prin restaurarea spațiului deschis; Urmărind efectul reformei bunăstării asupra populației fără case din Atlanta; Evaluarea competenței profesionale printre membrii personalului dintr-o clinică non-profit multiculturală și Să construim o comunitate bazată pe intervenția sănătății: utilizarea crescândă a serviciilor pentru oamenii care trăiesc cu HIV/AIDS din Sudul și Centrul Los Angeles-ului.*

Tot numărul din ianuarie 1998 al revistei „Footnotes” oferă (la p. 6), *O fereastră spre noi înșine*, o dezbatere despre sociologie ca disciplină din perspectiva sociologilor înșiși. Toți eseistii participanți sunt de acord cu ideea că sociologia este o știință socială orientată teoretic și observațional. Dar definițiile și componentele a ceea ce constituie știința sociologică variază de-a lungul eșecurilor. Oricum, cei mai mulți recunosc o tensiune utilă între obiectivele sociologice ale activismului și ale științei.

Are sociologia o esență? Da, dar nu e eternă și nici nu este un set de texte sau de idei, ci o activitate care constă în a privi lumea din jurul nostru, lumea imediată, în care trăiesc eu și tu, prin ochiul sociologului” – spune Randall Collins – University of Pennsylvania. În afară de această componentă, o alta este activismul social. Cele două se pot combina. Unii sociologi au ambele orientări în cariera lor, chiar dacă în ponderi diferite și în timpuri diferite. Între cele două este un conflict în general, dar un conflict creator în cele din urmă, din care sociologia are de câștigat. Un lucru nu trebuie uitat: că dacă noi avem de ales între cele două, eu zic că noi trebuie să alegem „sociological eye” – perspectiva sociologică, pentru că dacă aceasta este pierdută, totul este pierdut. Fără ea, chiar activiștii sociologi își pierd creativitatea și credibilitatea în fața publicului.

După Patricia Hill Collins – University of Cincinnati – sociologia este o disciplină de frontieră între științele umaniste, sociale și fizice. Recunoscând complexitatea socialului ca fond, o astfel de știință intenționează să înțeleagă dezordinea și haosul aparent nu prin reducerea complexității, ci prin îmbrățișarea ei.

Sociologia are ca obiectiv „generalizarea”, susține Maureen Hallinan – University of Notre Dame. Sociologii își pot urma ambiția lor generalizatoare prin construirea unor modele structurale ale relațiilor sociale. Avantajul modelării structurale, în efortul de înțelegere a comportamentului social, rezidă în abilitatea sa de a încorpora contextul într-un model, într-o manieră explicită. Caracteristicile contextului sau așezării pot fi incluse într-un model fie ca variabile exogene, fie ca variabile endogene, care sunt parte a unui proces dinamic interactiv zugrăvite de model. Prin includerea variabilelor contextuale, un model structural relevă condițiile în care procesul aflat în investigație este apt să permită generalizări cel puțin cu privire la așezări contextuale similare.

„Ce este sociologia?” Răspunde simplu Joey Sprague – University of Kansas. Orice bun sociolog ne poate spune că „sociologia este ceea ce fac sociologii din ea”. Ca sociologi, noi trăim într-un spațiu intelectual din care putem construi o înțelegere a societății mai largă, utilă și chiar eliberatoare. Noi împărtășim conștiința că socialul are o importantă forță explicativă, că indivizii, grupările și chiar instituțiile sunt înrădăcinate într-un context social care modelează și constrânge alegerile lor.

„Ceea ce putem face noi din noi” – spune Joey Sprague – este să ne însușim rolul de lideri în discursul public despre cum să facem din societate un loc mai bun pentru toți oamenii. Privind la ea sociologic, scopul cunoașterii este să informeze oamenii în acțiunea ce intenționează s-o facă. Într-o societate democratică, scopul cunoașterii este de a facilita discursul public care poate informa acțiunea socială.

O ierarhie a revistelor de sociologie după frecvența citării lor în 1996 (pe care o găsim în „Footnotes”, volumul 26, numărul 2, februarie 1998, p. 6) relevă următoarea ordine: 1. „Contemporary Sociology”; 2. „American Sociological Review”; 3. „American Journal of Sociology”; 4. „Annual Review of Sociology”; 5. „Work and Occupations”; 6. „Sociology of Education”; 7. „Social Problems”; 8. „Sociology”; 9. „Journal of Marriage and Family”; 10. „Ethnology and Sociobiology”; 11. „Social Forces”; ... 30. „Social Networks”.

În comparație cu anul 1995 (redat într-o coloană imediată) autorul articolului Steve Vallas – Georgia, Institute of Technology – menționează o stabilitate generală printre revistele sociologice. Din zece reviste din 1995, opt își păstrează poziția în primele zece în 1996. Pe primul loc rămâne „Contemporary Sociology”, ca o revistă de studii fundamentale. Nu surprinde, „American Sociological Review” și „American Journal of Sociology” consistent ierarhizate ca cele dintâi consacrate cercetării primare. Alte reviste lider în 1996 includ „Social Problems”, „Sociology” și alte două reviste regionale publicate de asociații sociologice: „Social Forces” and „Sociological Forum”. Notăm că revista „regională” „Sociological Perspectives” este un nou sosit pe listă, cu un impact substanțial, trecând de la poziția 35 în 1995 la poziția 14 în 1996.

Analizând frecvența cu care autorii și articolele sunt citate în literatură, Indexul Citării în Științele Sociale oferă un instrument flexibil care are multiple utilizări practice și științifice. Bibliotecarii în mod obișnuit utilizează acest Index (SSCI – Social Science Citation Index) pentru a lua decizii în legătură cu achiziția de cărți, de exemplu, pe când cercetătorii din Academie utilizează datele din SSCI pentru a studia structura de rudenie intelectuală între comunitățile științifice.

Alte probleme dezbătute sunt accesul în clasa de studenți și în diferite ocupații ale tinerilor cu infirmități, dar cu studii universitare; granturile ASA pentru cercetare și învățământ inovatoare; ancheta comunității americane pe 3 milioane de gospodării, care poate înlocui recensământul pe întreaga populație în jurul anului 2003 etc.

În concluzie, lectura celor 5 numere a fost extrem de captivantă și înalt informativă, ceea ce mă face să mulțumesc încă o dată autenticului coleg de breaslă Michael M. Cernea (7. I. 1999).

dr. Maria Cobianu-Băcanu

„Politicile publice față de rromii din Europa Centrală și de Est”, dezbateri organizate de ISAR și Romani CRISS, decembrie, 1998

În luna decembrie 1998, ISAR și organizația nonguvernamentală Romani CRISS au organizat o serie de dezbateri referitoare la: „Politici publice față de rromii din Europa Centrală și de Est”.

În ziua de 3 decembrie 1998 a avut loc la ISAR conferința domnului HERBERT HEUSS, politolog la Universitatea din Heidelberg, Germania având ca temă: „Variante istorice și forme contemporane ale anti-țigănistului”.

La conferință au participat: cercetători ai altor institute de sociologie (I.C.C.V.); reprezentanți ai organizațiilor nonguvernamentale (AIDROM; Partida Rromilor; SOROS; FDSC); reprezentanți ai instituțiilor guvernamentale (MI; DPMN), precum și cercetători din cadrul unor institute de cercetare particulare (ESOP OMEGA).

Punctele nodale ale conferinței, prezentată de dl. Hebert Heuss, au vizat, în primul rând, construcția prejudecăților despre populația roma și sinti în procesul formării statului german și, în al doilea rând, implicațiile pe care le-au avut aceste prejudecăți în lumea contemporană, în cadrul extinderii Uniunii Europene.

Herbert Heuss a descris, mai întâi, succint, dar relevant, evenimentele cele mai importante care au marcat construcția prejudecăților poporului german vizavi de populația sinti și roma: primul edict împotriva țiganilor din 1471; primul oficiu de Poliție pentru țigani 1899, printre ale cărui atribuții se numărau rezolvarea supraregională a problemei țiganilor, arhivarea amprentelor digitale ale țiganilor, constituirea unor fișe de identitate cu fotografii, elaborarea unor dosare comunitare cu amprente și cazierile membrilor. Aceste baze de date au fost utilizate după 1933 de sistemul nazist pentru lichidarea acestei etnii.

Herbert Heuss prezintă implicațiile acestor acte instituționalizate în perioada contemporană. El a descris în primul rând schimbările care au survenit de-a lungul timpului la nivelul codului penal german.

Astfel, până în 1920, în Germania era în uz un cod penal al „faptului”, ceea ce însemna că indiferent cine erai, judecata urma să fie în funcție de fapta comisă. Treptat, a intrat însă tot mai mult în vizor „făptașul”. Drept consecință, vor fi introduse în analiză și alte variabile cum ar fi, de exemplu, mediul din care persoana deviantă (făptașul) provenea, rasa acestuia. Herbert Heuss a subliniat însă faptul că acest ultim criteriu a fost introdus doar ca element de categorisire al științei și nu a avut în intenție nici un fel de discriminare.

Din 1926, o dată cu apariția unei legii speciale pentru populația roma și sinti, care urmărea prevenirea criminalității în rândul acestor comunități, se schimbă viziunea asupra actelor criminale. Acest aspect de stigmatizare, etichetare a rromilor a fost specific și Republicii Federale Germania până în ani '80, când încă mai erau realizate statistici privind criminalitatea țiganilor.

Referitor la aceste statistici, procentul de delincvență specific populației sinti și roma era sub 0,5%, iar în cazul delictelor grave, procentul era cu mult mai redus.

Politologul german consideră că folosirea de către poliție a acestor statistici, creând imaginea „țiganilor infractori”, are cauză în alte sfere. Astfel, în 1990 s-a produs o schimbare a dreptului la azil datorită migrației masive din Europa de Est.

Deși inițial social-democrații se opuneau acestei schimbări, care presupunea și o modificare a Constituției, un eveniment marcant a provocat acceptarea și modificarea legislației privind dreptul la azil.

Altă problemă de interes care a fost ridicată în cadrul acestei dezbateri s-a referit la poziția Consiliului Central al Rromilor din Germania. Se pare, după spusele lui Herbert Heuss, că acest consiliu dorește autonomia față de administrația germană, necolaborând la cercetările făcute de altcineva decât cei din organizațiile lor. Acest lucru, declară Herbert Heuss, îngreunează foarte mult rezolvarea problemelor comunitare.

Această problemă a fost transpusă și în cazul României. Astfel, unul dintre reprezentanții rromilor din România, prezent la această conferință a ținut să-și manifeste nemulțumirea în ceea ce privește construirea mai mult sau mai puțin voluntară a unei imagini defavorabile etniei țiganilor, imagine creată de către cercetătorii de etnie română, care le-au proiectat, și de către mass media. Astfel, prejudecățile create privesc rromii ca pe o populație săracă și de infractori.

Riposte la această idee nu au întârziat să apară. Un reprezentant al Poliției Capitalei a specificat faptul că statisticile pe care aceasta le transmite mass mediei au în vedere de cele mai multe ori trei categorii de populație: minorii, tinerii între 18-29 de ani și rromii, iar acest lucru se datorează faptului că aceste categorii ridică cele mai multe probleme și ca atare trebuie să li se dea cea mai mare atenție. Poliția Capitalei însă, deține statistici pe toate categoriile de populație și nicidecum nu ține evidența, spre exemplu, doar a etniei rromilor.

Concluzia în ceea ce privește această problemă, cred eu, este că adevărul se află, ca de obicei, la mijloc. Este posibil ca popularizarea rezultatelor anumitor cercetări care accentuează, spre exemplu, infraționalitatea rromilor, să alimenteze mentalitatea, credințele opiniei publice, dar, pe de altă parte, se știe și că, de cele mai multe ori, „nu iese foc, fără fum”.

Opinia publică vine zilnic în contact cu populația rromă, iar experiența aceasta influențează, fără discuție, o percepție a oamenilor vizavi de această etnie. Nimeni nu neagă că printre rromi există și oameni cultivați, cinstiți, respectabili, dar așa cum românii au reușit să-și creeze o imagine proastă în Occident – de hoți și lenesi – datorită anumitor persoane, de orice etnie ar fi fost ele, ajunse acolo tot așa și rromii, datorită câtorva clișee cu care omul obișnuit reacționează zilnic, au reușit să creeze așa-zisele „prejudecăți” legate de comportamentul și atitudinile lor. Nimeni nu strică imaginea românilor în Occident, așa cum nimeni nu le strică rromilor imaginea în România. Fiecare este responsabil de propria imagine și abia în momentul în care nu vor mai exista, cel puțin la această scară, fapte care să alimenteze „prejudecățile” deja formate, abia atunci mentalitatea oamenilor, mass media etc. vor începe să se modifice.

Mitică Radu și Ozana Oancea

„Costurile sociale ale tranziției” – Sesiune anuală de comunicări științifice, Universitatea HYPERION, 14 mai 1999.

Pe data de 14 mai 1999, la noul sediu al Universității Hyperion, s-a desfășurat Sesiunea anuală de comunicări științifice, organizată de Facultatea de Psihologie-Sociologie. Tema sesiunii, actuală și incitantă, a fost: „Costurile sociale ale tranziției”.

Au participat numeroase cadre didactice din universitate – profesori, conferențieri, preparatori – precum și cercetători științifici de la Institutul de Sociologie al Academiei Române, alături de studenți ai Facultății de Psihologie-Sociologie.

Comunicările au reflectat problematica psiho-socială a tranziției societății românești către o nouă organizare socială, politică și economică. Unii dintre vorbitori au folosit conceptul de *criză* pentru definirea situației prezente din România.

Cuvântul de deschidere a fost rostit de rectorul Universității Hyperion, prof. univ. dr. Ion Spânulescu.

În prima parte a programului, dr. Oscar Hoffman s-a referit la *costurile sociale și costurile erorilor în procesul de tranziție*, remarcând modul în care se distribuie acestea în societatea românească și caracterul exagerat al costurilor datorate greșelilor din implementarea reformei.

Lucrări pertinente au prezentat prof. dr. Sergiu Tamaș – decanul Facultății de Psihologie-Sociologie, dr. Dan Banciu – directorul Institutului de Sociologie, prof. dr. Mielu Zlate, prof. dr. Maria Voinea, conf. dr. Constantin Schifirneț, lector dr. Ioan Boncotă.

Pe lângă analizele cu un caracter teoretic, mai general, s-au evidențiat concluzii ale unor cercetări concrete, efectuate și cu ajutorul studenților Facultății de Psihologie-Sociologie.

Astfel, prof. dr. Sorin M. Rădulescu a expus aspectele principale ale studiului legat de *Restructurarea mineritului în România. Motivații și insatisfacții ale minerilor disponibilizați din principalele zone afectate de restructurarea sectorului minier*, acțuând deficiențele obiective ale programului de restructurare, dar și factorii subiectivi (mentalitatea minerilor etc.) care au condus spre eșec, implicit spre creșterea ratei criminalității în zonele miniere.

Studenții din anii II și III au abordat subiecte diverse, de la *Problema corupției în perioada tranziției* (Gabriel Stoiciu) până la *Integrarea adolescenților în societate* (Dana Bogdan și Cătălina Ciobanu).

Absolvenții anului IV s-au axat pe eficiența și dificultățile întâmpinate de managementul social, în condiții de criză.

În partea a doua a programului, preparatorii Ștefan Codrin Țapu, Camelia Stavarache, Vasile Ostaciuc, Dana Sicoe, Otilia Ivănescu și Anda Moculescu au semnalat, din perspective diferite, efectele tranziției asupra societății românești contemporane.

La închiderea sesiunii, s-a constatat creșterea nivelului de interes față de „provocările” tranziției, relevându-se totodată, noutatea punctelor de vedere exprimate.

Preparator Anda Moculescu

1000

1000

Page V.

1000

1000

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Year IX, No. 3-4 • 1999

CONTENTS

REFORM AND SOCIAL RECONSTRUCTION

NICOLAE LOTREANU, Concepts and problems of social policy	225
SORIN M. RĂDULESCU, Motivations and unsatisfactions of the unemployed miners from the main areas affected by the re-structuring of the mining sector	241
OSCAR HOFFMAN, Managerial problems of the re-construction of the enterprises.....	271
CAMELIA BECIU, Contemporary public space; structures, processes and appliances.....	287

INTER-ETHNIC RELATIONS IN ACTUALITY

GABRIELA STOLTZ, Ethno-types viewed through the relationship Romanians – other ethnics	299
MARIA COBIANU-BĂCANU, The minority Romanians from Covasna and Harghita. On a possible strategy for the preservation of their own national identity	313

YOUTH AND SOCIAL CHANGE

AURORA STUPCANU, The social protection of youth in Romanian and European laws.....	327
SORIN MITULESCU, Coordinates of the public policy for youth	353
MONICA RAȘEEV, The school and the transition	361

THE SOCIOLOGY THE DEVIANCE

MONICA PĂTRIOARĂ, Pedophilia as a form of sexual abuse	369
--	-----

SOCIAL AND POLITICAL THOUGHT

† VLADIMIR TREBICI, Traian Brăileanu. The Man and Teacher.....	383
MARIA LARIONESCU, Traian Brăileanu. The reaction against social determinism	389
ANGELA BANCUI, Totalitarianism and constitutional involution during the communist regime in Romania	397

RESTITUTIONS

HUGO FRIEDMAN, Memories of the student life in Bucharest (1900-1904).....	415
---	-----

TRAVEL NOTES

MIRCEA SPIRIDONEANU, The Season of Man	435
--	-----

REVIEWS AND LECTURE NOTES

- Dr. SORIN M. RĂDULESCU, *Deviance, criminality and social pathology* (*Devianță, criminalitate și patologie socială*), Bucharest, Edition Lumina Lex, 1999 (Anda Moculescu); SEPTIMIU CHELCEA, IOAN MĂRGINEAN, ION CAUC, *Sociological research. Methods and techniques* (*Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*), Deva, Edition „Destin”, 1998 (Alexandra Sarcinschi); ELENA COBIANU, *Philosophical contributions to the Romanian ethics* (*Contribuții filosofice la etica românească*), Bucharest, Edition Printech, 1998 (Oscar Hoffman); PHILIPPE BRETON, *L'utopie de la communication*, Paris, Edition La Decouverte, 1997 (Oana Șindilariu); PIERRE BOURDIEU, *Les Règles de l'Art. Structure et genèse du champ littéraire*, Paris, Editions du Seuil, 1992 (Lucia Dragomir); „Education et société”, nr. 1 și nr. 2/1998 – Revistă internațională de sociologia educației (Ion I. Ionescu); „Footnotes”, nr. 1-5/1998 (Maria Cobianu-Băcanu)..... 443

SCIENTIFIC LIFE

- “Public policy regarding the roms from the Central and Eastern Europe”, debates organized by ISAR and Romani CRISS, december, 1998 (Mitică Radu, Ozana Oancea); „Social costs of the transition” – Annual session of scientific communications, HYPERION University, May 14 1999 (Anda Moculescu) 463

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

An IX, N^{os} 3-4 • 1999

SOMMAIRE

REFORME ET RECONSTRUCTION SOCIALE

NICOLAE LOTREANU, Concepts et problèmes de la politique sociale	225
SORIN M. RĂDULESCU, Motivations et insatisfactions des mineurs licenciés des principales zones touchées par la restructuration du secteur de l'industrie minière	241
OSCAR HOFFMAN, Problèmes de management de la reconstruction des entreprises	271
CAMELIA BECIU, L'espace public contemporain: structures, processus et pratiques	287

RELATIONS INTERETHNIQUES EN ACTUALITE

GABRIELA STOLTZ, Ethnotypes, dans la vision relationnelle Roumains-autres ethnies	299
MARIA COBIANU-BĂCANU, Les Roumains minoritaires de Covasna et Harghita. Sur une possible stratégie de préservation de leur propre identité nationale	313

JEUNESSE ET CHANGEMENT SOCIAL

AURORA STUPCANU, La protection sociale des jeunes dans la législation roumaine et européenne	327
SORIN MITULESCU, Coordonnées de la politique publique pour les jeunes.....	353
MONICA RAȘEEV, L'école et la transition.....	361

LA SOCIOLOGIE DE LA DEVIANCE

MONICA PĂTRIOARĂ, La pédophilie en tant que forme de l'abus sexuel	369
--	-----

LA PENSEE SOCIALE ET POLITIQUE

†VLADIMIR TREBICI, Traian Brăileanu. L'homme et le professeur	383
MARIA LARIONESCU, Traian Brăileanu. La révolte contre le déterminisme social	389
ANGELA BANCUI, Totalitarisme et involution constitutionnelle pendant le régime communiste en Roumanie	397

RESTITUTIONS

HUGO FRIEDMAN, Mémoires de la vie d'étudiant à Bucarest (1900-1904)	415
---	-----

NOTES DE VOYAGE

MIRCEA SPIRIDONEANU, La saison de l'homme	435
---	-----

COMPTES RENDUS ET NOTES DE LECTURE

- Dr. SORIN M. RĂDULESCU, Déviance, criminalité et pathologie sociale (*Devianță, criminalitate și patologie socială*), Bucarest, Lumina Lex, 1999 (Anda Moculescu); SEPTIMIU CHELCEA, IOAN MĂRGINEAN, ION CAUC, La recherche sociologique. Méthodes et techniques (*Cercetarea sociologică. Metode și tehnici*), Deva, Editura „Destin”, 1998 (Alexandra Sarcinschi); ELENA COBIANU, Contributions philosophiques à l'éthique roumaine (*Contribuții filosofice la etica românească*), București, Editura Printech, 1998 (Oscar Hoffman); PHILIPPE BRETON, *L'utopie de la communication*, Paris, Edition La Decouverte, 1997 (Oana Șindilariu); PIERRE BOURDIEU, *Les Règles de l'Art. Structure et genèse du champ littéraire*, Paris, Editions du Seuil, 1992 (Lucia Dragomir); „Education et société”, nr. 1 și nr. 2/1998 – Revistă internațională de sociologia educației (Ion I. Ionescu); „Footnotes”, nr. 1-5/1998 (Maria Cobianu-Băcanu) 443

VIE SCIENTIFIQUE

- Les politiques publiques envers les roms de l'Europe Centrale et de l'Est, débats organisés par ISAR et Romani CRISS, décembre 1998 (Mitică Radu, Ozana Oancea); Les coûts sociaux de la transition – Colloque annuel de communications scientifiques, Université Hyperion, 14 mai 1999 (Anda Moculescu) 463

STELIAN INVEST SRL

Tel/Fax: +40-1-2502281

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy - Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca materialele trimise redacției noastre să fie de aprox. 10 pag. (cca. 3000 semne/pag.). Primim materialele procesate pe suport magnetic prin E-mail: isar@ns.isar.acad.ro sau prin Fax 3374178.

De asemenea, vă rugăm să însoțiți materialul dv. de un rezumat (aprox. 1/2 pag.) în limba engleză sau franceză și o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția, domenii de interes).

Menționăm că responsabilitatea cu privire la originalitatea și conținutul materialelor trimise revine autorului.

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistelor apălați la serviciile de abonamente prin oficiile poștale și factorii poștali.

Abonamentele din străinătate se primesc la:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5,
P.O. Box 5-24, București, România, RO-76117, Tel. 401-411 90 08,
Tel./Fax 401-410 39 83; 401-410 34 48.

RODIPET S.A., Piața Presei Libere, nr. 1, P.O. Box 33-57, București, România;
Fax: 401-222 64 07; Tel.: 401-618 51 03, 401-222 41 26;

ORION PRESS IMPEX 2000, P.O. Box 77-19, București 3 - România, Tel.
653 79 85, Fax (401) 324 06 38.



EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

“Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul X, nr. 3-4, p. 223-470, 1999